

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५८

२०७३ माघ

अङ्क - १०

ने
का
प

२
०
७
३

मा
घ

अ
ङ्क

१०

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५११ (सम्पादन), २१११ (छापाखाना), २१३१ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायब महान्यायाधिवक्ता श्री, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री खम्मबहादुर खाती, महासचिव, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
अधिवक्ता श्री शैलेन्द्र दाहाल, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री गजेन्द्रबहादुर सिंह

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन शाखामा कार्यरत
कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
शाखा अधिकृत श्री मिनबहादुर कुँवर
ना.सु.श्री विनोदकुमार यादव
ना.सु.श्री पुष्पराज शर्मा
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री विजय खड्का
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री राजेश तिमल्सिना

भाषाविद् : उपप्रा. श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारी
डि.श्री नरबहादुर खत्री

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी
कार्यालय सहयोगी श्री रामचन्द्र खड्का

प्रकाशित सङ्ख्या : २५०० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७३... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७३, माघ, नि.नं.९६८८, पृष्ठ १८४१

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७३ १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७३, माघ - १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	१६८८ पूर्ण गुठी धर्मलोप, गुठी कायम	योग्यरत्न ताम्राकार विरुद्ध पुण्यरत्न ताम्राकारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> निजी गुठीको जग्गा प्रतिवादीले एकलौटी दर्ता गराएको सो दर्ता तथा सो दर्ताको आधारमा प्रतिवादी तारादेवी र केशरत्नको नाउँमा हस्तान्तरण भई गएको लिखत दर्तासमेत बदर भई वादीको समेत हक रहने गरी सो हदसम्मको जग्गाको निजी गुठी कायम गर्नुपर्ने देखिन आएको छ। मुलुकी ऐन, गुठीको ३(२) नं. मा घर गुठी राखेकोमा धर्मलोप गर्नेले पनि शेष बाँकी ऐनबमोजिम बन्डा गरी खान पाउने हुँदा र प्रतिवादी पुण्यरत्नले आफ्नो नाउँमा दर्ता गरी आफ्नै श्रीमती, भाइलाई सम्म हस्तान्तरण गरेको अंशियारबाहेक अन्यत्र जग्गा दिएको नदेखिई प्रतिवादीमध्ये पुण्यरत्नले धर्मलोप गरेको देखिए पनि शेष बाँकी बन्डा गरी खान पाउने। 	१८४१
२.	१६८९ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	सुमन अधिकारीसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> विगतको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा सर्वसाधारण नागरिकसमेत मारिएका वा बेपत्ता पारिएका छन्। जसअनुसार निर्देशिकाले पीडक र पीडितबीचको फरक व्यवहार देखाउन सकेको देखिँदैन। यसले गर्दा द्वन्द्व पीडितलाई दिन लागेको परिचयपत्र पीडकले समेत प्राप्त गर्ने देखिन्छ जुन न्यायोचित नहुने। 	१८५५
३.	१६९० संयुक्त उत्प्रेषण	प्रदिपकुमार प्रसाद साह कलवार विरुद्ध रामभजन राय यादवसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कानूनले निर्धारण गरेको प्रक्रिया र रिति पुर्याई तामेल भएको म्यादभित्र प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिलाई विना आधार र कारण म्याद बदर गरी पुनः प्रतिवादको मौका दिई रहनुपर्छ भन्ने कानूनको मकसद हुन नआउने। 	१८६४

४.	९६९१ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरुद्ध तुलबहादुर रोकाय	<ul style="list-style-type: none"> अपराध हुँदाहुँदैको अवस्था देख्ने चस्मदिद् गवाह मुद्दामा नहुन पनि सक्दछ । चस्मदिद् गवाह नभएको अवस्थामा पनि अपराधी यही नै हो भनी ठम्याउन वस्तुनिष्ठ र परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पनि सकिन्छ । घटित अपराधको प्रकृति अपराध हुनुअघि र पछिका घटना र प्रतिवादीको हाउभाउसहितको व्यवहार आदि सबैतर्फबाट अपराधी को हो भनी देखाई रहेको अवस्था चस्मदिद् गवाह छैन वा अदालतमा अपराधमा इन्कारी बयान गरेकै कारणले मात्र सफाई दिनु न्यायोचित नहुने । 	१८६९
५.	९६९२ संयुक्त लागु औषध खैरो हेरोइन	नेपाल सरकार विरुद्ध किरण प्रभात नेपालीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> अभियोगमा लागु औषधको कारोबारमा सङ्गठितरूपमा संलग्न देखाइएका व्यक्तिहरूको बैङ्क खाताको कारोबारको विवरणमा प्रतिवादीको संलग्नता पुष्टि नभएको अवस्थामा शङ्का र अनुमानका आधारमा बैङ्क खातामा रहेको सम्पूर्ण रकम लागु औषधको कारोबारबाट जम्मा गरेका रहेछन् भनी अर्थ गर्न न्यायोचित नहुने । 	१८७८
६.	९६९३ संयुक्त गौवध	नेपाल सरकार विरुद्ध प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्रीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> समान स्तरका प्रतिवादीहरूमध्ये कुनैको सजाय उल्टिएको अवस्थामा अर्को प्रतिवादीलाई समेत अन्याय नपरोस भनी यस्तो व्यवस्था राखेको देखिन्छ । कानूनले सुस्पष्टरूपमा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीको हकमा समेत पुनरावेदन दिने सरह उल्टाई दिनुपर्छ भनी तोकेको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतबाट पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरूको हकमा समेत सजाय घटाएको फैसलालाई अन्यथा भन्न नसकिने । 	१८८९

6.	१६९४ संयुक्त जग्गा हक कायम खिचोला मेटाई चलन चलाई पाउँ	गंगा के.सी.समेत विरुद्ध राज के.सी.	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि जग्गामा व्यक्तिको हक हो होइन भन्ने कुरालाई हेर्ने मापदण्ड भनेको साबिकको हकको स्रोत, जसमा पहाडतर्फ भए पाखो जग्गामा मुखियामार्फत तिरो बुझाएको, खेत भए जिम्मावालद्वारा तिरो बुझाएको र तराइतर्फ जिमदारद्वारा तिरो बुझाएको देखिनु पर्छ । कुनै पनि जग्गाको साबिकको माटो मुरी, कोदाले, लगत दर्ता पोता, तिरो बुझाएको लगत रहेको देखिनु पर्ने । 	१८९६
८.	१६९५ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	रुकान्ती यादवसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> व्यक्ति विशेषको नामबाट नेपाल सरकारको नाममा जग्गाको स्वामित्व परिवर्तन गर्ने गरी निर्णय गर्दा तालुक कार्यालयको पत्रको आधारमा निर्णय गर्न मिल्दैन । आवश्यक प्रक्रियाको पनि पालना गर्नु पर्दछ । त्यस सम्बन्धमा त्यसअघि कुनै अदालत र साधिकार निकायबाट कुनै निर्णय भएको छ छैन भन्ने कुरालाई पनि हेरिनुपर्ने । 	१९०९
९.	१६९६ संयुक्त जबरजस्ती करण	जनक श्रेष्ठ विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> लामो समयदेखि जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गर्दै आई रहेको भन्ने श्रृंखलावद्ध कसुर अपराधको कडीको रूपमा रहेको र प्रत्येक पटकको उक्त आपराधिक कार्य दण्डनीय हुन्छ । सो वारदात कानूनको हदम्यादभित्र न्यायिक प्रक्रियामा आउन सक्ने नै हुँदा पछिल्लो पटकको मिति २०६५।१।२९ को आरोपित कसुर अपराधमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दालाई हदम्याद नाघी दायर भएको भन्न नमिल्ने । 	१९९८
१०.	१६९७ संयुक्त अंश भरपाई लिखत बदर दर्ता बदर अंश फाँटसमेत	भोलानाथ चौधरीसमेत विरुद्ध साधु दास चौधरी	<ul style="list-style-type: none"> एकाघरसँगका अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्ने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) मा भएको पाइन्छ । अंशियारहरू जहाँसुकै रहेबसे पनि ती अंशियारहरू विधिवत् छुट्टिभिन्न भएका हुन्, होइनन् र 	१९२६

			तिनिहरूका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो होइन भन्ने तथ्यगत विश्लेषणबाट निष्कर्ष निकाल्नु पर्ने हुन्छ । अलग अलग घर हुनुलाई नै छुट्टिभिन्न भएका हुन् भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।	
११.	९६९८ संयुक्त अङ्ग भङ्ग	रामकृष्ण राई विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> जाहेरवालीको बाध्यात्मक कारणले परिवर्तित बयानलाई स्वतन्त्ररूपमा खण्डन गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । आफैं पतिबाट अङ्गभङ्ग भएकी पीडित जाहेरवाली आफ्नै हित विरुद्ध किन बकपत्र गरिन् होला, कुन सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक कारणले वा के कारणले पीडित एकाएक परिवर्तन भइन सोच्नुपर्ने हुन्छ । पीडितले आफैं अँध्यारोलाई किन स्वीकार्नु पर्यो होला त्यो पनि आँखा जस्तो शरीरको लागि सर्वाधिक नभई नहुने त्यस्तो शरीरको अंग जसबिना जीवन अत्यन्त चुनौतिपूर्ण बन्न पुगेको छ । स्वयम्लाई पराजित गर्ने परिकल्पना न्यायमा गरेको हुँदैन । न्यायकर्ताले प्रतिकूल बयानको बाध्यात्मक परिस्थितिलाई मध्यनजर राख्नु पर्दछ । प्रतिकूल बयानलाई न्यायको कसीमा हेर्न आवश्यक हुने । 	१९३४
१२.	९६९९ संयुक्त उत्प्रेषण	घनश्याम देव विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> निवेदकको कम्पनीको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ मा नेपाल सरकारका कर्मचारीले पाएसरहको जीवन बिमा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ भन्नुको तात्पर्य बिमा प्राप्त गर्नको लागि पनि सोही आधार र सर्तको पालना गरिएको हुनुपर्छ भन्ने हो । सरकारी कर्मचारीले जस्तो बिमा कोषमा योगदान नगर्ने तर सरकारी कर्मचारीसरह उपलब्ध गराइनेछ भन्ने व्यवस्था लेखिएकै आधारमा जीवन बिमाको सुविधाको दाबी गर्न नमिल्ने । 	१९४२

१३.	१७०० संयुक्त अंश दर्ता	हंसरजियादेवी तेलिन विरुद्ध शिवदुलारी तेलिनसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ एकपुस्ता मुनिका व्यक्तिले अंश मुद्दा दायर गर्दैमा मूल अंशियारका बीचमा अंश मुद्दा चलन नसक्ने भन्ने हुँदैन । अंश मुद्दाको कारवाहीयुक्त अवस्था नराखी लामो समयसम्म तामेली राखी मुद्दामा अलझाई राख्ने कार्यसम्म हुन गएको छ । एक अंशियारले अंश मुद्दा दायर गरी तामेलीमा राखी बसिरहने अवस्थामा पछि दायर भएका मूल अंशियारहरूको बीचको अंश मुद्दामा कानूनी प्रक्रिया बढाई कानूनबमोजिम फैसला एवं फैसला कार्यान्वयन गर्ने जस्ता कार्य गर्न कुनै कानूनले बाधा पुऱ्याएको देखिँदैन । 	१९४७
१४.	१७०१ संयुक्त उत्प्रेषण	निलमप्रसाद गौतम विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगालसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ व्यक्तिको, संस्थाको, सार्वजनिक वा सरकारी आदि कस्तो प्रकृतिको जग्गा हो भन्ने कुराको पहिचान गरी तदनुसार जग्गाको दर्ता, लगत, स्वेस्ता आदि कायम गर्नु भूमि व्यवस्थासम्बन्धी प्रशासन हेर्ने राज्यका निकायको कर्तव्य बन्दछ । यसरी जग्गाको यकिन पहिचान नै नगरी अनिश्चितकाल सम्म केवल रोक्का राख्ने कार्य गर्नु मनासिब नहुने । 	१९५५
१५.	१७०२ संयुक्त उत्प्रेषण	विनोद श्रेष्ठ विरुद्ध श्रम अदालत, अनामनगर, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ "रूपमा" नयाँ कम्पनी दर्ता गरी क्यासिनो माजोङ्ग सञ्चालन गरेको देखिए पनि "सारमा" पूर्व कम्पनीलाई नै नाम परिवर्तन गरी पूर्णजीवन दिएको भन्ने देखिन आउँछ । सारभूतरूपमा पूर्व कम्पनी क्यासिनो नेपालसँगको सम्बन्ध समाप्त भएको नदेखिएको अवस्थामा नयाँ कम्पनी दर्ता भई नयाँ नाम प्राप्त गरेको र सोही आधारमा नयाँ स्वरूपमा कम्पनी सञ्चालन भएको आधारमा मात्र रिट निवेदक क्यासिनो माजोङ्ग उपर पूर्ववर्ती क्यासिनो नेपालको दायित्व सरेको छैन भनी मान्न नमिल्ने । 	१९६१

१६.	१७०३ संयुक्त उत्प्रेषण	रूपक न्यौपानेसमेत विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ कुनै कानूनले कुनै पेसा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्नमा कुनै किसिमको रोक वा प्रतिबन्ध नलगाएको स्थितिमा बिना कानूनी आधार कार्यकारी निर्णय आदेशको आधारमा नागरिकलाई संविधान र कानूनले प्रदान गरेको पेसा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने हकमा रोक लगाउन मिल्ने नदेखिने । 	१९७३
१७.	१७०४ संयुक्त लागु औषध खैरो हेरोइन	मोहम्मद जावेद मुसलमान विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रमाणको भार प्रतिवादीहरूमा हस्तान्तरण हुने प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले आफ्नो निर्दोषिताको प्रमाण प्रस्तुत गर्न सक्नु पर्छ । केवल निर्दोष हौं भन्ने कथन मात्र निर्दोषिता पुष्टि गर्नको लागि पर्याप्त हुन नसक्ने । 	१९८३
१८.	१७०५ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	श्रीमती सरिता के.सी.समेत विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ २०४५ सालमा जग्गाको नाप नक्सा भई नयाँ स्रेस्ता खडा भएको अवस्थामा सोभन्दा पहिलेको (२०२२ सालको) नक्सा एवम् स्रेस्ता कायम रहने नदेखिँदा सो २०२२ सालको नक्सा र स्रेस्तालाई अहिले यथावत् रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनु पर्दछ भन्नु मनासिब हुँदैन । 	१९९५
१९.	१७०६ संयुक्त उत्प्रेषण	लाक्पा तामाङ विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ नैतिक पतन देखिने अपराधमा सजाय पाएको व्यक्ति विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नसक्ने गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) ले प्रतिबन्ध लगाएको देखिन्छ । ज्यान मुद्दामा अदालतबाट भएको फैसलाले लाक्पा तामाङ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नपाउने अयोग्यताको निर्धारण गरिएको मान्नु पर्ने हुन आउने । 	२००२

यी सारसङ्क्षेप ने.का.प. प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. १६८८

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भर प्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
फैसला मिति : २०७३।६।६
०६९-NF-००१२

मुद्दा : गुठी धर्मलोप, गुठी कायम

निवेदक/वादी : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. २० बस्ने योग्यरत्न
ताम्राकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/ प्रतिवादी : ऐ.ऐ. बस्ने पुण्यरत्न ताम्राकारसमेत

- वस्तुतः विवादित कि.नं. १८७ को जग्गाको प्रकृति (गुठी र रैकर) के हो भन्ने प्रमाणबाट विवेचना नै नगरी प्रथम दृष्टिमा नै कुन हदम्याद आकर्षित हुने भनी पूर्वअनुमान गर्न मिल्दैन । अर्थात् गुठी वा रैकर के रहेछ भनी जाँचबुझ प्रमाण मूल्याङ्कन नै नभई प्रारम्भिकरूपमा नै हदम्यादको प्रश्न हेर्न मिल्ने यो मुद्दाको तथ्यबाट देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ५)

- मुलुकी ऐन, गुठीको महलको ३(२) को कानूनी व्यवस्थाबाट गुठीको घर जग्गा बेचबिखन दान दातव्यसमेत केही गरी दिन र गुठीको दानपत्र शिलापत्रसमेतको लिखतबमोजिमको काम नचलाई धर्मलोप गर्न हुँदैन भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको

पाइयो । पिता पुर्खाले गुठीमा राखेको जग्गा प्रतिवादी पुण्यरत्नले रैकर भनी आफ्नो नाउँमा दर्ता गरी आफ्नै श्रीमती तथा भाइलाई हक हस्तान्तरणसमेत गरेको देखिन्छ । सो गुठी दानपत्र शिलापत्रसमेतको लिखत गरी राखेको देखिँदैन ।

- “धर्मलोप गरेको” भन्ने देखिन आएको अवस्थामा गुठीको महलको १६ नं. को हदम्यादसम्बन्धी खुला (Open Space) व्यवस्था नै आकर्षित हुने भई धर्मलोप गरेको अवस्थामा जहिले सुकै हकदारले नालिस दिन सक्ने गरी हदम्यादको अवधारणालाई नियन्त्रण गरेको भन्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ३२)

- गुठी जस्तो मौलिक पहिचान भएको संस्कृति परम्परा सभ्यतालाई नै लोप गर्ने कार्यको लागि नियन्त्रित हदम्यादको व्यवस्था नराख्ने विधायिकी मनसाय रहेको स्पष्ट छ । त्यसैले प्रस्तुत फिराद गुठीको १६ नं. को हदम्यादभित्र रहेको पाइने ।

(प्रकरण नं. ३३)

- निजी गुठीको जग्गा प्रतिवादीले एकलौटी दर्ता गराएको सो दर्ता तथा सो दर्ताको आधारमा प्रतिवादी तारादेवी र केशरत्नको नाउँमा हस्तान्तरण भई गएको लिखत दर्तासमेत बदर भई वादीको समेत हक रहने गरी सो हदसम्मको जग्गाको निजी गुठी कायम गर्नुपर्ने देखिन आएको छ । मुलुकी ऐन, गुठीको ३(२) नं. मा घर गुठी राखेकोमा धर्मलोप गर्नेले पनि शेष बाँकी ऐनबमोजिम बन्डा गरी खान पाउने हुँदा र प्रतिवादी पुण्यरत्नले आफ्नो नाउँमा दर्ता गरी आफ्नै श्रीमती, भाइलाई सम्म

हस्तान्तरण गरेको अंशियारबाहेक अन्यत्र जग्गा दिएको नदेखिई प्रतिवादीमध्ये पुण्यरत्नले धर्मलोप गरेको देखिए पनि शेष बाँकी बन्डा गरी खान पाउने ।

(प्रकरण नं. ३६)

निवेदक वादीको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता शम्भु थापा र अधिवक्ता इश्वरीप्रसाद भट्टराई
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता हिरा रेग्मी र मनुबहादुर गुरूड

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०४३, अंक ९, नि.नं.२८५६
- नेकाप २०५२, अंक १, नि.नं.५०३७

सम्बद्ध कानून :

- गुठीको महलको ३, ४ र १६ नं.

पुनरावेदनमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री अली अकवर मिकरानी

मा.न्या. श्री हरिबहादुर बस्नेत

सर्वोच्च अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री ताहिर अली अन्सारी

मा.न्या. श्री भरतराज उप्रेती

फैसला

न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा १ को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकनको निस्सा प्रदान भई निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:

हाम्रा पुर्खाले धर्म किर्ती परम्परालाई जीवन्त कायम राख्नको लागि विभिन्न कार्य पूजा, देवको लागि वा देवताको नाममा गुठी जग्गा राखी आएका छन् । यी विपक्षीहरू पुण्यरत्न ताम्राकार र केशरत्न ताम्राकार फिरादीका काका नाताका हुन् । पुर्खाको गुठी

राखेको जग्गा सोहीबमोजिम देव पूजा गरी आउनु पर्ने र गुठी आलो-पालो चलाई सोको शेष नियमबमोजिम गरि खानुपर्नेमा चोकमा अवस्थित भगवानको नाउँमा राखेको साबिक उजुरी १..=..=३२ को जग्गा नापीमा काठमाडौं जिल्ला, बालाजु गाउँ विकास समिति वडा नं. १ कि.नं. १८७ को क्षेत्रफल १-९-२ को जग्गा मालपोत कार्यालय काठमाडौंबाट मिति २०३९।९।१३ मा रैकर दर्ता गरी विपक्षी पुण्यरत्नले आफ्नै रैकर भनी मिति २०४४।१२।२१ मा न्हुच्छेनारायणलाई, मिति २०५५।१।१७ मा श्रीमती तारादेवी ताम्राकारलाई तथा मिति २०५५।१।२४ मा केशरत्नलाई गरेको हक हस्तान्तरण गुठीको ३ नं. र ४ नं. को आधारमा दूषित तथा धर्मलोप हुने हुनाले मिति २०३९।९।१३ को दर्तालाई धर्मलोपको आधारमा बदर गरी काठमाडौं जिल्ला, बालाजु गाउँ विकास समिति वडा नं. १ कि.नं. १८७ को जग्गालाई यथावत् गुठी कायम गरी मेरो नाउँमा दर्ता गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुख्य फिराद दाबी ।

फिराद माग दाबी झुठ्ठा हो । मेरो उक्त विवादित जग्गा कामरू ल.नं. ३०५, ३०६ हा.नं. १६९२ उजुरी ..=.. उजुरी १ जग्गा १..=.. बाट भिडी दर्ता हुन आएको हो । जुन कुरा मालपोत कार्यालयको लगत शाखाबाट मिति २०३८।१२।२९ मा भिडाएकोबाट पनि स्पष्ट हुन्छ । तसर्थ, अ.बं. १८० अनुसार सुरुदेखि नै फिराद खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पुण्यरत्न र तारादेवी ताम्राकारको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर ।

फिराद माग दाबी झुठ्ठा हो । उक्त जग्गा कुनै पनि हालतमा गुठी होइन । कि.नं. १८७ को जग्गा साबिक लगत स्वेस्ता हा.नं. १२९२ को साबिक लगत हेरिएमा पनि उक्त जग्गा गुठी होइन रैकर हो भन्ने तथ्य निर्विवादरूपमा पुष्टि हुन्छ । उक्त जग्गा हा.नं. १२९२ को रसिद एवं मोठ स्वेस्ता हेरिएमा पनि कहींकतै गुठी जनाउने कुनै शब्द छैन । २००२ सालको लिखत हेरे

देखेमा सद्दे, किर्ते जालसाजीमा नामाकरण गर्ने छौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी केशरत्न ताम्राकारको प्रतिउत्तर जिकिर ।

मैले मिति २०४४।१२।२१ मा र.नं. ५५२५(क) अन्तर्गत पाएको मोही छोडपत्र लिखत गैरकानूनी नभई कानूनसम्मत हुँदा उक्त लिखतलाई यथावत् कायम राखी पाउँ भन्ने प्रतिवादी न्हुच्छेनारायण महर्जनको मुख्य प्रतिउत्तर जिकिर ।

वादी दाबीको कि.नं. १८७ को जग्गा भगवानको पूजा चलाउनको लागि राखिएको निजी गुठी रहेछ भन्ने पुष्टि हुन आएकोले सो जग्गामा मोहीको हैसियतले प्रतिवादीमध्येका न्हुच्छेनारायण महर्जनले प्रतिवादी पुण्यरत्नबाट २०४४ सालमा मोही भागको जग्गा छोडपत्रबापत प्राप्त गरेको मिसिल संलग्न छोडपत्र लिखतको फोटोकपीबाट देखिँदा सो जग्गामा २०४५ सालमै काठमाडौं उपत्यका नगर विकास योजनाबाट घर बनाउन नक्सा पाससमेत भएको र कि.नं. ५८८ को ०-७-२ जग्गाको हकमा न्हुच्छेनारायणकै हुने सोबाहेक प्रतिवादी पुण्यरत्नको नाममा बाँकी रहेको कि.नं. ११९४ को क्षेत्रफल ०-५-० जग्गा र तारादेवीको नाममा गएको कि.नं. ११८८ को ०-६-० जग्गासमेत निजी गुठीकै देखिएको, प्रतिवादी केशरत्नको नाममा गएको ०-५-० जग्गा अन्यत्र हक हस्तान्तरण गरी सकेको हुँदा दे.नं. ४९३५ को लिखत बदर मुद्दाको हकमा पछि ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा प्रतिवादी पुण्यरत्नको नाममा रहेको, प्रतिवादी तारादेवीको नाममा गएको जग्गा र प्रस्तुत दे.नं. ११९२/४२०२ को मुद्दामा दाबी लिएको प्रतिवादी केशरत्नको नाममा उल्लिखित तीन कित्ता जग्गासम्ममा भगवानको पूजाआजा चलाउने निजी गुठी कायम भई मिति २०३९।९।१३ मा प्रतिवादी पुण्यरत्नले आफ्नो नाममा दर्ता गराएको जग्गामध्ये प्रतिवादी केशरत्न, तारादेवीको नाममा गराएको जग्गा र प्रतिवादी पुण्यरत्नको नाममा बाँकी रहेको उल्लिखित जग्गासम्म निजी गुठी कायम

भई प्रतिवादी पुण्यरत्नको नाममा भएको एकलौटी दर्ता तथा सो दर्ताको आधारमा प्रतिवादी केशरत्न तथा तारादेवीको नाममा हक हस्तान्तरण भई गएको दर्ता समेत बदर भई वादीको समेत गुठी जग्गामा हक रहने गरी सो हदसम्मको जग्गा वादी दाबीमा उल्लेख भएअनुसार भगवानको पूजा सञ्चालनसमेतको लागि निजी गुठी कायम हुने ठहर्छ । गुठीको ३ र ४ नं. अनुसार गुठियारसमेत राखी गुठी खाने वा गुठी राख्नेका सन्तान हकदारले गुठीको सम्बन्धमा यसो यसो गर्नु भन्ने कुनै लिखत, दानपत्र शीलापत्रसमेत रहे भएको नपाइनुका साथै लिखतबमोजिमको काम नभई गुठी चलाउनेले लिखतबमोजिमको काम चलाएन भन्ने अवस्थासमेत नहुँदा प्रस्तुत मुद्दामा धर्मलोप गरेको भन्ने मिल्ने अवस्था नहुँदा धर्मलोप गरे भन्ने वादी दाबी पुन नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६१।११।२४ को फैसला ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६१।११।२४ को इन्साफमा चित्त बुझेन । उक्त फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६, अ.बं. ८२ नं. जग्गा पजनीको १७ नं.र जग्गा मिच्नेको १८ नं. विपरीत छ । फिराद दाबी हकदैयाविहीन छ । म पुनरावेदकको नाममा दर्ता रहेको काठमाडौं जिल्ला, बालाजु १(क) कि.नं. ११९३ को ०-५-० जग्गा साबिक दर्तावाला पुण्यरत्न ताम्राकारका नाममा २०३९ सालमा रैकर दर्ता रही तह तह हक हस्तान्तरण हुँदै कि.नं. ११८९ को ०-१०-० जग्गा सो जग्गामध्येबाट कित्ताकाट हुँदै कि.नं. ११९३ को ०-५-० जग्गा मिति २०५५।१।२४ मा म केशरत्न ताम्राकारले हालैको बकरसपत्रको लिखत पारित गरिलिई आएको एकलौटी हकभोग दर्ताको जग्गामा निज विपक्षीको हकदैया छैन । सो जग्गाको केवल ल.नं. ३०६ हा.नं. १२९२ बाट भिड्ने पारिवारिक गुठी जग्गा हो भन्ने आधारमा एको जग्गा अर्काको हकमा जान रहन सक्दैन । तसर्थ, उक्त त्रुटिपूर्ण

फैसला बदर गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी केशरत्न ताम्राकारले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६१।१।२४ को फैसला कानून र न्यायको दृष्टिमा समेत त्रुटिपूर्ण छ । प्रचलित कानूनले लाग्न नसक्ने फिराद पत्र खारेज गर्नुपर्नेमा सो नगरी कि.नं. १८७ नं. को जग्गामध्ये कित्ताकाट भएका कि.नं. ११९४, ११८८ र ११९३ समेतका ३ कित्ता जग्गालाई निजी गुठी कायम गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको उक्त फैसला बदर गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी तारादेवी ताम्राकार र पुण्यरत्न ताम्राकारले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दिएको संयुक्त पुनरावेदन ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतले गुठी जग्गालाई गुठी ठहर नगरेको तथा लिखतसमेत बदर नगरेको उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरो फिराद दाबीबमोजिम काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १(क) कि.नं. १८७ बाट कित्ताकाट भई हक हस्तान्तरण भएको तह तहको सम्पूर्ण दर्ता तथा लिखतहरू बदर गरी सम्पूर्ण विपक्षीहरूले गुठी धर्मलोप गरेको ठहर गरी सम्पूर्ण जग्गा मेरा नाउँमा मात्र गुठी कायम दर्ता हुने गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बादी योग्यरत्न ताम्राकारले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा अलग अलग लगतको भन्ने दाबीसमेत नभएको अवस्थामा एउटै कित्ताको केही भाग गुठी र केही भाग रैकर कायम हुने ठहर्याएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने भएकोले छलफलको निमित्त अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी झिकाई लगाउको अरु मुद्दा साथै राखी पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६२।१।१४ को आदेश ।

प्रचलित कानून लाग्न नसक्ने विपक्षीको फिरादपत्र ठाडै खारेज गर्नुपर्नेमा सो नगरी कि.नं. १८७ को जग्गामध्ये केही जग्गालाई रैकर र केहीलाई गुठी कायम गर्ने गरेको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । मोहीले लिएको भाग जति रैकर हुने र अन्य भाग गुठी कसरी हुन्छ । उल्लिखित कि.नं. १८७ को जग्गाको म मोही न्हुच्छेनारायणले मालपोत कार्यालयमा गई मिति २०३९।१।२२ मा दिएको मन्जुरीनामाको कागजमा पुण्यरत्नको नाउँमा दर्ता गरी दिएमा मन्जुरी छ भनी राखेको स्थितिलाई बुझ्दै नबुझी गरेको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को त्रुटि हुँदा प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोरा प्रतिवादी न्हुच्छेनारायणले पेस गरेको लिखित प्रतिवाद ।

यसमा पूर्व आदेशानुसार विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा पुण्यरत्न ताम्राकारको नाउँमा रैकर दर्ता गरी दिने भनी मिति २०३९।१।१३ मा भएको निर्णयसहितको मिसिल प्राप्त भएको नदेखिएकोले अब सो मिसिल संलग्न कागज प्रमाणको प्रमाणित प्रतिलिपि वादी प्रतिवादीहरूसँग जे जति छ, सो दुवै पक्षबाट पेस गर्न लगाउनु । मिसिल प्राप्त नभएकोतर्फ मालपोत कार्यालयले पठाएको मिति २०६४।१।२३ को पत्रको प्रतिलिपिसमेत राखी त्यसको आधारमा तत्काल खोजतलास गरी ७ दिनभित्र पठाउनु भनी पुनः काठमाडौं जिल्ला अदालतका स्नेस्तेदारका नाउँमा पत्र लेखी पठाउनु भन्नेसमेत पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।१।२३ को आदेश ।

विवादित जग्गा गुठीको भनी वादीले दाबी लिए पनि गुठी नै हो भन्ने ठोस लिखत प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको देखिन आएन । विवादको जग्गाको मोहीले प्राप्त गरेको जोताहाको अस्थायी निस्सामा पनि गुठी भन्ने उल्लेख नभएको र फिराद गर्दा वादीले गुठी कायम गरी आफ्नो नाउँ दर्ता गरिपाउँ भनी उल्लेख गरेबाट गुठी कायम भए गुठियार सबैको

नाउँमा गुठी जनाई दर्ता गरिपाउँ भनी माग गर्नुपर्नेमा एकलौटी दर्ता गरिपाउँ भन्ने व्यहोरा ऐन कानूनसम्मत देखिएन । साबिक लगत १६९२ बाट भिड्ने जग्गा हो भन्ने व्यहोरामा दुवै पक्षको मुख मिलेको र सो लगत रैकर परिणत भइसकेको अवस्था हुँदा गुठी भन्न मिल्ने भएन । जहाँसम्म मोहीले गरिदिएको भरपाईबाट गुठी भन्ने जनिएको भन्ने जिकिर छ । २०४४ सालमा ०-७-० जग्गा लिई मोही छोडपत्र गरेपश्चात् निजले गरिदिएको भरपाईको व्यहोरा प्रमाणयोग्य मान्न मिलेन । अतः कि.नं. १८७ को १-९-२-० जग्गामध्ये मोही न्हुच्छेनारायण महर्जनले प्राप्त गरेको कि.नं. ५८८ को ०-७-२-० को जग्गाबाहेक अन्य तह तह हक हस्तान्तरण भएको जग्गा निजी गुठी कायम गरेको हदसम्म सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६१।१।२४ को फैसला मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई निजी गुठी कायम गरी धर्मलोप ठहर गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी र पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।१।१६ को फैसला ।

विवादित साबिक बालाजु १क कि.नं. १८७ को १-९-२ जग्गा सगोलको पारिवारिक निजी गुठीको जग्गा भएकोमा विपक्षी पुण्यरत्नले रैकर जग्गा भनी एकलौटी दर्ता गरी मोही छुट्याई आफ्नो श्रीमती तारादेवी, भाइ केशरत्न र केही जग्गा उनाउ व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरी गुठी धर्मलोप गरेको तथ्यमा विवाद छैन । विवादित जग्गाको निजी गुठी राखेको कुनै लिखत नभए पनि पुर्खा ज्ञानमुनिका पालादेखि हामी दुवै पक्षको साझा चोकमा रहेको भगवान बुद्धको प्रतिमामा पूजा गर्न निजी गुठीको रूपमा राखिएको र निज पुर्खाको शेषपछि विपक्षी पुण्यरत्न तथा केशरत्नका पिता निलमुनी एवं मेरो बाजे चिढीरत्न र वहाँहरूको पनि शेषपछि विपक्षी पुण्यरत्न तथा मेरा पिता लक्ष्मीरत्नको हक हुन आई आलोपालो गुठी चलाई आएको तथ्यमा समेत कुनै विवाद छैन । लिखतै नभए पनि पुर्खाले जुन

कार्यका लागि गुठी राख्नु भएको हो, सो कार्य निरन्तर चलाउनकै लागि सो जग्गा बन्डा नगरी अबन्डा राखी निरन्तर आलो पालो गुठी चलाई आएको हो । यसरी गुठी निरन्तर चलाउनका लागि राखिएको गुठी जग्गा शेरमान महर्जनलाई कमाउन दिइएको र निजले समेत गुठी चलाउनेलाई आलो पालो बाली बुझाई आउने क्रममा गुठी जग्गाको कुतबाली बुझाई भरपाई लिनुदिनु गरेको अवस्था विद्यमान छ । उक्त भरपाईहरू विपक्षी पुण्यरत्नले जालसाजी हो भनी नामाकरण गरेकोमा विशेषज्ञको जाँच गराउँदा सधै ठहर भई आएको छ । यसरी साबिकदेखि निजी गुठीको रूपमा रही दाजुभाइहरूले आलोपालो गरी गुठी चलाई अबन्डा गोश्वारा राखिएको जग्गा एउटै हाँगातर्फका व्यक्तिले दर्ता गरी आफूखुशी हकहस्तान्तरण गरेको कार्यलाई गुठी धर्मलोप ठहर नगरिएको र परापूर्वकालदेखि चलिआएको गुठी परम्परा र गुठियारका सन्तानहरूको हकसमेत समाप्त हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी फिराद दाबी एवं पुनरावेदन जिकिरबमोजिम न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी योग्यरत्न ताम्राकारको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन ।

यसमा यसै लगाउको ०६५-CI-३०८ को गुठी धर्मलोप मुद्दामा विपक्षी झिकाउने आदेश भएकोले यसमा पनि सोही कारण र आधारबाट अ.बं. २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाई उपस्थित भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।८।७ को आदेश ।

प्रतिवादी पुण्यरत्न ताम्राकारले विवादित जग्गा मालपोत कार्यालय, काठमाडौंबाट मिति २०३९।९।१३ मा रैकर दर्ता गराएउपर यी वादीको समेत हक भए उसैबेला यी वादीले नालेस गर्न सक्नुपर्नेमा सो गरेको मिसिलबाट देखिन आउँदैन । यी वादीले गुठीको ५ नं. अन्तर्गतको हदम्यादभित्र नालेस गरेको भनी भन्न सकेको पाइँदैन । यस्तो अवस्थामा उल्लिखित दर्ता एवं

हक हस्तान्तरणउपर उजुर नगरी चित्त बुझाई बसेको अवस्थामा सो जग्गा गुठीको भएकोले उल्लिखित हक हस्तान्तरणबाट धर्मलोप भयो भनी हाल आएर गुठीको १६ नं. ले हदम्याद उल्लेख नगरेको भनी अ.बं. ३६ नं. बमोजिम फिराद दायर गरेको अवस्थालाई गुठीको १६ नं. भित्र फिराद परेको भनी मान्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन । गुठीसम्बन्धी कुनै लिखत छैन भनी वादीले स्वीकार गरेको देखिन्छ । वादी र प्रतिवादीमध्ये पुण्यरत्न ताम्राकारका बाबुहरू दाजुभाइ भएको नाताले मात्र तिनका पुर्खाले यो विवादित जग्गा निजी गुठीको रूपमा पूजा-आजा चलाउनका लागि राखेका हुन् र त्यसमा वादी प्रतिवादी सबैको हक लाग्छ भनी स्वभाविक निष्कर्ष निकाल्ने वा अनुमान गर्ने स्थिति रहेन । हदम्याद स्पष्टरूपमा ऐनले निर्धारित गरेको हुनुपर्छ । जुन कुराको लागि ऐनले हदम्याद निर्धारित गरेको छ, सोहीसँग सम्बन्धित विवादसम्बन्धी नालेस गर्न सो हदम्याद प्रयोग गर्न सकिन्छ । तानतून गरी वा अप्रत्यक्षरूपले हदम्याद कायम गराउने गरी गरिएको नालेस वा उजुरीलाई अनुमानको आधारमा कुनै पक्षको सुविधाअनुसार हदम्यादभित्रको उजुरी छ भनी व्याख्या गर्न मिल्ने होइन । धर्मलोपतर्फ नालेस गर्न गुठीको १६ नं. ले हदम्याद खुला राखेको भएपनि विवादित जग्गा प्रतिवादीले आफ्नो नाममा रैकर दर्ता गराएको र सो दर्ता गरिएको जग्गाको पटक-पटक हक हस्तान्तरणसमेत गरेको कार्यलाई अहिले आएर एकमुष्ट गुठी धर्मलोप गरिएको भनी परेको फिराद पत्र गुठीको १६ नं. ले तोकेको हदम्यादभित्र पर्न आएको देखिएन । यसको अतिरिक्त दर्ता बदरतर्फ सम्बन्धित ऐनले छुट्टै हदम्याद निर्धारण गरेकोले सोसम्बन्धी विवादको हकमा गुठीको महल टेकेर अ.बं. ३६ नं. अनुसार खुला हदम्याद लागू हुन सक्दैन । तसर्थ, उल्लिखित आधार, कारणबाट प्रतिवादी पुण्यरत्नले २०३९ सालमा गराएको दर्ता, २०४४ सालमा गरिएको लिखत र मिति २०५५।१।१७ एवम् मिति

२०५५।१।२४ मा गरिएको हक हस्तान्तरणसम्बन्धी लिखतहरू समेत बदरको माग गर्दै यी पुनरावेदक वादीले सुरु जिल्ला अदालतमा मिति २०५५।७।२९ मा दर्ता गराएको फिराद पत्र गुठीको १६ नं. बमोजिमको हदम्यादभित्र परेको नदेखिँदा यसको तथ्यभित्र प्रवेश गरी अन्य प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन र विवेचना गरी ठहर इन्साफ गर्नुपर्ने देखिन आएन । हदम्याद नाघी दायर भएको प्रस्तुत फिराद पत्र खारेज गर्नुपर्नेमा तथ्यमा प्रवेश गरी फैसला गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।१।१६ को फैसला नमिलेकाले सो फैसला उल्टी भई प्रस्तुत मुद्दामा यी पुनरावेदक वादीको फिराद दाबी नै खारेज हुने ठहर्छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।८।१३ को फैसला ।

विवादित साबिक बालाजु १क को कि.नं. १८७ को क्षे.फ. १-९-२ जग्गा सगोलको पारिवारिक निजी गुठीको जग्गा भएकोमा विपक्षी पुण्यरत्नले रैकर जग्गा भनी एकलौटी दर्ता गरी मोही छुट्याई केही जग्गा आफ्नो श्रीमती र भाइको नाउँमा राख्ने गरी हक हस्तान्तरण गरी गुठी धर्मलोप गरेकोले फिराद दायर भएको हो । विवादित जग्गा विपक्षी पुण्यरत्न तथा केशररत्नका पिता निलमुनी र लक्ष्मीरत्नबीच मिति २००२/८/२३ मा बन्डापत्र हुँदा घर बगैँचा मात्र बन्डा गरी अन्य बिर्ता गुठी जग्गाहरू गोश्वारा कायम राखिएको कुरा उक्त बन्डापत्रबाट पनि स्पष्ट हुन्छ । उक्त कुरालाई २०१२/३/२७ को काठमाडौँ देवानी अदालत दोस्रो फाँटको फैसलाबाट पनि पुष्टि गरिएको अवस्था विद्यमान छ । विवादित जग्गा पुर्खाले जुन कार्यको लागि गुठी राख्नु भएको हो सो कार्य निरन्तर चलाउनको लागि सो जग्गा बन्डा नगरी अबन्डा नै राखी निरन्तर आलोपालो गुठी चलाई आएको हो । यसरी निरन्तर गुठी चलाउने प्रयोजनको लागि राखिएको गुठी जग्गा कमाउन शेरमान महर्जनलाई दिइएको र निजले समेत गुठी चलाउनेलाई आलोपालो बाली बुझाई आउने क्रममा गुठी जग्गा भनी प्रस्ट उल्लेख गरी कुत बुझाई

भरपाई लिनु दिनु गरेको अवस्थामा उक्त भरपाईलाई कित्ते भनी विपक्षीले बयान गरेपछि विशेषज्ञ जाँच हुँदा सट्टे ठहर भई जग्गा गुठीको होइन भन्ने विपक्षीको प्रतिवाद जिकिर खण्डित भएको छ । यसरी विवादित जग्गा गुठीको जग्गा भएको कुरा निर्विवादरूपमा स्थापित भएको र त्यस्तो निजी गुठीको जग्गालाई रैकरमा दर्ता गरी हक हस्तान्तरणसमेत गरेबाट गुठीको सम्पत्ति हिनामिना भई गुठी सञ्चालन अवरुद्ध हुन पुगेको अवस्थामा गुठी धर्मलोप भएको स्पष्ट आधार र प्रमाण मिसिलमा छँदा छँदै धर्मलोपबाहेकको अन्य विषयमा उजुर गर्ने हदम्याद आकर्षित हुने भनी गुठीको १६ नं. को गलत अन्य व्याख्या गरी भएको फैसला सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित ने.का.प.२०५२ अंक १ पृष्ठ ५९ (अशोक वीर सिंह वि. स्वयम्भुरत्न तुलाधर) नजिरसमेतको प्रतिकूल रहेको छ ।

साथै विवादित जग्गा विपक्षीले मिति २०३९/९/१३ मा आफ्नो नाउँमा रैकर दर्ता गरी मिति २०४४/१२/२१ मा न्हुच्छेनारायणलाई मोही हकबापत दिएको र मिति २०५५/१/१७ मा आफ्नै श्रीमती तारादेवीलाई र मिति २०५५/१/२४ मा भाइ केशरत्न ताम्राकारलाई हस्तान्तरण गरेको कुरा मिति २०५५/६/२६ मा थाहा पाई आवश्यक कागजातको नक्कल लिई सो कार्यलाई बदर गर्न मिति २०५५/७/२९ मा फिराद दर्ता गरेको अवस्था विद्यमान रहेको छ । उल्लिखित जग्गा पैतृकबाहेक अन्य स्रोत विपक्षीले देखाउन नसकेको उल्लिखित पैतृक सम्पत्ति निज विपक्षीको अंश भागमा परेको प्रमाणसमेत आउन नसकेको अवस्थामा जग्गा रैकर जग्गाको हकमा नालिस गर्न तत्काल प्रचलित कानून ज.प. १७ र ज.मि. को १८ नं. ले पनि थाहा पाएको मितिले मात्र छ महिनाभित्र नालिस गर्ने हदम्याद आकर्षित हुने र विपक्षीले आफ्नो श्रीमती र भाइको नाउँमा दिएको लिखतसमेत लेनदेन व्यवहारको महलको ४० नं. समेतको हदम्यादभित्रै रहेको अवस्थामा गुठीको १६ नं. को २ वर्षको हदम्याद

व्यतित भयो भन्ने अर्थ गर्न कदापि मिल्ने अवस्था विद्यमान छैन भने यथार्थतामा जग्गा गुठी नै हुँदा गुठी जग्गा रैकर परिणत गरी हक हस्तान्तरण गर्ने कार्य माथि उल्लिखित नजिर सिद्धान्तको आधारमा गुठी धर्मलोप मानिने हुँदा त्यस्तो अवस्थामा गुठीको १६ नं. को हदम्याद व्यतित भएको भनी भएको फैसला पुनरावलोकनयोग्य रहेको छ । उपर्युक्तबमोजिम यस मुद्दाको निर्णय सर्वोच्च अदालतद्वारा नै प्रतिपादित पूर्व नजिरसँग बाझिई न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) को अवस्था विद्यमान भएकोले प्रस्तुत मुद्दा पुनरावलोकन गरी हेरी यस अधिको फैसला बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदक वादी योग्यरत्न ताम्राकारले यस अदालतमा दिएको निवेदन ।

यसमा वादीका पिता लक्ष्मीरत्न ताम्राकार र प्रतिवादी पुण्यरत्न ताम्राकारका पिता निलमुनी ताम्राकारका बीच २००२/८/२३ मा भएको बन्डापत्रमा बिर्ता गुठी जग्गा गोश्वारामा राखी अन्य सम्पत्ति मात्र बन्डा गरेको देखिएको र मुलुकी ऐन, गुठीको महलको १६ नं. मा धर्मलोप गरेकोबाहेक अरु कुरामा भए गरेको मितिले दुई वर्षभित्र नालिस दिनुपर्ने गरी धर्मलोप गरेकोमा हदम्याद नलाग्ने कानूनी व्यवस्था रहेको अवस्थामा फिरादपत्र गुठीको १६ नं. को हदम्यादभित्र नपरेको भनी मुद्दाको तथ्यभित्र प्रवेश गरी अन्य प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन र विवेचना नगरी इन्साफ गर्नु नपर्ने भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला उल्टी गरी फिराद दाबी खारेज गरेको यस अदालतको फैसलामा मुलुकी ऐन, गुठीको १६ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटि तथा सनातनदेखि चलिआएको आँगन देवताको गुठीको जेथामा गुठियारको हक गुठीको सनातनदेखि चली आएबमोजिम धर्म पूजाआजा चलाई राखी सामुहिकरूपले स्थिति बन्देजअनुसार भोग चलन गर्न पाउनेसम्म मात्र हो । एकलौटी कसैको हक हुने कुरा हुँदैन । मास्न नास्न कसैको हक छैन भन्नेसमेत कान्छा रत्न तुलाधरसमेत विरुद्ध मायादेवी तुलाधरको

मुद्दामा निर्णय भई प्रतिपादित सिद्धान्तको (ने.का.प. २०४३, नि.नं. २८५६, पृ. ९१५) प्रतिकूल देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९/७/१७ को आदेश।

नियमानुसार दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी निवेदक वादीको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा र अधिवक्ता श्री इश्वरी प्रसाद भट्टराईले साबिक बालाजु १क को कि.नं. १८७ को क्षे.फ. १-९-२ जग्गा सगोलको पारिवारिक निजी गुठीको जग्गा हो। विवादित जग्गा २००२ सालमा बन्डापत्र हुँदा घर बगैँचासम्म बन्डा गरी अन्य बिर्ता गुठी जग्गा गोश्वारै कायम भएको थियो। २०१२ सालको फैसलासमेतबाट ३ रोपनी जति जग्गा गुठी कायमै रहेको देखिन्छ। विवादित जग्गा गुठीको भएको जानकारी हुँदा हुँदै विपक्षीहरूले निवेदकलाई जानकारी नदिई २०३९ सालमा आफ्नो नाउँमा रैकर दर्ता गरी २०४४ सालमा न्हुच्छेनारायणलाई मोही हकबापत २०५५।१।१७ मा तारादेवीलाई र २०५५।१।२४ मा केशरत्न ताम्राकारलाई हस्तान्तरण गरी गुठी धर्मलोप गरेको अवस्था छ। उक्त जग्गा पैतृक जग्गाबाहेकको निजी जग्गा हो भन्ने स्रोत विपक्षीले देखाउन नसकेको अवस्था र यस अदालतबाट ने.का.प. २०४३ नि.नं. २८५६ पृष्ठ ९१५ मा प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल हुने गरी गुठीको १६ नं. बमोजिमको हद म्यादभित्र नभएको भनी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट भएको फैसला बदर हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

त्यसैगरी विपक्षी तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री हिरा रेग्मी र श्री मनुबहादुर गुरुडले वादी प्रतिवादीहरूबीच भएको २०१२ सालको बन्डापत्रमा बन्डा भएको सम्पत्तिबाहेक अन्य सम्पत्ति भएमा

देखाउनेले खानु भन्ने उल्लेख भएको छ। कि.नं. १८७ को विवादित जग्गा गुठीको भन्ने कुनै लिखतबाट पुष्टि हुन सकेको छैन। साबिक लगत हा.नं. १२९२ को मोठ स्रेस्ता र रसिदबाट उक्त जग्गा गुठी होइन भन्ने प्रस्ट छ। २०३९ सालमा विवादित जग्गा रैकरमा परिणत हुने मालपोत कार्यालयको निर्णय बदर गराउन नसकेको अवस्थामा लामो समयपछि रैकर जग्गालाई गुठी हो भनी नालेस गर्न निवेदक वादीलाई कुनै अधिकार कानूनले दिएको नदेखिएकोले यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६७।८।१३ को फैसला यथावत् कायम होस् भनी गर्नुभएको बहस सुनियो।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर सुनी हेर्दा यस अदालतको मिति २०६७।८।१३ गतेको फैसला मिलेको छ, छैन र निवेदक वादीको निवेदन जिकिर पुन सक्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो।

यसमा काठमाडौँ जिल्ला बालाजु वडा नं. १(क) कि.नं. १८७ को १-९-२ को निजी गुठी जग्गा विपक्षीमध्येका पुण्यरत्नले आफ्नो रैकर भनी दर्ता गरी मोही न्हुच्छे महर्जन, तारादेवी र केशरत्नलाई हस्तान्तरण गरेकोले गुठीको ३ र ४ नं.बमोजिम दूषित तथा धर्मलोप गरेको हुँदा सो बदर गरी यथावत् गुठी कायम गरिपाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेकोमा सुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादी न्हुच्छे महर्जनले छोडपत्रबाट प्राप्त गरेको कि.नं. ५८८ को ०-७-२ जग्गाबाहेक पुण्यरत्नको नाममा रहेको ०-५-० तारादेवीको नाउँमा हक हस्तान्तरण भई गएको ०-६-० जग्गा र केशरत्नको नाउँमा हस्तान्तरण गरेको ०-५-० जग्गाको लिखत बदर भई निजी गुठी कायम हुने गरी भएको फैसलामा निवेदक र विपक्षीहरूको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट कि.नं. १८७ को पूरै जग्गा रैकर हुने ठहर गरी फैसला भएकोमा सो फैसलाउपर निवेदक वादीको सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन परी सर्वोच्च

अदालतबाट हदम्याद नाघी दायर भएको फिराद दाबी खारेज हुने ठहर्याई फैसला भएको देखियो ।

सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।८।१३ मा फिराद दाबी खारेज हुने गरी भएको फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा १ को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी निवेदक योग्यरत्न ताम्राकारको निवेदन परी यस अदालतका मिति २०६९।७।१७ का आदेशअनुसार प्रस्तुत मुद्दा पुनरावलोकन हुने निस्सा प्रदान भई निर्णयार्थ पेस भएको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।८।१३ मा प्रस्तुत फिराद गुठीको १६ नं. बमोजिम हदम्यादभित्र परेको नदेखिँदा तथ्यभित्र प्रवेश गरी अन्य प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन र विवेचना गरी ठहर इन्साफ गर्नुपर्ने देखिन नआएकोले फिराद दाबी खारेज हुने ठहर्छ भनी फैसला भएको देखिन्छ ।

३. वस्तुतः यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट हदम्याद (Limitation) को आधारमा फिराद दाबी खारेज गरेको हुँदा सो हदम्याद सम्बन्धमा नै विवेचना गर्नुपर्ने देखिन्छ । सोतर्फ विचार गर्दा कि.नं. १८७ को क्षे.फ. १-९-२ को जग्गाको आयस्ता बाली मोही शेरमानले आलोपालो बुझाउने गरेको आयस्ता बाली बुझी आयस्ताबाट बहालमा रहेको भगवान बुद्धको प्रतिमा पूजा गरी आएका छौं । का.जि. बालाजु साबिक कि.नं. १२९२ को उजुरी १।।-।। जग्गा चोकमा अवस्थित भगवानको मन्दिरमा गुठियारहरूले आलोपालो कोजाग्रत पूर्णिमाको दिन भगवानको मन्दिरमा सफा गर्ने रङ्ग चुना गरी पूजा अर्चनालगायतको कार्य गरी सम्पूर्ण चोकबासीहरूलाई समय बजी खुवाउने प्रचलन रहेको छ । गुठी सञ्चालन गर्नका लागि पिता पुर्खाले विवादित जग्गालाई गुठीअन्तर्गत राखी साबिक पिता पुर्खाको पालादेखि गुठी सञ्चालन भई आएको गुठी जग्गा हुँदा गुठीको महलको ३, ४ र १६ नं. अनुसार

मिति २०३९।९।१३ को दर्ता बदर गरी कि.नं. १८७ को जग्गालाई यथावत् गुठी कायम गरी मेरो नाउँमा दर्ता गरिपाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेको छ ।

४. प्रतिवादी पुण्यरत्नको प्रतिउत्तरमा कि.नं. १८७ को जग्गा गुठीको जग्गा होइन रैकर जग्गा हो गुठी भन्ने कुनै लगत प्रमाणबाट पुष्टि छैन । हदम्यादभित्र फिराद नहुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने रहेछ ।

५. प्रस्तुत मुद्दामा वादी र प्रतिवादीबीचमा मुख नमिलेको मुख्य कुरा विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा रैकर हो वा गुठीको हो भन्ने देखिन्छ । सो कि.नं. १८७ को जग्गा गुठीको जग्गा भए हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले के हुने र रैकरको जग्गा भए हदम्याद कुन आकर्षित हुने भन्ने निष्कर्षमा पुगिन सक्ने हो । वस्तुतः विवादित कि.नं. १८७ को जग्गाको प्रकृति (गुठी र रैकर) के हो भन्ने प्रमाणबाट विवेचना नै नगरी प्रथम दृष्टिमा नै कुन हदम्याद आकर्षित हुने भनी पूर्वअनुमान गर्न मिल्दैन । अर्थात् गुठी वा रैकर के रहेछ भनी जाँचबुझ प्रमाण मूल्याङ्कन नै नभई प्रारम्भिकरूपमा नै हदम्यादको प्रश्न हेर्न मिल्ने यो मुद्दाको तथ्यबाट देखिन आउँदैन ।

६. त्यसैले गुठीको महलको १६ नं.को हदम्यादभित्र परेको नदेखिँदा तथ्यभित्र प्रवेश गरी प्रमाणको मूल्याङ्कन र विवेचना गरी इन्साफ गर्नुपर्ने देखिन नआएकोले फिराद खारेज हुने ठहर्छ भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।८।१३ मा भएको फैसला गुठी जग्गाको सम्बन्धमा रहेकोको हदम्यादलाई हेर्ने दृष्टिकोण (Angle) नै कानूनीरूपमा मिलेको देखिएन ।

७. यदि विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा गुठीको जग्गा भए हदम्यादको आधार छुट्टै हुन्छ । रैकर भए छुट्टै हुन्छ । अतः प्रस्तुत मुद्दामा पहिलो प्रश्न गुठी वा रैकर के हो भन्ने विवादको निपटारा नगरी हदम्यादसम्बन्धी प्रश्नमा प्रवेश गर्न सकिने आधार देखिएन ।

८. अब विवादित कि.नं. १८७ को क्षे.फ. १-९-२-० जग्गा वादी दाबीअनुसार गुठीको जग्गा हो वा प्रतिउत्तर जिकिरअनुसार रैकर जग्गा हो भन्ने मूल प्रश्नको निरूपण गर्नुपर्ने भएको छ । प्रथमतः प्रतिवादी न्हुच्छेनारायण महर्जनबाहेक यी वादी र अन्य प्रतिवादीहरूको पुस्तेवारी स्पष्ट हुनपर्ने देखिएकोले पुस्तेवारी यसप्रकार रहेको पाइन्छ ।

९. प्रतिवादी पुण्यरत्नका पिता निलमुनी र वादी योग्यरत्नका बाजे चिढीरत्न दाजुभाइ नाताका व्यक्ति भएको तथ्यमा विवाद छैन । चिढीरत्नका छोरा लक्ष्मीरत्न भएको र लक्ष्मीरत्नका छोरा यी वादी योग्यरत्न ताम्राकार भएको तथ्यमा पनि विवाद छैन । त्यस्तै निलमुनिका छोराहरू प्रतिवादीहरू पुण्यरत्न, केशरत्न, भएकोमा पनि विवाद छैन । त्यसैले मूल पुर्खा ज्ञानमनीका दुई छोरा जेठा निलमुनिका सन्तान प्रतिवादीहरू र कान्छा छोरा चिढी मुनिका सन्तान यी वादी भएको भन्ने तथ्यमा कुनै विवाद रहेको पाइएन ।

१०. वादीले पेस गरेको मिति २००२।८।२३ को बन्डापत्र हेर्दा ४८ वर्षका नीलमुनि र भाइ चिढीरत्न मरी सकेकोले भतिजा २४ वर्षको लक्ष्मीरत्नका बीच बन्डापत्र कागज भएको रहेछ । सो बन्डापत्रमा अंशियार २ जना कायम गरी "श्री सम्पत्तिमध्ये बिर्ता गुठी जग्गा गोश्वारै कायम राखी" अन्य घर जग्गा बन्डा गरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

११. चिढीरत्नको श्रीमती देवप्रभा ताम्राकारले प्रतिवादीहरूका पिता निलमुनी ताम्राकारउपर नाउँसारी बाली मुद्दा दायर गरी तत्कालिन काठमाडौं देवानी अदालत दोस्रो फाँटबाट मिति २०१२।३।२७ मा फैसला भएको प्रमाण वादीले पेस गरेका रहेछन् । सो फैसला हेर्दा-

सगोलको बिर्ता जग्गा ५२।।।-। मध्ये गुठी रहेको ३।। कट्टी गरी बाँकी ४८।।।२ मध्ये ३ खण्डको १ खण्ड १६।-।।। को धान स.चा., कोदो, गहुँ, परालसमेत ४ सालदेखि बाली

अन्यायवालाले मोहीबाट मेरो भागको उठाई लिएको निजले खाएको बाली भराई जम्मा रु. २७०५।१७ भराई ९ सालको बालीको हकमा मुद्दा किनारा नभएसम्म बाली रोक्का गरिपाउँ । जग्गाको पोता र रसिद पुर्जा भएको कागज मोहीको कबुलियत निजैसँग भएकोले मोहीको नाम नामसारी जग्गाको नं. किल्ला कित्ता यो यसले कमाएको छ भन्नेसमेत मलाई याद नभएकोले निजैबाट खुलाई मेरा नाममा नामसारी गरिपाउँ भन्नेसमेत वादीको दाबी भन्ने सो फैसलाको टिपोटमा उल्लेख छ ।

१२. सो १२ सालमा फैसला भएको मुद्दामा मोहीहरूलाई बुझिएको र निजहरूले गुठीको पालो पर्नेलाई बाली बुझाई आएको भनी बयान गरेको पनि टिपोटमा उल्लेख छ । सो फैसलाको ठहर खण्डमा "दर्ताको जग्गामा गुठी भनेको जति साबिकबमोजिम गोश्वारामा राखी भन्ने वाक्यांश उल्लेख छ । तपसिल खण्डको ४ दफामा मरू ३३७/२१९ नं. लगत दर्तामध्ये धीलकोट रोपनी २।। मध्ये १।।४, चवुना रोपनी २।। मध्ये १।, पोडे २ मध्ये रोपनी १ समेत जम्मा रोपनी ३।।।४ गुठी रहेको फैसलाबाट देखिनाले गुठी जतिमा साबिकबमोजिम गोश्वारा राखी" भन्ने उल्लेख छ । साथै सो मुद्दामा वादीले बाली बिगो मो. रु. ११६२।४१।३ भरी पाउने र गुठी जग्गा गोश्वारामा राख्ने र बाँकी जग्गाबाट ३ खण्डको १ खण्ड वादीले नामसारी गरिपाउने गरी फैसला भएको रहेछ ।

१३. उक्त २००२ सालको बन्डापत्रबाट बन्डा गर्नुपर्ने श्री सम्पत्तिमध्ये बिर्ता र गुठी जग्गा गोश्वारैमा राखेको भन्ने स्पष्ट छ । सो २००२ सालका बन्डापत्रमा केवल बसोबास गरेको घरसम्म बन्डा छुट्टयाएको भन्ने देखिन आएको छ । सो बन्डापत्रमा वादीका बज्यै देवप्रभाले प्रतिवादीका पिता निलमुनीउपर बाली नामसारी मुद्दा दायर गरी सो मुद्दामा पनि गुठी रहेको

जग्गा साबिकबमोजिम नै गोश्वरामा राख्ने गरी १२ सालमा फैसला भएको रहेछ । सो बाली नामसारी मुद्दामा मोहीहरूले पनि गुठीको पालो पर्ने लाई बाली बुझाई रहेको भनी बयान गरेको पनि देखिन आएको छ ।

१४. त्यसैले वादी र प्रतिवादीका पिता पुर्खाले आफ्ना नाउँमा रहेको जग्गामध्ये केही जग्गा गुठीमा राखेको रहेछ भन्ने तथ्य उक्त प्रमाणहरूबाट स्पष्ट भएको छ ।

१५. विवादित कि.नं. १८७ को जग्गाको फिल्डबुक हेर्दा कैफियत महलमा का.ई. मरु पिगननी बस्ने पूर्ण ताम्राकारलाई र अरूको भाइसमेत जबान २ लाई तिरी आएको छु भनी मोही शेरमानले जनाएको भन्ने देखिन्छ । सो जग्गा पुण्यरत्नको मात्र हक लाग्ने भए अरूको भाइसमेत जबान २ जनालाई मोहीले कुत बुझाउन जरूरी हुँदैन । नापी हुँदा नै खास मोही शेरमानले उल्लेख गरेको सो व्यहोरालाई मोही नामसारी गरी हक प्राप्त गर्ने निज शेरमानका छोरा न्हुच्छेनारायणले आफ्नो पिताले नापीकै समय उल्लेख गरेको सो व्यहोराको बारेमा अन्यथा हुने गरी अहिले आफू खुसी अर्थ निकाल्न मिल्ने होइन । सो जग्गाको कुत वादीलाई समेत बुझाउँदै आएको भनी वादीले भरपाई पेस गरेका छन् ।

१६. बालाजु गा.पं. मा रहेको भगवान गुठी खेतको २०३३ सालको कुत धान १० पाथी वादी योगरत्नलाई बुझाई मिति २०३३।८।१६ मा शेरमानको छोरा कुलबहादुरले भरपाई गरिदिएको प्रमाण वादीले पेस गरेका छन् । त्यस्तै कि.नं. १८७ को जग्गामध्ये मेरो भागको २०४० सालको धान बाली वादी योगरत्नलाई प्रतिवादी न्हुच्छेनारायण महर्जनले मिति २०४०।१२।११ मा र मिति २०४१।७।२४ मा बाली बुझाई भरपाई गरिदिएको प्रमाण पनि पेस छ । सो प्रमाणहरू अ.बं. ७८ नं.बमोजिम प्रतिवादीलाई सुनाई बयान गर्दा सो भरपाई जालसाजीबाट खडा गरेको भनी बयान गरेको रहेछ ।

१७. २०४० र २०४१ सालको कुत बालीको भरपाई भएको हस्ताक्षरसँग प्रतिवादी न्हुच्छेनारायणको हस्ताक्षर मिल्न भिड्न आएको भन्ने विशेषज्ञबाट राय प्राप्त भएको देखिन्छ । सो आफूले दिएको राय समर्थन गर्दै विशेषज्ञबाट अदालतमा बकपत्रसमेत गरेको पाइन्छ । त्यसैले मोही शेरमानका छोरा प्रतिवादी न्हुच्छेनारायण महर्जनले ०४०, ०४१ सालमा कि.नं. १८७ को जग्गामध्ये वादीको भाग जतिको कुतबाली बुझाएको भन्ने पुष्टि हुन आयो । वादीलाई समेत मोहीले विवादित जग्गाको कुतबाली बुझाउँदै आएको देखिनाले नापी हुँदा फिल्डमा मोहीले २ जना भाइलाई कुत तिरी आएको छु भन्ने व्यहोराको समर्थन भएको छ ।

१८. २०१२ सालको फैसलामा उल्लिखित मरु ३३७/२१९ नं. को लगत दर्तामध्ये गोश्वारा गुठीमा राखिएको धीलको, चवुना, पोडे जग्गाहरू यो यस ठाउँमा गुठीकै रूपमा गोश्वारामा छ भनी वादीका काका नाता पर्ने प्रतिवादी पूर्णरत्नले देखाउन लेखाउन सकेको छैन । प्रतिवादी पुण्यरत्नका पिता निलमुनीसमेतले पितापुर्खाले साबिकदेखि नै केही जग्गा गुठीमा राखेको छ भन्ने तथ्यलाई २००२ सालको बन्डापत्र र २०१२ सालको फैसलासमेतबाट स्वीकार गरी रहेको पाइन्छ ।

१९. प्रतिवादी पुण्यरत्नका पिता निलमुनी जेठा छोरा भएका र भाइ चिढीरत्न स्वर्गीय भइसकेको स्थितिमा भाइका श्रीमती देवप्रभाले निजउपर मुद्दा दिई २०१२ सालमा निज निलमुनीबाट बाली बिगो भराई पाउने ठहरी फैसला भइरहेको पाइयो । यसप्रकार वादीका बज्यैले जेठाजु निलमुनीउपर मुद्दा गरी आफ्नो हक प्राप्त गर्न परेको तथ्य रहेको हुँदा परापूर्वकालदेखि नै वादी पक्षबाट आफ्नो हकको लागि कानूनी प्रयास गरी रहन परेको देखिन्छ ।

२०. २०१२ सालको फैसलामा उल्लिखित वादीको व्यहोरा हेर्दा पनि जग्गाको पोता रसिद पुर्जा निलमुनीसँग भएको, जग्गाको किल्ला कित्ता यो यसले कमाएको भन्ने पनि थाहा नभएको भनी उल्लेख छ ।

यसप्रकार बिर्ता जग्गा ५२।।। मध्ये गुठी रहेको ३।। रहेको भन्ने तथ्य उक्त प्रमाणहरूबाट पुष्टि हुन आएको र भाइ चिठीरत्न परलोक भइरहेको भन्ने २००२ सालको बन्डापत्रबाट देखिन आएकोले सो गुठी जग्गाको लगत निजै निलमुनीको जिम्मा रहेको वादीतर्फका हागालाई थाहा जानकारी हुन सक्ने स्थिति रहेको पाइँदैन। त्यसैले जेठा छोरा निलमुनीतर्फका हाँगाले बाबु बाजेले राखेको गुठीको जग्गा यो यस ठाउँमा रहेको छ दर्ता छ भनी देखाइ दिन सक्नुपर्छ।

२१. प्रतिवादी पुण्यरत्नले विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा दर्ता गर्दा साबिक मौजा बालाजु हा.नं. १६९२ बाट भिडाई दर्ता गरेको पाइन्छ। सो हा.नं. १६९२ मरू ३०६ र ऐ. ३०५ नं. पोताबाट आएको लगत उतारबाट देखिन्छ। का मरू ३०५ नं. को २००५ सालको पोत निलमुनीले बुझाएको र खेत उजुरी १-।३२ जनिएको रसिदको उतारबाट देखिन आएको छ। अरू ३०६ नं. लगतको १५ सालको पोत पूर्णरत्नले बुझाएको र खेत उजुरी १-।३२ भन्ने जनिएको सो रसिदको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ। सोही ३०५ र ३०६ को पोता लगतबाट हा.नं. १६९२ कायम भएको देखिन्छ।

२२. १२ सालको फैसलामा उजुरी भन्ने खेतको नाम उल्लेख छैन। २००५ सालमा पोता लगत ३०५ नं. बाट पोत बुझाएकोमा पनि १२ सालको फैसलामा सो पोता लगतको जग्गा नपर्नु रहस्यमय नै रहेको पाइन्छ। त्यसैले सो पोता लगत ३०५ प्रतिवादीको निजी हो भन्ने प्रमाण निजै प्रतिवादीले गुजार्न सक्नुपर्छ।

२३. तसर्थ २००२ सालको बन्डापत्र, २०१२ सालको फैसला, फिल्डबुकमा जनिएको व्यहोरा तथा मोहीले बाली बुझाएको भरपाईमा उल्लिखित व्यहोरासमेतबाट साबिकदेखि नै वादी प्रतिवादी पुण्यरत्न ताम्राकारका पिता पुर्खाले गुठी जग्गा छुट्टयाई राखेको प्रमाणित हुन आएको छ। सो

गुठीको जग्गा अयन्त्र रहेको छ भनी प्रतिवादीले प्रमाण दिन सकेको छैन। मोहीले वादीलाई पनि विवादित कि.नं. १८७ जग्गाको बाली यो मुद्दा पर्नुभन्दा धेरै अघि ०३३, ०४०, ०४१ सालमा बुझाउँदै आएको देखिँदा गुठी साझा गोश्वारामा राख्ने भनी २००२ सालको बन्डापत्र २०१२ सालको फैसलामा उल्लिखित जग्गा कि.नं. १८७ नै रहेको देखियो। अन्यथा २००२ साल छुट्टी भिन्न भएका वादीको हाँगातर्फ सो जग्गाको बाली बुझाई रहनुपर्ने थिएन।

२४. फिराद लेखमा जग्गाको चोकमा भगवानको मन्दिर अवस्थित छ। गुठियारहरूले भगवानको मन्दिर सफा गर्ने रङ्ग चुना लाउने पूजा अर्चना गर्ने गर्दछन भनी उल्लेख गरेका छन। प्रतिवादी पुण्यरत्नले सो फिरादमा उल्लेख गरेको तथ्यलाई प्रतिउत्तरमा कुनै खण्डन गर्न सकेको छैन। जग्गाको चोकमा भगवानको मन्दिर नै छैन भनी प्रतिवाद गर्न सकेको पाइएन।

२५. अतः उपर्युक्त प्रमाणहरूको विवेचनाबाट विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा वादी प्रतिवादीका पिता पुर्खाले राखेको निजी गुठीको जग्गा भन्ने नै पुष्टि हुन आयो।

२६. धर्म किर्ती राख्न परापूर्वकालदेखि नै जग्गा जमिनहरू गुठीमा राख्ने परम्परा रहेको छ। गुठीमा जग्गा जमिन राखी सोको आयस्ताले धार्मिक, सामाजिक कार्यहरू अनवरतरूपमा चिरकालसम्म सञ्चालन भई रहोस् भन्ने इच्छा, भावना सो जग्गा सम्पत्ति गुठी राख्ने पुर्खाको रहेको हुन्छ। त्यसैले गुठी राखेको सम्पत्ति कुनै किसिमबाट नास्न मास्न नपाइने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

२७. यस्तै प्रकृतिको प्रश्न समावेश भएको कान्छारत्न तुलाधरसमेत वि. मायादेवी तुलाधर भएको दर्ता गरिपाउँ भन्ने मुद्दामा सनातनदेखि चलिआएको आँगन देवताको गुठीको जेथामा गुठियारको हक गुठीको सनातनदेखि चली आएबमोजिमको धर्म पूजा आज्ञा

चलाई राखी सामुहिकरूपले स्थिति बन्देजअनुसार भोगचलन गर्न पाउनेसम्म मात्र हो एकलौटी कसैको हक हुने कुरा हुँदैन मास्न नास्न कसैलाई हक छैन भनी ने.का.प. २०४३ अंक ९ नि.नं. २८५६ मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ । त्यसै गरी अशोकविर सिंह विरुद्ध स्वयम्भुरत्न तुलाधर भएको गुठी हटक (ने. का.प. २०५२ अंक १ नि.नं. ५०३७) लगायत विभिन्न मुद्दामा सबैको सामुहिक हक लाग्ने गुठीको जग्गामा गुठियारमध्येका कुनै कसैले रैकर परिणत दर्ता गराएको छ भन्ने आधारमा अरू गुठियारको हक जान्छ भन्ने मिल्दैन भन्ने सिद्धान्त स्थापित भइसकेको छ ।

२८. उपर्युक्त कानूनी सिद्धान्तसमेतको सन्दर्भमा "गुठी" धार्मिक भावना, परोपकारी भावना सामाजिक शैक्षिकक्षेत्रका हितको दृष्टिबाट राख्ने प्रचलन नेपालमा रहेको र गुठी नेपालको आफ्नै मौलिक पहिचानयुक्त परम्पराको रूपमा रहिआएको देखिन्छ । जुन नेपालको संस्कृति सभ्यतासँग अभिन्न अंगको रूपमा जोडिएको छ । त्यसैले मुलुकी ऐनमा गुठीको महलको कानूनी व्यवस्थाले त्यस्तो परम्परा संस्कृतिलाई सदैव जीवन्त राखी राख्नु पर्ने, मेट्न मास्न नमिल्ने गरी कानूनी संरक्षण प्रदान गरी रहेको छ । यस्तो महत्त्वपूर्ण गुठीको जग्गा कसैले दर्ता गरी निजी प्रयोग गर्न मिल्ने देखिँदैन । यस्तो स्थितिमा कि.नं. १८७ को जग्गा रैकर जग्गा हो भन्ने विपक्षी कानून व्यवसायीहरूको जिकिरसँग सहमत हुन सक्ने अवस्था देखिएन ।

२९. अब विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा निजी गुठीको भन्ने देखिसकेको अवस्थामा प्रस्तुत फिराद हदम्यादभित्र छ, छैन भनी हेर्नपर्ने हुन्छ । सोतर्फ हेर्दा गुठीको १६ नं. मा यो महलमा अन्यत्र हद म्याद लेखिएको कुरामा र धर्म लोप गरेको वा राख्न नहुने गुठी राखेकोबाहेक अरू कुरामा भए गरेका मितिले २ वर्षभित्र नालिस नदिए लाग्न सक्दैन भन्ने कानूनी व्यवस्था छ ।

३०. गुठीको महलको ३ नं. को अवलोकन

गर्दा २ प्रकारसँग गुठी राख्न सकिने व्यवस्था देखिन्छ-

१. गुठियारसमेत राखी आफ्नो हक छाडी राखेको गुठी
२. गुठियार नराखी घर गुठी राख्ने गुठी

३१. प्रस्तुत मुद्दामा गुठियार राखी जग्गाको हक छोडी गुठी राखेको नदेखिए पनि गुठीको ३(२) मा व्यवस्था गरेअनुसार गुठियार नराखी घर गुठी राखेको भन्ने देखिन आएकोले उक्त कानूनी व्यवस्थाको अवलोकन गर्न सान्दर्भिक हुन आउँछ । गुठीको महलको ३(२) को कानूनी व्यवस्थाको बारेमा हेर्दा-

गुठियार नराखी घर गुठी राख्दा त्यसै सालका दर भाउले सयकडा दशभन्दा बढ्ता खान पाउने गरी राखेको गुठीमा गुठी राख्ने वा उसको सन्तानले गुठीको दानपत्र शीलापत्रसमेतको लिखतबमोजिमको काम चलाई आफूले खान पाउने शेष बाँकीसम्म धितो बन्धक राख्न हुन्छ । खान पाउने शेष बाँकी पनि बेखबिखन दान दातब्य र लेखिएबाहेक अरू गुठीको घर जग्गा धितो बन्धक र बेचबिखन दान दातब्यसमेत केही गरी दिन र गुठीको दानपत्र शिलापत्रसमेतको लिखतबमोजिमको काम नचलाई धर्मलोप गर्नु हुँदैन । धर्मलोप गर्नेले त्यस गुठीको पालो पाउँदैन । ऊदेखि पछिका हकदारले चलाउन पाउँछ । खान पाउने भएको शेष बाँकी भने धर्मलोप गर्नेले पनि ऐनबमोजिम बन्डा गरी खान पाउँछ भन्ने देखिन्छ ।

३२. उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट गुठीको घर जग्गा बेचबिखन दान दातब्यसमेत केही गरी दिन र गुठीको दानपत्र शिलापत्रसमेतको लिखतबमोजिमको काम नचलाई धर्मलोप गर्न हुँदैन भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको पाइयो । पिता पुर्खाले गुठीमा राखेको

जग्गा प्रतिवादी पुण्यरत्नले रैकर भनी आफ्नो नाउँमा दर्ता गरी आफ्नै श्रीमती तथा भाइलाई हक हस्तान्तरणसमेत गरेको देखिन्छ । सो गुठी दानपत्र शिलापत्रसमेतको लिखत गरी राखेको देखिँदैन । तर गुठीको जग्गा नासमास हुने गरी रैकर भनी दर्ता गरेको क्रिया र प्रतिवादी पुण्यरत्नले पुर्खाको भावना इच्छाविपरीत गुठीमा राखेको जग्गालाई गुठीको जग्गा नै होइन भनेको हुँदा निजले धर्मलोप गर्ने नियतले सो कार्यहरू गरेको देखियो । "धर्मलोप" को अर्थ गर्दा गुठी राख्ने उद्देश्यविपरीत काम गर्नु, गुठीको जग्गा कुनै तरहले नास्नु वा मास्नु, परम्परानुसार गुठी सञ्चालन नगर्नु भन्ने बुझिन्छ । "धर्मलोप गरेको" भन्ने देखिन आएको अवस्थामा गुठीको महलको १६ नं.को हदम्यादसम्बन्धी खुला (Open Space) व्यवस्था नै आकर्षित हुने भई धर्मलोप गरेको अवस्थामा जहिले सुकै हकदारले नालिस दिनसक्ने गरी हदम्यादको अवधारणालाई नियन्त्रण गरेको भन्न मिल्ने देखिएन ।

३३. गुठी जस्तो मौलिक पहिचान भएको संस्कृति परम्परा सभ्यतालाई नै लोप गर्ने कार्यको लागि नियन्त्रित हदम्यादको व्यवस्था नराख्ने विधायिकी मनसाय रहेको स्पष्ट छ । त्यसैले प्रस्तुत फिराद गुठीको १६ नं. को हदम्यादभित्र रहेको पाइयो ।

३४. अब उपर्युक्त विवेचना गरिएका आधार प्रमाणहरूबाट विवादित कि.नं. १८७ को जग्गा वादी र प्रतिवादी न्हुच्छेनारायणबाहेकका अन्य प्रतिवादी हरिका पिता पुर्खाले भगवानको पूजा आज्ञा चलाउनको लागि निजी घर गुठी राखेको पुष्टि हुन आएको छ । प्रतिवादी पुण्यरत्नले गुठीको जग्गालाई रैकर भनी ०३९।९।१३ मा दर्ता गरी आफ्नै श्रीमती र भाइलाई केही जग्गा हस्तान्तरण गरेको देखियो । निज प्रतिवादी पुण्यरत्नबाट सो कि.नं. १८७ मध्ये मोहीको भागको जग्गा प्रतिवादी न्हुच्छेनारायणले प्राप्त गरी कि.नं. ५८८ को क्षे.फ. ०-७-२ जग्गामा निज मोहीले घर बनाउन ०४५ सालमा नक्सा पास गरीसकेको

देखिन्छ । मोहीको हकबापत प्राप्त गरेको जग्गा र घरसमेत निर्माण हुने देखिन आएकोले अब सो व्यवहारलाई खलबल्याउनु मनासिब र न्यायोचित देखिन आउँदैन । गुठीको जग्गामा पनि मोही हक प्राप्त गर्न सक्ने नै हुन्छ ।

३५. साबिक कि.नं. १८७ बाट मोही भाग छुट्टिएको जग्गाबाहेक अरु प्रतिवादीहरू र पुष्परत्नका नाममा बाँकी रहेको र निजले प्रतिवादीहरू केशरत्न तारादेवीलाई हक हस्तान्तरण गरेको जग्गासम्म भगवानको पूजा आज्ञा चलाउने गरी निजी गुठी कायम हुने देखियो ।

३६. यसरी निजी गुठीको जग्गा प्रतिवादी पुण्यरत्नले एकलौटी दर्ता गराएको सो दर्ता तथा सो दर्ताको आधारमा प्रतिवादी तारादेवी र केशरत्नको नाउँमा हस्तान्तरण भई गएको लिखत दर्तासमेत बदर भई वादीको समेत हक रहने गरी सो हदसम्मको जग्गाको निजी गुठी कायम गर्नुपर्ने देखिन आएको छ । मुलुकी ऐन, गुठीको ३(२) नं. मा घर गुठी राखेकोमा धर्मलोप गर्नेले पनि शेष बाँकी ऐनबमोजिम बन्डा गरी खान पाउने हुँदा र प्रतिवादी पुण्यरत्नले आफ्नो नाउँमा दर्ता गरी आफ्नै श्रीमती, भाइलाई सम्म हस्तान्तरण गरेको अंशियारबाहेक अन्यत्र जग्गा दिएको नदेखिई प्रतिवादीमध्ये पुण्यरत्नले धर्मलोप गरेको देखिए पनि शेष बाँकी बन्डा गरी खान पाउने देखिन्छ ।

३७. अतः माथि विवेचित तथ्य प्रमाण र प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तसमेतको आधारमा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट निजी गुठी कायम गर्ने गरि भएको फैसला उल्टी गरी वादी दाबी नपुग्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।१।१६ को फैसला र सो पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलासमेत उल्टी गरी गुठीको महलको १६ नं. को हदम्यादभित्र नालिस नपरेको भनी फिराद खारेज गर्ने गरी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।८।१३ मा भएको फैसला मिलेको देखिन

नआएकोले सो फैसला उल्टी भई प्रतिवादी पुण्यरत्नले कि.नं. १८७ को जग्गा ०३९ सालमा रैकर भनी गराएको दर्ता तथा निजले हक हस्तान्तरण गरेको प्रतिवादी तारादेवी ताम्राकार र केशरत्न ताम्राकारका नाउँका कि.नं.११८८ र ११८९ तथा पुण्यरत्न ताम्राकारको नाउँमा बाकी रहेको कि.नं. ११९४ का जग्गासम्ममा वादी योग्यरत्न ताम्राकारसमेतको हक हिस्सा हुने गरी भगवान पूजा आज्ञा चलाउने निजी गुठी कायम हुने ठहर्याई कि. नं. ५८८ र गुठी धर्मलोपतर्फको दाबी पुग्न सक्दैन भनी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।११।२४ मा भएको फैसला सदर हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं।
न्या.डा. आनन्दमोहन भट्टराई
न्या. सपना प्रधान मल्ल

इजलास अधिकृत: दिलीपराज पन्त
इति संवत् २०७३ साल असोज ६ गते रोज ५ शुभम्।

निर्णय नं. १६८९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
आदेश मिति : २०७२।५।९
०७०-WO-००३२

मुद्दा: उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक/पक्ष : आतंक पीडित टुहुरा समाज नेपालका
अध्यक्ष जिल्ला, लमजुङ, चन्द्रेश्वर गा.वि.स.
वडा नं. ६ बस्ने सुमन अधिकारीसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- विगतको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा सर्वसाधारण नागरिकसमेत मारिएका वा बेपत्ता पारिएका छन्। जसअनुसार निर्देशिकाले पीडक र पीडितबीचको फरक व्यवहार देखाउन सकेको देखिँदैन। यसले गर्दा द्वन्द्व पीडितलाई दिन लागेको परिचयपत्र पीडकले समेत प्राप्त गर्ने देखिन्छ जुन न्यायोचित नहुने।
- युद्धरत पक्ष विपक्षबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको व्यापक उल्लङ्घनद्वारा निर्दोष पक्षका उपर पुर्याएको शारीरिक, मानसिक, आर्थिक क्षति, मौलिक अधिकारको उल्लङ्घन वा भावनात्मक पीडा पुर्याइएका व्यक्तिहरूलाई पीडित मान्न

सकिन्छ । सोअन्तर्गत पीडकलाई समावेश गर्न नसकिने ।

- पीडक अर्थात् मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनकर्तालाई न्यायको दायरामा ल्याइनुपर्ने विधिशास्त्रीय अवधारणाविपरीत पीडितसह नै समान व्यवहार गरिनु न्यायोचित हुँदैन । द्वन्द्वकालका पीडितको विशिष्ट पहिचान गर्ने आधारहरू सुनिश्चित नगर्ने हो र पीडित र पीडक सबैलाई द्वन्द्वको नाताले समान व्यवहार गर्ने हो भने पीडितप्रतिको राज्यको व्यवहार सम्मानजनक, यथार्थपरक र न्यायोचित हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- संक्रमणकालीन न्यायको सही र इमान्दार कार्यान्वयन गर्ने क्रममा सम्बद्ध विषयहरूको कानूनी, संस्थागत, प्रक्रियात्मक, उपचारात्मक र राहतमूलक कतिपय व्यवस्थाहरूको एकमुष्ट तर्जुमा गर्नु र लागू गर्नु जरुरी हुन्छ । बदलाको भाव वा अपराध ढाकछोप गर्ने उद्देश्यले कुनै नीति वा कानूनको तर्जुमा गर्नु वा सहीरूपमा बन्नुपर्ने नीति वा कानूनको निर्माण वा कार्यान्वयनलाई अवरोध गर्नु विडम्बनापूर्ण कुरा हुन्छ । नितान्त न्याय र विवेकसङ्गत तवरले समाजको चाहनाको सम्बोधन गर्ने हिसाबले दीर्घकालीन लक्ष्य लिई कानून र न्याय प्रणालीको सञ्चालन गर्न सकिएन भने समाज निरन्तर द्वन्द्वमा फसिरहने हुँदा विकास र सभ्यताको मार्गमा अग्रसर हुन असम्भव हुने ।
- द्वन्द्वकालमा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका पीडितहरू आफूउपर भएको अन्याय विरुद्धको उपचार पाउने हकदार

हुन् । तसर्थ पनि द्वन्द्व पीडित व्यक्तिहरूको लागि ल्याइएको भनिएको निर्देशिका र त्यसमा रहेका प्रावधानहरूलाई पीडितले सुरुमै आपत्ति जनाइसकेको अवस्थामा त्यस्तो चाहनालाई सिधै इन्कार गर्न पनि नसकिने ।

- सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका वा मारिएका पीडितहरूलाई माओवादी जनयुद्धमा मारिएको भनी परिचयपत्र लिन बाध्य पारिने हो भने आफ्नै विरुद्धको कार्यको गौरवीकरण गर्न पीडितलाई बाध्य पारिएको अवस्था सिर्जना हुन जान्छ । सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिलाई निजको इच्छा विरुद्ध माओवादी जनयुद्धबाट पीडित भन्नु विरोधाभाषपूर्ण हुन्छ । यसबाट पीडित झन् पीडित बन्न जाने देखिन्छ । माओवादी पक्ष स्वयम् पीडित भएको भए त्यसको लागि उनीहरूलाई स्वीकार्य फरक शब्द प्रयोग हुन सक्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू ज्ञानेन्द्रराज आरण, गोविन्द वन्दी, रामचन्द्र पौडेल र शिवकुमार यादव

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता बालकृष्ण वाग्ले

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको संविधानको धारा १०७(२)
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३(त)(थ)(द)(ध)
- राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९

आदेश

स.प्र.न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छः

हामी निवेदकहरू तत्कालिन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) द्वारा २०५२ साल फाल्गुण १ देखि सञ्चालित माओवादी विद्रोहबाट पीडित व्यक्तिहरूको हकमा काम गर्ने उद्देश्यले स्थापित गैह्रसरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरू समेत हौं। हामी निवेदकहरू विगत सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका पीडित व्यक्तिहरू भएकोले नेपाल सरकार र त्यसका मातहतका निकायहरूबाट विगत सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित राहत, क्षतिपूर्तिलगायतका विषयमा भएका काम कारवाहीको सम्बन्धमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने भएकोले हालै सरकारले द्वन्द्व पीडित परिचय पत्र वितरणसम्बन्धी विषयमा जारी गरेको निर्देशिका, २०६९ मा व्यवस्था गरिएका विषयमा हाम्रो चासो र सरोकार रहेको र यो विषय सार्वजनिक सरोकारको समेत भएकाले प्रस्तुत निवेदन गर्न आएका छौं।

विस्तृत शान्ति सम्झौता, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र सो संविधान जारी भएपछिका विभिन्न सहमति र सम्झौताहरूमा विगतमा माओवादीद्वारा सञ्चालित विद्रोहलाई “सशस्त्र द्वन्द्व” को नामले सम्बोधन गरिएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौताको प्रस्तावनाको आठौं अनुच्छेदमा “देशमा २०५२ सालदेखि चल्दै आएको सशस्त्र द्वन्द्वलाई शान्तिपूर्ण सहकार्यको नयाँ अध्याय प्रारम्भ भएको घोषणा गर्दै...” भन्ने शब्दावली प्रयोग गरिएको छ। त्यसरी नै नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३(त), (थ) र (ध) मा पनि सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानव अधिकारको उल्लङ्घन भएका व्यक्तिहरूलाई

उचित राहत, सम्मान र पुनःस्थापनाको व्यवस्था गर्ने भन्ने शब्दावलीको प्रयोग भएको छ। तर डा.बाबुराम भट्टराई प्रधानमन्त्री भएको बेलाको सरकारले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तथा विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ को प्रावधान र भावनाविपरीत विगतको उक्त सशस्त्र द्वन्द्वलाई “राजनीतिक द्वन्द्वको” नाम दिई त्यस्ता द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिलाई राज्यबाट प्रदान गर्ने भनिएको परिचयपत्रमा माओवादी जनयुद्ध भनी सम्बोधन गरी “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” जारी गरी मिति २०६९/११/०१ गते स्वीकृत भएको जानकारी प्राप्त भयो। सोहीअनुरूप विपक्षीहरूबाट काम गर्न लागिएको व्यहोरा जानकारी हुन आयो।

उक्त निर्देशिकामा रहेका प्रावधानहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ को प्रावधानसँग बाझिएको छ। “राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९” को नामाकरण नै गलत छ। विगतको सशस्त्र द्वन्द्वलाई यसले राजनीतिक द्वन्द्व भन्नु आफैँमा गलत छ। उक्त विवादित निर्देशिकाको दफा २ को परिभाषा खण्डमा “राजनीतिक द्वन्द्व” भन्ने शब्दको परिभाषा गरिएको छ। जसअनुसार “राजनीतिक द्वन्द्व” भन्नाले माओवादी जनयुद्धसमेतलाई जनाउने छ भनी परिभाषित गरिएको छ। विस्तृत शान्ति सम्झौता र नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले विगतको सशस्त्र द्वन्द्वलाई मात्र चिन्दछ। माओवादी जनयुद्धलाई चिन्दैन। विघटित संविधान सभाको बहुमतसमेतबाट अस्वीकृत भइसकेको उक्त जनयुद्ध शब्दलाई विस्तृत शान्ति सम्झौता र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को मर्म तथा भावनाविपरीत नामाकरण गर्ने अधिकार

विपक्षी मन्त्रालयलाई छैन । अतः निर्देशिकाको नाम र दफा २ को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना र धारा ३३ (त) (थ) र (ध) सँग बाझिएकाले बदर गरिपाउँ ।

त्यसैगरी विवादित निर्देशिकाले परिचयपत्र दिने गरी परिभाषित गरेका सबै व्यक्तिहरू पीडितको परिभाषाभित्र पर्दैनन् । परिचयपत्र प्राप्त गर्ने व्यक्ति पनि राजनीतिक द्वन्द्वसँग सम्बन्धित भएको मानिने भन्ने व्यवस्था गरेकोले विगतमा भएका गम्भिर अपराधका पीडितलाई समेत घुमाउरो पाराले राजनीतिक घटनाका पीडित बनाई प्रकारान्तले सबै गम्भीर अपराधलाई राजनीतिक घटना बनाउन षडयन्त्रमूलक ढङ्गले निर्देशिका जारी गरिएकोले सो निर्देशिका स्वीकार्य हुन सक्दैन । त्यसमा पनि माओवादी जनयुद्ध भनेर लिखितरूपमा स्वीकार गरेपछि मात्र परिचय पत्र दिइने गरी बनाइएको उक्त संवैधानिक प्रावधानविपरीतको निर्देशिकाको ढाँचाले पीडितलाई झन् पीडा दिलाउने, अपमानित र अपहेलित गराउने किसिमको छ ।

अतः विपक्षीहरूद्वारा तयार पारिएको राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ को अनुसूची १ मा उल्लिखित राजनीतिक द्वन्द्व, मृत्युवरण गरेका तथा अनुसूची ५ मा मृत्युवरण गरेका, माओवादी जनयुद्ध, राजनीतिक द्वन्द्वलगायतका शब्दावलीहरू राखी परिचयपत्र दिने गरी भएका निर्णयहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा १२, १३, ३३, १६६ समेतको विपरीत भएकोले उक्त मृत्युवरण गरेका, माओवादी जनयुद्ध, राजनीतिक द्वन्द्व र राजनीतिक आन्दोलन जस्ता शब्दहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ । द्वन्द्वबाट पीडित पक्षहरूलाई मान्य हुने विस्तृत शान्ति सम्झौतामा उल्लिखित सशस्त्र द्वन्द्वको नाममा पीडित परिवारका सदस्यहरूलाई परिचय पत्र बाँड्नु भनी परमादेशलगायत उपयुक्त आज्ञा, आदेश

वा पुर्जी जारी गरिपाउँ । साथै विपक्षीहरूबाट वितरण गर्न लागिएको परिचयपत्र नेपालको अन्तरिम संविधान, एवं विस्तृत शान्ति सम्झौतासमेतको प्रावधानविपरीत भएकोले त्यस्तो गैरकानूनी प्रमाणका आधारमा सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित ठूलो समुदायले राज्यबाट प्राप्त गर्ने विभिन्न सुविधा एवं पहिचानबाट वञ्चित हुनुपर्ने र त्यस्तो सुविधा प्राप्त गर्न अयोग्य व्यक्तिले समेत प्राप्त गर्ने प्रवृत्त सम्भावना भएकोले परिचयपत्र बाँड्ने कार्य प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम किनारा नहुँदासम्म जुन अवस्थामा छ त्यही अवस्थामा राख्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ (पन्ध्र) दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसमेत साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । अन्तरिम आदेश हुनुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा विपक्षीहरूसमेतलाई सहभागी गराई छलफल गराउन उपयुक्त हुने हुँदा सो सम्बन्धमा पेसी तोकी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय तथा विपक्षीहरूलाई जानकारी गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।४।२१ को आदेश ।

अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा विचार गर्दा, राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ मा समेटिएका शब्दावली नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा प्रयोग भएदेखि बाहेकका शब्दहरू प्रयोग भई द्वन्द्वका पक्षहरू द्वन्द्वबाट पीडितहरूलाई समग्रतामा नसमेटिएको प्रश्न विद्यमान रहेको र मन्त्रिपरिषद्ले

त्यस्तो निर्देशिका जारी गरी सुविधा दिनेलगायतका व्यवस्थाहरूको निश्चित कानूनी आधार प्रस्ट गर्न सकेको नदेखिएको, संविधानबमोजिम निर्विवादरूपमा वा न्यायिक निरूपण गरेबेगर कुनैरूपमा परिचय पत्र वितरण गर्न तथा कार्यान्वयन गर्न दिन तत्काल मिल्ने नदेखिएकोले अन्तिम निर्णय नभएसम्म विवादित निर्देशिकाको कार्यान्वयन जहाँ जे अवस्थामा छ सोही अवस्थामा रोक्नु, अघि नबढाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०/४/२८ को आदेश।

गृह मन्त्रालयबाट के कुन किसिमको गैरकानूनी वा गैरसंवैधानिक कार्य भई रिट निवेदकहरूको मौलिक हकको हनन भयो सो विषयमा निवेदन व्यहोरामा किटान गरी उल्लेख गर्न नसकेको हुँदा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ को खण्ड (त) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने राज्यको दायित्व रहने भनी स्वीकार गरिएको र सोहीबमोजिम नेपाल सरकारले सशस्त्र द्वन्द्व पीडितहरूलाई राहत प्रदान गर्दै आइरहेको छ। जहाँसम्म निवेदकहरूले उल्लेख गर्नु भएको निर्देशिकासम्बन्धी विषय छ, मुलुकमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको नजिकको हकदारको पहिचान गरी सम्बन्धित परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने पवित्र उद्देश्यले उक्त निर्देशिका बनेको देखिन्छ।

राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका

वा बेपत्ता पारिएका परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्र निर्देशिका, २०६९ स्वीकृत गर्ने विषयको शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको प्रस्ताव मन्त्रपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा मन्त्रपरिषद्ले उक्त प्रस्ताव स्वीकृत गर्ने निर्णय गरेको हो। सो निर्देशिका ऐन वा नियमअन्तर्गत बनेको नभई कार्यकारिणीको नीतिगत तहबाट बनेको नीतिगत दस्तावेज भएको हुँदा संवैधानिक वा कानूनी परीक्षण गर्नुपर्ने आवश्यकता नरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद् कार्यालयको लिखित जवाफ।

विपक्षीहरूले दाबी लिएको निर्देशिकामा उल्लेख भएका शब्दावलीहरू मृत्युवरण गरेका, माओवादी जनयुद्ध र राजनीतिक द्वन्द्व भन्ने व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौताविपरीत भएको भनी जिकिर लिनु भएको देखिन्छ। उक्त निर्देशिकाबमोजिम प्रदान हुने परिचय पत्रको ढाँचामा राजनीतिक द्वन्द्व र माओवादी जनयुद्ध भन्ने शब्दावलीहरू प्रयोग नभएको अवस्था छ। परिचयपत्रको प्रकरण नं. २ मा राजनीतिक द्वन्द्वको विवरण भन्नेसम्म उल्लेख भएको र सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति वा परिवारले आफू वा परिवार के कुन अवस्था, कारण र पक्षबाट पीडित हुनु परेको हो सो विवरण निजहरूबाट नै प्राप्त हुन सकोस र सोहीबमोजिम द्वन्द्वको विवरण उल्लेख गरी परिचयपत्र प्रदान गर्दा निजहरूको पहिचान तथा आत्मसम्मान हुने उद्देश्यले सो परिचयपत्र प्राप्त गर्दा भर्नुपर्ने फारममा राजनीतिक द्वन्द्वको विवरणसम्म उल्लेख गर्नको लागि उक्त अनुसूचीका फारामहरू रहेका हुन्। विपक्षीले सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्था, कारणबाट परिचय पत्र लिन चाहेको भए सोबमोजिम परिचय पत्र पाउने अधिकार निजहरूमा सुरक्षित नै भएकोमा अन्य व्यक्तिले राजनीतिक द्वन्द्वको अवस्था, कारण र पक्षको विवरण भरी सो विवरणका आधारमा निजहरूले प्राप्त गर्ने परिचयपत्रलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न मिल्ने होइन।

निर्देशिकाको दफा २ को (क) ले राजनीतिक द्वन्द्वको परिभाषा गरेको छ । माओवादी जनयुद्ध, ऐतिहासिक जन आन्दोलन, मधेश / तराई, जनजाति, थरूहट, दलित, पिछडा वर्ग, चुरेभावर आन्दोलन र अन्य समुदायका न्यायोचित मागका लागि भएका विविध आन्दोलनलाई समेट्ने गरी परिचय पत्र प्रदान हुने सन्दर्भमा निर्देशिका जारी भएको हो । नेपालमा भएका विविध प्रकारका आन्दोलनलाई सम्बोधन हुने गरी प्रदान हुने परिचय पत्रलाई केवल राजनीतिक द्वन्द्व र माओवादी जनयुद्धलाई मात्र समेट्ने गरी जारी गर्नुपर्ने भन्ने निवेदकहरूको माग गलत छ । उल्लिखित विषयमा सम्मानित अदालतबाट जे जस्तो अन्तिम निर्णय हुन्छ यस मन्त्रालयलाई सर्वस्वीकार्य हुने नै छ भन्नेसमेत व्यहोराको शान्ति तथा पुनः निर्माण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री ज्ञानेन्द्रराज आरण, श्री गोविन्द वन्दी, श्री रामचन्द्र पौडेल र श्री शिवकुमार यादवले अन्तरिम संविधानको भावनाविपरीत निर्देशिका जारी भएको छ । पीडक नै पीडित बनी परिचयपत्र लिने हो भने पीडितको क्षतिपूर्ति र राहतको सुनुश्चितता हुँदैन । राजनीतिक शब्दावली प्रयोग गरी बनाइएको निर्देशिका पीडितमुखी हुन सकेको छैन । परिचयपत्र सरकारी सेवा सुविधा लिनको लागि हो । यदि पीडितले सो लिन नमाने कसका लागि यो बनेको हो विपक्षीहरूले प्रस्ट पार्न सकेका छैनन् । यसकारण नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र यसको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ को मर्म, भावना र प्रावधानविपरीत "राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९" जारी भएको हुँदा त्यस्तो निर्देशिका प्रारम्भिकरूपमै बदर घोषित गरिनु

पर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री बालकृष्ण वाग्लेले उक्त निर्देशिका कानूनी शक्ति नभएको दस्तावेज हुँदा अदालतले बदर घोषित गर्न सक्दैन । सशस्त्र द्वन्द्व चाहे त्यो माओवादी द्वन्द्व होस्, चाहे त्यो ऐतिहासिक जनआन्दोलन वा मधेश / तराई आन्दोलन, जनजाति, थरूहट, चुरेभावर एवं अन्य समुदायले न्यायोचित मागका लागि गरिएका विविध आन्दोलन किन नहोस् त्यस्ता आन्दोलनको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति वा परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यका साथ उक्त निर्देशिका जारी गरिएको हुँदा बदर हुनुपर्ने होइन । त्यसमा प्रयुक्त शब्दकै कारण पीडित व्यक्तिलाई सहयोग पुर्याउने उद्देश्य माथि आपत्ति जनाउनु पर्ने विषय नभएको र राज्यले सबै प्रकारका द्वन्द्वबाट प्रभावित व्यक्तिहरूलाई समान व्यवहार गर्नुपर्ने हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवै पक्षहरूको तर्फबाट प्रस्तुत बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन ? सोही विषयको निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपाल सरकार शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयबाट जारी भएको राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्र निर्देशिका, २०६९ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा ३३ (त)(थ) र (ध) सँग बाझिएको साथै विस्तृत शान्ति सम्झौता, २०६३ र संविधानको भावना र त्यसले स्वीकार गरेको सशस्त्र द्वन्द्वलाई राजनीतिक द्वन्द्वको नाम दिई त्यसको परिभाषा गर्ने क्रममा राजनीतिक द्वन्द्व भन्नाले माओवादी जनयुद्धलाई जनाउँछ भनी उल्लेख गरिएकोले त्यस्तो

निर्देशिकाका शब्दहरूलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी अन्तरिम संविधान र विस्तृत शान्ति सम्झौतामा उल्लिखित सशस्त्र द्वन्द्वको नामबाट पीडित परिवारका सदस्यहरूलाई परिचयपत्र बाँड्नु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी रहेको देखियो ।

३. उक्त निर्देशिकाको कानूनी परिणाम नभएको हुँदा अदालतले हस्तक्षेप गर्न नमिल्ने भनी विपक्षीतर्फबाट जिकिर लिएको देखियो । निवेदकले विवाद उठाएको "राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९" मा भएको व्यवस्था हेर्दा सशस्त्र द्वन्द्वलगायतका विविध आन्दोलनको क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई नेपाल सरकारबाट दिन खोजिएको राहतलाई सम्बोधन गर्न खोजिएको देखिन्छ । परिचयपत्र बाँड्नुको उपादेयता सशस्त्र द्वन्द्वलगायतका विविध आन्दोलनको क्रममा मारिएका व्यक्ति वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको सम्मान तथा निजका परिवारहरूलाई नेपाल सरकारबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्राप्त गर्न सहज होस् भन्ने रहेको उक्त निर्देशिकाको प्रकरण नं. ६ बाट देखिन्छ । यसरी परिचयपत्रको आधारमा सरकारले द्वन्द्वपीडित व्यक्तिलाई राहत तथा आर्थिक सहयोगलगायतका सेवा सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले परिचयपत्र वितरण गर्न लागेको देखिँदा उक्त परिचयपत्र पीडित व्यक्ति तथा परिवारलाई लाभको आधार बन्न जाने देखिन्छ । मन्त्रपरिषद्ले घोषणा गरेको नीति अर्थात् स्वीकृत गरेको निर्देशिका आफैँमा नीति हुने र त्यसको आधारमा क्षतिपूर्ति, सेवा सुविधा आदिलाई प्रभावित गर्ने खालको छ भने त्यसको परिणाम छैन भन्न मिल्दैन । मन्त्रपरिषद्ले गर्न कुनै निर्णय चाहे त्यो प्रशासनिक नै किन नहोस् त्यसले कानूनको सीमालाई ध्यान राख्नै पर्छ । मन्त्रपरिषद्को निर्णय स्वयम् पनि कानूनको सीमा बाहिर पर्दैन । परिचयपत्र निर्देशिका

नेपाल सरकारको निर्णयद्वारा जारी भएको र त्यसको आधारमा द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति वा निजको परिवारलाई सुविधा वा लाभ वितरण हुन्छ भने वा त्यसको आधार बनाइन्छ भने त्यसबाट सिर्जित परिणामको खराबीको उपचार माग गर्न संविधानको धारा १०७(२) को सहारा लिन नसकिने भन्ने हुँदैन । प्रस्तुत निर्देशिका धारा ३३ को खण्ड (त) सँग र विस्तृत शान्ति सम्झौतासँग सम्बन्धित देखिएको र निर्देशिकाअन्तर्गत जारी हुने परिचयपत्रबाट आर्थिक सेवा सुविधा प्रदान गर्ने दृष्टिकोण लिएको र त्यसबाट हक अधिकारको उपभोगमा प्रमाणित गर्ने दृष्टिकोण लिइन्छ । त्यसबाट समानतालगायतको हक प्रभावित हुनसक्ने भई उपचारको रिटमा विचार गर्न मिल्दैन भन्न मनासिब हुँदैन । साथै सरकारको निर्णय एवम काम कारवाही संविधान एव प्रचलित कानूनविपरीत हुन्छ र त्यसबाट व्यक्तिको हक अधिकारमा प्रतिकूल असर पर्न जान्छ भने त्यस विरुद्ध उपचार खोज्न नमिल्ने भन्न मिलेन । यसकारण प्रस्तुत निर्देशिकाको कानूनी परिणाम छैन भन्ने विपक्षीहरूको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

४. विवादित परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ को नाम र त्यसमा उल्लिखित राजनीतिक द्वन्द्व, मृत्युवरण गरेका तथा माओवादी जनयुद्धलगायतका शब्दावलीहरू राखी परिचयपत्र दिने गरी भएका निर्णयहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र विस्तृत शान्ति सम्झौतासमेतको विपरीत भएकोले उक्त शब्दहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ निवेदकहरूले चुनौती दिएको देखिन्छ । मिति २०६९।१।१४ मा जारी भएको विवादित परिचयपत्र निर्देशिका, २०६९ को दफा २ को परिभाषा खण्डमा "राजनीतिक द्वन्द्व" भन्नाले माओवादी जनयुद्ध, ऐतिहासिक जनआन्दोलन, मधेश/तराई आन्दोलन, जनजाति आन्दोलन, थरुहट आन्दोलन, दलित तथा पिछडावर्ग आन्दोलन, चुरेभावर आन्दोलन र

अन्य समुदायका न्यायोचित मागका लागि भएका आन्दोलनलाई जनाउनेछ भनी परिभाषित गरिएको पाइन्छ । यसैगरी परिचयपत्र लिनका लागि भर्नुपर्ने निर्देशिकाको अनुसूची २बमोजिम निवेदनको ढाँचामा चिह्न लगाउनका लागि राजनीतिक आन्दोलनको विवरणअन्तर्गत (क) मा “माओवादी जनयुद्ध”लाई राखिएको देखिन्छ । उक्त व्यवस्था संविधानको भावनाअनुकूल छ छैन भनी हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ (त) (थ) (द) र (ध) मा राज्यको दायित्वसम्बन्धी देहायको व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

- (त) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने,
- (थ) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानबीन आयोगको प्रतिवेदनका आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूका पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने,
- (द) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापितहरूको पुनर्स्थापना गर्न, नष्ट भएका निजी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको हकमा राहत प्रदान गर्न तथा ध्वस्त संरचनाहरूको पुनः निर्माण गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ध) सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गर्न तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न उच्चस्तरीय सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गर्ने ।

५. यसरी संविधानको उपर्युक्त व्यवस्थाबाट सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका वा मारिएका व्यक्तिहरूको पीडित परिवारहरूलाई राहत दिनुपर्ने राज्यउपर दायित्व निरोपित गरेको देखिन्छ भने विगतको सशस्त्र द्वन्द्वलाई विवादित परिचयपत्र निर्देशिकामा उल्लेख भएजस्तै “राजनीतिक द्वन्द्व र माओवादी जनयुद्ध” जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गरी सम्बोधन गरेको पाइँदैन । साथै विवादित निर्देशिकाले समग्ररूपमा राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त विवादित निर्देशिकामा प्रयुक्त “मृत्युवरण” शब्दले मारिएको भन्ने स्पष्ट गर्ने देखिँदैन । विगतको सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा सर्वसाधारण नागरिकसमेत मारिएका वा बेपत्ता पारिएका छन् । जसअनुसार निर्देशिकाले पीडक र पीडितबीचको फरक व्यवहार देखाउन सकेको देखिँदैन । यसले गर्दा द्वन्द्व पीडितलाई दिन लागेको परिचयपत्र पीडकले समेत प्राप्त गर्ने देखिन्छ जुन न्यायोचित हुँदैन । युद्धरत पक्ष विपक्षबाट अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार तथा मानवीय कानूनको व्यापक उल्लङ्घनद्वारा निर्दोष पक्षका उपर पुर्याएको शारीरिक, मानसिक, आर्थिक क्षति, मौलिक अधिकारको उल्लङ्घन वा भावनात्मक पीडा पुर्याइएका व्यक्तिहरूलाई पीडित मान्न सकिन्छ । सोअन्तर्गत पीडकलाई समावेश गर्न सकिँदैन । पीडक अर्थात् मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनकर्तालाई न्यायको दायरामा ल्याइनु पर्ने विधिशास्त्रीय अवधारणाविपरीत पीडित सरह नै समान व्यवहार गरिनु न्यायोचित हुँदैन । द्वन्द्वकालका पीडितको विशिष्ट पहिचान गर्ने आधारहरू सुनिश्चित नगर्ने हो र पीडित र पीडक सबैलाई द्वन्द्वको नाताले समान व्यवहार गर्ने हो भने पीडितप्रतिको राज्यको व्यवहार सम्मानजनक, यथार्थपरक र न्यायोचित हुन सक्दैन । निर्देशिकाको उद्देश्य द्वन्द्वकालका सबैलाई पीडित मान्ने हो भने त्यो फरक कुरा हो । उल्लिखित

निर्देशिकाको समग्र अध्ययनबाट सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडितले मात्र होइन पीडकले पनि परिचयपत्र लिन सक्ने देखिन्छ।

६. संक्रमणकालीन न्यायको सही र इमान्दार कार्यान्वयन गर्ने क्रममा सम्बद्ध विषयहरूको कानूनी, संस्थागत, प्रक्रियात्मक, उपचारात्मक र राहतमूलक कतिपय व्यवस्थाहरूको एकमुष्ट तर्जुमा गर्नु र लागू गर्नु जरूरी हुन्छ। बदलाको भाव वा अपराध ढाकछोप गर्ने उद्देश्यले कुनै नीति वा कानूनको तर्जुमा गर्नु वा सहीरूपमा बन्नुपर्ने नीति वा कानूनको निर्माण वा कार्यान्वयनलाई अवरोध गर्नु विडम्बनापूर्ण कुरा हुन्छ। नितान्त न्याय र विवेकसङ्गत तवरले समाजको चाहनाको सम्बोधन गर्ने हिसाबले दीर्घकालीन लक्ष्य लिई कानून र न्याय प्रणालीको सञ्चालन गर्न सकिएन भने समाज निरन्तर द्वन्द्वमा फसिरहने हुँदा विकास र सभ्यताको मार्गमा अग्रसर हुन असम्भव हुन्छ। द्वन्द्वकालमा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका पीडितहरू आफूउपर भएको अन्याय विरुद्धको उपचार पाउने हकदार हुन्। तसर्थ पनि द्वन्द्व पीडित व्यक्तिहरूको लागि ल्याइएको भनिएको निर्देशिका र त्यसमा रहेका प्रावधानहरूलाई पीडितले सुरुमै आपत्ति जनाइसकेको अवस्थामा त्यस्तो चाहनालाई सिधै इन्कार गर्न पनि सकिँदैन। सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका वा मारिएका पीडितहरूलाई माओवादी जनयुद्धमा मारिएको भनी परिचयपत्र लिन बाध्य पारिने हो भने आफ्नै विरुद्धको कार्यको गौरवीकरण गर्न पीडितलाई बाध्य पारिएको अवस्था सिर्जना हुन जान्छ। सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिलाई निजको इच्छा विरुद्ध माओवादी जनयुद्धबाट पीडित भन्नु विरोधाभाषपूर्ण हुन्छ। यसबाट पीडित झन पीडित बन्न जाने देखिन्छ। माओवादी पक्ष स्वयम् पीडित भएको भए त्यसको लागि उनीहरूलाई स्वीकार्य फरक शब्द प्रयोग हुन सक्दछ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले सशस्त्र द्वन्द्वको कारण द्वन्द्वरत पक्षहरू, राज्य तथा

तत्कालीन विद्रोही पक्षबाट पीडित भएका व्यक्तिलाई र नेपालको विभिन्न आन्दोलनमा संलग्न समूहहरूलाई एकै स्तरमा सम्बोधन गर्ने भनेको छैन। मुलुकमा भएको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मारिएका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको नजिकको हकदारको पहिचान गरी सम्बन्धित परिवारलाई सरकारको तर्फबाट उपलब्ध हुने विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यले उक्त निर्देशिका बनेको देखिँदा द्वन्द्व पीडितले अपनत्व ग्रहण गर्ने खालको निर्देशिका बन्नुपर्ने जरूरी देखिन्छ। छुट्टाछुट्टै आन्दोलनका पीडितलाई समेट्ने गरी छुट्टाछुट्टै विषयको छुट्टै परिचय खुल्ने गरी निर्देशिका जारी गर्नु व्यवहारिक एवं न्यायोचितसमेत हुने देखिन्छ।

७. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ (त) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मारिएकाहरूको परिवारलाई तथा यस क्रममा घाइते भई अपाङ्ग र अशक्त भएकाहरूलाई उचित राहत, सम्मान तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्था गर्ने, (थ) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा गठित छानबिन आयोगको प्रतिवेदनका आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूका पीडित परिवारहरूलाई राहत उपलब्ध गराउने, र (द) मा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापितहरूको पुनर्स्थापना गर्न, नष्ट भएका निजी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको हकमा राहत प्रदान गर्न तथा ध्वस्त संरचनाहरूको पुनः निर्माण गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेसमेतको सबैधानिक प्रावधान राखिएको देखिन्छ। तर विपक्षी नेपालसरकारले जारी गरेको प्रस्तुत निर्देशिकामा प्रयुक्त भाषा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भावनाअनुसार भएको देखिएन। प्रस्तुत निर्देशिकामा सबैधानिक दायित्वअनुरूपको भाषा तथा उद्देश्य नदेखिएको हुँदा मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६९।११।१४ को निर्णयबाट जारी भएको उक्त "राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९"

सविधानको भावना तथा मर्मअनुरूपको र मान्य देखिन आएन।

८. अतः उक्त "राजनीतिक द्वन्द्वको क्रममा मृत्युवरण गरेका वा बेपत्ता पारिएका व्यक्ति तथा परिवारलाई प्रदान गरिने परिचय पत्रसम्बन्धी निर्देशिका, २०६९" मा पुनरावलोकन गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा प्रयोग भएका शब्द र भावनाअनुरूप जुन आन्दोलन वा संघर्ष हो त्यसको स्पष्ट किटान गरी मानव अधिकारको उल्लङ्घनबाट पीडित हुन पुगेको स्थिति देखिने गरी निर्देशिका जारी गरी परिचयपत्र प्रदान गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा निर्देशनात्मक आदेश जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत:- सुरेशराज खनाल
इति संवत् २०७२ साल भदौ ९ गते रोज ४ शुभम्।

निर्णय नं. ९६९०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७२।१२।२२
०६७-WO-११२४

विषय : उत्प्रेषण

निवेदक : बारा जिल्ला, अमृतगंज गा.वि.स. वडा नं. ८
बस्ने प्रदिपकुमार प्रसाद साह कलवार
विरुद्ध
विपक्षी : बारा जिल्ला, विसुनपुर गा.वि.स. वडा नं. ३
बस्ने रामभजन राय यादवसमेत

- वस्तुतः आफू विरुद्धको फैसलाको जानकारी प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो फैसलाउपर चित्त नबुझेमा पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी हक मुद्दाका पक्षहरूमा निहित रहेको हुन्छ। कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारको उपयोग गर्नबाट कसैलाई वञ्चित गर्नसमेत नमिल्ने।
- प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्ध गरिएको कारवाहीको जानकारी पाउने र त्यस्तो कारवाहीउपर चित्त नबुझेका कुरामा पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार रहने।
- रिट निवेदकका नाममा जारी भएको म्याद म्याद तामेलीसम्बन्धी उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था अनुरूप अ.बं. ११० नं. को प्रक्रिया पुर्याई तामेल भएको अवस्थामा के कुन प्रक्रिया नपुगी बेरीतको भएको र आफूले थाहा जानकारी नपाएको भन्ने

यथेष्ट, विश्वासप्रद कारण, अवस्था र स्थिति देखाउनु पर्ने दायित्व निवेदक कै रहने ।

- कानूनले निर्धारण गरेको प्रकिया र रिट पुर्याई तामेल भएको म्यादभित्र प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिलाई विना आधार र कारण म्याद बदर गरी पुनः प्रतिवादको मौका दिई रहनुपर्छ भन्ने कानूनको मकसद हुन नआउने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

फैसला

न्या. सुशीला कार्की : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य र आदेश यसप्रकार छः

विपक्षी रामभजन राय यादव वादी र म निवेदक प्रतिवादी भएको बारा जिल्ला अदालतको १४६० को लेनदेन मुद्दा म निवेदकको अनुपस्थितिमा फैसला भएको र पुनरावेदन म्याद म कहाँ नपुग्दै मिति २०६७।३।१४ मा कानून व्यवसायीमार्फत फैसलाको प्रतिलिपि लिँदा मेरो नाउँमा बेरीतपूर्वक पुनरावेदन म्यादसमेत तामेल भइसकेको भनी कानून व्यवसायीले भन्दा पुनरावेदन म्यादसमेतको प्रमाणित प्रतिलिपि लिई हेर्दा मेरो नाउँमा मिति २०६५।८।२९ मा म्याद केरमेट गरी म्याद मलाई थाहा जानकारी नहुने गरी बेरीतपूर्वक तामेल गरेको थाहा पाई म्याद बेरीतको भएकोले बदर गरी पुनरावेदनपत्र दर्ता गरिपाउन बारा जिल्ला अदालतमा निवेदन दिँदा फैसलाको जानकारी ३५ दिने म्याद सूचना निजको कानून व्यवसायीले

पहिले प्राप्त गरेको फैसला र म्याद प्रतिलिपिबाट देखिँदा समयमै अदालतको फैसलाको जानकारी निवेदक वादीलाई भएको अवस्थामा म्यादको सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने अवस्था नै रहेको देखिएन भन्ने बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।४।१४ मा आदेश भएकोमा सो आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा निवेदन दिँदा मिति २०६७।४।१४ मा भएको आदेश बेरीतको नदेखिएकोले परिवर्तन गरिरहनु परेन भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाटसमेत मिति २०६७।९।१९ मा आदेश भएको रहेछ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १३(१) मा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछ । कसैलाई पनि कानूनको अधीनमा रही सम्पत्ति आर्जन गर्ने, भोग गर्ने, बेचबिखन गर्ने र सम्पत्तिको अन्य कारोबार गर्ने हक हुनेछ, धारा २४(८) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्ध गरिएको कारवाहीको जानकारी पाउने हक हुनेछ भन्ने संवैधानिक व्यवस्था छ । म्याद सूचना प्रस्ट बुझ्ने गरी तामेल गर्नुपर्छ । म्याद टाँस्दा देख्ने भनिएको साक्षीहरूमा सम्बन्धित वडाको साक्षी राख्नु पर्छ भन्ने अ.बं. ११० नं. मा व्यवस्था छ । म्याद टाँस्दा देख्ने भनिएका साक्षीहरूमा सम्बन्धित वडाको भलाद्मी साक्षी नराखी अ.बं. ११० नं. विपरीत वडा नं. ६ का भलाद्मी साक्षीहरू प्रतिवादीको छरछिमेकको व्यक्ति हुन भन्नेपनि नदेखिएकोले यी निवेदक प्रतिवादीले मिति २०५४।९।७ मा लिलाम गर्ने भनी १५ दिने म्यादको सूचना प्राप्त गरेको भनी मान्न कानूनतः मिल्ने देखिएन भनी (खैरुल नेसा विरुद्ध पुनरावेदन अदालत, हेटौँडासमेत (ने.का.प. २०५८ अंक ५/६ पृ. ३३१ नि.नं. ७००९) मा नजिर प्रतिपादन भइसकेको छ ।

तामेली म्यादमा गाउँ विकास समिति सचिवले गरेको सहीको मिति र तामेलदारले गरेको सहीको मितिसमेत अलग अलग रहेको पुनरावेदनको तामेली म्याद हेर्दा मिति २०६५।७।२९ मा तामेल

भएको हो वा मिति २०६५।८।२९ मा तामेल भएको हो सो यकिन छैन। सो तामेली म्याद नै केरमेट गरिएको छ। केरमेटमा तामेलदारको सही पनि छैन। बिगोको मुद्दामा ३५ दिने म्याद मैले बुझेको छैन। मैले बुझेको प्रमाण पनि देखिँदैन। मेरो नाउँमा रितपूर्वक तामेल भएको पनि छैन। बिगोमा मेरो भिन्न भएको छोरा श्रीमतीले आफ्ना नाउँका जग्गा फुकुवाको निवेदन दिएको आधारमा मैले म्याद बुझेको अर्थ गर्न कानूनतः मिल्दैन। अ.बं. ११० नं. मा एकाघरका व्यक्ति भन्ने प्रस्तरूपमा उल्लेख छ। श्रीमती र छोरासँग मिति २०६१।९।२१ मा नै अंशबन्डा भइसकेकोमा भिन्न भएको व्यक्तिले मेरो नाउँको म्याद बुझेको वा जानकारी पाएकोमा मैले जानकारी पाएको भन्न मिल्दैन। कानून व्यवसायीले पहिले नक्कल लिएको आधारमा मैले सो फैसलाबारे थाहा पाए भनी अनुमान गरी पुनरावेदन गर्न पाउने मेरो कानूनी हकबाट वञ्चित गर्न बिलकुल कानूनसङ्गत हुँदैन। अतः बारा जिल्ला अदालतको मिति २०६७।४।१४ को आदेशलाई सदर गर्नेगरी पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६७।६।७ मा भएको आदेश उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पुनरावेदनपत्र दर्ता गर्न परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ। मेरो पुनरावेदन गर्ने हकाधिकार वञ्चित गरी उक्त लेनदेन मुद्दाको फैसलाको आधारमा बिगोको कारवाही अगाडि बडाएमा म निवेदकलाई अपूरणीय क्षति हुनुका साथै कानूनी जटिलतासमेत उत्पन्न हुने विद्यमानता रहेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म उक्त फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी कुनै कार्य नगर्नु नगराउनु भनी बारा जिल्ला अदालतको नाउँमा अन्तरिम आदेशसमेत जारी पाउँ भन्ने मिति २०६८।२।२४ को रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरू नं. २ र ३ लाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु। निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुन भनी रिट निवेदनको १(एक) प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. १ लाई सम्बन्धित जिल्ला अदालतमार्फत सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश।

साथै अन्तरिम आदेशसमेत मागका सम्बन्धमा विचार गर्दा उल्लेख गरेको मुद्दा फैसला कार्यान्वयनका क्रममा भएको भन्ने निवेदनमा उल्लेख भइरहेको देखिँदा हाललाई अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनु परेन। कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।२।३० को आदेश।

२०६६ सालको वि.नं. ५३४ को मिसिल अध्ययन गर्दा सोमासमेत यी प्रतिवादीको नाममा ३५ दिने म्याद मिति २०६६।६।२२ मा तामेल भएको देखिएको र सो म्याद तामेल भई फैसलाबमोजिम बिगो कार्यान्वयनतर्फ चलेको, सो म्याद तामेलीपश्चात् माथि उल्लेख भएबमोजिम प्रतिवादीको छोरा श्रीमतीको निवेदनसमेतबाट यी प्रतिवादीलाई जानकारी भएको भन्ने कुरा सो म्यादलाई स्वीकारी बसेबाट समेत देखिन्छ। साथै प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकले कानून व्यवसायीमार्फत फैसलाको नक्कल सारी थाहा पाएको भन्ने उल्लेख गरेको देखिएको र निजको कानून व्यवसायी उमेशप्रसाद जैसवालले फैसलाको नक्कल र तामेली म्यादको फोटोकपी मिति २०६५।१०।२ मा लिएको अवस्थासमेत देखिँदा यसरी यी निवेदक प्रतिवादीलाई फैसलाको जानकारी सोही बेलामा थाहा

भएको अवस्था मिति २०६७।३।१४ मा मात्र थाहा पाएको भन्ने कानूनसम्मत र विश्वसनीय नदेखिँदा म्यादको सम्बन्धमा अरु केही विचार गर्नु परेन । तसर्थ म्याद बदर गरी पुनरावेदन दर्ता गरिपाउँ भन्ने निजको जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६७।४।१४ को आदेश पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६७।६।७ मा सदर भएको कार्य कानूनसम्मत भएबाट विपक्षीको हकमा असर परेको भन्न नमिल्ने हुँदा सो रिट निवेदन खारेज गरी फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बारा जिल्ला अदालत तथा ऐ.का तहसिलदारको मिति २०६८।६।३० को लिखित जवाफ ।

विपक्षीले मसँग घर व्यवहार चलाउन भनी रु. २,५१,०००।- कर्जा लिई मिति २०५८।१।१० मा कपाली तमसुक गरिदिनु भएको हुँदा उक्त कपालीको म्यादभित्रै साँवा ब्याज नतिर्नु नबुझाउनु भएकोले विपक्षीउपर बारा जिल्ला अदालतमा दे.नं. १४६० को लेनदेन मुद्दा दायर गरी बारा जिल्ला अदालतबाट दाबीबमोजिम साँवा ब्याज भरी पाउने र कित्तैतर्फ विपक्षीलाई जरिवानासमेत हुने ठहर्छ भनी मिति २०६५।३।१ गते फैसलासमेत भएकोमा उक्त फैसलाको पुनरावेदन म्याद रितपूर्वक मिति २०६५।७।२९ गते तामेल भइसकेपश्चात् विपक्षीले पुनरावेदनसमेत नगरी सुरु फैसला नै स्वीकार गरी बसी मुद्दा अन्तिम भई बसेको हुँदा विपक्षीउपर फैसलाबमोजिम बिगो भरी भराउ गराई पाउँ भनी बारा जिल्ला अदालतमा दरखास्त दिई त्यहाँबाट समेत विपक्षीको नाउँमा मिति २०६६।६।२२ गते ३५ दिने म्याद तामेल भइसकेपश्चात् विपक्षी उपस्थित नभए तापनि उक्त बिगो मुद्दा कानूनबमोजिम पुर्पक्ष भइरहेको छ । यसरी पटक पटक रितपूर्वक म्याद तामेल हुनुका साथै आफ्नो कानून व्यवसायीबाट समयमै अर्थात् मिति २०६५।१०।२ गते नक्कल निकाली व्यहोरा अवगत

हुँदासमेत आफू उपस्थित नभई मैले चलाएको बिगो मुद्दामा निजले आफ्नो छोरा पत्नीमार्फत पटकपटक बेरीतको गैरकानूनी उजुरी दिन लगाई उक्त उजुरीसमेत कानूनबमोजिम भइसकेपश्चात् त्यसको परिणाम विचार गरी मलाई पुनः दुःख दिने नियतबाट दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन पूर्णरूपले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी रामभजन राय यादवको मिति २०६८।६।८ को लिखित जवाफ ।

निवेदक प्रदिपकुमार प्रसाद साह कलवार र विपक्षी रामभजन राय यादव भएको लेनदेन मुद्दामा सुरु बारा जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश बदर गरिपाउँ भनी निवेदक प्रदिपकुमार प्रसाद साह कलवारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको अ.बं. १७ नं. अन्तर्गको निवेदनको प्राप्त कैफियत प्रतिवेदन इजलाससमक्ष पेस हुँदा यसमा त्यस अदालतबाट मिति २०६७।४।१४ मा भएको आदेश बेरीतको नदेखिएकोले केही परिवर्तन गरिरहनु परेन कानूनबमोजिम गर्नु” भनी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६७।९।१ मा आदेश भएपश्चात् आदेशसहितको कैफियत प्रतिवेदन सुरु बारा जिल्ला अदालत कलैयामा पठाइएको छ । अतः यस अदालतबाट कानूनबमोजिम भएको आदेशबाट विपक्षीले निवेदनमा उल्लेख गरेबमोजिम निजको संवैधानिक तथा कानूनी हक हनन नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।४।८ मा परेको लिखित जवाफ ।

नियमानुसार पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनसक्ने नसक्ने के हो सोही सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. यसमा विपक्षी रामभजन राय यादव वादी र म निवेदक प्रतिवादी भई बारा जिल्ला अदालतमा

चलेको दे.नं. १४६० को लेनदेन मुद्दामा भएको फैसलामा मेरो नाउँको पुनरावेदनको म्याद मिति २०६५।८।२९ मा तामेल हुँदा मलाई थाहा जानकारी नहुने गरी बेरीतपूर्वक तामेल भएको थाहा पाई सो म्याद बेरीतको भएकोले बदर गरी पुनरावेदनपत्र दर्ता गरिपाउँ भनी बारा जिल्ला अदालतमा निवेदन दिँदा उक्त म्याद बदर गरी पुनरावेदन दर्ता गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर पुन सक्दैन भनी बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।४।१६ मा भएको आदेश पुनरावेदन अदालत, हेटौंडासमेतले मिति २०६७।९।१९ मा सदर गरेको हुँदा अ.बं. ११० को प्रक्रियाविपरीत भएको उक्त तामेलीलाई सदर गर्ने गरी जिल्ला अदालत बारा र पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट भएका उक्त दुवै आदेश बदर गरी पुनरावेदनपत्र दर्ता गर्न परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी रहेको देखियो ।

३. निवेदन दाबीका सन्दर्भमा सर्वप्रथम म्याद तामेली सम्बन्धमा भएको मुलुकी ऐन अ.बं. ११० नं. को कानूनी व्यवस्थाको अवलोकन गर्न सान्दर्भिक देखियो । उक्त कानूनी व्यवस्था हेर्दा समाह्वान, इतलायनामा, म्यादपुर्जी सूचना तामेल गर्न खटिएको कर्मचारीले सम्बन्धित व्यक्ति चिने जहाँ फेला परेपनि निजलाई बुझाउन हुन्छ । सम्बन्धित व्यक्ति फेला नपरेमा निजको ठेगानामा गई बुझी घरडेरा पत्ता लगाई सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाको सदस्य वा सचिव र अरू स्थानीय भलाद्मी २ जना रोहवरमा राखी एकाघरका उमेर पुगेका कुनै व्यक्तिलाई दिई र निजहरू पनि भेट भएन वा भेट भए पनि बुझी लिएन भने त्यसको घर डेराको ढोकामा सबैले देख्ने गरी टाँस गरी एकप्रति गा.वि.स. वा न.पा. मा बुझाई भरपाई गराई लिनुपर्छ वा तामेली प्रतिको पीठमा नै सो जनाई सहिछाप गराई लिनुपर्छ । घरदौलोमा टाँस भएको मितिबाटै म्याद कायम हुनेछ भनी म्याद तामेल गर्नेसम्बन्धी कार्यविधि निश्चित गरेको छ ।

४. रिट निवेदकका नाउँमा बारा जिल्ला अदालतबाट जारी भएको पुनरावेदनको म्यादको तामेली व्यहोरा हेर्दा म्यादमा लेखिएको मानिस घरमा फेला नपरी निजको एकाघरका मानिसले निजका नाउँको म्याद बुझ्न इन्कार गरेकोले निजका नाउँको म्याद जिल्ला बारा अमृतगंज गा.वि.स. वडा नं. ८ मा रहेको निवेदकको पक्की घरको ढोकामा सबैले देख्ने गरी टाँस गरिएको भनी २ जना साक्षी राखी गा.वि.स. मा टाँस गर्न १ प्रति दाखिल भयो भनी गा.वि.स. सचिव जयपत प्रसाद यादवले सहिछाप गरी मिति २०६५।७।२९ मा म्याद तामेल भएको देखियो ।

५. वस्तुतः आफू विरुद्धको फैसलाको जानकारी प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो फैसलाउपर चित्त नबुझेमा पुनरावेदन गर्न पाउने कानूनी हक मुद्दाका पक्षहरूमा निहित रहेको हुन्छ । कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारको उपयोग गर्नबाट कसैलाई वञ्चित गर्नसमेत मिल्दैन । प्रत्येक व्यक्तिलाई निज विरुद्ध गरिएको कारवाहीको जानकारी पाउने र त्यस्तो कारवाहीउपर चित्त नबुझेका कुरामा पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार रहन्छ । तर रिट निवेदकका नाममा जारी भएको म्याद म्याद तामेलीसम्बन्धी उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाअनुरूप अ.बं. ११० नं. को प्रक्रिया पुर्याई तामेल भएको अवस्थामा के कुन प्रक्रिया नपुगी बेरीतको भएको र आफूले थाहा जानकारी नपाएको भन्ने यथेष्ट, विश्वासप्रद कारण, अवस्था र स्थिति देखाउनु पर्ने दायित्व निवेदककै रहने हुन्छ । रिट निवेदकले उक्त म्याद बेरीतको हुनुको कुनै आधार र कारण दिन सकेको देखिँदैन । यसका अतिरिक्त रिट निवेदकका नाउँमा जारी भएको म्याद निज घर ठेगानामा फेला नपरेपछि र निजको एकाघरको अरू व्यक्तिले बुझ्न इन्कार गरेको कारण निजको घरको ढोकामा टाँस भएको र उक्त तामेली प्रतिमा साक्षी र गा.वि.स. सचिवसमेतले हस्ताक्षर गरी उक्त म्याद रिटपूर्वक तामेल भएको

देखिँदा निवेदकलाई प्रतिवाद गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरिएको भन्ने देखिँदैन। कानूनले निर्धारण गरेको प्रक्रिया र रित पुर्याई तामेल भएको म्यादभित्र प्रतिवाद नगर्ने व्यक्तिलाई विना आधार र कारण म्याद बदर गरी पुनः प्रतिवादको मौका दिई रहनुपर्छ भन्ने कानूनको मकसद होइन।

६. रिट निवेदकका नाउँमा जारी भएको म्याद अदालतबाट जाँच भई म्याद रितपूर्वक तामेल भएको मानी बिगो मुद्दामा बिगो भराउने काम कारवाही अगाडि बढेको देखिन्छ। विपक्षी/वादी राम भजन राय यादव र यी निवेदक प्रतिवादी भई चलेको लेनदेन मुद्दा मिति २०६५।३।१ मा फैसला भएको र फैसलाबमोजिम लेनदेनको बिगो भराई पाउँ भनी मिति २०६६।२।२५ मा विपक्षीको निवेदन परी फैसला कार्यान्वयनको क्रममा समेत रिट निवेदकका नाउँमा जारी भएको ३५ दिने सूचना अ.बं. ११० नं. को देहाय १बमोजिमको प्रक्रिया पुर्याई मिति २०६६।६।२२ मा निजको घर दैलोमा टाँस भई तामेल भएको देखिन्छ। अ.बं. ११० नं. अनुसारको कानूनी हकमा आघात पुगेको व्यक्तिले अ.बं. २०८ नं.बमोजिम वैकल्पिक उपचारको मार्ग अवलम्बन गर्न सक्ने देखिन्छ। अ.बं. २०८ नं.बमोजिम परेको निवेदनमाथि अदालतबाट जाँच भई सो अवस्थाको विद्यमानता नरहेको ठहरी काम कारवाही भइसकेको अवस्थामा रिट क्षेत्रको प्रयोगबाट उपचार माग गर्न मिल्ने हुँदैन।

७. अतः माथि उल्लिखित तथ्य, विवेचना र कानूनी व्यवस्थाबाट निवेदकका नाउँमा जारी भएको पुनरावेदनको म्याद बदर नहुने गरी बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।४।१६ मा भएको आदेश र सो आदेशलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०६७।९।११ मा भएको आदेश कानूनसम्मत देखिएकोले बदर गरिरहनु पर्ने अवस्था देखिएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ।

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत: - दिलीपराज पन्त
इति संवत् २०७२ साल चैत्र २२ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १६९१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।१२।२८
०७१-RC-००७४

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

वादी : खड्गबहादुर वलीको जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध

प्रतिवादी : जिल्ला बर्दिया, बर्दिया नगरपालिका वडा
नं. ५ बस्ने तुलबहादुर रोकाय

- मृतकले लगाएको गहनाहरू निजको लाससँग नरहनु र प्रतिवादीको आकस्मिक आर्थिक गतिविधिले पनि प्रस्तुत वारदातमा यी प्रतिवादीको संलग्नता थप पुष्टि हुन गएको पाइने।

(प्रकरण नं. ८)

- अपराध हुँदाहुँदैको अवस्था देख्ने चस्मदिद् गवाह मुद्दामा नहुन पनि सक्दछ । चस्मदिद् गवाह नभएको अवस्थामा पनि अपराधी यही नै हो भनी ठम्याउन वस्तुनिष्ठ र परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पनि सकिन्छ। घटित अपराधको प्रकृति अपराध हुनुअघि र पछिका घटना र प्रतिवादीको हाउभाउसहितको व्यवहार आदि सबैतर्फबाट अपराधी को हो भनी देखाई रहेको अवस्था चस्मदिद् गवाह छैन वा अदालतमा अपराधमा इन्कारी बयान गरेकै कारणले मात्र सफाई दिनु न्यायोचित नहुने ।

(प्रकरण नं. १२)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं.

सुरू तहबाट फैसला गर्ने:-

माननीय जि. न्यायाधीश श्री धनसिंह महारा

पुनरावेदन तहबाट फैसला गर्ने:-

मा.न्यायाधीश श्री अवधविहारी प्रसाद सिन्हा

माननीय न्यायाधीश श्री दिनेशप्रसाद यादव

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०बमोजिम साधकको रोहमा पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

म टप्पर महिला सामुदायिक वनको बनपाले

हुँ। म काम विशेषले वनको रेखदेख गर्न जान नसकेको अवस्थामा मेरी श्रीमती सेती ओली वनको रेखदेख गर्न जाने गर्दथिन। यस्तैमा मिति २०६८।११।२४ गते मेरी श्रीमती वनको रेखदेख गर्न गएकीमा सो दिन बेलुकीसम्म घर फर्की नआएकीले जंगलमा खोजतलास गर्दै जाने क्रममा मिति २०६८।११।२५ गते बिहान घाँटी रेटि मरेको अवस्थामा जंगलमा भेटीएकीले कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको खड्गबहादुर ओलीको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला बर्दिया गुलरीया नगरपालिका ५ टप्पर महिला सामुदायिक वनस्थित पूर्व सिसमको ठूलो रुख, पश्चिममा सिसमको ठूलो रुख र झाडी, उत्तरमा सिसमको रुख, दक्षिणमा ससाना बुट्यान झाडी यति चार किल्लाभित्र रहेको बनमाराको झाडीभित्र लुकाई राखेको मृतकको लास, उत्तर टाउको, दक्षिण खुट्टा, बायाँ हात तल, दायाँ हात माथि खुम्चिएको, पूर्वतर्फ अनुहार पारी अर्ध घोप्टो अवस्थामा रहेको मृतकको लास उल्टाई पल्टाई हेर्दा घाँटीको अगाडिको भाग धारिलो हतियारले श्वास नलीसमेत काटिएको ठूलो घाउ रहेको सो घाउबाट रगत बगी भुईँमा रगत लागेकोसमेत भन्ने व्यहोराको घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का ।

Cause of Death "Most Probably due to hemorrhagic shock and asphyxia due to cut trachea" भन्नेसमेत व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मेरी श्रीमती सेती वली टप्पर महिला सामुदायिक वनको चौकीदारको रूपमा काम गर्न गएको अवस्थामा मिति २०६८।११।२४ गते जिल्ला बर्दिया गुलरीया नगरपालिका ५ बस्ने तुलबहादुर रोकायाले मेरी श्रीमतीले नाक र कानमा लगाएको सुन लगी खाने नियतबाट धारिलो हतियार प्रयोग गरी कर्तव्य गरी मारेकोले कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको खड्गबहादुर ओलीको किटानी जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६८।११।२४ गते म आफ्नै काम

विशेषले टप्पर महिला सामुदायिक वन हुँदै गुलरिया बजारतर्फ आइरहेको अवस्थामा दिनको १०:३० बजेको समयमा सोही वनको घाँस काट्ने फाँटभन्दा माथि रहेको बाटोमा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय र मृतक सेती ओली गफ गरेर बसिरहेको अवस्थामा देखेको थिएँ। प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाया प्रायः रक्सी सेवन गरी गाउँ घरमा झैझगडा गरिरहने व्यक्ति भएकाले निज प्रतिवादीले नै सेती ओलीलाई धारिलो हतियार प्रयोग गरेर घाँटी काटी मारी मृतकले लगाएको कान र नाकको सुनको गहना कहींकतै बेची रु.१०,०००।- प्राप्त गरी गाउँकै खली भण्डारीलाई दिएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको शंकर शाहीको घटना विवरण कागज।

मिति २०६८।११।२४ गते बिहान अं. ९:३० बजेको समयमा म आफ्नो घरबाट बालापुरमा रहेको भान्जी मनकुमारी चौधरीको घरमा जानको लागि टप्पर महिला सामुदायिक वनको बाटो भएर जाँदै गर्दा जंगलको घाँस काट्ने फाँटनजिक रहेको निउरोको साग टिप्ने ठाउँमा जिल्ला बर्दिया धधवार-८ बस्ने बाजे भन्ने मधुसुधन चौधरीको श्रीमती र छोरी साथै निमा चौधरीको छोरी र श्रीमतीलाई समेत भेटेको थिएँ। निजहरू किनेका मानिसहरू भएकाले म उक्त जंगलको बाटोमा बसी निजहरूमध्येकी मधुसुधन चौधरीकी श्रीमती रानी थरुनीसँग आधा घण्टा कुरा गरेर बसेको थिएँ। सो समयमा गाउँकै महिलाहरू जंगलको बाटोमुनी रहेको निउरोको साग टिपिरहेका थिए। सो अवस्थामा मलाई शंकर भण्डारीसमेतले देखेका थिए। रानी थरुनीसँग कुराकानी गरेपश्चात् बालापुरतर्फ गई बालापुरको स्कुल नजिक रहेको खुशिराम चौधरीको रक्सी भट्टीमा गई उक्त दुकानमा एक गिलास लोकल रक्सी खाएको थिएँ। त्यसपछि मैले त्यही दोकानबाट २ क्वाटर सौफी भन्ने रक्सीसमेत किनेर अं.३:३० बजेको समयमा म भान्जी मनकुमारी चौधरीको घरमा पुगेको थिएँ। भान्जीको घरमा जाँड र रक्सी मिलाएर

खाएपछि धेरै बेर नबसी आफ्नो घरतर्फ फर्कि आएको हुँ। अं.४:०० बजेतिर म आफ्नो घर आई पुगेको थिएँ। घरमा आई एक क्वाटर सौफी रक्सी खाई श्रीमती उषा रोकायसँग बारीमा घाँस काट्न गई अं. ५:०० बजे घरमा आए। म र श्रीमती खली भण्डारीलाई तिर्नुपर्ने रु.१०,०००।- लिएर निजको घरमा गई खली भण्डारीलाई तिरेको थिएँ। मिति २०६८।११।२४ गते मैले सेती वलीलाई भेटेको थिएन। निजलाई मैले घाँटी काटेर मारी निजका कानका सुनका रिंग र नाकको फुली लिएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

म तुलबहादुर रोकायकी श्रीमती हुँ। मेरो श्रीमान् २०६८।११।२४ गते बालापुरमा रहेकी भान्जीको घर जान्छु भनी बिहानै घरबाट निस्किएका थिए। निज उक्त दिन साँझ एकैचोटी बेलुका अ.४:०० बजेको समयमा जाँड रक्सी सेवन गरी घरमा आएका थिए। मैले दार बेचेको पैसा रु.१०,०००।- ल्याएको छु, खली भण्डारीको रूपैयाँ तिर्न जाउँ भनेकाले म र प्रतिवादी तुलबहादुर खली भण्डारीको घरमा गई रु.१०,०००।- तिरेका हौं। मेरो श्रीमान्ले २४ गतेभन्दा अगाडि मलाई पैसा राख्न दिएका छैनन्। निजले मिति २०६८।११।२४ गते बेलुकी ४:०० बजेतिर मात्र रु.१०,०००।- देखाएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको उषा रोकायले गरेको घटना विवरण कागज।

म मिति २०६८।११।२४ गते जिल्ला बर्दिया गुलरिया नगरपालिका वडा नं. ६ बालापुरस्थित आफ्नो पसलमा थिएँ। पसलमा अन्य सामानहरू सहित रक्सीसमेत बेचन राखेको छु। मिति २०६८।११।२४ गते दिउँसो प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय मेरो पसलमा आई जाँड रक्सी सेवन गरी सौफीलगायतका रक्सीहरू किनेका होइनन् भन्नेसमेत व्यहोराको खुशिराम थारूले गरेको घटना विवरण कागज।

मिति २०६८।११।२४ गते प्रतिवादी

तुलबहादुर रोकाय अ. ४:०० बजेको समयमा म काम गरी रहेको स्थानमा आई मलाई रक्सी खान जाउँ भनेकोमा म र तुलबहादुर रोकाय निजको घरमा गई सौफी नामक रक्सी खाएका थियौं । सो अवस्थामा निज तुलबहादुर रोकायले मसँगै गएको छोरालाई रु.१००।- समेत दिएका थिए । हामीहरूले रक्सी खाइरहेको अवस्थामा निज प्रतिवादीले आफ्नो सर्तको खल्लीबाट रु.१,०००।- को अं.१०।१५ हजार जति रहेको पैसा कहिले भुईंमा कहिले आफ्नो सर्तको खल्लीमा राख्ने गरेका थिए । रक्सी खाइसकेपश्चात् म आफ्नो घरतर्फ लागें । सोही दिन निज प्रतिवादीले खली भण्डारीलाई रु.१०,०००।- तिर्नु र प्रतिवादीसँग कुराकानी गरेर बसेको, सेती वली सोही समयबाट हराई सोको भोलिपल्ट मिति २०६८।११।२५ गते बिहान सोही जंगलमा घाँटी रेटेर मारिएको अवस्थामा फेला पर्नु जस्ता कारणहरूले मृतक सेती वलीलाई प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले नै घाँटी काटी कर्तव्य गरी मारेर मृतकका सुनका गरगहना लगेको पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको धनबहादुर खत्रीको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।११।२५ गते म जिल्ला बर्दिया धधवार-८ बेलभारस्थित आफ्नै घरमा थिएँ । तुलबहादुर रोकायलाई म चिन्दिन् । उक्त दिन निजसँग मेरो भेटघाटसमेत भएको छैन । उल्लिखित मितिमा म गुलरियाको टप्पर महिला सामुदायिक वनमा निमा चौधरीको श्रीमती र छोरीसँग साग टिप्न गएको समेत छैन भन्ने व्यहोराको रानी थरुनीको घटना विवरण कागज ।

म तुलबहादुर रोकायलाई राम्रोसँग चिन्दछु । निज मेरो मामा हुन् । मिति २०६८।११।२४ गते दिउँसो अ.२:०० बजेको समयमा निज मामा मेरो घरमा साथमा सौफी रक्सी बोकी आएका थिए । मैले मामालाई जाँड खाने हो भनी सोधेकोमा निजले जाँड खान्न । यो सौफी गिलासमा हाल्देउ यही खान्छु भनेका

थिए । निजले आलुको तरकारी देखेपछि उक्त सौफी नखाई फेरी बोटलमा नै हाल्न लगाई अ.२:१५ बजेको समयमा मेरो घरबाट गएका थिए भन्नेसमेत व्यहोराको मनकुमारी चौधरीको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।११।२५ गते म आफ्नो घरमा थिएँ । प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायलाई म चिन्दिन् । उल्लिखित मितिमा म टप्पर महिला सामुदायिक वनमा साग टिप्न गएको छैन । मैले उक्त जंगलको साग टिप्ने स्थानसमेत देखेकी छैन । उल्लिखित मितिमा मैले प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायलाई भेटेको पनि छैन । प्रतिवादीले जाहेरवालाको श्रीमतीलाई घाँटी काटेर हत्या गरेको अभियोगबाट उम्कनको लागि मलगायत रानी थरुनीसमेतलाई भेटेको भनी बहाना बनाएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको फुदनिया चौधरी र रूपमती चौधरीले गरिदिएको करिब एकै मिलानको अलग अलग घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।११।२४ गते म र सासू खली भण्डारी आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा अन्दाजी साँझ ५:०० बजेको समयमा गाउँका तुलबहादुर रोकाय र निजको श्रीमती उषा रोकाय हाम्रो घरमा आई निजले पहिले नै लगेको रु.१०,०००।- ऋण तिरेका थिए । रु.४,०००।- हजार अझै बाँकी नै छ । प्रतिवादीले पैसा बुझाउँदा मेरो सासूले यत्रो पैसा कहाँबाट ल्याएका होँ भनी सोधेकोमा निजको श्रीमतीले दार बेचेर ल्याएको हुँ भन्थे खोई कहाँबाट ल्याए मलाई थाहा भएन भनी जवाफ दिएकी थिइन् । जाहेरवालाको श्रीमती हराएको हामीले निजको मृत शव मिति २०६८।११।२५ गते भेटिएपश्चात् मात्र थाहा पाएका होँ । प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय रक्सी सेवन गर्ने, केही काम नगर्ने, गाउँ घरमा झगडा गरी रहने व्यक्ति हुन् । मिति २०६८।११।२४ गते दिनको १०:३० बजेको समयमा मृतक सेती वली र प्रतिवादी गफगाफ गरेर बसेको देखिनु र सोही समयदेखि सेती ओली हराई मिति २०६८।११।२५ गते मृत अवस्थामा भेटिनु, मृतकका कान र नाकका सुनका

गर गहनासमेत नहुनुलगायतका कारणले प्रतिवादीले नै सेती वलीलाई कर्तव्य गरी मारेको विश्वास लाग्छ भन्ने व्यहोराको धनसरा भण्डारी र खली भण्डारीले गरी दिएको करिब एकैमिलानको छुट्टाछुट्टै घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।११।२४ गते बिहान म र गाउँमा पवित्रा खत्री, देवी खड्का, रूपा खत्रीसमेत भई टप्पर महिला सामुदायिक वनमा घाँस काट्न गएको अवस्थामा अं.१०:३० बजेको समयमा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय र सेती वली उक्त जंगलको घाँस काट्ने फाँटभन्दा माथि रहेको जंगलको बाटोमा बसेर कुराकानी गरिरहेको हामीले प्रत्यक्ष देखेका हौं । हामी घाँस काटेर अं.१२:०० बजेको समयमा आफ्नो घरतर्फ फर्कि आउँदा सोही जंगलको बाटोमा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय हस्याङ फस्याङ गर्दै हतार हतार जंगलबाट बाहिर निस्केको हामीले देखेका थियौं । उक्त समयमा निजको हातमा हँसिया जस्तो वस्तु पनि थियो । हामीहरूले घासको डोको बोकेर हिँडीरहेको र निज गाउँकै चिनजानको व्यक्ति भएकोले नियालेर हेरेनौं भन्नेसमेत व्यहोराको कमला खत्री, पवित्रा खत्री, देवी खड्का र रूपा खत्रीसमेतले गरी दिएको करिब एकै मिलानको अलग अलग घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।११।२४ गते म आफ्नै घर जिल्ला बर्दिया गुलरिया नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित बालापुरमा थिएँ । प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायलाई म राम्रोसँग चिन्दछु । निज प्रायः सधैं रक्सी सेवन गरिरहने व्यक्ति हुन् । मिति २०६८ सालको मंसिर महिनामा काठ दिन्छु भनी मसँग ४,७००।- लगेकोमा सोही महिनामा पुराना खाँवालगायतका काठहरू दिएका थिए भन्नेसमेत व्यहोराको जन्तरबहादुर थारूको घटना विवरण कागज ।

प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायलाई चिन्दछु । निज कहिले काहीं रक्सी सेवन गरी म काम गर्ने सोहेलवाको इट्टा भट्टामा आउने गर्दछन् । इट्टा

भट्टामा म लेखापालको समेत काम गर्दै आइरहेकोले मानिसहरूले दाउरा काठ बिक्री गर्न ल्याउँदा म आफैँले जोखेर पैसा दिने गरेको छु । प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले हाम्रो इट्टा भट्टामा काठ दाउरा हालसम्म बेचन ल्याएका छैनन् र निजलाई एक पैसा पनि दिइएको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको कोटही इट्टा उद्योगका सञ्चालक रामप्रसाद यादवले गरी दिएको घटना विवरण कागज ।

मेरी श्रीमती सेती वली हत्या हुनुअगाडि कानमा आठ आनाको सुनको रिङ र नाकमा २३ लालको सुनको फुली लगाएको उक्त सुनको मुल्य अं. रु. २८,०००।- बराबरको रहेको भनी मृतकको श्रीमान् खड्गबहादुर वलीले गरेको कागज ।

मिति २०६८।११।२४ गते म आफ्नो कामले बुवा शंकर शाहीसँग टप्पर महिला सामुदायिक जंगलको बाटो हुँदै गुलरिया बजारतर्फ गइरहेको अवस्थामा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय र जाहेरवालाको श्रीमती सेती वली सोही जंगलको बाटोमा बसेर कुराकानी गरेको देखेको हुँ । मिति २०६८।११।१५ गते बिहान सेती वलीको उक्त जंगलमा रहेको वनमाराको झारीभित्र मृत अवस्थामा लास फेला परेपश्चात् घटनाको बारेमा थाहा पाएको हुँ । निज प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले मृतक सेती वलीको नाक, कानमा रहेका सुनको रिङ र फुली लिने खाने नियतले धारिलो हतियार प्रयोग गरी घाँटी काटी मारेकोमा मलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको गगन शाहीले गरेको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६८।११।२५ गते जिल्ला बर्दिया गुलरिया नगरपालिका वडा नं. ५ स्थित टप्पर महिला सामुदायिक वनमा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले सेती वलीलाई धारिलो हतियार प्रयोग गरी घाँटी रेटी कर्तव्य गरी मारी वनमारा झारले लास छोपी राखी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको हुँदा निजलाई ऐ. ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१)बमोजिम सजाय गरी निज प्रतिवादीले मृतक सेती वलीले लगाएको आठ आनाको सुनको

रिङ्ग र सुनको फुलीसमेत लुटी लगेकोले मुलुकी ऐन, चोरीको महलबमोजिम सजाय गरी ऐ. १० र २१ नं.बमोजिम प्रतिवादीबाट जाहेरवालालाई बिगोसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मैले मृतक सेती वलीलाई मारी सुनका गहनासमेत लिएको हैन । मैले कुनै कसुर नगरेकाले आफ्नै घरमा बसेको थिएँ । पछि सबै गाउँलेहरू मिली मलाई फसाउने उद्देश्यले जाहेरी हाल्न लगाई कारवाही चलाएका हुन् । मैले अभियोग दाबीबमोजिमको कुनै कसुर नगरेको हुँदा दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले अदालतमा गरेको बयान ।

सेती वलीले सुनका गहना लगाएकी थिइन् । तिनै सुनका गहना लिने खाने उद्देश्यबाट प्रतिवादीले हत्या गरेको हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको आदेशानुसार बुझिएका शंकर शाहीले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी तुलबहादुरको आय स्रोत केही नभएकोले निजले सेती वलीलाई कर्तव्य गरी मारी निजले लगाएका गरगहना बेचेको कुरामा मलाई विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका रूपा खत्रीले गरेको बकपत्र ।

सेती वलीको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको हो । को कसले मारे मलाई थाहा छैन । म भन्न सकिदैन भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएकी खली भण्डारीले गरेको बकपत्र ।

मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरूबाट प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले मृतकको गहना चोरी गरी खाने मनसायले सेती ओलीको हत्या गरेको देखिन आएको र हत्यापश्चात् गहना लगी बिक्री गरी खली भण्डारीको ऋण तिरेकोसमेत देखिँदा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले अभियोग दाबीबमोजिम सेती वलीको निर्मम तरिकाले घाँटी रेटी हत्या गरेकोले ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । चोरीतर्फ रू.

२८,०००।- को धनमाल चोरी गरी खाएकोले चोरीको १४(३) नं.बमोजिम ६ वर्ष तीन महिना कैद सजाय गरी चोरी गरी खाएको धनमालको बिगो प्रतिवादीबाट जाहेरवालाले भरी पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६९।३।२० को फैसला ।

मैले मृतकलाई मार्ने योजना बनाएको छैन । मार्ने मनसाय राखी कुनै कार्य गरेको वा मृतक तथा उसको परिवारसँग रिसइवी राखेको पनि छैन । सोहीअनुरूप वारदात घटाएको भन्ने कुरा कहीं कतैबाट पुष्टि हुन सकेको छैन । मैले आफ्नो जग्गा र सामुदायिक वनबाट काठ चोरी गरी बिक्री गरेको रकमबाट खली भण्डारीलाई ऋण बुझाएको हुँ । रूपैयाँको स्रोत नखुलेको भनी कर्तव्य ज्यान जस्तो संगिन फौजदारी अभियोगमा कसुरदार ठहर्याई गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादीले कसुर गरेकोमा इन्कार रही बयान गरेको र प्रत्यक्ष प्रमाणको अभावमा प्रतिवादीलाई कसुर ठहर गरी भएको सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सकिने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ को प्रयोजनार्थ पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, नेपालगञ्जलाई पेसीको जानकारी गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७०।१।२९ मा भएको आदेश ।

प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले मृतक सेती वलीले लगाएका गहना लिने खाने नियतबाट मिति २०६८।१।२४ गते जिल्ला बर्दिया गुलरीया नगरपालिका वडा नं. ८ स्थित टप्पर महिला सामुदायिक वनमा धारीलो हतियारले घाँटी रेटी कर्तव्य गरी मारी निजले लगाएका सुनका गहनासमेत लुटी लगेको तथ्य मिसिल संलग्न शव परीक्षण

प्रतिवेदन तथा वारदात मितिमा यी प्रतिवादी मृतकको साथमै रहेको देखने व्यक्तिहरूको बकपत्रलगायतका प्रमाण कागजातहरूबाट पुष्टि हुन आएको देखिएको र निज अन्यत्र रहेको भन्ने तथ्य पुष्टि हुन सकेको नदेखिँदा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने र मृतकले लगाएको रु.२८०००।- को गहनासमेत चोरी गरेको देखिँदा ऐ. चोरीको १४(३) नं.बमोजिम ६ वर्ष ३ महिना २० दिन कैद हुने र चोरीको बिगो प्रतिवादीबाट जाहेरवालाले भरी पाउने ठहर्याई भएको सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६९।३।२० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७०।८।२३ को फैसला।

प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायलाई बर्दिया जिल्ला अदालतबाट सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्ने गरेको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७०।८।२३ को फैसलाउपर प्रतिवादीका नाउँमा जारी भएको पुनरावेदनको म्याद मिति २०७१।१२।१० मा तामेल भएकोमा कानूनका म्यादभित्र निजको यस अदालतमा पुनरावेदन नपरी साधकको रोहमा पेस हुन आएको देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०६८।११।२४ गते बर्दिया जिल्लाको गुलरिया नगरपालिका वडा नं. ५ स्थित टप्पर महिला सामुदायिक वनमा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले सेती वलीलाई धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको हुँदा निजलाई ऐ. १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरी मृतक सेती वलीले लगाएको सुनको रिङ र फुलीसमेत चोरी गरेको हुँदा चोरीमा समेत सजाय गरी बिगो भराई पाउँ भनी अभियोगपत्र पेस भएको देखिन्छ।

३. मिति २०६८।११।२४ गते मृतक सेती वली टप्पर महिला सामुदायिक वनको रेखदेख गर्न गएको तर बेलुकीसम्म फर्की नआएकोले जंगलमा खोजतलास गर्दै जाने क्रममा मिति २०६८।११।२५ गते बिहान घाँटी रेटेर मारेको अवस्थामा श्रीमती सेती वलीको लास भेटिएकोले कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भनी मिति २०६८।११।२६ मा हुलीया जाहेरी परेको देखिन्छ। मिति २०६८।१२।१७ गते अर्को जाहेरी दिँदै मृतकले नाकमा लगाएको फुली र कानमा लगाएको सुनको रिङसमेत लगी सेती वलीलाई घाँटीमा धारिलो हतियार प्रयोग गरी कर्तव्य गरी मारेको अवस्थामा लास फेला परेको र मिति २०६८।११।२४ गते बिहान १०:३० बजे मृतक सेती वली र प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय मृतकको लास भएको ठाउँको नजिक एकसाथ बसेको भनी शंकर शाहीले बताएको हुँदा सेती वलीलाई सुनका गहना लुटेर खाने नियतले तुलबहादुर रोकायले धारिलो हतियार प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको हुँदा सजाय गरिपाउँ भनी प्रतिवादीउपर किटानी जाहेरी दिएको देखिन्छ।

४. मृतक सेती वलीको घाँटी धारिलो हतियारले स्वास नलीसमेत काटिने गरी ६ इन्च लम्बाई, ५ से.मी. गहिराइको घाउ चोट रहेको भन्ने मिति २०६८।११।२५ मा घटनास्थल लासजाँच मुचुल्का र Cause of Death "Most Probably due to hemorrhagic shock and asphyxia due to cut trachea" भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिँदा मृतक सेती वलीको मृत्यु स्वभाविक नभई कर्तव्यबाट भएको तथ्यमा विवाद रहेन।

५. अब को कसको कर्तव्यबाट सेती वलीको मृत्यु भएको रहेछ भनी संकलित सबुत प्रमाणहरूको विश्लेषण गरी हेर्दा प्रतिवादी तुलबहादुर रोकाय विरुद्ध किटानी जाहेरी परेको देखिन्छ। तर, निज आरोपित कसुरमा इन्कार रहेको देखिन्छ। घटना हुँदाको बखत वारदात देखने चश्मदिद गवाह प्रस्तुत मुद्दामा कोही

देखिँदैन । तथापि, मृतकसँग साँझ जंगल छेउमा प्रतिवादी गफ गरेर बसिरहेको देख्ने गगन शाही र शंकर शाही गवाह रहेको देखिन्छ । निजले बकपत्रको क्रममा आफू गुलरिया बजार जाँदै गर्दा टप्पर महिला सामुदायिक वनमा सेती वली र तुलबहादुर रोकाय गफ गरी बसिरहेका थिए । मलाई देखेपछि सेती वलीले नमस्कार गरेकी थिइन् । तुलबहादुर फटाहा खालको मानिस भएकोले आर्थिक प्रलोभनको कारण सेती वलीको हत्या गरी निजले लगाएको गहना बन्दकी राखी खली भण्डारीलाई रु. १०,०००/- ऋण तिरेको देखिँदा निजैले सेती वलीलाई हत्या गरेकोमा विश्वास लाग्दछ भनी शंकर शाहीले आफ्नो व्यहोरा लेखाएको पाइन्छ ।

६. प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायाले अनुसन्धान र अदालतमा समेत बयान गर्दा मिति २०६८।१।१२४ गते बिहान भान्जी मनकुमारी चौधरीको घरमा टप्पर महिला सामुदायिक वनको बाटो भएर गएको थिएँ । रानी थरुनीसँग बाटोमा भेट भएको थियो । त्यसपछि बालापुरस्थित भान्जी मनकुमारी चौधरीको घरमा गई सोझै घर फर्किएको हुँ । साँझ ५ बजे श्रीमतीसमेत भई खली भण्डारीको रु. १०,०००/- रूपैयाँ तिरेर आएका हौं । उक्त दिन मृतक सेती वलीसँग भेट भएको छैन । मैले खली भण्डारीलाई दिएको रूपैयाँ मेरै घरको र सामुदायिक वनको काठ चोरी गरी बिक्री गरी ल्याएको रूपैयाँ हो । रु. ४,०००/- जन्तर थारूसँग मिति २०६८।१।१८ मा र रु. ६,०००/- सोहेल बाको इँट्टाभट्टाबाट फाल्गुनमा लिएको थिएँ भनी आरोपित कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी तुलबहादुरले रानी थरुनीसँग बाटोमा भेट भएको र कुराकानी गरेको भनेका छन्, तर रानी थरुनीलाई बुझ्दा उनले प्रतिवादीलाई नभेटेको र चिन्दा पनि नचिनेको भनी कागज गरी दिएको देखिन्छ । त्यसैगरी प्रतिवादीले निगुरो टिप्न गएका व्यक्तिहरूलाई देखेको भनी बयान व्यहोरा लेखाएकोमा कसैले पनि प्रतिवादीलाई देखेको भनेर भन्दैनन् । अपितु आफूहरू

निगुरो टिप्न नै नगएको व्यहोरा लेखाई दिएको देखिन्छ । यसरी प्रतिवादीले आफू अन्यत्र जाँदा देखेको गफ गरेको भनेका व्यक्तिहरूले नै उक्त कुरा खण्डित गरिदिएको यस अवस्थामा निज वारदात समयमा अन्यत्र थिए भन्न मिलेन ।

७. यसरी वारदातस्थलमा उक्त दिन निजको उपस्थिति रहेको तथ्य शंकर शाहीसमेतका व्यक्तिहरूको बकपत्रबाटबाट पुष्टि भएको देखिन्छ । सोही दिनको १० बजे प्रतिवादी मृतक सेती वलीसँग बातचित गरेको आफूहरूले देखेको र सोही दिन १२:०० बजे यी प्रतिवादी हातमा हँसिया बोकी हस्याङ फस्याङ गरी जंगलबाट बाटोतर्फ निस्केको देखेको भनी पवित्रा खत्री, रूपा खत्रीसमेतका व्यक्तिहरूले घटना विवरण कागज गरी खुलाएका र सोही व्यहोरालाई समर्थन गरी बकपत्रसमेत गरिदिएको देखिन्छ ।

८. मृतकले लगाएका गहनाहरू निजको लाससँग नरहनु र प्रतिवादीको आकस्मिक आर्थिक गतिविधिले पनि प्रस्तुत वारदातमा यी प्रतिवादीको संलग्नता थप पुष्टि हुन गएको पाइन्छ ।

९. मृतक सेती वली वनमा गएको अवस्थामा निजले लगाएको सुनको गहनाहरू लिने खाने नियतले प्रतिवादीले धारिलो हतियारले घाँटी काटी कर्तव्य गरी मारी निजले लगाएको गहना लिई गएको र सोही दिन निजले रु. १०,०००/- खली भण्डारीलाई दिएको तथ्यसमेत खुल्न आएको छ । प्रतिवादीले उक्त रूपैयाँको स्रोत देखाउन सकेको देखिँदैन । आफ्नो बारीमा रहेका रूख काटी बिक्री गरेको भनी प्रतिवादीले जिकिर लिएपनि मिसिल संलग्न सर्जमिन मुचुल्कामा निजको बारीमा रूख काटिएका ठूटाहरू नदेखिएको र काठ किन्ने व्यक्तिहरूलाई बुझ्दा प्रतिवादीले उल्लेख गरेको मितिमा कुनै काठ खरिद बिक्री नभएको भनी मुचुल्का भई आकाले प्रतिवादीको उक्त जिकिर खण्डित हुन आएको देखिन्छ ।

१०. वारदात मितिमा यी प्रतिवादी

मनकुमारीको घरमा दिउसो २:०० बजे मात्र पुगेको र २:१५ मा त्यहाँबाट हिँडेको भनी मनकुमारीले लेखाएको व्यहोरासँग प्रतिवादीले बयान गर्दा खुलाएको विवरण फरक पर्न गएको देखिन्छ । यी प्रतिवादीले आफूले खाएको ऋण रकम तिर्न बुझाउन जाँदा कसैलाई नभन्नु भनी अनुरोधसमेत गरेको मिसिल संलग्न खली भण्डारीको कागजसमेतबाट देखिन्छ । यसरी आफूले खाएको ऋण चुक्ता गरेपछि गोप्य राख्नुको कारण प्रतिवादीले खुलाउन सकेको देखिँदैन ।

११. यसरी प्रतिवादीले गरेको इन्कारी बयानका आधार र कारणहरू एकपछि अर्को खण्डित तथा झुठ्ठा र बनावटी देखिन आएको छ भने वारदात मितिमा प्रतिवादी वारदातस्थलमा रहेको देख्ने साक्षीको बकपत्र एवं निजले सोही मितिमा ऋण चुक्ता गरेको विवरण गोप्य राख्न गरेको अनुरोध गरेको र लाससँग रहेका गहनाहरू हराएको तथ्यहरूबाट प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले सेती वलीले लगाएका गहना लिने खाने मनसायबाट निजलाई कर्तव्य गरी मारी गहनाहरूसमेत लिइ गएको तथ्य मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूबाट शंकारहित रूपमा पुष्टि भइरहेको देखिन्छ ।

१२. अपराध हुँदाहुँदैको अवस्था देख्ने चश्मदिद गवाह मुद्दामा नहुन पनि सक्दछ । चश्मदिद गवाह नभएको अवस्थामा पनि अपराधी यही नै हो भनी ठम्याउन वस्तुनिष्ठ र परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पनि सकिन्छ । घटित अपराधको प्रकृति अपराध हुनुअघि र पछिका घटना र प्रतिवादीको हाउभाउसहितको व्यवहार आदि सबैतर्फबाट अपराधी को हो भनी देखाई रहेको अवस्था चश्मदिद गवाह छैन वा अदालतमा अपराधमा इन्कारी बयान गरेकै कारणले मात्र सफाइ दिनु न्यायोचित हुँदैन । मृतकको मृत्यु पूर्व यी प्रतिवादीसँग जंगल छेउमा गफ गरी बसेको देख्ने व्यक्तिहरू छन् । जंगलबाट हाँसिया लिई हस्याड फस्याड गरी प्रतिवादी

आइरहेको देख्ने मानिसहरू पनि छन् । प्रतिवादीले आफू अन्यत्र रहेको दाबी लिँदा निजले बाटोमा कुरा गरेका भनिएका मानिसहरू त्यो होइन भनी आफ्नो व्यहोरा लेखाएका छन् । मृतकको गहना लासमा छैन । प्रतिवादीसँग अस्वभाविक तवरबाट बढी रकम रहेको तथ्य प्रमाणित छ । निजले काठ बेचेर ल्याएको भने तापनि निजको छेउछाउ कतै रूख काटेका टुटाहरू नभएको भनी सर्जमिन मुचुल्का भएको छ । यी तथ्यको रोहबाट निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गरेको सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट मिति २०७०।८।२३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा साधक सदर हुने ठहर्छ ।

१३. प्रतिवादीउपर चोरीको १ र ५ नं.बमोजिमको कसुरमा सोही महलको १४(३) नं. बमोजिम सजाय हुन र ऐ. १० र २१ नं. बमोजिम बिगोसमेत भराई पाउन दाबी लिई अभियोग पेस भएको सन्दर्भमा विचार गर्दा मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट सेती वलीको मृत्यु हुनका कारण नै निजले लगाएका सुनका गहना लिने खाने मनसायले भएको पुष्टि भइरहेको र निजले लगाएका गहनाहरू लासको साथमा रहे भएको नदेखिएको, सोही वारदातको दिन यी प्रतिवादीले खली भण्डारीको बाँकी रु. १०,०००/- भुक्तानी गरेको, सोको स्रोत खुलाउन नसकेकोसमेतका आधार प्रमाणहरूबाट अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादी तुलबहादुर रोकायले कसुर गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजबाट बिगो भराई रहजनी चोरीतर्फ मुलुकी ऐन चोरीको १४(३) नं.बमोजिम ६ वर्ष ३ महिना २० दिन कैद हुने ठहर गरेको फैसला अन्यथा देखिँदैन । तर प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजायसमेत ठहर भएको हुँदा दण्ड सजायका ४१ नं.

बमोजिम चोरीको महलबमोजिमको थप सजाय हुन सक्ने देखिएन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत (शा.अ.): तीर्थराज भट्टराई
इति संवत् २०७२ साल चैत २८ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १६९२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।१२।२४
०७०-CR-१६८२

मुद्दा: लागु औषध खैरो हेरोइन

पुनरावेदक / वादी : प्रहरी नायब निरीक्षक श्री कृष्ण
मानन्धरसमेतको प्रतिवेदनले जाहेरीले नेपाल
सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला ललितपुर, ललितपुर
उप.म.न.पा.वडा नं.११ सौगल तथा झापा

जिल्ला मेची नगरपालिका वडा नं.३ समेत
घर भई हाल का.जि.कपन गा.वि.स.वडा नं.३
आकाशे धारा डेरा गरी बस्ने किरण प्रभात
नेपालीसमेत

- अनुमानकै आधारमा सवारी धनी तथा ऋणीले जानी बुझीकन उक्त सवारी साधन लागु औषधको कारोबारका लागि प्रतिवादीहरूलाई प्रयोग गर्न दिएको भन्न न्यायोचित नहुने ।

(प्रकरण नं. ६)

- अभियोगमा लागु औषधको कारोबारमा सङ्गठितरूपमा संलग्न देखाइएका व्यक्तिहरूको बैङ्क खाताको कारोबारको विवरणमा प्रतिवादीको संलग्नता पुष्टि नभएको अवस्थामा शङ्का र अनुमानका आधारमा बैङ्क खातामा रहेको सम्पूर्ण रकम लागु औषधको कारोबारबाट जम्मा गरेका रहेछन् भनी अर्थ गर्न न्यायोचित नहुने ।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : उपन्यायाधिवक्ता
चन्द्रकुमार पोखरेल

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३

सुरू फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री महेश प्रसाद पुडासैनी

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा. न्यायाधीश श्री द्वारिकामान जोशी

मा. न्यायाधीश श्री सहदेवप्रसाद बास्तोला

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९बमोजिम पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. ११ त्रिपुरेश्वरस्थित दशरथ रङ्गशालाको मूल गेटको अगाडि सार्वजनिक सडक किनारमा बा.२२.प.८४६२ नं. को रातो रङ्गको TVS अपाचे मोटर साइकलमा शङ्कास्पद अवस्थामा किरण प्रभात नेपाली भन्ने व्यक्ति बसिरहेको अवस्थामा फेला परेकोले निजलाई नियन्त्रणमा लिई निजको शरीर कानूनबमोजिम खानतलासी लिँदा निज किरण प्रभात नेपालीले लगाएको कालो रङ्गको ज्याकेटको दाहिने खल्तीमा सेतो नरम प्लास्टिकहरूमा प्याक गरी लागु औषध खैरो हेरोइन लुकाई छिपाई राखेको अवस्थामा ६ प्याकेट फेला परेकोले प्लास्टिक हटाई लागु औषध खैरो हेरोइन मात्र तौल गर्दा २६ ग्राम भएको । निजसँग VERSACE भनी लेखिएको पर्स १ थान, हजार दरको नोट १९ थान, पाँच सय दरको नोट १ थान, एक सय दरको नोट २५ थान गरी रहेको । माछापुच्छ्रे बैङ्क लिमिटेडको एसिटी कार्ड १ थान, नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैङ्कको भिसा कार्ड थान ३, यातायात व्यवस्था कार्यालय बागमतीबाट जारी भएको विमला क्षेत्रीको नाउँमा दर्ता रहेको बा.३२.प. ८४४६२ नं. को मोटर साइकलको सवारी दर्ता प्रमाण पत्र १ थान, यातायात व्यवस्था कार्यालय मेचीबाट किरण प्रभात नेपालीको नाउँमा जारी भएको सवारी चालक अनुमति पत्र १ थान, च्यासिस नं. MD६२४ HE ३४६२ F १९१८६ इन्जिन नं. OE३ f ६२०१८९१७ को रातो रङ्गको बा.२२.प.८४६ नं. को मोटर साइकल १ थान, रातो रङ्गको हेलमेट १ थान, F१४ लेखिएको कालो रङ्गको २.१ Megapixel भनी लेखिएको मोबाइल र मेरो मोबाइलको ८९९७७०२०५०००३३०४१४ र

नं. ८९९७७०२०७०००५४४६२४ लेखिएको सिम कार्ड थान २ प्रयोग भएको थान १ सहित निज किरण प्रभात नेपालीलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको ठीक साँचो हो भन्नेसमेत व्यहोराको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का ।

तपाइँहरूले प्रयोग गर्ने गरेको का.जि. कपन गा.वि.स.वडा नं.३ मा रहेको डेरा कोठा र को.१ च.३३९३ नं. को कारसमेत कानूनबमोजिम खानतलासी लिनुपर्ने भएको हुँदा खानतलासी गर्न दिनु होला भनी किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशीलाई लेखिएको खानतलासी पुर्जी ।

का.जि. कपन गा.वि.स.वडा नं.३ मा आकाशे धारामा रहेको ज्ञानबहादुर श्रेष्ठको घरको भुईँ तलामा रहेको १ फल्याट किरण प्रभात नेपालीले भाडामा लिई बस्दै आएको, सो कोठाहरूमध्येको किचन रूममा रहेको काठको दराजको पूर्वतर्फ पुरानो कपडाहरू रहेको स्थानमा २ थान रिभल्भर रहेको, सोमध्ये १ थान रिभल्भरमा ४ राउन्ड गोली लोड भएको अवस्थामा रहेको, सो रिभल्भर रहेको नजिक खाली म्यागजिन १ थान रहेको, आदर्श जोशीले समेत प्रयोग गर्ने गरेको कोठामा रहेको टि.भि. रहेको र्याक मुनी कालो प्लास्टिकको झोला १ थान रहेको, सो झोला खोली हेर्दा सोभित्र सेतो नरम प्लास्टिकभित्र ९ पोका लागु औषध खैरो हेरोइन फेला परेकोले प्लास्टिक हटाई लागु औषध मात्र तौल गर्दा प्रत्येक पोकामा १०० ग्रामको दरले ९ पोकामा जम्मा ९०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन भएको । सोही कोठामा रहेका आदर्श जोशीको शरीर कानूनको रितपूर्वक तलासी लिँदा निजले लगाएको कालो रङ्गको पाइन्टको पछाडिको खल्तीमा दाहिनेतर्फ निजको नाउँको चालक अनुमति पत्र १ थान, भिसा कार्ड २ थान, नगद नेपाली रु.२४,०००/- भा.रु.५,८००/- आदर्श जोशीको नाउँमा रकम जम्मा गरेको भौचर १५ थान फेला परेको, निज जोशीको दाहिने हातमा सोनी इरिक्सन

मोबाइल थान १ रहेको । किरण प्रभात नेपालीको बेडरूममा रहेको दर्राजको सेफभित्र रु.१,५०,०००/- र भा.रु.१२,५००/- पलडको सिरानतर्फ रहेको र्याकमा नोकिया मोबाइल १ थान युटिएल मोबाइल १ समेत २ थान फेला परेको । सोही स्थानमा नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैङ्क लि.को चेक बुक १ थान, माछापुच्छ्रे बैङ्क लिमिटेडको चेक बुक १ थानसमेत रहेको । सोही पलडको घर्मा किरण प्रभात नेपाली नामको राहदानी १ थान, मतदाता परिचय पत्र १, को.१.च.३३९३ नं. को कारको सवारी दर्ता प्रमाण पत्र रहेको, सोही ठाउँमा मारुती लेखिएको साँचो १ थान, शिव भुवाली राउतको नाममा रकम जम्मा गरेको भौचर ६ थान, मेथाडोन जस्तो देखिने सानो सिसीमा राखिएको रातो तरल पदार्थसमेत रहेको, किरण प्रभात नेपालीले प्रयोग गर्ने गरेको को.१.च.३३९३ नं. को कार घरको मूल ढोकानजिक पार्किङ गरी राखेको अवस्थामा रहेकोले सो कारको खानतलासी लिँदा कारको चालक बस्ने सिट मुनी सेतो नरम प्लास्टिकमा पोका पारी सोभित्र अन्य स-साना पोका पारेको अवस्थामा २० पोका लागु औषध खैरो हेरोइन फेला परेकोले प्लास्टिक हटाई लागु औषध मात्र तौल गर्दा १०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन भएको । सो कारको ड्यासबोर्डनजिक तौल गर्ने डिजिटल तराजु १ थान फेला परेकोले नियन्त्रणमा लिएका किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशीलाई पक्राउ गरी फेला परेको लागु औषधसहितको सामान प्रहरीले बरामद गरेको ठीक साँचो हो भन्नेसमेतको खानतलासी बरामदी मुचुल्का ।

झापा जिल्ला मेचीनगर नगरपालिका वडा नं.३ घर भएका किरण प्रभात नेपालीले लागु औषध खैरो हेरोइन सङ्कलन गरी ल्याई काठमाडौंमा बिक्रीसमेतको कारोबार गर्दै आएका छन् भन्ने विशेष सुराकद्वारा जानकारी प्राप्त भएकोले विशेष सुराक लगाई निजको खोजतलास गर्दै जाँदा मिति ०६/५/१९ गते दिउसो १५.३० बजेको समयमा का.जि.का.म.न.पा.

वडा नं.११ त्रिपुरेश्वर दशरथ रङ्गशालाको मूल गेट अगाडि सडक किनारामा बा.२२.प.८४६२ नं. को मोटरसाइकलमा शङ्कास्पद अवस्थामा नियन्त्रणमा लिई निजको शरीर कानूनबमोजिम खानतलासी लिँदा अवैध लागु औषध हेरोइन २६ ग्रामसहित अन्य सामानहरू समेत फेला परेकोले बरामद गरी निजलाई साथमा नै लिई निज किरण प्रभात नेपाली बस्ने गर्दै आएको का.जि.कपन गा.वि.स.वडा नं.३ आकाशे धारास्थित रहेको डेरा कोठा र निजले प्रयोग गर्ने गरेको को १ च ३९३ नं. को कार खानतलासी लिँदा निज बस्ने कोठाको दर्राजमा हातहतियार खरखजाना रिभल्भर-२ थान, गोली ४ राउन्ड र म्यागजिन १ थान तथा निजको बेड रहेको कोठामा भएको टि.भि. र्याक मुनी ९०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन र को १ च ३३९३ नं. को कारमा समेत १०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइनसहितको डिजिटल तराजु १ थानलगायतका चिज वस्तुहरू फेला परेकोले कानूनबमोजिम बरामद गरी नियन्त्रणमा लिएका किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशीलाई आवश्यक कानूनी कारवाहीको लागि दाखिला गराएका छन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्र.ना.नी. श्रीकृष्ण मानन्धरसमेतको प्रतिवेदन ।

केही वर्षअगाडि काठमाडौं बानेश्वरमा डेरा गरी बस्दा सँगै बसेका हाल जेलमा रहेको निराज राज पन्तबाट लागु औषध खैरो हेरोइनको बारेमा सबै कुरा जानकारी भएको हो । लागु औषधको कारोबार गरे आर्थिक फाइदा हुने थाहा पाई कारोबार गर्ने सिलसिलामा वीरगञ्जमा भेट हुने केस टु भन्ने व्यक्तिसँग सम्पर्क भयो । निजमार्फत सन्तोष यादवबाट लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गरी कारोबार गर्दै आएको थिएँ । करिब ११ महिना अगाडि मोटर साइकल दुर्घटनामा परी म घाइते भएपछि मेरो कारोबारमा सहयोग गर्नको लागि मेरो डेरा कोठामा लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद तथा बिक्री गर्नको लागि आदर्श जोशी राखेको थिएँ । विगत ५/६ महिना अगाडिदेखि आदर्श जोशी र म दुवैले लागु

औषध खैरो हेरोइन खरिद तथा बिक्री गर्ने गर्दै आएका थियोँ। महेश अधिकारीसँग चिनजान भई मैले नै लागु औषध खैरो हेरोइन निजलाई बिक्री वितरण गर्दै आएको थिएँ। मिति २०६५/६/९ गतेका दिनमा म पक्राउमा पर्दा मेरो साथबाट र डेरा कोठा घरबाट फेला परी बरामद भएको १०२६ ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन पनि सन्तोष यादवबाट खरिद गरेको हुँ। लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गर्दा कहिले सम्बन्धित व्यक्तिलाई नै पैसा पठाउने गरेको र कहिले काहीँ शिव भुबाली राउतको नाउँमा बैङ्कमा रकम जम्मा गर्ने गरेको थिएँ। निज सन्तोष यादवबाट प्राप्त गरी कोठामा एवं कारमा सुरक्षित सञ्चय गरी राखेको लागु औषध हेरोइन बिक्री गर्ने क्रममा का.जि.का.म.न.पा.वडा नं.११ त्रिपुरेश्वरमा लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गर्ने मानिस आउँछु भनी भनेकोले मैले लागु औषध २६ ग्राम बिक्री गर्न कुरी रहेको थिएँ। त्यहाँ पक्राउ परी त्यसपश्चात् मेरो डेराको खानतलास गर्दा ९०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन, को१च ३३९३ नं. को कारबाट १०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइनसमेतका सामान बरामद भई कोठामा रहेको आदर्श जोशीलाई समेत प्रहरीले पक्राउ गरेको हो भन्ने व्यहोरासमेतको पक्राउमा परेका प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज।

करिब १ वर्ष अगाडि मेरो पहिलादेखिको चिनजानका साथी किरण प्रभात नेपालीको का.जि.कपन गा.वि.स.वडा नं.३ मा रहेको डेरा कोठामा बस्दै आएको छु। निज किरण प्रभात नेपालीले लागु औषध खैरो हेरोइन खरिद गरी ल्याई डेरा कोठामा सञ्चय गरी बिक्री वितरण गर्ने रहेछन्। निजले गर्ने गरेको कारोबारमा मलाई सहयोग गर तिमीलाई पनि फाइदा हुन्छ। तिमीलाई आवश्यक खर्च व्यवस्था म गरूँला। खाने बस्ने व्यवस्था पनि मेरो डेरा कोठामा गरूँला भनेको र त्यसको केही दिनपछि किरण प्रभात नेपालीको खुट्टा भाँचिएकोले हिँडुल गर्न नसक्ने

अवस्थामा पुगे। त्यसपछि निजले भनेअनुसारको मानिससँग सम्पर्क गरी लागु औषध खैरो हेरोइन बिक्री एवं ओसार पसारसमेतको कार्य गर्ने गरेको र निज हिँडुल गर्न सक्ने भएपछि निजसमेत भई लागु औषध खैरो हेरोइनको कारोबारमा सहयोग गर्दै आएको छु। मिति २०६५/६/९ गते किरण प्रभात नेपाली २६ ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन बिक्री गर्न गएको अवस्थामा लागु औषधसहित पक्राउमा परेको, सोही दिनको साँझ प्रहरीले किरण प्रभात नेपालीको डेरा कोठा खानतलासी लिँदा म सुत्ने गरेको कोठाको टि.भि. र्याक मुनिबाट लागु औषध खैरो हेरोइन ९०० ग्राम, सोही डेरा कोठाको कम्पाउन्डमा पार्क गरी राखेको बा.१.च.३३९३ नं. कारबाट १०० ग्राम बरामद भएको र मलाईसमेत प्रहरीले पक्राउ गरेको हो। मैले लागु औषध बिक्री वितरण गर्दा महेश अधिकारीसमेतका प्रतिवादीहरूलाई बिक्री वितरण गर्ने गरेको थिएँ भन्नेसमेतको पक्राउ प्रतिवादी आदर्श जोशीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज।

शिव भुबाली राउतको नेपाली नागरिकता एवं नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैङ्क लिमिटेडको फाराममा टाँस गरेको फोटोसमेत देखाउँदा देखी पाएँ। मलाई देखाएको फोटो भएको व्यक्ति नै मलाई लागु औषध खैरो हेरोइन बिक्री वितरण गर्ने सन्तोष यादव नाउँका व्यक्ति हुन्। निज सन्तोष यादवले आफ्नो नाउँ शिव भुबाली राउत भनी बताएका थिएनन्। तर, शिव भुबाली राउतको नाउँमा बैङ्कमा पैसा आएपछि मैले पाउँछु भनेका थिए। निजले वतन भन्दा रक्सौल बताए। तर, निज शिव भुबाली राउतको नागरिकतामा बारा जिल्ला भोडाहा गा.वि.स.वडा नं.३ उल्लेख रहेछ। सन्तोष यादव भन्ने शिव भुबाली राउतको फोटो चिनी सनाखतसमेत गरी दिएँ। उक्त फोटो भएको व्यक्ति नै सन्तोष यादव भनिएका शिव भुबाली राउत हुन् भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीले गरी दिएको सनाखत कागज।

पक्राउ परेका किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशी दुवै जना मेरा नाता सम्बन्धका व्यक्ति होइनन् । ५ महिना अगाडि मासिक रु.३,५००- दिने गरी मेरो घरको तल्लो फ्ल्याट भाँडामा लिई बस्दै आएका थिए । किरण प्रभात नेपालीको श्रीमती पनि बस्ने गरेकी थिइन् । दुवै जना कहिले कारमा कहिले मोटरसाइकलमा आवतजावत गर्दथे । म साहुको गाडी चलाउने कामले बिहानदेखि साँझसम्म व्यस्त हुने हुँदा निजहरू कहाँ जान्छन्, के गर्छन् चासो लिने गरेको थिइँन । मिति २०६५।६।९ गते त्रिपुरेश्वरबाट किरण प्रभात नेपालीलाई लागु औषधसहित प्रहरीले पक्राउ गरेको रहेछ । निजहरूको डेरा कोठा खानतलासी गर्दा ९०० ग्राम हेरोइनसहितका दशीका सामान, कार, मोटरसाइकलसहित निजहरू पक्राउ परेको साँझ घरमा गएपछि थाहा पाएँ । म र मेरो परिवारको कुनै संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको घरधनी ज्ञानबहादुर श्रेष्ठले अनुसन्धान अधिकारीसँग गरेको कागज ।

प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीको सँगसाथ र डेरा कोठा गाडीसमेतबाट बरामद भएको लागु औषध खैरो हेरोइन १०२६ ग्राममध्येबाट कानूनबमोजिम निकालिएको नमुनाहरू परीक्षण गर्दा नमुनामा लागु औषध हेरोइन पाइयो भन्ने व्यहोरासमेतको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला ललितपुरको परीक्षण प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीसमेत भएको लागु औषध खैरो हेरोइन मुद्दामा प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीको डेरा कोठाबाट फेला परी बरामद भएको मेथाडोन जस्तो देखिने तरल पदार्थ परीक्षण गर्नको लागि पठाउँदा उक्त परीक्षण नमुनामा लागु औषध मेथाडोन पाइयो भन्ने व्यहोरासमेतको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला ललितपुरको परीक्षण प्रतिवेदन ।

प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीसमेत भएको लागु औषध खैरो हेरोइन मुद्दामा वारदातमा संलग्न फरार रहेको प्रतिवादीहरू सन्तोष यादव भन्ने शिव

भुबाली राउत, केश टु भन्ने, असलम, असरफ, रमेश घले, माइला, गोपाल भन्ने व्यक्तिहरूलाई खोजतलास गर्दा हालसम्म फेला नपरेको भन्नेसमेत प्र.ना.नी. श्री कृष्ण श्रेष्ठको प्रतिवेदन ।

प्रतिवादीहरूको कार्य लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को (घ) (ङ) र (च)बमोजिमको निषेधित कसुर अपराध हुँदा निज प्रतिवादीहरू सन्तोष यादव भन्ने शिव भुबाली राउत, किरण प्रभात नेपाली, आदर्श जोशीउपर सोही ऐनको दफा १४(१)(छ) (३) बमोजिम सजाय गरी बरामद भई आएको सवारी साधन बा२२प ८४६३ नं. को मोटरसाइकल, को १ च ३३९३ नं. को कार, हेलमेट, तराजु, ऐ. ऐनको दफा १८ बमोजिम जफत एवं बरामद भई आएको नगद र प्रतिवादीहरूको नाममा माछापुच्छ्रे बैङ्क लिमिटेड, पुतलीसडक, वीरगञ्ज शाखा र नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैङ्क पुल्चोक शाखामा रहेका खाताहरूमा मौज्दात रहेको रकमसमेत ऐ. ऐनको दफा १८क बमोजिम जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मैले प्रतिवादी किरण प्रभातसँग मिली लागु औषध हियोइनको कारोबार गरेको छैन किन मेरो नामसमेत पोल गरेको हो भन्न सकिदैन । निजको बयान झुट्टा हो । मैले सेवनसम्म गर्ने हो । मलाई माग दाबीबमोजिम सजाय गर्नुपर्ने होइन । सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी आदर्श जोशीले अदालतमा गरेको बयान ।

महेश अधिकारी, आदर्श जोशी, शिव भुबाली राउतसमेतलाई चिन्दिन । बरामदी मुचुल्काको व्यहोरा सुनेँ । मलाई बरामदी मुचुल्का र प्रहरी प्रतिवेदनमा लेखिएबमोजिम दशरथ रङ्गशाला अगाडिबाट पक्राउ गरेको होइन, नरदेवी चोकबाट पक्राउ गरेको हो । प्रहरीले २६ ग्राम लागु औषध बरामद भएको भनी झुट्टो व्यहोरा लेखी सही गराएको हो । बरामदीमा उल्लेख भएका पर्स नगद रु.२७,०००।-, भिसा कार्ड, लाइसेन्स, सिमकार्ड र मोबाइल सेट मेरो आफ्नै हो । मैले ज्ञानबहादुर श्रेष्ठको

घरमा कोठा लिएको होइन । आदर्श जोशीले लिएका हुन् होइनन् म भन्न सकिदैन । मलाई पक्राउ गरी त्यहाँ लगेको होइन । व्यहोरा झुट्टा हो । मौकामा भएको मेरो बयान मैले भनेबमोजिम लेखिएको होइन । प्रहरीले आफैँले मलाई भुईँमा राखी व्यहोरा लेखी नसुनाई सहि गराएको हो । मैले कसुर अपराध नगरेको हुँदा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादीहरू मुद्दा पुर्पक्षको लागि अदालतका आदेश अनुसार थुनामा बसेका ।

मैले का.जि.का.म.न.पा. वडा नं.११ त्रिपुरेश्वरस्थित रङ्गशालाको गेटबाट झापा जिल्ला मेची नगरपालिका वडा नं.३ बस्ने किरण प्रभात नेपाली बा२२प ८४६२ नं. को मोटर साइकल र अवैध लागु औषध खैरो हेरोइन २६(छब्बीस) ग्रामसहित पक्राउ गरेको हो । तत्पश्चात् निज किरण प्रभात नेपालीसमेतको डेरामा ९०० (नौ सय) ग्राम अवैध लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद भएको हो । ललितपुर जिल्ला ल.उ.म.न.पा. सुन्धारा बस्ने आदर्श जोशी पनि कोठाबाट पक्राउ परेका हुन् । त्यसपछि निजहरूकै डेरा कोठाको गेट अगाडिबाट को १ च ३३९३ को कारबाट अवैध लागु औषध खैरो हेरोइन १०० (एक सय) ग्राम बरामद भएको थियो । निजहरूको डेरा कोठा खान तलासी गर्ने क्रममा २ (दुई) थान पेस्तोल, ऐ. को गोली राउन्ड ४ (चार) र खाली म्याग्जिन १ (एक) थान बरामद भएको हो । निजहरूको डेरा कोठा का.जि. कपन गा.वि.स. वडा नं.३ मा रहेको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवेदक प्रहरी नायब निरीक्षक श्रीकृष्ण मानन्धरको बकपत्र ।

मिति २०६५।६।९ गतेका दिन विशेष सुराकको आधारमा खोज तलास गर्दै जाँदा का.जि. का.म.न.पा. वडा नं.११ त्रिपुरेश्वर रङ्गशाला गेट अगाडि सडक किनारा छेउ बा२२प ८४६२ नं. को मोटरसाइकल माथि कसैको प्रतीक्षा गरी बसेको

अवस्थामा प्र. किरण प्रभात नेपालीलाई फेला पारी तत्काल आफ्नो परिचय दिई स्थानीय भद्रभलादमी भेला जम्मा गराई निजको शरीरमा एक एक गरी खान तलासी गर्दा लागु औषध खैरो हेरोइन २६ (छब्बीस) ग्राम फेला परेको हो । निजलाई तत्कालै सोधपुछ गर्दा निजले बाँकी अरु मेरो कोठामा लागु औषध खैरो हेरोइन छ भनेको हो । मसमेतको प्रहरी टोली का.जि. कपन गा.वि.स. वडा नं.३ आकाशे धारास्थित भाडामा बसेको ज्ञानबहादुर श्रेष्ठको घरमा रितपूर्वक प्रवेश गरी खान तलासी गर्दा लागु औषध खैरो हेरोइन ९०० ग्राम फेला परेको र निजकै डेरा कोठामा बसी रहेका आदर्श जोशीलाई पनि त्यही कोठामा फेला पारेको हो । उक्त कोठामा २ थान रिभल्भर, ऐ. को गोली राउन्ड ४(चार) थान, म्याग्जिन थान १ (एक), गाडीको चाबी थान १ (एक) फेला परेको र निजको डेरा मूल गेट अगाडि को १ च ३३९३ नं. को गाडी फेला परेको । सो गाडीलाई रितपूर्वक खानतलासी गर्दा १०० (एक सय) ग्राम खैरो हेरोइन फेला परेको हो । निजले प्रयोग गर्दै आएको को १ च ३३९३ नं. को गाडीसहित आवश्यक कारवाहीको लागि किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशीलाई बुझाइएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका साक्षी झुपलाल खड्काले गरेको बकपत्र ।

मैले किरण प्रभात नेपालीलाई विगत ८/९ वर्षदेखि चिन्दै आएको छु । निज कुनै गैरकानूनी कार्य गर्ने गराउने व्यक्ति होइनन् । निज ज्याकेटहरू बाहिरबाट ल्याउने र बिक्री गर्ने तथा व्यवसायिकरूपमा च्याउ खेती गर्दै आएका व्यक्ति हुन् । बरामद वस्तुहरू निजको डेरामा भएको जस्तो लाग्दैन । निज काठमाडौँको नरदेवीभिन्न डेरा गरी बस्दथे । निजले लागु औषध सेवन गर्ने कुरा निजका आफन्तहरूले निजलाई Re-habitation Center मा राखेपछि थाहा भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रभात किरण नेपालीका साक्षी नीलहरि काफ्लेले गरेको बकपत्र ।

गोप्य सुराकीको आधारमा प्रतिवादी प्रभात

किरण नेपालीलाई खोजतलास गर्ने क्रममा मिति २०६५।६।९ गते त्रिपुरेश्वरमा भेटाई निजको साथबाट २६ (छब्बीस) ग्राम लागु औषध र मोटरसाइकलसमेत बरामद गरी निजले बताएको डेरा कोठामा गई खानतलासी गर्दा ९०० ग्राम अवैध लागु औषध, कारबाट १०० ग्राम लागु औषध र गोलीगड्डासमेत बरामद गरी कारवाहीको लागि बुझाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका साक्षी बाबुकाजी गिरीले गरेको बकपत्र ।

प्रभात किरण नेपालीलाई नरदेवीबाट पक्राउ गरेको हो । कुनै प्रकारको लागु औषध निजको साथबाट बरामद भएको होइन । निजलाई Re-habitation Center मा ३ महिना राखिएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रभात किरण नेपालीका साक्षी गणेश प्रधानले गरेको बकपत्र ।

आदर्श जोशी पहिला कलेज पढ्थे । केही वर्ष अगाडि उनले लागु पदार्थ सेवन गरेको कारण परिवारका सदस्यहरूले Re-habitation Center मा राखेका थिए । उनले लागु औषधको कारोबार गर्छन् भन्ने मलाई विश्वास लाग्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी आदर्श जोशीका साक्षी रूपेन्द्र जोशीले गरेको बकपत्र ।

मेरो अगाडि बरामद भएको हैन । कपनमा बरामद भएको हो भनी मुचुल्कामा गौशाला प्रहरीमा सही गराएको हो । कसको साथबाट के के बरामद भयो मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका साक्षी रञ्जित श्रेष्ठले गरेको बकपत्र ।

किरण प्रभात नेपालीबाट लागु औषध बरामद भएको होइन । निजले सेवन चाहीं गर्दथे । कुन ठाउँमा बरामद भएको हो मलाई थाहा भएन । प्रहरीले मुचुल्कामा सही गर भनेकोले मुचुल्कामा सही गरी दिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्काका साक्षी टिकाराम अधिकारीले गरेको बकपत्र ।

नमुना परीक्षण गर्दा लागु औषध हेरोइन

भेटिएको हो । जाँच भएको लागु औषध अनुसन्धान अधिकारीले पत्रद्वारा अनुरोध गरेबमोजिम लागु औषध भए नभएको विषयमा परीक्षण गरी प्रतिवेदन पठाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको लागु औषध परीक्षण गर्ने विशेषज्ञ राजकुमार गुभाजुले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीलाई त्रिपुरेश्वरमा खरिद गर्ने मानिस कुरी बसेको शङ्कास्पद अवस्थामा पक्राउ गरी खानतलासी लिँदा निजको साथबाट २६ ग्राम, कारबाट १०० ग्राम, डेरा कोठाबाट ९०० ग्राम र डिजिटल तराजुसमेत मिति २०६५/६/९ मा बरामद भएको र सोही दिन भएको बरामदी मुचुल्कामा निज प्रतिवादी किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशी रोहबरमा रहेको अवस्था छ । वादीका साक्षीले अदालतमा बकपत्र गर्दा सो कुरा पुष्टि हुने गरी बकपत्र गरिदिएको र मिति २०६५/६/३० को परीक्षण प्रतिवेदनबाट लागु औषध (हेरोइन) हो भनी उल्लेख गरिएकोसमेतका आधार, प्रमाणबाट अभियोग दाबीअनुसार कसुरदार देखिन आएकोले प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) अनुसार १५(पन्ध्र) वर्ष १ (एक) महिना कैद तथा ५ लाख ५ हजार जरिवाना हुन्छ । प्रतिवादी आदर्श जोशी मौकामा साबित भए पनि निजले सन्तोष यादवलाई नचिन्ने, किरण प्रभात नेपालीले कहाँबाट र कोसँग लागु औषध खरिद बिक्री ओसार पसार के कतिका दरले खरिद बिक्री गर्दछन् भनी कारोबार सम्बन्धमा मलाई थाहा छैन भनी अदालतमा इन्कार रहेको देखिएको । बरामदी मुचुल्कामा रोहबरमा रहेको, परीक्षणबाट लागु औषध (हेरोइन) पाइएकोसमेतका आधार प्रमाणबाट किरण प्रभात नेपालीसह समकक्षी अवस्था नभई मतियार देखिँदा प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) ले हुने सजायको आधा दफा १७ अनुसार कैद ७ वर्ष ६ महिना १५ दिन तथा जरिवाना रु.२,५२,५५०।- (दुई

लाख बाउन्न हजार पाँच सय पचास रूपैयाँ) हुन्छ । बरामद भई आएको एक तराजु र बरामद भएको नगद बरामद हुने, बरामद सवारी साधनको अर्कै व्यक्ति ऋणी र धनी बैङ्क तथा वित्तीय संस्था भएको, निजहरूले जानी बुझीकन लागु औषधको कारोबारमा प्रयोग गर्न दिएको भन्न नमिल्ने हुँदा कार र मोटरसाइकल जफततर्फ वादी दाबी पुग्न सक्दैन भन्नेसमेतको मिति २०६७/१०/१९ गते काठमाडौं जिल्ला अदालतले गरेको फैसला ।

प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीले लागु औषध खैरो हेरोइन कारोबार, खरिद बिक्री, ओसार पसार गर्ने आदर्श जोशीलाई मेरो डेरा कोठामा राखेको हुँ भनी मौकामा कागज गरेको, बरामद मुचुल्कामा प्रतिवादी आदर्श जोशी रोहबरमा रहेको, प्रतिवादी आदर्श जोशीले मौकामा बयान कागज गर्दा सो कारोबार, खरिद बिक्री, ओसारपसारमा पूर्णतः संलग्न रहेको भनी उल्लेख गरेकोले मतियार मानी सजाय गरेको र प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीको घर कम्पाउन्डमा रहेको निजले प्रयोग गर्ने को १ च. ३३९३ नं. को कार र प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीले नै प्रयोग गरेको बा.२२.प.८४६२ नं. को मोटरसाइकलबाट लागु पदार्थ (खैरो हेरोइन) बरामद भएको अवस्था विद्यमान हुँदा हुँदै सो लागु औषध कारोबारमा प्रयोग गर्न सवारी साधन जफत नगर्ने गरी भएको फैसला सो हदसम्म बदर गरी माग दाबीबमोजिम जफत गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर ।

यसै लगाउको ०६८-CS-११२० को मुद्दामा दोहोरो पुनरावेदन परी अ.बं.२०२ नं. बमोजिम एकापसमा सुनाउने प्रयोजनार्थ आदेश भएको र प्रस्तुत मुद्दासमेत अन्तर प्रभावी हुँदा प्रतिवादी किरण प्रभात नेपाली र आदर्श जोशीलाई झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९/१२/२७ को आदेश ।

किरण प्रभात नेपालीलाई लागु औषध

(नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ) (३) अनुसार १५(पन्ध्र) वर्ष १ (एक) महिना कैद तथा ५ लाख ५ हजार जरिवाना र प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) ले हुने सजायको आधा दफा १७ अनुसार कैद ७ वर्ष ६ महिना १५ दिन तथा जरिवाना रु.२,५२,५५०।- (दुई लाख बाउन्न हजार पाँच सय पचास रूपैयाँ) एवं डीजिटल तराजु र बरामद रकमसम्म जफत हुने भनी सुरु अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने र बैङ्कमा भएको रकम कति थियो, सो सम्बन्धमा अनुसन्धान गरी यति रकम जफत हुनु पर्छ भनी दाबी नगरी समुच्चा सबै खाताको रकम जफत हुन लिएको माग दाबी तथा अर्कै व्यक्ति ऋणि धनि भएको सवारी साधन जफत नहुने ठहर्याई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतले मिति २०६७/१०/१९ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७०।६।१ मा भएको फैसला ।

किरण प्रभात नेपालीसँगै प्रतिवादी आदर्श जोशी बस्ने गरेकोमा विवाद छैन । कारोबारमा सहयोग गर्न प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई राखेको हुँ भनी प्रतिवादी किरण प्रभातले अनुसन्धानको क्रममा खुलाएको छ । प्रतिवादी किरण प्रभातको डेरा कोठा खानतलासी गर्दाको मुचुल्कामा समेत प्रतिवादी आदर्श जोशी रहेको अवस्थामा निजलाई कारोबार कर्तामध्येको व्यक्ति होइनन् भनी निकर्पोल निकाली मतियारसरह ठहर गरी भएको फैसलामा मिसिल संलग्न तथ्यको उचित मूल्याङ्कन भएको छैन । सवारी साधन सवारी दर्ता प्रमाणपत्रसाथ भेटिएको अवस्था छ । लागु औषध कारोबारमा संलग्न व्यक्तिले नितान्त निजी प्रयोजनका लागि घर कम्पाउन्डमा लागु औषध साथै रहेको कार बरामद भई आएकोमा अन्यथा अर्थ गर्न उचित हुँदैन । निज प्रतिवादीहरूको बैङ्क खातामा रहेको रकम लागु

औषधको कारोबारबाट प्राप्त गरेको होइन भन्ने प्रमाण प्रतिवादीहरूले पेस गर्न नसकेको अवस्थामा बैङ्क खातामा रहेको रकमसमेतका सम्बन्धमा अनुसन्धान नभएको भनी सवारी तथा बैङ्क खाताको रकम जफत नगर्ने र प्रतिवादी आदर्श जोशीको हकमा कम सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरी सवारी तथा बैङ्क खाताको रकम जफतसमेत गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम आजको पेसी सूचीमा चढी पेस भएको प्रस्तुत पुनरावेदन संलग्न मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकुमार पोखरेलले प्रतिवादी आदर्श जोशीले दाबीबमोजिम अभियोग ठहर भएका प्रतिवादी प्रभात नेपालीसँग १ वर्ष अगाडिदेखि सँगै डेरा कोठामा बसेको भनी अनुसन्धानका क्रममा बयान गर्दा स्वीकार गरेको छ । किरण प्रभात नेपालीको डेरा कोठाबाट लागु औषध खैरो (हेरोइन) ९०० ग्रामसमेत बरामद भएको छ । बरामदी मुचुल्कामा आदर्श जोशीको सहिछाप परेको छ । प्रतिवादी किरण प्रभातले प्रयोग गरेको बा.२२५ ८४६२ नं. मोटरसाइकल र को १ च ३३९३ नं. को कारसमेत निज बसेको घर कम्पाउन्डबाट लागु औषधसहित बरामद भई आएको छ । निजहरूले बैङ्क खातामा जम्मा भएको रकम लागु औषधको कारोबारबाट प्राप्त गरेको होइन भनी प्रमाणित गर्न सकेका छैनन् । प्रतिवादी किरण प्रभातसँग मिली कारोबार गर्ने प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई मतियार मात्र ठहर गरी बरामद सवारी साधन र बैङ्क खाताको रकम जफत नगर्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला नमिलेको हुँदा तत्काल छलफलका लागि प्रत्यर्थी झिकाउने आदेश गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीहरू किरण प्रभात नेपाली, आदर्श जोशी र सन्तोष यादव भन्ने

शिव भुबाली राउतसमेतले लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (घ)(ङ)(च) विपरीतको कसुर गरेको हुँदा निजहरूलाई ऐ. ऐनको दफा १४(१) को खण्ड (छ)(३) बमोजिम सजाय हुन र बरामद भई आएको सवारी साधन बा २२ प ८४६३ नं. को मोटरसाइकल, को १ च ३३९३ नं. को कार, हेलमेट, तराजु, ऐ. ऐनको दफा १८ बमोजिम जफत गरिपाउन र बरामद भई आएको नगद र प्रतिवादीहरूको नाममा माछापुच्छ्रे बैङ्क लिमिटेड, पुतलीसडक, विरगञ्ज शाखा र नेपाल इन्भेस्टमेन्ट बैङ्क पुल्चोक शाखामा रहेका खाताहरूमा रहेको मौज्जात रकमसमेत ऐ. ऐनको दफा १८कबमोजिम जफत गरिपाउँ भनी अभियोगपत्रमा दाबी लिएको पाइन्छ ।

३. फरार प्रतिवादी सन्तोष यादव भन्ने शिव भुबाली राउतको हकमा मुलतबीमा राखी दिने, प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीलाई अभियोग दाबीबमोजिम लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) अनुसार पन्ध्र वर्ष एक महिना कैद रु.५,०५,०००।- जरिवाना हुने, प्रतिवादी आदर्श जोशीको कसुर मतियारसरहको कायम गरी ऐ. ऐनको दफा १४(१)(छ)(३) ले हुने सजायको आधारले ऐ. ऐनको दफा १७ अनुसार ७ वर्ष ६ महिना १५ दिन कैद र रु.२,५२,५५०।- हुने, बरामद भई आएको एक तराजु र बरामद भएको नगद जफत हुने, बरामद सवारी साधनको अर्कै व्यक्ति ऋणी र धनी बैङ्क तथा वित्तीय संस्था भएको, निजहरूले जानी बुझीकन लागु औषधको कारोबारमा प्रयोग गर्न दिएको भन्न नमिल्ने हुँदा जफततर्फ वादी दाबी पुग्न सक्दैन भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसला पुनरावेदन अदालतबाट सदर हुने गरी फैसला भएकोमा प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई अभियोग दाबी अनुरूप सजाय नगरेको र बैङ्कको खातामा रहेको रकम र सवारी साधन जफत नगरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेन भनी वादीको पुनरावेदन

परेको देखियो ।

४. विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहस एवं पुनरावेदन जिकिरसमेतलाई दृष्टिगत गरी सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन भनी विचार गर्दा प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीलाई अभियोग दाबीबमोजिम लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३)बमोजिम र प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई ऐ. दफा र ऐ. ऐनको दफा १७ समेत बमोजिम सजाय गरी बरामद भएको नगद र तराजु जफत गरेको सुरु फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन नपरेबाट सोतर्फ विवेचना गरिरहन परेन । तर, अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई सजाय नगरेको एवं बरामदी मोटरसाइकल र कार तथा बैङ्क खातामा उल्लेख भएका रकमसमेत जफत नहुने गरी जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाउपर नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको हुँदा सो हदमा उक्त फैसलाहरू मिलेको छ, छैन । अभियोग दाबी र पुनरावेदन जिकिरअनुरूप प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई सजाय गरी बैंक खाताको रकम र सवारी साधन जफत गर्नुपर्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने हुन आयो ।

५. प्रत्यर्थी प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई अभियोग दाबी अनुरूप सजाय नगरी मतियार ठहर गरी आधा सजाय गरेको मिलेन भन्ने पुनरावेदन जिकिरतर्फ विचार गर्दा किरण प्रभात नेपालीले भाडामा लिएको फ्ल्याटमा आदर्श जोशीले रेखदेख गर्दै आएको, निज आदर्श जोशीसमेतले प्रयोग गर्ने कोठामा ९ पोका लागु औषध खैरो हेरोइन र रकमसमेत बरामद भएको बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख भएको देखिन्छ । प्रतिवादी आदर्श जोशी सहयोगीको रूपमा रहेका छन् । बरामद भएको रकम कारोबार गरेर बाँकी रहेको हुनुपर्छ । अन्य भौचरबाट जम्मा गरेका रकम विदेशबाट पठाएको भनी निजले भनेका थिए भनी

कसुरमा साबित हुने प्र. किरण प्रभात नेपालीले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा आदर्श जोशीलाई पोल गरेको पाइन्छ । प्रतिवादी आदर्श जोशीले अवैध लागु औषधको कारोबारलाई स्वीकार गरी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेपनि अदालतमा प्रतिवादी किरणलाई पहिला चिनेको थिइन पक्राउ गरेपछि मात्र देखेको हुँ । मलाई न्युरोडबाट पक्राउ गरेको हो । मसँग मोबाइल र नगद मात्र बरामद गरेको हो भनी लागु औषध बरामद र कारोबारलाई अस्वीकार गरी बयान गरेको पाइन्छ । प्रतिवादी आदर्श जोशी अदालतमा कसुरमा इन्कार रहे पनि किरण प्रभातको डेरा कोठाबाट अवैध लागु औषध बरामद हुँदा रोहबरमा बसेको देखिन्छ । उक्त तथ्य अनुसन्धानका क्रममा बरामदी मुचुल्कामा बस्ने साक्षी झुपलाल खड्का, प्रतिवेदक प्र.ना.नी. श्री कृष्ण मानन्धरसमेतको अदालतमा भएको बकपत्रबाट पुष्टि भएको पाइन्छ । आदर्श जोशी प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीको दैनिक काममा सघाउने व्यक्ति देखिए पनि निज किरण प्रभात नेपालीसँगै समानरूपमा अवैध लागु औषधको कारोबारमा संलग्न भएको पाइँदैन । प्रतिवादी आदर्शको शरीरबाट लागु औषध बरामद भएको पनि छैन । प्र. किरण प्रभातले लागु औषध को कसलाई के कति दरमा बिक्री गर्ने, सोको जानकारी पनि निजलाई रहेको देखिँदैन । मिसिल संलग्न तथ्यको रोहमा यी प्रतिवादीको कसुर अभियोगअनुरूपको कसुर ठहर भएका प्रतिवादी किरण प्रभात नेपाली सरह समान रहेको नहुँदा प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई मतियार सरहको कसुरदार कायम गरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) र दफा १७ अनुसार ७ वर्ष ६ महिना १५ दिन कैद र जरिवाना रु.२,५२,२५०।- हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको देखिन आयो ।

६. अब बरामद बा२२प ८४६३ नं. को मोटरसाइकल, को १ च ३३९३ नं. को कार जफत नगरेको मिलेन भन्ने पुनरावेदनतर्फ विचार गर्दा बरामद

कारसमेतका सवारी साधन र बैङ्क खातामा रहेको रकम लागु औषध कारोबारका लागि प्रयोग गर्न राखेको भनी प्रतिवादी किरण प्रभात नेपालीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा स्वीकार गरेको पाइन्छ। तर, अदालतमा भने नगद, पासपोर्ट मतदाता परिचयपत्र मात्र मबाट बरामद भएको हो भनी बयान गरेको देखिन्छ। प्रतिवादी आदर्श जोशीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कार मोटरसाइकलसमेतका वस्तुहरू बरामद भएको तथ्यमा साबित रही अदालतमा भने कार मोटरसाइकलसमेतका सवारी साधन बरामद भएको तथ्यलाई अस्वीकार गरी नगद, सवारी चालक अनुमतिपत्र र मोबाइल मात्र बरामद गरेको भनी बयान गरेको पाइन्छ। यातायात व्यवस्था कार्यालयको पत्रबाट बरामद भएको उक्त कार बैङ्क अफ काठमाडौं लिमिटेड, विराटनगरको नाउँमा दर्ता रही ऋणी लक्ष्मी गणेश रहेको र बा२२प ८४६२ नं. को मोटरसाइकल धनी युनाइटेड फाइनान्स र ऋणीमा विमला क्षेत्री रहेको देखिएको छ। सवारीका ऋणी र प्रतिवादीहरूको लागु औषध कारोबारमा संलग्नता रहेको अनुसन्धानबाट खुलाउन सकेको देखिँदैन। अनुमानकै आधारमा सवारीधनी तथा ऋणीले जानी बुझीकन उक्त सवारी साधन लागु औषधको कारोबारका लागि प्रतिवादीहरूलाई प्रयोग गर्न दिएको भन्न न्यायोचित हुँदैन। तसर्थ, ठोस सबुत प्रमाणको अभावमा उक्त कार र मोटरसाइकल जफत नहुने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेको देखियो।

७. प्रतिवादीहरूको बैङ्क खातामा रहेको रकम जफत हुने, नहुने भन्नेतर्फ हेर्दा अभियोजन पक्षले तत्काल जफत हुन दाबी गरिएका खाता र सो खातामा भएको रकम रोक्का राखी रकमसमेत यकिन गरी अभियोगमा दाबी लिन सकेको पाइँदैन। अदालतबाट रोक्का राखी बैँक खाताका विवरणहरू झिकाई हेर्दा अभियोगमा नाम थर खुल्न नसकेका भनिएका रमेश, माइला, गोपाल, असलम र असरफ भन्ने फरार

व्यक्तिहरू र प्रतिवादी सन्तोष यादव भन्ने शिव भुबाली रावतले जम्मा गरिदिएको एवं निजका नाममा जम्मा भएको देखिन आउँदैन। अभियोगमा लागु औषधको कारोबारमा सङ्गठितरूपमा संलग्न देखाइएका व्यक्तिहरूको बैङ्क खाताको कारोबारको विवरणमा प्रतिवादीको संलग्नता पुष्टि नभएको अवस्थामा शङ्का र अनुमानका आधारमा बैङ्क खातामा रहेको सम्पूर्ण रकम लागु औषधको कारोबारबाट जम्मा गरेका रहेछन भनी अर्थ गर्न न्यायोचित हुने देखिँदैन। यसरी मिसिल संलग्न तथ्यले पुष्टि हुन नसकेको बैङ्क खाताको रकम जफत नहुने गरी जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला न्यायोचित नै रहेको देखियो।

८. तसर्थ, माथि उल्लिखित आधार र कारणबाट प्रतिवादी आदर्श जोशीलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) र ऐ. ऐनको दफा १७ अनुसार ७ वर्ष ६ महिना १५ दिन कैद र रु.२,५२,५५०/- जरिवाना हुने र बैँक खातामा रहेको रकम र सवारी साधन जफत नहुने ठहरी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७०।६।१ मा भएको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुने ठहर्छ। वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: कपिलमणि गौतम

इति संवत् २०७२ साल चैत्र २४ गते रोज ४ शुभम्

निर्णय नं. १६९३

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७२।१।२७
०७०-CR-०८७५

मुद्दा : गौवध

पुनरावेदक/वादी : पर्वत जिल्ला रानीपानी गा.वि.स.
वडा नं. ३ बस्ने खोवनाथ ज्ञवालीसमेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला पर्वत रानीपानी गा.वि.स.
वडा नं. ३ बस्ने प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्रीसमेत

- समान स्तरका प्रतिवादीहरूमध्ये कुनैको सजाय उल्टिएको अवस्थामा अर्को प्रतिवादीलाई समेत अन्याय नपरोस भनी यस्तो व्यवस्था राखेको देखिन्छ। कानूनले सुस्पष्टरूपमा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीको हकमा समेत पुनरावेदन दिने सरह उल्टाई दिनुपर्छ भनी तोकेको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतबाट पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरूको हकमा समेत सजाय घटाएको फैसलालाई अन्यथा भन्न नसकिने।

(प्रकरण नं. ३)

पुनरावेदक वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
श्यामकुमार भट्टराई
प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू फैसला गर्न:-

माननीय न्यायाधीश श्री सुदर्शनराज पाण्डे

पुनरावेदन फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री सारदा प्रसाद घिमिरे

माननीय न्यायाधीश श्री लेखनाथ घिमिरे

फैसला

न्या. गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन

ऐन, २०४८ को दफा ९ अन्तर्गत पुनरावेदन दर्ता भई निर्णयार्थ पेस भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ :-

मिति २०६८।५।३१ गते रातको अं. ९:००

बजेको समयमा जिल्ला पर्वत रानीपानी ३ बस्ने प्रेम बहादुर खड्का, रमन खड्का, ऐ. वडा नं. ४ बस्ने राजन परियार, विकास परियार, ऐ. वडा नं. २ बस्ने माइकल भन्ने यामबहादुर परियार, ऐ. बर्राचौर ५ बस्ने जयलाल पराजुली, गणेश पराजुली, ऐ. शालिग्राम ७ घर भई रानीपानी ३ बस्ने पटहाडे भन्ने यामबहादुर दर्जीसमेत ८ जना मिली प्रतिवादीमध्ये प्रतिवादी जयलाल पराजुलीले पालेको गाई प्रतिवादी पटहाडे भन्ने यामबहादुर दर्जीको घरमा लगी काटी खाएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, चौपायाको महल नं. ११ बमोजिम हदैसम्म कारवाही गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको खोवनाथ ज्ञवालीसमेत ३ जनाको जाहेरी दरखास्त।

जिल्ला पर्वत रानीपानी ३ कुँडादीस्थित पूर्वमा खोलबहादुर दर्जीको घर, पश्चिममा निजकै घर र गोरेटो बाटो, उत्तरमा टिकाराम पराजुलीको पाखो बारी, दक्षिणमा प्रेमबहादुर खड्का र मनबहादुर खड्का क्षेत्रीको घर रहेको चार किल्लाभित्र खोलबहादुर दर्जीको घरको कर्सामा ३.५ फिट लम्बाई र २ फिट चौडाई मडारिएको जमिनको भागमा माटोमा रातो

रगत जस्तो पदार्थ लागी पानीले पखालिएको जस्तो रहेको, उक्त स्थानबाट ३० मिटर पश्चिममा खनेको नयाँ माटो रहेको, उक्त स्थानमा खाडल खनी हेर्दा दुर्गन्धित अवस्थामा छालासमेतको मासु रहेको, उक्त स्थानमा मिति २०६८।५।३१ गते रातको समयमा जयलाल पराजुलीसमेतले गाई काटी खाएको, घटनास्थलबाट गाई मार्न प्रयोग भएको काठको बिँडसहितको कोदालो थान १ र छालाको टुक्रा बरामद भएको भन्ने व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

मिति २०६८।५।३१ गते बेलुकी म विकास परियारको घरमा गएकोमा रातको अं. ११:०० बजेको समयमा जय पराजुलीले बिकासको मोबाइलमा फोन गरी डाकेपछि निज बिकास परियारले पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारकोमा मासु काटेका छन् खाउँला भनेपछि मसमेत निज पटडाडेको घरमा पुग्दा निज पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियार, जयलाल पराजुली, प्रेम खड्का, रमन खड्का, गणेश पराजुली, राजन परियार जम्मा भएका र जयलाल पराजुलीले आफ्नो गाई पटडाडेको घरमा ल्याई बाँधेका रहेछन् । रातको अं. ११।३० बजेको समयमा गाई घरको कर्साँमा लगी पटडाडेले गाईलाई कोदालोले टाउकोमा हानी मारी जयलाल पराजुली, गणेश पराजुली, रमन खड्का, प्रेम खड्का, राजन परियार, विकास परियारले खुकुरी हसिया ल्याई काटी भाग विलो लगाई सोही घरको आगनमा चुल्हो बनाई केही मासु पकाई सबै जना मिली खाई हाडखुर, आन्द्रा, भुँडी, छाला नजिकै खाडल खनी गाडीदिएका हौं । अन्यले मासु लगे मैले लगिन, फरार प्रतिवादीहरू गणेश पराजुली, जयलाल पराजुली, पटडाडे भन्ने यामबहादुर दर्जी, राजन परियार कहाँ छन् यकिन भएन भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी माइकल भन्ने यामबहादुर परियारले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गते साँझ पोखराचौर स्थित बाटोमा जय पराजुली, राजन परियार,

यामबहादुर परियारसमेतसँग भेट भई जय पराजुलीले मेरो गाई ल्याउ भनी मलाई र यामबहादुर परियारलाई अहाएपश्चात् म र यामबहादुर परियार गई गाई ल्याई पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारको घरमा बाँधी घर गई सुतेकोमा रातको अं. १०:३० बजेको समयमा राजन परियार, रमन खड्का, माइकल भन्ने यामबहादुर परियार, विकास परियार, गणेश परियार, जय पराजुलीसमेत जना ८ मिली पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियार बस्दै आएको खोलबहादुर परियारको कर्साँमा लगी पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारले गाईलाई कोदालोले टाउकोमा हानी मारी सबै जना मिली कासु काटी आन्द्रा, भुँडी, छाला, टाउको, खुट्टा निज यामबहादुर परियारको शौचालय पछाडी खाल्डो खनी गाडी सबै जना मिली निज यामबहादुर परियारको घर आँगनमा चुल्हो बनाई निजकै डेक्चीमा मासु पकाई खाएका हौं । अन्यले मासु लगे मैले लगिन । फरार प्रतिवादीहरू हाल कहाँ छन् यकिन भएन भन्ने व्यहोराको प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्रीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गते रातको अं. ९:३० बजेको समयमा जय पराजुली र राजन परियारले मलाई फोन गरी यमेको घरमा मासु खान भनी बोलाएको र माइकल भन्ने यामबहादुर परियार मेरो घरमा आई पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारको घरमा जाऊँ भनेपछि यामबहादुर परियारको घरमा जाँदा प्रेमबहादुर खड्का, रमन खड्का, राजन परियार, माइकल भन्ने यामबहादुर परियार, जय पराजुली, गणेश पराजुली जम्मा भई गाईलाई घरको कर्साँमा लगी पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारले गाईलाई कोदालोले टाउकोमा हानी मारी सबै जना मिली काटी सोही घरको आँगनमा चुल्हो बनाई आगो बाली मासु पकाई रक्सी ल्याई सबै जना मिली रक्सी र मासु खाएका हौं । बाँकी मासु राजन परियार र यामबहादुर दर्जीले लगेका हुन् । वारदातपश्चात् भागी फरार रहेका गणेश पराजुली, जय

पराजुली, राजन परियार, पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियार हाल कहाँ छन् थाहा भएन भन्ने व्यहोराको विकास परियारले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गते रातको अं.११:३० बजेको समयमा म सुतिरहेको अवस्थामा रानीपानी ३ बस्ने यामबहादुर परियार र ऐ. ४ बस्ने राजन परियार मेरो घरमा आई यामबहादुर परियारले हाम्रो घरमा मासु छ खान जाऔं भनेपछि म निजहरू सँगै माइकल भन्ने यामबहादुर परियार, विकास परियार, प्रेमबहादुर खड्का, गणेश पराजुली, जय पराजुलीसमेत जम्मा भई राजन परियार, यामबहादुर परियार, जय पराजुलीसमेत मिली गाईलाई कोदालोले हानी मारी घरको आँगनमा आगो फुकी मासु पकाई सबैजना मिली मासु खाई बाँकी मासु यामबहादुर परियार, राजन परियार र जय पराजुलीले लगेका हुन् । मासुबाहेकको बाँकी अंश घरको उत्तरतर्फ ट्वाइलेट पछाडिको जमिनमा गाडेका हौं भन्ने व्यहोराको रमनबहादुर क्षेत्रीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गते रातको समयमा जिल्ला पर्वत रानीपानी ३ स्थित पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारको घर कर्सामा प्रतिवादी जय पराजुलीको गाई काटी पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियार, जय पराजुली, गणेश पराजुली, विकास पराजुली, राजन परियार, रमन खड्का, यामबहादुर परियारसमेत जना ८ मिली खाएका हौं भन्ने कुरा प्रतिवादीहरूबाट नै मिति २०६८।६।७ गते सुनी थाहा पाएको हुँ प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही हुनु पर्दछ भनी यामनारायण ज्ञवाली, ओमप्रसाद पराजुली, दुर्गाबहादुर क्षेत्रीले गरेको छुट्टाछुट्टै कागज ।

प्रतिवादीहरू जयलाल पराजुली, गणेश पराजुली, रमन खड्का, प्रेमबहादुर खड्का, पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियार, माइकल भन्ने यामबहादुर

परियार, राजन परियार, विकास परियार समेत ८ जना मिली मिति २०६८।५।३१ गते प्रतिवादी जयलाल पराजुलीको गाई पटडाडे भन्ने यामबहादुर परियारको घरमा लगी सबै प्रतिवादीहरूको मिलेमतोमा गाईलाई कोदालोको पासोले हानी मारी काटी खाएको भन्ने कुरा गाउँ समाजका व्यक्तिहरूले भनेपछि मिति २०६८।६।८ गते थाहा पाएको हुँ । प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको किसानबहादुर क्षेत्रीसमेत जना ३ ले गरेको वस्तुस्थिति विवरण कागज ।

प्रतिवादीहरू मिली जिउँदो गाई मारी काटी खाएको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही र सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पर्वत जिल्ला रानीपानी गा.वि.स. वडा नं. २, ३ र ४ का ७२ जनाको निवेदनसमेत मिसिल संलग्न रहेको ।

प्रतिवादीहरू प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री, पटडाडे भन्ने यामबहादुर दर्जी, माइकल भन्ने यामबहादुर परियार दर्जी, जयलाल पराजुली भन्ने जय पराजुली, गणेश पराजुली, राजन परियार, विकास परियारले मिति २०६८।५।३१ गते रातको समयमा आठै जना प्रतिवादीहरूले मारी काटी मासु खाई मुलुकी ऐन, चौपायाको महलको १ नं. ले निषेध गरेको कसुर अपराध गरेको हुँदा प्रतिवादीहरू जना ८ लाई मुलुकी ऐन, चौपायाको महलको ११ नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

मिति २०६८।५।३१ गते साँझ ८/९ बजेको समयमा म मेरै घरमा भएको हुँदा जयलाल पराजुलीले लालन पालन गर्दै आएको गाई काट्ने कार्यमा संलग्न छैन । को कसले काटे मारे यसै भन्न सकिदैन । उक्त मिति र समयमा घरबाट झर्ने क्रममा गाई मरेको अवस्थामा देखेको हुँ । जाहेरवालाहरू कांग्रेस, एमालेका भएका र म माओवादी कार्यकर्ता भएको हुनाले राजनीतिक प्रतिशोधका कारण मलाई झुठा आरोप लगाइएको

हो । अनुसन्धानको क्रममा मलाई नाम, थर, ठेगाना मात्र सोधिएको हो । अरू कुरा प्रहरीहरूले आफैं लेखेका हुन् । उक्त बयानमा मैले भनेबमोजिम लेखेको नहुँदा बयान व्यहोरा झुठा हो । मैले आज स्वतन्त्रपूर्वक सुरु अदालतमा गरेको बयान साँचो हो । अभियोग मागदाबीबमोजिमको गाई काट्ने कार्यमा सहभागी नभएको हुँदा सजाय हुनुपर्ने होइन, सफाइ पाउनु पर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्रीले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गते म रानीपानी गा.वि.स. वडा नं. ३ मा क्यारमबोर्ड खेलन घरतर्फ फर्कने क्रममा शालिग्राम गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित कुँडादीचौरमा गाई मरेको अवस्थामा देखेको र त्यसपछि म घरतर्फ गएको हुँ । गाई कसले मारेको र को कोले काटेर खाए भन्ने थाहा भएन । म गाउँमा माओवादी पार्टीमा लागेर हिँड्ने हुँदा सोही रिसइवीले गर्दा किटानी जाहेरी दिएका होलान् । अनुसन्धानका क्रममा भएको बयान पढी बाची सुनाएको होइन सही गर भनी डर, धाक, धम्की दिएकोले सही गरेको हुँ । सहीछाप मेरो हो । मैले गाई मात्र देखेको हुँदा बाउसो कसरी बरामद भयो मलाई थाहा छैन । मैले मरेको गाई मात्र देखेको, गाईको हत्या नगरेको, मासु पनि नखाएको हुँदा मलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुने होइन, सफाइ पाउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रमनबहादुर खड्का क्षेत्रीले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गते लंगपेन्ट सिलाउन भनी प्र. राजनको दोकानमा गएको र लंगपेन्ट सिलाई साँझ ५:३० तिर राजन, माइकल भन्ने यामबहादुर र मसमेत घरतर्फ आउँदै गर्दा यामबहादुर दर्जीले बोलाई गाई मरेको रहेछ, यसलाई गाड्नुपर्यो भन्नु भएकोले मसमेत चार जना मिली खाल्डो खनियो । त्यसपछि भिना यामबहादुरले गाईको मासु खान पनि हुन्छ खाउ भन्नु भएकोले यामबहादुरले काट्नुभयो, हामीले पिस

बनायौं । राजन परियार, यामबहादुर परियार, माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जी र मसमेतले भुटेर खाएका हौं । अरू त्यही गाडेर छाडेका हौं । जाहेरवालाहरूसँग चुनावदेखि नै राजनीतिक रिसइवी भएको हुँदा सोही कारणले जाहेरी दिएका हुन् । अनुसन्धानको क्रममा भएको बयान व्यहोरा होइन सहीछाप मेरो हो । मैले गाई मारेको नभई मरेको गाई खाएको हुँ । अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन सफाइ पाउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विकास परियारले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ मा म दिनभरी रानीपानी गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित आफ्नै पसलमा थिएँ । साँझ ७:०० बजेतिर पसल बन्द गरी झर्ने क्रममा बाटोमा साथीहरू विकास, माइकल र पटडाडे यामबहादुर भेटिनु भयो । तल झर्दै गर्दा बाटोमा रानीपानी वडा नं. ३ स्थित पोखराचौरको खोल्सामा एउटा मरेको गाई देखियो । गाई देखेपछि हामी चारै जनाको सल्लाह अनुसार हाम्रो खाने जात पनि भएकोले औषधि पनि हुन्छ भनी चारैजना मिली काटेर खाएको हौं । मासु काटी खाई बाँकी रहेको शेषहरू खनी पुरी दिएका हौं । उक्त गाई कसको हो, कहाँबाट आयो, कसरी मर्यो थाहा भएन । जाहेरवालाले चुनावको बेलामा झण्डा व्यानरहरू सिलाउन भन्थे । मैले भनेको समयमा सिलाउन नसक्ने हुँदा सोही रिसइवीले जाहेरी दिएको हुनुपर्दछ । हामीले जिउँदो गाई मारी, काटी खाएको नभई मरेको गाई काटी खाएको हुँदा अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी राजन परियार भन्ने भक्तबहादुर परियारले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६८।५।३१ गतेका दिन राति अं. ९:०० बजेको समयमा प्रतिवादीहरू ८ जना मिली खोलबहादुर दर्जीको घर करेसामा गाई काटी मासु खाएपछि पटडाडे भन्ने यामबहादुरको श्रीमती र अन्य प्रतिवादीहरू बीच मनमुटाव हुँदा पोल खोलिन आएकोले के रहेछ भनी बुझ्दा यी प्रतिवादीहरूले

यामबहादुर गुरुङको घरबाट गाई ल्याई हानी मारी काटी, खान नमिल्ने छाला, आन्द्रा, खोलबहादुर दर्जीको गोठ छेउमा गाडेको कुरा खुल्न आई खनी हेर्दा सबुद देखिए पछि गौमातालाई काटी मारी खान नहुने भनी जाहेर गरेको हुँ । मिति २०६८।६।१२ मा दिएको जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा मेरो हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला खोवनाथ ज्ञवालीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी राजन परियारको साक्षी यामबहादुर परियार, वादी नेपाल सरकारका साक्षी एवं जाहेरवाला प्रकाश पराजुली र गणेश पराजुलीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादीहरू जयलाल भन्ने जय पराजुली, गणेश पराजुली र पटडाडे भन्ने यामबहादुर दर्जीको हकमा निजहरू हालसम्म पनि पक्राउ परी वा आफैँ सुरु अदालतमा हाजिर हुन नआएकोले निजहरूको हकमा अ.बं. १९० नं.बमोजिम मुद्दा मुलतबीमा राख्नुपर्ने ठहर्छ । प्रतिवादीहरू विकास परियार, माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जी, प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री र यी प्रतिवादी राजन परियारसमेत भई आरोपित कसुर गरेको देखिएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई अभियोग पत्र मागबमोजिम चौपायाको महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको ११ नं. बमोजिम १२ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु पर्वत जिल्ला अदालतको मिति २०६९।२।२९ को फैसला ।

जाहेरीमा वारदात देख्ने मानिस को को थिए ? उल्लेख गरिएको छैन । बकपत्र गर्दा वादी पक्षका साक्षीले जिउँदो गाई काट्दा वा मार्दा देखेका भनी कसैले भन्न सकेका छैनन् । म पुनरावेदकले सुरु अदालतमा बयान गर्दा मैले जिउँदो गाई काटी मारी खाएको नभई मरेको गाई काटी खाएको भनी बयान गरेको छु भने मेरो इन्कारी बयानलाई मेरो साक्षी यामबहादुर परियारको बकपत्रले समर्थित भएको छ ।

त्यस्तै जाहेरवाला प्रकाश पराजुलीले गाई जयलाल पराजुलीको हो, निजले नै पालताल गरेका हुन्, गाई काटी खाएको आफ्नै आँखाले देखेको होइन । प्रतिवादी पटडाडे भन्ने यामबहादुरले गाईलाई हानेको हो भन्ने थाहा पाएको हुँ भन्ने बकपत्र गर्नुभएको छ भने वादीको साक्षीले अनुमान र शंकामा बकपत्र तथा जाहेरी दिएको कुरा प्रस्ट छ । मैले गाईलाई काटे मारेको भनी मौकामा पक्राउ परेका सहप्रतिवादीहरूले मौकामा तथा अदालतको बयानमा समेत लेखाए भनेको अवस्था छैन । चौपायाको १ नं. बमोजिम गाई मार्नेलाई मात्र सोही ऐनको दफा ११ बमोजिम १२ वर्ष कैद गर्ने प्रावधान हो । अभियोग दाबीमा आठै प्रतिवादीले जिउँदो गाई मारेको भन्ने छ । गाई मार्न कोदालो प्रयोग गरेको भन्दै एउटा कोदालो बरामद गरिएको छ । एकै पटक ८ जना प्रतिवादीले कोदालो हानेर मारेको हो वा पटक पटक हानेको हो, अभियोग दाबी स्पष्ट छैन । जसबाट स्वयम् अभियोग दाबी बिश्वासप्रद छैन । तसर्थ जात परम्पराअनुसार खाने जातले मरेको गाईको मासु खाएको गौबध नगरेकोमा मलाई सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी झुठा अभियोग दाबीबाट सफाई दिलाई न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भक्तबहादुर परियारको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिवादीहरूले अनुसन्धान अधिकारी तथा अदालतसमक्ष गरेको बयान, जाहेरवालाको अदालतसमक्षको बकपत्र, वादी नेपाल सरकार तथा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूका साक्षीहरूको बकपत्रसमेतका समग्र प्रमाणलाई मूल्याङ्कन गर्दा सुरु पर्वत जिल्ला अदालतको मिति २०६९।२।२९ को राजन भन्ने भक्तबहादुर परियारलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गर्ने गरी भएको सुरु फैसला कानून व्याख्याको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिएको हुनाले मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी

वादी नेपाल सरकारलाई छलफलका लागि झिकाई आए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालतको मिति २०७०।४।२२ को आदेश।

प्रतिवादीहरूले मौकामा गरेको बयानमा फरारी प्रतिवादी पटडाडे भन्ने यामबहादुर दर्जीले कोदालोले हानी जिउँदो गाई मारेको घटनास्थलमा निजको सहयोगी मतियार बनी उपस्थित रही मिलेमतोमा मारिएको गाईको मासु खाएको तथा लगेको तथ्यलाई स्वीकार गरेका छन्। जाहेरवालाको अदालतमा भएको बकपत्रसमेतले प्रतिवादीहरूको मौकाको भनाइ समर्थित भई प्रतिवादी राजन भन्ने भक्तबहादुर परियारसरह समान स्तरका कसुरदार हुन भनी पुष्टि भएको छ। सुरुले गरेको फैसलाउपर पुनरावेदन गर्ने प्रतिवादी राजन भन्ने भक्तबहादुर परियारको हकमा सुरुको फैसला केही उल्टी भई चौपायाको महलको १३ नं.बमोजिम ६ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर फैसला भएको सन्दर्भमा यी प्रतिवादीहरूको हकमा समेत १२ वर्ष कैद सजाय गरेको उक्त फैसला कायम रहन सक्ने अवस्था रहेन। अतः पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरू प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री, विकास परियार तथा माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जीको हकमा समेत अ.बं. २०५ को रोहमा सुरु फैसला केही उल्टी भई ऐ. १३ नं.बमोजिम जनही कैद वर्ष ६ हुने ठहर्छ भन्ने मिति २०७०।५।१७ को पुनरावेदन अदालत, बागलुङको फैसला।

प्रतिवादीहरूले मिति २०६८।५।३१ गते राति ९ बजेको समयमा गाईलाई कोदालोको पासोसमेतले प्रहार गरी मारी काटी मासु खाएको तथ्यलाई खोवानाथ ज्ञवालीको किटानी जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल तथा बरामदी मुचुल्का, अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको प्रतिवादी विकास परियारसमेतको साबिती बयान र जाहेरवाला तथा बुझिएका व्यक्ति नवराज पराजुली र प्रकाश पराजुलीसमेतको अदालतमा गरेको किटानी

बकपत्रबाट पुष्टि भइरहेको छ। प्रतिवादीमध्येका विकास परियारले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानमा राजन परियारसमेतका ८ जना प्रतिवादीहरू घटनास्थलमा जम्मा भएको, राजन परियार, जय पराजुली, यामबहादुर दर्जीले गाई मारनको लागि निज यामबहादुरको घरको कर्सामा लगेको र यामबहादुर दर्जीले गाई मारन प्रहार गरेका, राजन परियारले गाईको मासु झिकेर छुट्टाएको, गणेश पराजुलीसमेतले टाउको र शरीर गाडेको, गाईको साप्रा रमन खड्काले र स्वयम् विकास परियारले टुक्रा टुक्रा पारी सबैजना मिली पकाई खाएको भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ। यसरी विकास परियारसमेतका प्रतिवादीहरू कसुरमा साबित भई एक आपसमा पोल गरी हरेक व्यक्तिले गरेको आपराधिक कार्यको उल्लेख गरी बयान गरेको देखिएको र उक्त तथ्यलाई जाहेरवाला तथा बुझिएका व्यक्तिसमेतका प्रतिवादीहरूको संलग्नताबाट उक्त जिउँदो गाई मारी काटी खाएको पुष्टि भइरहेको छ। पुनरावेदन नगर्ने प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री, विकास परियार तथा माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जीको हकमा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको २०५ नं. बमोजिम पुनरावेदन नगर्नेको हकमा समेत पुनरावेदन उजुर दिएसरह केही उल्टी गरी पुनरावेदन अदालत, बागलुङबाट फैसला गरेको सम्बन्धमा हेर्दा निज प्रतिवादीहरूले अदालतमा बयान गर्दा मरेको गाई काटी खाएको भन्ने बयान व्यहोरा पुष्टि हुन नसकी जिउँदो गाई नै काटी खाएको तथ्य स्थापित भइरहेको र प्रतिवादी विकास परियारसमेतका प्रतिवादीहरूले गरेको कार्य तथा कसुरको विश्लेषण नै नगरी गरिएको फैसला न्यायिक मूल्य र मान्यता विपरीत फैसला भएकोले बदरभागी हुँदा अभियोग दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र।

नियमबमोजिम इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री श्यामकुमार भट्टराईले

प्रतिवादीहरूले अदालतमा बयान गर्दा मरेको गाई काटी खाएको भन्ने बयान व्यहोरा पुष्टि हुन नसकी जिउँदो गाई नै काटी खाएको तथ्य स्थापित भइरहेको छ । किटानी जाहेरी दरखास्त, घटनास्थल तथा बरामदी मुचुल्का, अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको प्रतिवादी विकास परियारसमेतको साबिती बयान र जाहेरवाला तथा बुझिएका व्यक्ति नवराज पराजुली र प्रकाश पराजुलीसमेतको अदालतमा गरेको किटानी बकपत्रबाट पुष्टि भइरहेको अवस्थामा पुनरावेदन गर्नेको हकमा अभियोग दाबीभन्दा घटी सजाय र पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीको हकमा हकमा मुलुकी ऐन अ.बं. २०५ नं. बमोजिम गरी अभियोग दाबीभन्दा घटी सजाय हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म नमिलेको हुँदा अभियोग माग दाबीबमोजिम हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रतिवादीहरू प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री, पटडाडे भन्ने यामबहादुर दर्जी, माइकल भन्ने यामबहादुर परियार दर्जी, जयलाल पराजुली भन्ने जय पराजुली, गणेश पराजुली, राजन परियार, विकास परियारले मिति २०६८।५।३१ गते रातको समयमा आठै जना प्रतिवादीहरूले गाई मारी काटी मासु खाई मुलुकी ऐन, चौपायाको महलको १ नं. ले निषेध गरेको कसुर अपराध गरेको हुँदा प्रतिवादीहरू जना ८ लाई मुलुकी ऐन, चौपायाको महलको ११ नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत अभियोग पत्र भएकोमा प्रतिवादीहरू जयलाल भन्ने जय पराजुली, गणेश पराजुली र पटडाडे भन्ने यामबहादुर दर्जीको हकमा निजहरू हालसम्म पनि पक्राउ परी वा आफैँ सुरु अदालतमा हाजिर हुन नआएकोले निजहरूको हकमा अ.बं. १९० नं. बमोजिम मुद्दा मुलतबीमा राखी प्रतिवादीहरू विकास परियार, माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जी, प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री र प्रतिवादी राजन परियारसमेत भई आरोपित कसुर गरेको देखिएकोले निज प्रतिवादीहरूलाई अभियोग

पत्र मागबमोजिम चौपायाको महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको ११ नं. बमोजिम १२ वर्ष कैद सजाय हुने ठहराई फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट सुरुले गरेको फैसलाउपर पुनरावेदन गर्ने प्रतिवादी राजन भन्ने भक्तबहादुर परियारको हकमा सुरुको फैसला केही उल्टी भई चौपायाको महलको १३ नं. बमोजिम ६ वर्ष कैद सजाय हुने ठहर फैसला भएको सन्दर्भमा यी प्रतिवादीहरूको हकमा समेत १२ वर्ष कैद सजाय गरेको उक्त फैसला कायम रहन सक्ने अवस्था नहुँदा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरू प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री, विकास परियार तथा माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जीको हकमा समेत अ.बं. २०५ को रोहमा सुरु फैसला केही उल्टि भई ऐ. १३ नं. बमोजिम जनही कैद वर्ष ६ हुने गरी गरेको फैसलाउपर नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी राजन परियारले अदालतमा बयान गर्दा आफूसमेत भई मरेको गाईको मासु काटी खाएको भनी बयान गरेको, मौकामा कागज गर्नेहरू तथा जाहेरवालासमेतले किटानीसाथ उल्लेख गरेको, जाहेरवाला तथा मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले अदालतमा आई बकपत्र गर्दासमेत प्रतिवादीहरूले कसुर गरेको कुराको उल्लेख गरेको देखिन्छ । त्यस्तै प्रतिवादी विकास परियारसमेतले जिउँदो गाईलाई आफूसमेतका प्रतिवादीहरूको सल्लाहमा कोदालोको बिँडले हानी मारेको र मासु खाएको कुराको उल्लेख गरेको र सो कार्यलाई घटनास्थल मुचुल्कासमेतले पुष्टि गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरूले गरेको कार्य कानूनले परिभाषित कसुरअन्तर्गतको देखियो । प्रतिवादीले खाएको गाईको मासु मरेको हो भनी भने पनि जिउँदो गाई मारी काटी खाएको कुरा पुष्टि हुन आएको छ । जुन कुरा सम्बद्ध प्रमाणहरूबाट पुष्टि भएको छ । जिउँदो गाई मारी काटी गाईको मासु खाएको तथा लगेको

वारदातमा प्रतिवादीहरूको संलग्नता रहेको तथ्य स्थापित भइसकेकोले सोसम्बन्धमा थप विवेचनाको आवश्यकता देखिँदैन।

३. समान सजाय भएका प्रतिवादीमध्ये राजन भन्ने भक्तबहादुर परियारको हकमा पुनरावेदन अदालतले सुरुको फैसला केही उल्टी गरी ६ वर्ष मात्र कैद सजाय हुने ठहर गरी पुनरावेदन नगरी बस्ने अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा समेत सजाय घटाएतर्फ पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेको देखिन्छ। यस सन्दर्भमा भएको मुलुकी ऐनको कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा एकै मुद्दामा हार्ने झगडियामध्ये कसैको पुनरावेदन उजुर परेकोबाट जाँचिदा इन्साफ वा सजाय उल्टिने भई सो इन्साफ सजाय उल्टाई फैसला गर्दा पुनरावेदन उजुर नदिने झगडियाका हकमा समेत इन्साफ सजाय उल्टिन जाने भयो भने त्यस्तोमा पुनरावेदन उजुर परेको छैन भनी सदर गरी दिन हुँदैन। पुनरावेदन उजुर नदिनेका हकमा समेत पुनरावेदन उजुर दिनेसरह उल्टाई छिनी दिनुपर्छ भनी अ.बं. २०५ नं. मा व्यवस्था रहेको देखिन्छ। यसरी एउटै मुद्दाको सन्दर्भमा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरूको तर्फबाट पनि न्यायको जाँच गर्ने अख्तियारी अ.बं. २०५ ले दिएको देखिन्छ। समान स्तरका प्रतिवादीहरूमध्ये कुनैको सजाय उल्टिएको अवस्थामा अर्को प्रतिवादीलाईसमेत अन्याय नपरोस् भनी यस्तो व्यवस्था राखेको देखिन्छ। कानूनले सुस्पष्टरूपमा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीको हकमा समेत पुनरावेदन दिनेसरह उल्टाई दिनुपर्छ भनी तोकेको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतबाट पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरूको हकमा समेत सजाय घटाएको फैसलालाई अन्यथा भन्न सकिएन। पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरू प्रेमबहादुर खड्का क्षेत्री, रमनबहादुर खड्का क्षेत्री, विकास परियार तथा माइकल भन्ने यामबहादुर दर्जीको हकमा समेत अ.बं. २०५ को रोहमा ऐ. १३ नं. बमोजिम जनही कैद वर्ष ६ हुने ठहराई गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला

मनासिब देखिँदा पुनरावेदकको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

४. तसर्थ माथि विवेचित आधार कारणहरूबाट पुनरावेदन अदालत, बागलुङको मिति २०७०।५।१७ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर छ। पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुन सवदैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत काटी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत: रामप्रसाद पौडेल

इति संवत् २०७२ साल फागुन २७ गते रोज ५ शुभम्

निर्णय नं. १६९४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्द कुमार उपाध्याय
मिति : २०७२।०९।२२

मुद्दा :- जग्गा हक कायम खिचोला मेटाई चलन चलाई
पाउँ

०६६-CI-११८६

पुनरावेदक/प्रतिवादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.५ बस्ने गंगा
के.सी.समेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.५ बस्ने राज के.सी

०६७-CI-०५४५

पुनरावेदक/प्रतिवादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.५ बस्ने तेजबहादुर
के.सी.

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.५ बस्ने राज के.सी

०६७-CI-०५४९

पुनरावेदक/प्रतिवादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.४ बस्ने
कृष्णबहादुर कोइराला

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.५ बस्ने राज के.सी

०६७-CI-०६८६

पुनरावेदक/प्रतिवादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.४ बस्ने नन्दकुमारी
कोइरालासमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : कास्की जिल्ला पोखरा
उपमहानगरपालिका वडा नं.५ बस्ने राज के.सी

- कुनै पनि जग्गामा व्यक्तिको हक हो होइन भन्ने कुरालाई हेर्ने मापदण्ड भनेको साबिकको हकको स्रोत, जसमा पहाडतर्फ भए पाखो जग्गामा मुखियामार्फत तिरो बुझाएको, खेत भए जिम्मावालद्वारा तिरो बुझाएको र तराइटर्फ जिमदारद्वारा तिरो बुझाएको देखिनु पर्छ । कुनै पनि जग्गाको साबिकको माटो मुशी, कोदाले, लगत दर्ता पोता, तिरो बुझाएको लगत रहेको देखिनु पर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- अदालतले वादी प्रतिवादीभन्दा बाहिर गई वा वादी दाबीभन्दा बढीमा गई इन्साफ गर्न मिल्दैन भन्ने कानूनी सिद्धान्त कायम गर्दा सार्वजनिक हित र सार्वजनिक पर्तीका सम्बन्धमा उल्लेख गरेका कानूनी सिद्धान्त नभई मुख मिलेको वा नमिलेको विषयमा वादी प्रतिवादीमा सिमित रही न्याय प्रदान गर्न प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तलाई इन्कार गर्ने अवस्था नपरे पनि जसको नाममा फिलडबुकमा दरिएको छ सो पक्षलाई प्रतिवादी नै नबनाई वादी प्रतिवादी बनी नेपाल सरकारका नाममा फिलडबुकमा उल्लिखित जग्गालाई तेरो मेरो भनी नालेस लिने सुन्ने र त्यसैबमोजिमको प्राविधिक निर्णय गर्दै जाँदा त्यस्ता सार्वजनिक प्रकारका जग्गाहरूप्रति उपेक्षा भई सार्वजनिक हितमा प्रयोग हुने जग्गामा व्यक्तिको दोहन हुन जाने देखिन्छ । सर्वोच्च अदालत न्यायको अन्तिम निकास दिने नेपालको संविधानको धारा १२८ ले तोकेको धारा १३३बमोजिम न्याय प्रदान गर्ने संवैधानिक जिम्मेवारी बहन गर्ने स्थलो पनि भएका कारण यान्त्रिक न्यायमा मात्र सिमित हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- फिलडबुकमा कुनै जग्गा कुनै निकाय वा नेपाल सरकारकै नाममा दर्ता भए पनि व्यक्तिको त्यस जग्गामा हक स्रोत प्रमाण रहे भएमा नेपाल सरकार वा कुनै निकायलाई विपक्षी बनाई आफ्नो हक कायम गराउन सक्नुपर्ने ।
- तेस्रो पक्ष वा फिलडबुकबाट नेपाल सरकारका नाममा दरिएको वा सर्वे नापीको फिलडबुकको दर्तालाई अनदेखा गरी विपक्षी

बनाउन पर्ने फिल्डबुक दर्तावालालाई विपक्षी नै नबनाई केवल हक बेहकमा सुनाएको भन्ने मात्र कारणले फिराद प्रतिउत्तर गर्ने र त्यसको परिधिभित्र रहेर फैसला वा निर्णय गर्ने कार्यलाई मुनासिब भन्न नमिल्ने ।

- वादी प्रतिवादीले जबसम्म फिल्डबुकमा भरेको व्यहोरालाई बदर गराउन त्यस पक्षलाई समेत विपक्षी बनाइ फिराद गर्न सक्दैनन् तबसम्म तेस्रो पक्षलाई अनदेखा गरी न्याय सम्पादन गर्न नसकिने ।
- तेस्रो पक्षको उपस्थिति व्यक्ति वादी प्रतिवादी बन्ने अवस्थामा अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझ्न सकिन्छ तर अ.बं. १३९ नं.बमोजिम प्रतिवादी कायम गरी नेपाल सरकारलाई झिकाइ बयान गराउने कार्य यस मुद्दाबाट हुन सक्दैन । मूल पक्ष जसलाई प्रतिवादी बनाउनुपर्ने हो सोलाई छुटाई अरुलाई दिएको नालेसबाट न्याय सम्पादन गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता त्रय बालकृष्ण नेउपाने, श्यामप्रसाद खरेल, मुक्ति नारायण प्रधान, महादेवप्रसाद यादव र विद्वान् अधिवक्ता नरेन्द्र के.सी.

प्रत्यर्था/वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता शम्भु थापा, विद्वान् अधिवक्ता पूर्णप्रसाद राजवंशी

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०४७, पृ.५१२

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४
- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१

सुरू फैसला गर्ने:-

मा. जि. न्यायाधीश श्री विरेन्द्रकुमार बटाजु पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रसाद सुवेदी
माननीय न्यायाधीश श्री खेमराज शर्मा

फैसला

न्या. गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भनी पर्न आएको निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६७।२।२६ मा मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ:-

१९९१ सालको जाँचमा द्र.नं.९६ मा पिता टेकबहादुर खत्रीको नाउँमा बिजमाना ॥५ लागि दर्ता भएको पर्खालदेखि पूर्वको पाखाबारी भन्ने दर्तामा उल्लेख भएको जग्गा सर्वे नापीको समय पो.उ.म.न.पा. वडा नं.५ अन्तर्गत कि.नं.९५९ मा क्षेत्रफल १५-८-२-३ कायम भई उक्त कित्ताभित्र साबिक हाप्पो उक्त द्र.नं.९६ को बिजमाना ॥५ को जग्गासमेत घुसी नापी भएको रहेछ । उक्त कि.नं.९५९ को नक्सामा पर्न गएको केही जग्गा र यसै हामीहरूको दर्ताको आडमा रहेको १९९१ सालको जाँचमा घले खत्री भन्ने देवराज खत्रीको नाउँमा दर्ता भएको जग्गा तथा अन्य मोहीसमेतको जग्गा उक्त कि.नं.९५९ मा नापी भएपश्चात् घले खत्री भन्ने देवराज खत्रीको नाउँमा दर्ता भएको साबिक दर्ताको आधारमा निज देवराज खत्रीको अंशियार भोजबहादुर के.सी. ले उक्त कि.नं.९५९ मध्येको जग्गा दर्ता मागबमोजिम उक्त कि.नं.९५९ को क्षेत्रफल १५-८-२-३ लाई फोड गरी कि.नं.५६५२, ५६५३, ५६५४ बनेकोमा कि.नं.५६५३ मा क्षेत्रफल ०-०-२-० जग्गा नहरमा पर्न गएको र कि.नं.५६५२ मा क्षेत्रफल ६-६-३-२ भोजबहादुर के.सी.का नाउँमा कायम भएको र कि.नं.५६५४ मा क्षेत्रफल ९-१-२-

० जग्गा बाँकी नै रहेको अवस्था रहेछ । म फिरादीका पिता टेकबहादुर खत्रीका नाउँमा दर्ता भएको उक्त द्र.नं.१६ को बिजमाना ॥५ को जग्गामा दर्तावाला पिताको शेषपछि निज दर्तावालाका २ भाइ छोरा हुँदा आधा जग्गामा दाजु अर्जुन के.सी. को र आधा जग्गामा मेरो हक भएकोमा सोहीबमोजिम जग्गामा बाली लगाई जग्गासमेत भोग गरी आएका थियौं । पिता टेकबहादुरको मृत्युपश्चात् जग्गामा हामीले भाग शान्ति हक भोग गरी आएको भए तापनि सबै जग्गाको तीरो दाजु अर्जुन के.सी.को नाउँबाट चलाई आएको अवस्था थियो । उक्त जग्गा दर्तातर्फ कारवाही चलाउने क्रममा दाजुले कारवाही चलाउने र दर्ता भएका बखत लागेको खर्च मैलेसमेत व्यहोरी जग्गा बाँडफाँड गर्ने मौखिक सहमती भएबमोजिम दाजुले कारवाही चलाउनु भएको होला भन्ने विश्वासमा बसी आएकोमा दाजुले आफूले हकभोग गरेको जग्गा मात्र दर्तातर्फ कारवाही चलाएका र सो जग्गा भोजबहादुरको नाउँमा दर्ता भएमा मन्जुर छ भनी सनाखत गरिदिनु भएको रहेछ । मैले हकभोग गरी आएको मेरो हक हिस्साको जग्गा भोजबहादुरले दर्ता गराएको कि.नं.५६५२ भन्दा उत्तरतर्फ रहेको कि.नं.५६५४ को क्षेत्रफल ९-१-२-० मध्ये दक्षिणतर्फ क्षेत्रफल ३-०-०-० जग्गा मेरो हकभोगभित्रको र पिता टेकबहादुर दर्तामध्येको विज ॥५ मध्ये ॥२१/२ को जग्गा हुँदा दर्ता गरिपाउँ भनी हुलाकमार्फत मिति २०६०।१०।२८ मा निवेदन दिएकोमा निवेदन तामेलीमा राखी दिने आदेश भए तापनि विपक्षीहरूलाई हक कायम गराई ल्याउनु भनी सुनाएको निर्णयको प्रतिलिपि मिति २०६१।१।२ मा सारी जानकारी पाएको हुँदा ज.मि. को १८ र ज.प. को १७ नं. को हदम्यादभित्र फिराद गर्न आएको छु । अतः उक्त मेरो हक र दर्ताभित्रको जग्गामा विपक्षीहरूको दाबी मेटाई विवादित कि.नं.५६५४ को क्षेत्रफल ९-१-२-० मध्ये दक्षिणतर्फबाट क्षेत्रफल ३-०-०-० जग्गामा मेरो हककायम गरी मेरो नाउँमा दर्ता गरी चलनसमेत चलाई

पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको राज के.सी.को फिरादपत्र ।

उक्त जग्गामा विपक्षीको कहिल्यै भोग नभएकोमा पनि मेरो भोग छ भन्दै विपक्षीको दाबीको दर्ताको जग्गा विपक्षीकै दाजु अर्जुन के.सी.ले भोजबहादुर के.सी. लाई छाडी दिई सोहीअनुसार दर्तासमेत भई गइसकेउपर कुनै दाबी नलिई मेरो दाबी जिकिरको जग्गालाई विना आधार प्रमाण दिएको विपक्षीको झुठ्ठा फिराद दाबीले उल्लिखित जग्गा विपक्षीको नाउँमा दर्ता हक कायम हुने नभई उल्लिखित कि.नं.५६५४ रो. ९-१-२-० मध्ये उत्तरतर्फबाट रो- ५-८-२-० को जग्गा मेरो हक भोग प्रमाण तिरो सिफारिससमेतका आधारमा विपक्षीको खिचोला मेटाई मेरो हक कायम गराई दर्ता गरी चलन चलाई विपक्षीको फिराद दाबीबाट अलग फुर्सद गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णबहादुर कोइरालाको प्रतिउत्तर पत्र ।

१९९१ सालको मोठमा मौजे सराङ्गकोट ८२ नं. जि.मु. केशौ पाध्या हाल होमनाथ जिम्मा मा.पो. का. मा तिरो गर्न द्र.नं.१६ रही दर्ता भएको बिजमुठी ॥५ को पर्य्याङ्ग पाखोबारी भन्ने जग्गा कित्ता १ र सो सालमै ऐ. जि.मु. जिम्माको काका टेकबहादुरका नाउँमा दर्ता भएको कहीं द्र.नं.१६ र कहीं ७६ भनी लेखिएको बिजमुठी ॥५ को कित्ता १ समेतका २ कित्ता जग्गामा पहिल्यै काका टेकबहादुरबाट हाम्रो हकमा आई दुवै कित्ता उक्त बिजमाना ॥१ को जग्गा हामीले नै सुपथ भोग गरी मौसमअनुसारको घैया कोदो आदि लगाउने घाँस काट्ने गरी आएका थियौं । दाजु भाइ भिन्न हुँदा अंश बन्डामा नरम करम मिलाउँदा बिजमाना ॥१ मध्ये बिजमुठी ॥६ को जग्गा मेरो अंशमा र बिजमुठी ॥४ को जग्गा दाजु भोजबहादुरको अंशमा परेकोमा सर्वे नापीका बखत नापी दर्ता गराउन छुट भई दुवै भाइको अंश एकै कित्ता कि.नं.९५९ क्षेत्रफल १५-८-३१/२ कायम भई नापी भएको दर्ता छुट भएको थियो । उक्त जग्गाको भू.सु. ७ नं. फाराम म तेजबहादुरका नाउँमा भरिएको र तिरो दुवै भाइको भाग शान्ति तिरी आएका

थियो। त्यसै गरी छुट जग्गा दर्तामा पूरै कित्ता जग्गामा दाजु भोजबहादुरले कारवाही चलाएका थिए। वादीका एकाघरका दाजु अर्जुन के.सी. ले कि.नं. ९५९ को जग्गामा दाबी छाडी मिति २०५०।२।५ मा कागज गरिदिएका छन्। यी वादी राज के.सी. २०५५।७।१२ सम्म आफ्नी आमा विष्णुमाया, दाजु अर्जुन के.सी. परलोक भएकोमा भाउजु चन्द्र खत्री एकसगोलमा छन्। यी ३ अंशियारबीच मिति २०५५।७।१२ मा बन्डापत्र पारित भएको छ। पहिल्यै दाबी छाडेको प्रस्तुत मुद्दाको जग्गामा दाबी गर्ने हक मुलुकी ऐन, अ.बं. को ८२ नं.ले यी वादीलाई नरहने हुँदा झुठ्ठा फिराद दाबीबाट अलग फुर्सद गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको तेजबहादुर के.सी.को प्रतिउत्तर पत्र।

विपक्षीले १९९१ सालको द्र.नं.९६ मा पिता टेकबहादुरका नाउँमा दर्ता भएको भनी दाबी लिएको पाइन्छ। द्र.नं.९६ को जग्गा विपक्षीका पिताका नाउँको नभई हाम्रो पिताको नाउँको दर्ता हो। विपक्षीले आफ्नो दर्ता नै पहिचान नभएको प्रस्तुत फिराद खारेजभागी छ। विपक्षीका दाजु अर्जुनबहादुर के.सी.ले २०४१।१२।७ मा छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनमा द्र.नं.९६ मा पिता टेकबहादुरका नाउँमा दर्ता भएको भनी दाबी लिई निवेदन दिएको देखिन्छ भने उहि पिताको नाउँको दोहोरो दर्ता हुन सक्दैन साथै विपक्षीको फिराद लेखमा पिताको शेषपछि दाजुको नाउँमा तिरो चलेको भनी जिकिर लिएको अवस्थाबाट समेत विपक्षीले गलत बाटो अवलम्बन गरी आएको प्रस्ट छ। साथै २०५०।२।५ मा विपक्षीका दाजु अर्जुनबहादुरले सो जग्गा भोजबहादुरका नाउँमा दर्ता गरेमा मन्जुर छ भनी जग्गामा सम्पूर्ण दाबी छाडी कागज गरिदिएको छन। सो कागजउपर विपक्षी वादीले कुनै उजर दिएका छैनन् भने तत्कालिन अवस्थामा विपक्षी वादी र अर्जुनबहादुर वादीका दाजु एकाघरका सगोलमा रही बसेको अवस्थामा हक छाडी दिएको सनाखत कागजबाट विपक्षी वादीको हक सुरक्षित रही रहन्छ

भन्न मिल्दैन। साथै २०५५।५।२७ मा विपक्षीका दाजु अर्जुनको मृत्यु भएपश्चात् मात्र २०५५।७।१२ मा विपक्षीसमेतको बन्डापत्र भएको छ। जुन बन्डापत्रमा उक्त जग्गासम्बन्धी कुनै व्यहोरा उल्लेख गरेको पाइँदैन। विपक्षीले दाबी लिएको जग्गा विपक्षीका पिताको दर्ताभित्रको नभई उक्त द्र.नं.९६ को जग्गा पिता देवराज खत्रीको दर्ताको हुँदा र प्रस्तुत फिराद पत्र हदम्यादभित्रको समेत नहुँदा प्रथमतः फिराद दाबी खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ, खारेज नभई इन्साफ नै भएको खण्डमा पनि हाम्रो पिताका नाउँको दर्ताको जग्गा हाम्रा नाउँमा दर्ता कायम गरी वादीको झुठ्ठा दाबीबाट अलग फुर्सद गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बयानबहादुर के.सी.१, गंगा के.सी.१ र वेदबहादुर के.सी.१ समेत जना ३ को संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र।

विपक्षीलाई प्रस्तुत मुद्दाको नालेस गर्ने हकद्वैया छैन। हामी प्रतिवादीहरूले आ-आफ्नो हकभोगको स्रोत देखाई दर्तामा दाबी लिएको जग्गाको बारेमा मालपोत कार्यालय, कास्कीले मिति २०६०।८।२९ मा गरेको हक बेहकको निर्णयको हवाला दिई सोही जग्गा बारेमा विपक्षीले मिति २०६०।११।३ मा हुलाकमार्फत दिएको निवेदन तामेलीमा राखी दिएको भन्ने कुरालाई आधार बनाई हामी निवेदकसमेतले दर्ता दाबी गरी दिएको निवेदनका सन्दर्भमा भएको निर्णयको नक्कल सारी थाहा पाएको भन्ने व्यहोरालाई सिरान हाली हदम्याद टेकाई दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाबाट इन्साफ हुनसक्ने अवस्था नहुँदा विपक्षीको फिराद दाबी प्रारम्भमा नै खारेजभागी छ। हाम्रा बाजे तथा बाजेससुरा लालबहादुर कोइराला र सद्दापट्टाबाट हक हुन आएको रंधोज खत्रीका नाउँमा १९९१ सालमा दर्ता भएको द्र. नं.९६ बिजमाना ॥२ र ॥५ को पर्स्याडको बेलखोर भन्ने पाखोबारीको तिरो सापासमेत रु. १९९।३ र - १८ लागेको जग्गा नै यो विवादित कि.नं.९५९ बाट फोड भई आएको कि.नं.५६५४ को उत्तरपूर्व तर्फको ज.रो. ४-९-०-० जग्गा साबिकबमोजिम हाम्रो हक

भोगमा रही हामीले संयुक्त भोग आवाद गरी आएकोले सो जग्गामा खिचोला मेटाई पाउँ भन्ने विपक्षीको फिराद दाबी हकदैयाविहीन र हदम्यादसमेत विपरीत भएकाले विपक्षीको झुठ्ठा दाबीबाट अलग फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नन्दकुमारी कोइराला, गोमा कोइराला, रूपकुमारी कोइराला र युद्धबहादुर कोइरालासमेतको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

विवादित कि.नं.५६५४ को क्षेत्रफल ९-१-२-० जग्गामध्ये दक्षिणतर्फको न.नं.१७, २१ र २२ मा देखिएको क्षेत्रफल ३-०-०-० जग्गामा वादी दाबीबमोजिम वादीको हक कायम भई उक्त जग्गामा प्रतिवादीहरूको खिचोला मेटाई वादीका नाउँमा दर्ता भई वादीले चलनसमेत चलाई लिन पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।६ को फैसला ।

द्र.नं.९६ को जग्गा विपक्षीका पिता टेकबहादुरका नाउँमा नभई हाम्रा पिता देवराजका नाउँमा दर्ता भई हामीहरूको बराबर अंश लाग्ने जग्गा भएकोमा प्रमाणको मुल्याङ्कन नै नगरी गरिएको उक्त कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।६ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी हाम्रो प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गंगा के.सी., बयानबहादुर के.सी. र वेदबहादुर के.सी. को पुनरावेदन पत्र ।

विवादित जग्गा हाम्रो साबिकदेखिको हक भोग भइरहेको जग्गालाई प्रमाणको मुल्याङ्कनमा त्रुटि गरी हाम्रो हक कायम गर्नुपर्नेमा नगरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।६ को फैसला बदर गरी हाम्रा प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नन्दकुमारी कोइराला, गोमा कोइराला, रूपकुमारी कोइराला, युद्धबहादुर कोइरालाको पुनरावेदन पत्र ।

वादी र अर्जुन के.सी. एकाघर सगोलका अंशियार भएको र अर्जुनबहादुर के.सी.ले हक छाडी

सनाखत कागजमा सही गरी सकेपछि पुनः हक सुरक्षित नरही मेरा नाउँमा निर्विवाद हक हुन आएकोमा मेरो हक नपुग्ने गरी गरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।६ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरो माग दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कृष्णबहादुर कोइरालाको पुनरावेदन पत्र ।

विपक्षी वादी राज के.सी.को फिराद खारेज गरी मेरा प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम मेरा नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय गर्नुपर्ने जग्गालाई सोबमोजिम नगरेको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरा प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी तेजबहादुर के.सी.को पुनरावेदन पत्र ।

यसमा साबिक दर्ता तिरोका आधारमा हक कायम गर्दा सबै हकदारहरूको हकतर्फ पनि विवेचना हुनुपर्ने देखिँदा छलफलको लागि मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं.बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६५।१।३१ को आदेश ।

यसमा वादीले आफ्ना पिता टेकबहादुर खत्रीका नाउँमा दर्ता भएको भनेको बिजमुठी III को जग्गा कास्की पोखरा उपहानगरपालिका वडा नं.५ अन्तर्गत कि.नं.९५९ मा क्षेत्रफल रो. १५-८-२-३ कायम भई नापी भएको सोबाट भोजबहादुर के.सी.ले कि.फो. गरी क्षेत्रफल रो. ६-६-३-२ जग्गा कि.नं.५६५२ कायम भई दर्ता गरी लिएको र बाँकी क्षेत्रफल ९-१-२-० कि.नं.५६५४ कायम भइरहेकोमा प्रतिवादी तेजबहादुर के.सी. समेतले प्रतिवाद गर्दा टेकबहादुर दर्ताको अस्तित्वलाई स्वीकार गरी समर्थन जनाएको, भोजबहादुर के.सी. ले र अर्जुन के.सी. ले समेत दर्ता माग गरी निवेदन दिएको २०५०।२।५ मा सनाखत गर्दा आफ्नो हक अंश भोजबहादुरका नाउँमा दर्ता भएका मन्जुर छ भनी अर्जुनबहादुरले सनाखत गरिदिएको देखिए पनि समान अंश हक पाउने वादी राज के.सी. को अंश हक सुरक्षित नै रहेको देखिन्छ ।

वादीले उक्त जग्गाको हक छाडिसकेका छन् भन्ने प्रमाण प्रतिवादीहरूले पेस दाखिला गर्न सकेको मिसिलबाट देखिँदैन । त्यस्तै वादीले दाबी लिएको जग्गा मिति २०६२।८।२० मा जिल्ला डोरबाट भई आएको नक्सा मुचुल्कामा न.नं.१७,२१,२२ मा रहेको भनी दाबी गरेको र उक्त कि.नं. ५६५४ सँग भिडेको देखिन्छ । वादी दाबीको जग्गा न.नं. १७,२१,२२ मा देखाई कि.नं. ५६५४ सँग भिडेको देखिएका अवस्थामा सुरु जिल्ला अदालतले मिति २०६४।१।६ मा फैसला गर्दा कास्की पो.उ.म.न.पा.वडा नं.५ को कि.नं.५६५४ क्षेत्रफल ९-१-२-० जग्गामध्ये न.नं.१७, २१, २२ मा देखिएको दक्षिणतर्फको ३-०-०-० जग्गा वादीको हक कायम भई प्रतिवादीहरूको खिचोला मेटाई दर्ता भई चलनसमेत पाउने ठहर्छ भनी गरेको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने भन्ने पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।१।१५ को फैसला ।

विवादित जग्गा दर्ताको लागि निवेदन गरेपश्चात् मालपोत कार्यालयबाट जारी भएको ३५ दिने हकदाबीको सूचनामा वादीले कुनै हकदाबी गरेको छैन । मालपोत कार्यालयले धेरै जनाको हकदाबी परेको आधारमा हक कायम गराई ल्याउन सुनाएकोमा हामीले कास्की जिल्ला अदालतमा फिराद दिए पछि विपक्षीले प्रस्तुत मुद्दा दायर गरेका हुन । त्यसैगरी राजपत्रमा प्रकाशित सूचनाको म्याद नाघेपछि मात्र प्रस्तुत फिराद परेको आधारमा मालपोत कार्यालयले निजको निवेदन तामेलीमा राखिदिए पछि निजले अदालतमा फिराद दिन उक्त तामेली आदेश बदर नगराई सम्भव हुँदैन । यस्तो अवस्थामा निजको फिराद लिई निजकै नाउँमा हककायम गरिदिएको फैसला अ.बं.८२ नं. समेतको त्रुटि गरी भएको हुँदा बदर हुनुपर्दछ । वादी दाबीको द.नं.९६ को जग्गा निजका पिता टेकबहादुर दर्ताको जग्गा नभई देवराज खत्रीका नाउँमा द.नं.९६ मा १९९० सालको मोठदर्ताको जग्गा हो । सो कुरा मालपोत कार्यालयले द.नं.९६ को जग्गाबाट बिजमुठी

॥४ दाजु भोजबहादुरका नाउँमा दर्ता गरेबाट पुष्टि हुन्छ । विपक्षीका सगोलको अंशियार अर्जुनबहादुर के.सी.ले निजकै पिता टेकबहादुर के.सी. नाउँको द.नं.७६ को १९९० सालको मोठमा बिजमुठी ॥५ लाग्ने जग्गा २०५०।२।५ मा दाजु भोजबहादुरको नाउँमा दर्ता गर्नको लागि छोडपत्र गरिदिएका छन् । उक्त छोडपत्र कि.नं.९५९ को सम्पूर्ण जग्गा छोडपत्र गरेको हो । यसरी हक हुन आएको जग्गा २ कित्ताको बिजमाना १।१ मध्ये बिजमाना ॥४ को कि.नं.५६५२ ज.रो. ६-६-१-१/२ जग्गा मिति २०५५।१।१३ मा दाजु भोजबहादुरले दर्ता गराएको र बाँकी बिजमुठी ॥६ को ९-१-२-० दर्ता हुन बाँकी नै रहेको छ ।

तेजबहादुरले हाम्रा पिताको द.नं.९६ लाई विपक्षीसमेतको हकको भनी स्वीकार गरेको नभई टेकबहादुरको द.नं.७६ को अस्तित्व स्वीकार गरेको हो । उक्त स्वीकारोक्तिले हाम्रो हकमा कुनै असर गर्ने होइन । विपक्षीका दाजु सगोलको अंशियार अर्जुनबहादुर के.सी.ले मिति २०५०।२।५ मा छोडपत्र गरेको कुरामा चित्त नबुझेको भए सोउपर उजुर गर्नुपर्नेमा सोसमेत गरेको देखिँदैन । विपक्षीको अंश भाग बाँकी नै रहेको भए कि.नं.९५९ लाई कित्ताफोर गरी बाँकी कि.नं.५६५४ मा हामीले दाबी गर्दा विपक्षीले हदम्यादभित्र दाबी गर्न नआएको र वादी र वादीका दाजु अर्जुनबहादुरकी श्रीमतीबीच मिति २०५५।७।१२ मा विधिवतरूपमा अंशबन्डा हुँदासमेत विवादित जग्गालाई आफ्नो हो भनी कहींकतै देखाएका छैनन् । यसर्थ विवादित जग्गामा विपक्षी वादीको कुनै हक कायम छैन भन्ने प्रस्ट छ । अत विपक्षीको हक कायम गरी दर्ता गर्ने ठहराएको सुरु इन्साफ सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।१।१५ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी विवादित जग्गामा हाम्रो हक कायम गराई पाउँ भन्ने गंगा के.सी., वेदबहादुर के.सी. र बयान बहादुर के.सी. ले मिति २०६६।३।१० मा यस अदालतमा मिति २०६६।३।१० मा दिएको निवेदन पत्र ।

हामी पुनरावेदकको संयुक्त भोगमा रहेको जग्गा २०३२ सालमा नापी हुँदा जिल्ला कास्की पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं.५ कि.नं.९५९ को ज.रो. १५-८-३-१/३ भित्र घुसाई नापनक्सा भएको रहेछ । उक्त जग्गामध्ये पूर्वतर्फको ६-६-१-१/२ भोजबहादुर खत्रीले यसअघि नै दर्ता गराएको र बाँकी जग्गामध्ये कि.नं.५६५३ को जग्गा सार्वजनिक कूलोमा परिणत भएको र बाँकी रहेको कि.नं.५६५४ ज.रो. ९-१-२-० जग्गा बाँकी रहेको छ । सोमध्ये उत्तर पूर्वको ४-९-०-० जग्गा हाम्रो हक भोगको हो । एकै अंशियारमध्ये दाजु भोजबहादुरले जग्गा द.नं.९६ को बिजमुठी III५ को जग्गा दर्ता गराएपछि सोही दर्ताको आधारमा तेज बहादुर के.सी.ले बाँकी जग्गा अर्थात् कि.नं.५६५४ को पूर्ण कित्तामा दाबी लिई मिति २०५९।७।१३ मा मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएको रहेछ । सो निवेदनमा ३५ दिने हकदाबीको सूचना जारी भएपछि हामीलगायतका अन्य व्यक्तिहरूले समेत दाबी लिई निवेदन गरेबाट हकबेहकमा कास्की जिल्ला अदालतमा तेजबहादुर खत्रीउपर फिराद दायर गरिसकेका छौं । दाजु भोजबहादुरले दर्ता गरेको कि.नं.५६५२ को ज.रो.६-६-३-२ बाट अर्जुनबहादुरको श्रीमतीले क्षे.फ.०-१२-२-० राजीनामा गरी लिएको र फिरादी राज के.सी. ले पनि सोही कि.नं.५६५२ बाट ज.रो. ०-१२-२-० राजीनामा गरी लिएबाट भोजबहादुरले गराएको दर्ता स्वीकार गरेको अवस्था छ । यसरी कि.नं.९५९ को जग्गामध्ये ज.रो.६-६-३-२ जग्गा दर्ता गरिपाउन दिएको भोजबहादुरको निवेदनको सम्बन्धमा स्थलगत सरजमिन हुँदा युद्धबहादुरले उत्तरपूर्वको ४-९-०-० जग्गाको जग्गावाल तथा सँधियारा भनी व्यहोरा लेखाएका र सो कागजमा भोजबहादुरले पनि सहिछाप गरी सोही आधारमा भएको दर्तामध्येको जग्गाबाट राजीनामाबाट आ-आफ्नो हक कायम गराई लिएका छन । यसरी पक्षका बीचमा लिखित सहमति भइसकेका विषयमा अदालतले नयाँ प्रश्न उठाई वादी दाबीको

पूरा जग्गा रहेछ भनी भन्न नमिल्ने हुँदा कि.नं.९५९ बाट कित्ताफोर भई कायम भएको कि.नं.५६५४ को ज.रो. ४-९-०-० जग्गा हाम्रो हक भोगमा रही संयुक्त भोगचलन गरी आएको हुँदा सो जग्गाको खिचोला मेटाई पाउँ भन्ने विपक्षीको दाबी हकदैया र हदम्याद विहीन हुँदा झुठ्ठा दाबीबाट अलग फुर्सद गराई पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरू नन्दकुमारी, गोमा, रूपकुमारी र युद्धबहादुर कोइरालाको यस अदालतमा परेको मिति २०६६।३।२२ को संयुक्त निवेदन पत्र ।

विवादित जग्गा २००० सालतिर पिता देवराज र काका टेकबहादुरले अंश गरी अलग हुँदा बाजे रनधोज दर्ताको द.नं.९६ को अंश लिई आफ्नो द.नं.९६ को जग्गा पिता देवराजलाई छाडी अंशबन्डा भएको हो । पिता देवराजका ४ जना छोरा र १ छोरीबीचमा २०३० सालमा बन्डा भएको र नरम करम मिलाई बन्डा हुँदा द.नं.९६ मा दर्ता भएका बिज माना II१ का जग्गामध्ये बिजमुठी III५ भोजबहादुरका नाउँमा र बिजमुठी III६ म निवेदकका भागमा परी भोग गरिआएको हो । दाजु भोजबहादुरले उपर्युक्त द.नं.९६ को जग्गा पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं.५ को कि.नं.९५९ ज.रो.१५-८-३-१/२ जग्गा छुट दर्ताको लागि निवेदन दिनुभएको थियो । सो पूर्व हामी दाजुभाइ बीच राम्रो सम्बन्ध रहेको र सो जग्गाको तिरो तिर्दा अर्जुनबहादुरका नाउँबाट तिरेका कारण लाभ उठाउन मालपोत कार्यालयमा छुट दर्तामा निवेदन दिएको भए तापनि सो मा कुनै दाबी नगर्ने भनी सनाखत सहिछापसमेत गरी अर्जुनबहादुरले मिति २०५०।२।५ मा कास्की जिल्ला अदालतमा कागज गरी दाबी फिर्ता लिएको अवस्था छ । सो छोडपत्रबाट अर्जुनबहादुरको हकमा मात्र लागू हुने राज के.सी. को हकमा लागू नहुने भन्ने तर्क कानूनसम्मत छैन । यी एकासगोलका दाजुभाइ भएको र दाजुको मिति २०५५।५।२७ मा मृत्यु भएपश्चात् भाउजूका नाउँमा गएका जग्गाबाट नै राज के.सी. ले अंश बुझी लिएकोबाट प्रस्ट

हुन्छ। सगोलको सम्पत्तिमा हक छाडेकोमा मन्जुर नभए लेनदेन व्यवहारको १० नं. को म्याद १ वर्ष र थाहा पाएको ३५ दिनभित्र उजुर गरी बदर गराउन सकेको पनि देखिँदैन। मालपोत कार्यालयबाट हकदाबीका लागि जारी भएको सूचनामा ३५ दिनभित्र उजुर नगरी म्याद नाघी पठाएको भनी मालपोत कार्यालयले मिति २०६०।१।१।३ मा तामेलीमा राख्ने आदेश गरेको कारण विपक्षी राज के.सी. हक कायमका नाउँमा फिराद लिई अदालत प्रवेश गरेको हुँदा निजको फिरादपत्र दिने हदम्याद र हकदैयाको अभाव रहेको छ। अतः छुट जग्गा दर्ताको निवेदन साथ आफ्नो हकभोगको प्रमाण साथै राखी दिनुपर्नेमा सो कुनै प्रमाण नराखेको अवस्थामा कानूनविपरीत विवादित जग्गामध्ये ३-०-०-० जग्गा राज के.सी.का नाउँमा हक कायम हुने फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरा प्रतिउत्तर जिकिर पुनरावेदन जिकिर तथा प्रस्तुत निवेदन मागबमोजिम कि.नं.५६५४ को जग्गामा मेरो हक कायम गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादी तेजबहादुर के.सी.को यस अदालतमा परेको मिति २०६६।३।१ को निवेदन।

विपक्षीले निजको पिताबाट अंश लिएको भनिएको विवादित जग्गामा अंशबाट प्राप्त भएको कुनै प्रमाण पेस गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन। विपक्षीका दाजु अर्जुनबहादुर के.सी. ले मिति २०४९।१।२।७ मा छुट जग्गा दर्ताको लागि दिएको निवेदनमा द.नं.७६ मा पिता टेकबहादुरका नाउँमा दर्ता भएको भनी दाबी लिई निवेदन दिएको देखिन्छ भने हाल उही पिताका छोरा राज के.सी. ले द.नं.९६ पिताको नाउँको दर्ता जग्गा भनी फिराद लिई आएका छन्। उही पिताका नाउँको दोहोरो दर्ता हुन सक्दैन। त्यसैगरी विवादित जग्गा भोजबहादुरका नाउँमा दर्ता गर्न मन्जुर गरी एकासगोलका दाजु अर्जुन के.सी.ले कागजसमेत गरिसकेपछि सहोदर भाइ राज के.सी.ले पुन दाबी लिन पाउने होइन। दाजु अर्जुन के.सी.ले दर्ता गराएको जग्गाबाट यी विपक्षीले आफ्नो

हक हिस्सा लिई अन्यत्र बिक्रीसमेत गरेको कुरालाई सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले नजरअन्दाज गरेको छ। जग्गा दर्ताको क्रममा मालपोत कार्यालयले निकालेको ३५ दिने सूचनामा उजुर नगरी म्याद नाघेपछि उजुर गरेकोमा निजको उजुरी निवेदन तामेलीमा गएपछि सोउपर कानूनतः सम्बन्धित निकायमा पुनरावेदनको रोहमा जानुपर्नेमा फिराद साथ जिल्ला अदालतमा जान पाउने होइन। यसरी मिसिलको वास्तविक तथ्य लुकाई आफ्नो हकभोगसमेत नभएको जग्गामा दाबीबमोजिम हक कायम हुने ठहर गरी गरेको सुरु इन्साफ सदर हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।१।१।५ को फैसला बदर गरी विपक्षीको झुठ्ठा दाबीबाट फुर्सद गराई पाउँ भन्ने कृष्णबहादुर कोइरालाको मिति २०६६।४।२२ मा यस अदालतमा परेको निवेदन पत्र।

यसमा निवेदक प्रतिवादीहरू पनि वादीसरह कै हकदारभित्रको भएकोमा विवाद नभएको र निजहरूको पनि विवादित जग्गामा हक कायमतर्फ मौकामा निवेदन पनि गरेको पाइन्छ। सम्पत्तिमा निजहरूको हक टुटेको भन्ने जिकिर र प्रमाणको अभाव भएको स्थितिमा सम्पत्तिमा निजहरूको दाबी नपुग्ने भनी सुरुको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट भएको निर्णयमा प्रमाण ऐन, २०३९ को दफा ३, ५४, अ.बं. १८४ क नं. को त्रुटि भई फरक पर्ने हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) अनुसार मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्नेसमेत यस अदालतको २०६७।२।२६ को आदेश।

यसमा यसै लगाउको जग्गा हक कायम खिचोला मुद्दामा मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएकोले प्रस्तुत मुद्दा पनि सोही मुद्दासँग अन्तरप्रभावी भएकोले न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति

२०६७।२।२६ को आदेश।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्रहरू सहितको मिसिल अध्ययन गरियो।

पुनरावेदक प्रतिवादी युद्धबहादुर कोइरालासमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण नेउपानेले प्रतिवादी युद्धबहादुरसमेतको संयुक्त हकभोगमा रहेको जग्गा २०३२ सालमा नापी हुँदा कि.नं. ९५९ भित्र घुसाई नाप नक्सा भएको रहेछ। उक्त जग्गामध्ये पूर्वतर्फको ६-६-१-१/२ जग्गा भोज बहादुर खत्रीले दर्ता गराई बाँकी रहेको कि.नं. ५६५४ को ९-१-२-० मध्ये उत्तर पूर्वको ४-९-०-० जग्गा मेरो पक्षको हक भोगको हो। फिरादी राज के.सी.ले २०६०।१।१३ मा हुलाकमार्फत दिएको निवेदन मालपोत कार्यालयले तामेलीमा राखिदिएको भन्ने कुरालाई आधार बनाई मेरो पक्षसमेतले दर्ता दाबी गरिदिएको निवेदनका सन्दर्भमा भएको निर्णयको नक्कल सारी हदम्याद कायम गरी दायर गरेको फिराद खारेजभागी छ। झुठा दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भनी बहस गर्नुभयो। त्यस्तै पुनरावेदक प्रतिवादी कृष्णबहादुर कोइरालाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री नरेन्द्र के.सी. ले प्रस्तुत मुद्दाका फिरादी राज के.सी. का दाजु अर्जुन बहादुर के.सी.ले मिति २०४१।१।२।७ मा छुट जग्गा दर्ताको लागि दिएको निवेदनमा द.नं. ७६ मा पिता टेक बहादुरका नाममा दर्ता भएको भनी दाबी लिई निवेदन दिएको देखिन्छ भने हाल उही टेकबहादुरका छोरा यी फिरादी राज के.सी.ले द.नं. ९६ पिताका नामको दर्ता जग्गा भनी फिराद दायर गरेका छन्। तसर्थ उही पिताका नामको दोहोरो दर्ता हुन सक्दैन। यी वादीले मालपोत कार्यालयले निकालेको ३५ दिने सूचनाअनुसार कुनै उजुर गरेका छैनन्। वादीको हकभोग नै नभएको जग्गामा हक कायम हुने ठहर्याएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

पुनरावेदक प्रतिवादी तेज बहादुर के.सी. को तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री श्यामप्रसाद खरेल र श्री मुक्ति नारायण प्रधानले द.नं. ९६ मा दर्ता भएका विजमाना ॥१ का जग्गामध्ये बिजमुठी ॥५ भोजबहादुरका नाममा र बिजमुठी ॥६ तेज बहादुरका भागमा परी भोग गरी आएका छन्। विपक्षी राज के.सी. का दाजु अर्जुनबहादुरले छुट दर्तामा निवेदन दिएको भएपनि दाबी फिर्ता लिएको अवस्था छ। यी फिरादी राज के.सी. र अर्जुनबहादुर एकासगोलका दाजुभाइ भई राज के.सी.ले अर्जुनबहादुरको श्रीमतीबाट अंश बुझेका छन्। अर्जुनबहादुरले गरेको छोडपत्र राज के.सी.का हकमा लागू नहुने भन्न मिल्दैन। त्यस्तै यी फिरादी राज के.सी.ले मालपोत कार्यालयबाट हकदाबीका लागि जारी भएको सूचना म्यादभित्र उजुर गरेका पनि छैनन्। तसर्थ विना आधार प्रमाण विवादित कि.नं. ५६५४ को जग्गामध्ये ३-०-०-० जग्गा राज के.सी. का नाममा हक कायम गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी मेरो पक्षको प्रतिउत्तर एवं पुनरावेदन जिकिरबमोजिम न्याय दिलाई पाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

पुनरावेदक प्रतिवादी बयान ब. के.सी. समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादवले विवादित कि.नं. ५६५४ को जग्गामा यी फिरादी राज के.सी.ले मालपोत कार्यालयबाट हकदाबीसम्बन्धी सूचना प्रकाशित गरेकोमा कुनै दाबी उजुर गरेका छैनन्। यी फिरादीका दाजु अर्जुनबहादुर के.सी.ले सगोलमै रहेका अवस्था दाबी फिर्ता लिएको अवस्था छ। निज अर्जुनबहादुरकी श्रीमतीसँग अंशबन्डा गर्दा यी फिरादी राज के.सी.ले विवादको कि.नं. ५६५४ को जग्गालाई आफ्नो हो भनी कहि कतै उल्लेख गरेका छैनन्। तसर्थ विवादित जग्गामा यी फिरादीको हकै नभएको अवस्थामा हक कायम गरी दर्ता गर्ने ठहराएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी मेरो पक्षको प्रतिउत्तर एवं पुनरावेदन जिकिरअनुसार न्याय

दिलाई पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी वादी राज के.सी.का तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा एवं विद्वान् अधिवक्ता श्री पूर्णप्रसाद राजवंशीले फिरादीका पिता टेकबहादुर खत्रीका नाम दर्ताको द.नं. ९६ को विजमाना ॥५ को जग्गा पिताको शेषपछि फिरादी राज के.सी. र निजका दाजु अर्जुनबहादुरले आधा-आधा भोग गरी आएका हुन् । उक्त जग्गाको दर्ताको कारवाही अर्जुनबहादुरले आफूले भोग गरेको जग्गाको मात्र चलाएकामा पछि भोजबहादुरका नाममा दर्ता भए मन्जुर छु भनी सनाखत गरेका रहेछन् । वादी राज के.सी.को भागको जग्गाको सम्बन्धमा अर्जुनबहादुरले दर्ताको कारवाही चलाएको र हक छोडपत्र गरेको होइन । वादी राज के.सी.ले आफ्नो हक भोगको जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी हुलाकमार्फत मिति २०६०।१०।२८ मा निवेदन दिएकोमा मा.पो.का. ले तामेलीमा राख्ने आदेश गरेपनि विपक्षीहरूलाई हक कायम गराई ल्याउन सुनाएको निर्णयको प्रतिलिपि सारी जानकारी पाई फिराद गरेको अवस्था छ । तसर्थ विवादित कि.नं. ५६५४ को जग्गामध्ये दक्षिणतर्फ क्षेत्र.३-०-०-० जग्गा वादी राज के.सी.का नाममा हक कायम दर्ता हुने ठहर्याएको फैसला न्यायोचित हुँदा सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

यसमा कास्की जिल्ला पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं. ५ अन्तर्गतको कि.नं. ९५९ को क्षेत्र.१५-८-२-३ मध्ये किन्ताफोर गरी क्षेत्र.६-६-३-२ जग्गा भोजबहादुर के.सी.का नाममा कि.नं. ५६५२ बाट दर्ता भई बाँकी रहेको कि.नं. ५६५४ क्षेत्र.९-१-२-० मध्ये दक्षिणतर्फ क्षेत्र.३-०-०-० जग्गा मेरो अंश हकभित्रको हुँदा दर्ता गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी र उक्त कि.नं. ५६५४ को जग्गामा यी वादीको कुनै हक भोग नरहेकोले फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको छुट्टा छुट्टै प्रतिउत्तर जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु

जिल्ला अदालतले कि.नं. ५६५४ को क्षेत्र.९-१-२-० जग्गामध्ये दक्षिणतर्फको क्षेत्र.३-०-०-० जग्गामा वादीको हक कायम भई प्रतिवादीहरूको खिचोला मेटाई दर्ता भई चलनसमेत पाउने ठहर्याई गरेको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पोखरामा पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट सुरुको फैसला सदर हुने ठहर्याएको फैसलामा चित्त नबुझी प्रतिवादीहरूको तर्फबाट मुद्दा दोहोर्याई हेरी पाउँ भनी यस अदालतमा निवेदन परी यस अदालतबाट मिति २०६७।२।२६ मा मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भई पेस हुन आएको देखियो ।

यसमा पुनरावेदन अदालत, पोखराले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने विषयमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा सर्वे नापीको समयमा कायम भएको कि.नं. ९५९ को क्षेत्र.१५-८-२-३ जग्गामध्ये भोजबहादुर के.सी.ले जग्गा दर्ता माग गरेबमोजिम मालपोत कार्यालय, कास्कीको मिति २०५५।११।१३ को निर्णयानुसार उक्त कि.नं. ९५९ क्षेत्र.१५-८-२-३ को जग्गा किन्ताफोड भई कि.नं. ५६५२, ५६५३ र ५६५४ बनेकोमा कि.नं. ५६५३ को क्षेत्र.०-०-२-० जग्गा नहरमा पर्न गएको र कि.नं. ५६५२ को क्षेत्र.६-६-३-२ जग्गा निज भोजबहादुर के.सी.को नाममा दर्ता भएको देखियो । विवादित जग्गाको साबिकको फिल्डबुकमा जग्गाधनीको महलमा सरकारी पर्ती भनी जनिएको पाइयो । उक्त विवादित कि.नं. ५६५४ को जग्गालाई आफ्नो हक भोगको भनी प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादीहरूले मा.पो.का. कास्कीमा छुट्टाछुट्टै निवेदन दर्ता गराएको देखिन्छ । वादी राज के.सी. को निवेदन तामेलीमा राखेको र प्रतिवादी तेजबहादुर के.सी.ले जग्गादर्ताका लागि दिएको निवेदनअनुसार हकदाबीको सूचना

प्रकाशित भएकोमा अन्य प्रतिवादीहरूले पनि दाबी विरोध गरी उक्त जग्गा आ-आफ्नो नाउँमा जग्गा दर्ता गरिपाउन निवेदन दिएको पाइयो । यसरी विवादित जग्गामा तेरो मेरोको प्रश्न उत्पन्न भई हक बेहकमा निर्णय गर्नुपर्ने अवस्था देखिएबाट मा.पो.का कास्कीले मिति २०६०।८।२९ मा अदालतबाट हक कायम गराई ल्याउन सुनाई दिने भनी निर्णय गरेको देखियो । मा.पो. का. को उक्त निर्णयको आधारमा वादी प्रतिवादीहरूले उक्त विवादित कि.नं. ५६५४ को जग्गामा हक कायम गरी खिचोला मेटाई चलन चलाई पाउँ भनी एक अर्काका विरुद्धमा फिराद दायर गरेको देखियो ।

३. कुनै पनि जग्गामा प्रमाणको मुल्याङ्कन, हकबेहक र तेरो मेरोको प्रश्न उपस्थित भएको अवस्थामा हक कायम अदालतबाट गराई ल्याउनु भनी मालपोत, नापी कार्यालयले सुनाउने व्यवस्था जग्गा नाप जाँच ऐन, २०१९ को दफा ६(७), मालपोत ऐन, ०३४ को दफा ७ ले गरेको देखिन्छ । हक बेहकको प्रश्न उपस्थित हुन आएकोमा मालपोत ऐन, २०३४ ले निर्णय गर्ने अधिकार मालपोत कार्यालयलाई प्रदान गरेको छैन । अदालतबाट निर्णय गराई ल्याउनु भनी सुनाउनु पर्छ भनी सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प. २०४७, पृ. ५१२ (रामकुमार भन्ने सुरेन्द्र थापा विरुद्ध म.क्षे.अ. समेत) मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ । त्यसरी नै अदालतबाट भएका मिलापत्रबमोजिम जग्गा दर्ता गर्न जाने पक्षले आफ्ना साबिकका स्रोत र प्रमाणको अभावमा जग्गा दर्ता गर्न नहुने व्याख्या पनि उक्त मालपोत ऐन, २०३४ ले गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा विवादित कि.नं. ५६५४ को जग्गामा प्रमाणको मुल्याङ्कन र हक बेहकतर्फ अदालतबाट हक कायम गराई ल्याउन भनी मा.पो.का. कास्कीको मिति २०६०।८।२९ को निर्णयमा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

४. मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ ले गरेको व्यवस्था र प्रस्तुत मुद्दामा सम्बन्धमा विचार गर्दा मा.पो.का.को मिति २०६०।८।२९को निर्णयले हक

कायम खिचोलातर्फ वादी प्रतिवादी बनी सुरु जिल्ला अदालतमा मुद्दा परी तहतह हुँदै यस अदालतसमक्ष मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्राप्त गरी पेस हुन आएको मुद्दाको तथ्यलाई हेर्दा प्रतिवादीमध्येको तेजबहादुर के.सी. समेतको दाजु भोजबहादुर के.सी.ले मिति २०५५।१।१३ मा दर्ता गरी बाँकी रहेको उक्त कि.नं. ५६५४ को जग्गामा आफ्नो पिता टेकबहादुरको हकको साबिक माटो मुरी ॥५ मध्येको ॥२ को जग्गा दर्ता गरी माग्नु आएको देखिन्छ । विवादित जग्गाको साबिकको फिल्डबुक हेर्दा सरकारी चौर भन्ने देखिन्छ । साबिक पर्ती सरकारीमध्येबाट प्र. भोजबहादुरले जग्गा दर्ता गरी लगेपछि बाँकी रहेको जग्गा व्यक्ति विशेषको नभई सरकारी पर्ती नै रहन जानेमा विवाद देखिँदैन । नेपाल सरकारको सरकारी पर्ती जग्गामा मेरो हक छ भन्ने पक्षले नेपाल सरकारलाई विपक्षी नै नबनाई व्यक्ति विशेषले खिचोला गरेको भन्ने मुद्दामा उठान गरी हक बेहक गराइ ल्याउन भनी सुनाउने कार्यलाई वैधता दिँदै जाने हो भने कुनै पनि सरकारी पर्ती जग्गामा व्यक्ति व्यक्ति वादी प्रतिवादी बन्ने, हक बेहक नालेस गर्ने अनी सो जग्गामा मिलापत्र गर्ने वा अदालतले सतहीरूपमा पक्ष विपक्षमध्ये अमुक फलानाको देखियो भनी निर्णय गर्दै जाने हो भने कुनै पनि सार्वजनिक पर्ती जग्गाहरूको अस्तित्व लोप हुन जाने देखिन्छ भने जसका नाममा जग्गा छ फिल्डबुकमा सार्वजनिक पर्ती भन्ने उल्लेख भएको छ सो व्यहोरा जो जहाँबाट उद्गत भएर आएको छ सो पक्षलाई विपक्षी नै नबनाई सरकारी जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता हुने डर लाग्दो अवस्थाको सिर्जना हुन जाने हुन्छ । यस मुद्दाको प्रकृति, मुद्दाको उठान, वादी प्रतिवादी बनी दिइएको फिराद प्रतिउत्तरलाई हेर्दा मिति २०६०।८।२९ को मा.पो.का. कास्कीको निर्णयमा निवेदक तेजबहादुर के.सी. र विपक्षी वेदबहादुर के.सी. समेतका व्यक्तिहरू बीच तेरो मेरोमा विवाद उठेकोले अदालतबाट हक कायम गराई ल्याउनु भनी सुनाइदिने भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त विवादित कि.नं.

५६५४ को जग्गा मध्ये दक्षिणतर्फ क्षे.फ. ३-०-०-० जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी यी वादी राज के.सी.ले पनि निवेदन दिएकोमा मा.पो.का.ले उक्त निवेदन तामेलीमा राखिदिने आदेश गरेकोमा यी वादीले विपक्षीहरूलाई हक बेहकमा अदालत जान भनी मा.पो.का.ले सुनाएको निर्णयकै आधारमा वादी बनी उक्त विवादित जग्गामा हक कायम गराइ माग्न आएको देखियो। प्रथमतः कुनै पनि जग्गामा व्यक्तिको हक हो होइन भन्ने कुरालाई हेर्ने मापदण्ड भनेको साबिकको हकको स्रोत, जसमा पहाडतर्फ भए पाखो जग्गामा मुखियामार्फत तिरो बुझाएको, खेत भए जिम्मावालद्वारा तिरो बुझाएको र तराइतर्फ जिमदारद्वारा तिरो बुझाएको देखिनु पर्छ। कुनै पनि जग्गाको साबिकको माटो मुरी, कोदाले, लगत दर्ता पोता, तिरो बुझाएको लगत रहेको देखिनु पर्छ। साबिक मुरी पाथी माना भन्नेलाई ०२१ सालपछि भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ बमोजिम ७ नं.फाँटवारी भरेको, सर्वे भएको ठाउँमा नापीको फिल्डबुकमा आफ्ना हकको स्रोतसमेत देखिने गरी दर्ता गराइएको देखिनुपर्छ। त्यसरी तराइ तर्फ मधेस मालसवालबमोजिम र पहाडतर्फ साबिकको कानूनबमोजिम आ-आफ्नो जग्गाको लगत राखिएको देखिनु पर्छ। यस मुद्दामा वादी प्रतिवादीले देखाएको माटो मुरी विजमाना ॥५ भनेको हकको स्रोतको पुष्टि हुने भूमि प्रशासन वा भूमि सुधार लागू भएपछिको तिरो लगत ७ नं. फाँटवारी भरी फिल्डबुकमा आफ्नो दर्ता गराएको देखिँदैन। २०३२ सालमा सर्वे नापीले सार्वजनिक पर्ती कायम गरेको जग्गा वादी प्रतिवादीको नाममा कायम गर्न त्यस्ता प्रमाणहरू पनि भिडिएको हुनुपर्छ।

५. अदालतले वादी प्रतिवादीभन्दा बाहिर गई वा वादी दाबीभन्दा बढीमा गई इन्साफ गर्न मिल्दैन भन्ने कानूनी सिद्धान्त कायम गर्दा सार्वजनिक हित र सार्वजनिक पर्तीका सम्बन्धमा उल्लेख गरेका कानूनी सिद्धान्त नभई मुख मिलेको वा नमिलेको विषयमा वादी प्रतिवादीमा सिमित रही न्याय प्रदान गर्न प्रतिपादित

कानूनी सिद्धान्तलाई इन्कार गर्ने अवस्था नपरे पनि जसको नाममा फिल्डबुकमा दरिएको छ सो पक्षलाई प्रतिवादी नै नबनाई वादी प्रतिवादी बनी नेपाल सरकारका नाममा फिल्डबुकमा उल्लिखित जग्गालाई तेरो मेरो भनी नालेस लिने सुन्ने र त्यसैबमोजिमको प्राविधिक निर्णय गर्दै जाँदा त्यस्ता सार्वजनिक प्रकारका जग्गाहरूप्रति उपेक्षा भई सार्वजनिक हितमा प्रयोग हुने जग्गामा व्यक्तिको दोहन हुन जाने देखिन्छ। सर्वोच्च अदालत न्यायको अन्तिम निकास दिने नेपालको संविधानको धारा १२८ ले तोकेको धारा १३३बमोजिम न्याय प्रदान गर्ने संवैधानिक जिम्मेवारी बहन गर्ने स्थलो पनि भएका कारण यान्त्रिक न्यायमा मात्र सिमित हुन सक्दैन। फिल्डबुकमा कुनै जग्गा कुनै निकाय वा नेपाल सरकारकै नाममा दर्ता भए पनि व्यक्तिको त्यस जग्गामा हक स्रोत प्रमाण रहे भएमा नेपाल सरकार वा कुनै निकायलाई विपक्षी बनाई आफ्नो हक कायम गराउन सक्नुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा तेस्रो पक्ष वा फिल्डबुकबाट नेपाल सरकारका नाममा दरिएको वा सर्वे नापीको फिल्डबुकको दर्तालाई अनदेखा गरी विपक्षी बनाउन पर्ने फिल्डबुक दर्तावालालाई विपक्षी नै नबनाई केवल हक बेहकमा सुनाएको भन्ने मात्र कारणले फिराद प्रतिउत्तर गर्ने र त्यसको परिधिभित्र रहेर फैसला वा निर्णय गर्ने कार्यलाई मुनासिब भन्न मिल्दैन। यस मुद्दाका वादी प्रतिवादीले जबसम्म फिल्डबुकमा भरेको व्यहोरालाई बदर गराउन त्यस पक्षलाई समेत विपक्षी बनाइ फिराद गर्न सक्दैनन् तबसम्म तेस्रो पक्षलाई अनदेखा गरी न्याय सम्पादन गर्न सकिँदैन। तेस्रो पक्षको उपस्थिति व्यक्ति वादी प्रतिवादी बन्ने अवस्थामा अ.बं.१३९ नं.बमोजिम बुझ्न सकिन्छ तर अ.बं. १३९ नं.बमोजिम प्रतिवादी कायम गरी नेपाल सरकारलाई झिकाइ बयान गराउने कार्य यस मुद्दाबाट हुन सक्दैन। मूल पक्ष जसलाई प्रतिवादी बनाउनुपर्ने हो सोलाई छुटाइ अरूलाई दिएको नालेसबाट न्याय सम्पादन गर्न

नमिल्ने देखिँदा मिति २०६०।८।२९ को मा.पो.का. कास्कीले वादी प्रतिवादीलाई हक बेहकमा नालेस गर्न जानु भनी सुनाउने गरी भएको निर्णय दूषित प्रकृतिको देखिएको र नेपाल सरकारलाई प्रतिवादी पनि बनाएको नदेखिँदा उक्त निर्णयसमेत कायम रहन नसक्ने भई विवादित जग्गामा वादी प्रतिवादी कसैको पनि हक हुन नसक्ने भई फिराद दाबी नै खारेज गर्नुपर्नेमा मुद्दाको औचित्यभित्र प्रवेश गरी वादी प्रतिवादीहरूको हक कायम गरी गरेको सुरु कास्की जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।६ र पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६६।१।१५ को फैसलासमेत उल्टी भई विवादित जग्गामा वादी प्रतिवादीको कसैको पनि हक रहेको नदेखिँदा हक बेहकमा सुनाउने गरी भएको मालपोत कार्यालयको निर्णय तथा सुरु र पुनरावेदन अदालतसमेत दुवै तहको अदालतको फैसलासमेत बदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम सुरु कास्की जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पोखराको फैसला उल्टी भई बदर हुने ठहरेकोले सुरु फैसलाको तपसिल खण्डको लगत कायम नरहने हुँदा उक्त लगत कट्टा गरिदिनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखि पठाइ दिनु १ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइ दिनु २

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत: तारादत्त बडू

इति संवत् २०७२ साल पुस २२ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १६९५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

आदेश मिति : २०७२।१२।४

०७१-WO-१०७१

मुद्दा:- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : बारा जिल्ला लिपनिमाल गा.वि.स. वडा नं.
४ बस्ने रूकान्ती यादवसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौंसमेत

- कुनै सम्पत्तिको धारक वा भोगवालालाई नबुझी आफ्नो कुरा भन्ने मौका नदिई सो सम्पत्तिको सम्बन्धमा धारक वा भोगवालाको हक प्रतिकूल हुने गरी कुनै निर्णय गर्न मिल्ने हुँदैन । स्वच्छ सुनुवाईको मौका नदिई गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुन्छ । प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त (Principle of Natural justice) लाई नेपालको न्याय प्रणालीले प्राथमिक र मूलभूत सिद्धान्तको रूपमा अंगीकार गरेको छ र न्याय निरूपणको सन्दर्भमा सर्वाधिक महत्त्व दिई आएको छ । प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तबमोजिम जसको विरुद्धमा निर्णय गरिन्छ सो व्यक्तिलाई बुझ्दै नबुझी एकपक्षीयरूपमा गरेको निर्णय दूषित र त्रुटिपूर्ण हुन जाने हुँदा प्रशासनिक वा न्यायिक निर्णय गर्दा

सम्बन्धित सरोकारवाला सबैलाई बुझी निर्णय गरेको हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

- व्यक्ति विशेषको नामबाट नेपाल सरकारको नाममा जग्गाको स्वामित्व परिवर्तन गर्ने गरी निर्णय गर्दा तालुक कार्यालयको पत्रको आधारमा निर्णय गर्न मिल्दैन । आवश्यक प्रक्रियाको पनि पालना गर्नु पर्दछ । त्यस सम्बन्धमा त्यसअघि कुनै अदालत र साधिकार निकायबाट कुनै निर्णय भएको छ छैन भन्ने कुरालाई पनि हेरिनुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्यामप्रसाद खरेल र विद्वान् अधिवक्ता केदार दाहाल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता भरतलाल शर्मा

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०५४, जेठ, नि.नं.६३१७, पृ.९८
- नेकाप २०६८, मङ्सिर, नि.नं.८६६३, पृ.१२७६

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४

आदेश

न्या. गोपाल पराजुली : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

बजै सर्वती माडवारीले २०१९।३।७ मा मालपोत कार्यालय बाराबाट राजीनामा पारित गरी लिनु भई स्वर्गीय हुनु भएपछि ०२१ सालको जिम्दारी स्वेस्तामा म राधाकृष्णको आमा सरस्वती माडवारीले

दा.खा. गराई साल बसाल तिरो तिरी भोग चलन गरी आएको जग्गा सर्वे नापी नक्सा हुँदा जिल्ला बारा रामपुर टोकनी गा.वि.स वडा नं ३, कि.न. २ बाट १-३-१५ क्षेत्रफल कायम भई मोही महलमा पर्ती, जग्गाधनी महल खाली र कैफियतमा आबादलायक भनी जनिएको रहेछ । चार किल्लासमेत खुलेको मिति २०१९।३।७ मा पारित राजीनामा तथा जिम्दारीमा तिरो तिरेको २ नं. रसिदसमेत पेस गरी दर्ता गर्न कारवाही चलाई भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१०।२९ को निर्णयानुसार आमा सरस्वती देवीका नाममा दर्ता मै जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा पाई भोग चलन गरी आएकोमा आमा स्वर्गीय हुनु भएपछि मिति २०५४।९।२३ को मालपोत कार्यालय बाराको निर्णयानुसार पिता सत्यनारायण माडवारीको नाममा नामसारी दा.खा. दर्ता भई पिता सत्यनारायण पनि स्वर्गीय हुनु भएपछि निवेदक म राधाकृष्ण माडवारीका नाममा मिति २०६८।६।१२ को निर्णयानुसार नामसारी दा.खा. दर्ता भई भोग चलन गरी आएको जग्गा म राधाकृष्णबाट मिति २०६८।१०।९ मा निवेदक रूकान्ति देवीले पारित गरी लिएबमोजिम म रूकान्ति देवीले भोग चलन गरी आएको छु । यसै जग्गामा अधि केही व्यक्तिले घर टहरा बनाई टन्टा खिचोला गर्दा म निवेदक राधाकृष्णको पिता सत्यनारायणले कालिका महारा चमारसमेतका उपर दिएको मुद्दामा केहीसँग मिलापत्र र बाँकीका हकमा बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०४६।५।२६ मा घर टहरा हटाई चलन चलाई पाउने ठहर्याई फैसला भएको थियो ।

म रूकान्ति देवीले पारित गरी लिएपछि जग्गामा माटो भरी पर्खाल लगाई भोग चलन गर्न लाग्दा केही व्यक्तिहरूले चन्दा मागेका र चन्दा नदिएकाले पर्खाल भत्काई जग्गा कब्जा गर्ने आशंका भएबाट पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा निषेधाज्ञाको निवेदन दिई अन्तरिम आदेशसमेत जारी भएको अवस्थामा पछि सो जग्गाको दर्ता नै बदर भइसकेको छ भनेबाट

मालपोत कार्यालय बाराबाट मिति २०७२।२।३ मा निर्णयको नक्कल सारी हेर्दा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट पत्राचार भएको १० दिनभित्रै हामीहरूको दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरी विपक्षी मालपोत कार्यालय बाराले मिति २०७२।१।३० मा टिप्पणी सदर निर्णय गरेको रहेछ । उक्त निर्णय गर्दा जग्गाधनीलाई बुझ्दै नबुझी गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत छ ।

टिप्पणी आदेशमा विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट दूषित दर्ता गरी मिति २०६८।१।०९ मा रजिस्ट्रेसन पारित गरेकाले छानबिन गरी दूषित दर्ता खारेज गर्न र दोषीलाई कारवाही गरी सोको जानकारी गराउन भनी लेखी आएको रहेछ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ आकर्षित हुने भए सोबमोजिम कारवाही गरी जानकारी पठाउन भनी विपक्षी भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभागबाट मिति २०७२।१।२० मा लेखी आएको फिल्डबुकबाट पर्ती देखिन्छ । मिति २०२९।१।०।२९ को निर्णयानुसार सरस्वती देवी माडवारीका नाममा दर्ता भएको स्थलगत सर्जमिन गर्दा उक्त जग्गामा २०२५ सालदेखि हनुमानजीको मन्दिर स्थापना गरी पूजा आजा गरी आएको मन्दिरदेखि पश्चिम उत्तर कुनामा श्मसान घाट साबिकमा रहेको मन्दिरदेखि उत्तर तारा कुमारीले घर बनाई बसिरहेको । घरको पश्चिमतर्फको पर्खाल भत्केको उत्तरको घर पूर्णरूपले भत्केको, विभिन्न जातका रूखहरू रहेको साबिक पर्ती हाल सार्वजनिकरूपमा रहेको दूषित दर्ता बदर गरी दिएमा फरक छैन भन्ने सर्जमिन मुचुल्का पेस भएको भन्ने भोगको अवस्था सार्वजनिक भएको र दूषित दर्ता देखिएको साथै दूषित दर्ता भएको भए छानबिन गरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ आकर्षित हुने भए बदरतर्फ कारवाही गर्नु भनी भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभागको च. नं. २७२५, मिति २०७२।१।२० को पत्रबाट लेखी आएको देखिँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२)बमोजिम दूषित

दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता कायम गरी सोको जानकारी रूकान्ति देवीलाई दिने भनी मिति २०७२।१।२९ मा टिप्पणी उठाई मिति २०७२।१।३० मा सदर हुने भनी निर्णय भएको रहेछ । ने.का.प. २०६९, असोज, निर्णय नं. ७३९९, पृष्ठ ६९९ मा प्रकाशित नजिरअनुसार मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) अन्तर्गत गरिएको निर्णयउपर पुनरावेदन नलाग्ने रिट क्षेत्र बाटै नै हेरिने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । यसरी मलाई नबुझी गरेको निर्णयउपर अन्य साधारण उपचारको बाटो नभएको र सो निर्णयबाट हाप्रो संवैधानिक एवं कानूनी हकमा समेत आघात पुगेकोले बाध्य भई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ एवं १०७(२) बमोजिम असाधारण अधिकार क्षेत्रबाट हक प्रचलन गराई पाउन आएका छौं ।

म राधाकृष्णले जग्गा बिक्री गरिसकेको भए पनि बिक्रेतामाथि बिक्रीपूर्व उक्त सम्पत्तिउपर स्वामित्व रहे भएको स्थापित गराउने अभिभारा निहित रहने भएबाट म राधाकृष्णको परिवारले साबिकदेखिको दर्ता आवादीको तह तह पारित हुँदै आएका जग्गा खरिद गरी तत्काल र हाल प्रचलित नेपाल कानूनअनुरूप दर्ता गरी नामसारी दर्ता हक हस्तान्तरण गरेको जग्गा सरकारी वा सार्वजनिक ठहर गरेको निर्णयले हामी निवेदकहरूको साम्पत्तिक हकमा असर पुगेको छ ।

मिति २०७२।१।३० को विपक्षी मालपोत कार्यालय, बाराको टिप्पणी सदर निर्णयमा भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१।०।२९ को निर्णयबाट उक्त कि.न. २ को जग्गा दर्ता भएको र सो निर्णय गर्दा मिति २०१९।३।७ को पारित राजीनामा गा.पं. रामपुरको सिफारिस तथा उक्त जग्गाको मौजाको जिम्दार बुझ्दा पारित राजीनामाबमोजिम दर्ता दाखिल भई चलन पूर्जासमेत पाएसमेतका कागजहरूका आधारमा सरस्वती देवीका नाममा दर्ता गर्ने गरेको निर्णय र तहतह नामसारी भई अन्ततः म रूकान्ति देवीका नाममा पारित भएको देख्ने विपक्षी

मालपोत कार्यालयले मिति २०१९।३।७ मा पारित फार्छापत्रले २०१६ सालमा पारित लिखतलाई समेत सम्बोधन गर्नुका अतिरिक्त जग्गाको ४ किल्लासमेत खुलेको नदेख्ने कुरै हुँदैन । विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेतबाट हाम्रो दर्ताका सम्बन्धमा छानबिन गर्न लेखी आएको भन्ना साथ हामीलाई बुझ्नै नपर्ने साबिक दर्ता स्त्रेस्ताको वैधतालाई हाम्रो अनुपस्थितिमा भएको एक पक्षीय स्थलगत सर्जमिनको आधारमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम बदर गर्नु पर्ने देख्ने अधिकृतको काम कारवाही कार्यक्षमताको अभावयुक्त भई विभागीय कारवाहीसमेत गरिनु पर्ने स्थितिको छ ।

बारा जिल्लामा मालपोत ऐन, २०३४ मिति २०३५।१।१ देखि लागू भएको हो । उक्त ऐनको दफा २४(२) मा यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गरी आबाद गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । तर विवादको जग्गा साबिक जिम्दारीको समयदेखि नै दर्तामा रहेको देख्दादेख्दै पनि मिति २०५४।८।२६ को संशोधनले थप गरेको दफा २ (ख२) बमोजिम सरकारी जग्गा ठहर्याई हाम्रो दर्तालाई स्थलगत सर्जमिनले मन्दिर रहेको, व्यक्तिको घर रहेको, घर भत्केको हाल श्मसान नरहेको भन्ने जस्ता एकतर्फी सर्जमिनको आधारमा बदर गरेको देखिन्छ । मालपोत कार्यालयले मलाई बुझेको भए सो मन्दिर कसले बनाएको, त्याँहा रहेको भत्केको घरसमेतको स्थिति र उक्त घरहरू अदालतको फैसलाबाट भत्काउने ठहर भएको देखाउने नै थियो । त्यति मात्र नभई उक्त मुद्दामा मिति २०४६।५।६ मा भएको नक्सा सर्जमिनमा तद अवस्था कुनै किसिमको मन्दिर एवं श्मसान घाटसमेत नभए नरहेको देखिने नै थियो । मालपोत कार्यालय बाराको मिति २०७२।१।३० को निर्णयले मिति २०२९।१०।२९ मा गरेको निर्णय निष्कृत भएको छ । आफ्नो निर्णय आफैँले बदर गर्न ने.का.प २०५६,

श्रावण, निर्णय नं. ६६९६, पृष्ठ २४५, ने.का.प. २०६६, कार्तिक, निर्णय नं. ८१९७, पृष्ठ १८०७ मा प्रकाशित सिद्धान्तले मिल्दैन ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित जग्गालाई जिल्ला पर्सा गा.वि.स. चोर्नी वडा नं. ५ मा बस्ने कालिका महारा चमारकी छोरी तारा कुमारी रामसमेतले बारा जिल्ला अदालतमा मिति २०७१।१२।२९ गते CP-०९४५ को दूषित स्त्रेस्ता दर्ता बदर सार्वजनिक दर्ता कायम गरिपाउँ भन्नेसमेतका विभिन्न मुद्दाहरू म राधाकृष्णसमेत उपर गरेको कुरा हाल म्याद तामेल हुँदा थाहा जानकारी हुन आएकोले सोतर्फ प्रतिवाद गर्ने नै छौं । हालको स्थितिमा उक्त कि.नं. २ को जग्गा सम्बन्धमा सक्षम अदालतमा मुद्दा परी मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा रहेको देखिँदा जसरी पनि हामीलाई दुःख दिन खोजेको प्रस्ट छ ।

कुनै पनि जग्गा नापीमा पर्ती जनिँदैमा सरकारी हुँदैन । विवादित जग्गाको फिल्डबुकको कैफियतमा आबादलायक भनी लेखेकै रहेछ । खेतीको सिजन नभएको अवस्थामा नापी हुँदा जग्गा पर्ती बाँझो हुने नै हुँदा ने.का.प २०५४, वैशाख, निर्णय नं. ६३१७, पृष्ठ ९८ मा फिल्डबुकमा पर्ती लेखिँदैमा नेपाल सरकारको नहुने व्यक्तिको देखिए दर्ता गरी दिनुपर्ने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । सोबमोजिम पारित लिखतहरू निष्क्रिय हुने गरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) को प्रयोग हुन सक्दैन । त्यसैगरी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् र भूमि सुधार व्यवस्थापन मन्त्रालयको पत्रले पनि बदर हुन सक्दैन । विवादित जग्गा यो यस्तो सरकारी लगत स्त्रेस्ताबाट सरकारी जग्गा देखियो भन्न सकिएको समेत छैन । केवल पर्ती लेखिएको भरमा जग्गाको आकृति प्रकृति हेरी सरकारी कायम गर्न सक्ने कुनै पनि कानून छैन ।

अतः विपक्षी मालपोत कार्यालयको मिति २०७२।१।३० को निर्णयले हामीहरूको संविधान प्रदत्त समानता र साम्पत्तिक हकमा असर पुगी

यसअघि भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराले मिति २०२१।१०।२९ मा गरेको निर्णय निष्क्रिय भई सर्वोच्च अदालतबाट ने.का.प. २०५४, जेठ, निर्णय नं ६३१७, पृष्ठ ९८, ने.का.प. २०६१, असोज, निर्णय नं. ६३९१, पृष्ठ ६९९ मा प्रकाशित सिद्धान्त र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत हुँदा विपक्षी मालपोत कार्यालय, बाराले मिति २०७२।१।३० को निर्णय नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी उक्त कि.न. २ को जग्गाको हाम्रो नामको दर्ता स्रेस्ता यथावत् कायम राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ । साथै उक्त जग्गा विपक्षी मालपोत कार्यालयले सार्वजनिक कायम गरेको आधारमा जबरजस्ती सार्वजनिकरूपमा प्रयोग गर्ने जस्ता गैरकानूनी क्रियाकलाप हुन सक्ने सम्भावना रहेको हुँदा सो जग्गा कसैलाई पनि नदिनु नदिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराले निवेदकले यस अदालतमा दायर गरेको रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाउनु । विवादित जग्गा मिति २०२१।१०।२९ को भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराले निर्णयले सरस्वती देवीका नाममा दर्ता भई जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा पाई निजको शेषपछि मिति २०५४।९।२३, मिति २०६८।६।१२ को मालपोत कार्यालय, बाराले निर्णयबाट क्रमशः सत्यनारायण माडवारी र निवेदक राधाकृष्ण माडवारीको नाममा नामसारी दा.खा. भएको देखिँदा सुविधा र सन्तुलनको दृष्टिबाट साबिक कि.नं. २ को १-३-१५ जग्गा कुनै व्यहोराबाट अरु कसैलाई हस्तान्तरण, प्रयोग गर्न नदिई यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७२।३।३० को आदेश ।

विवादित जग्गा निवेदक राधाकृष्ण

माडवारीको नामबाट लिखत पारित गरी निवेदक रूकान्ति देवी यादवको नाममा स्रेस्ता कायम गरेको स्रेस्ताको अभिलेखबाट देखिए भए तापनि उक्त जग्गा दूषित दर्ता गरी रजिस्ट्रेसनसमेत पारित भएकाले छानबिन गरी दूषित दर्ता खारेज गर्न र दोषीलाई कारवाही गरी जानकारी गराउनु भनी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट लेखी आएकोले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ आकर्षित हुने भए सोबमोजिम कारवाही गरी भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभागमा पठाउनु भनी च.नं. २७२५, मिति २०७२।१।२० को पत्र प्राप्त भएकोले यस कार्यालयबाट स्थलगत सर्जमिन बुझ्दा सो जग्गामा हनुमानजीको मन्दिर साबिक श्मसान घाट, तारादेवीको घर, विभिन्न जातका रूखहरू भएको, साबिकमा पर्ती रही हाल पनि सार्वजनिक रूपमा रहेको हुँदा दूषित दर्ता बदर गरी दिनु भनी सर्जमिन मुचुल्का पेस भई फिल्डबुकमा नै पर्ती उल्लेख भएको ऐलानीप्रति शब्दले नै जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको देखिँदा जो जसको नाममा रहेको भए तापनि मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ बमोजिम बदर हुने नै हुँदा यस कार्यालयबाट मिति २०७२।१।३० मा भएको निर्णयमा कुनै कानूनको त्रुटि नहुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाँउ भन्नेसमेत विपक्षी मालपोत कार्यालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (सदाचार प्रवर्द्धन तथा भ्रष्टाचार निगरानी शाखा) बाट मिति २०७२।१।६ मा लेखी आएबमोजिम गरी गराई जानकारी दिनु हुन भनी भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयबाट लेखी आएकोले लेखी आएबमोजिम गरी कार्यान्वयनका लागि यस विभागबाट मिति २०७२।१।२० मा मालपोत कार्यालय, बारामा पत्राचार भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभागको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) ले सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गर्न नहुने र उपदफा (२) ले कसैले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गरी आवाद गरेमा स्वतः दर्ता बदर हुने व्यवस्था गरेको छ । प्रस्तुत निवेदनमा मिति २०६८।१०।१९ मा रजिस्ट्रेसन पास भएको उक्त जग्गा दूषित दर्ता भएको भन्ने बुझिएकोले वास्तविकता छानबिन गरी त्यस्तो दूषित दर्ता खारेज गर्न र संलग्न दोषीलाई कारवाही गरी सो को जानकारी पठाउन मिति २०७२।१।६ मा भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयलाई लेखेको पत्रबाट निवेदकको संवैधानिक एवं कानूनी हकमा आघात नपुग्ने हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट पस भएको लिखित जवाफ ।

यसमा मालपोत कार्यालय, बाराबाट मिति २०७२।१।३० मा भएको निर्णय र भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराबाट मिति २०२९।१०।२९ मा भएको निर्णयसहितको सक्कल फाईल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाई पस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७२।८।१६ को आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदकको मिसिल संलग्न एककल कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री श्यामप्रसाद खरेल र विद्वान् अधिवक्ता श्री केदार दाहालले विवादित जग्गा मालपोत कार्यालय, बाराबाट आएको सक्कल अभिलेखबाट तह तह पारित हुँदै आएको देखिन्छ । भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१०।२९ को निर्णयले सरस्वती देवीको नाममा र मिति २०५४।९।२३ को निर्णयले सत्यनारायण माडवारीको नाममा नामसारी भएपश्चात् सत्यनारायण माडवारीको नामबाट निवेदक राधाकृष्ण माडवारीको नाममा नामसारी भई दा.खा. दर्ता भई

भोगचलनमा रहेको देखिन्छ । निवेदक दाता राधाकृष्ण माडवारीले पुर्ख्यौली पारिवारिकरूपमा आफ्नो हक भोगमा रहेको जग्गा निवेदक रूकान्ति देवी यादवलाई मिति २०६८।१०।१९ मा पारित गरी दिएपश्चात् निवेदक रूकान्ति यादवको भोग चलनमा रहेको छ । हक भोगमा कहींकतै विवाद आएको छैन । बीचमा सो जग्गामा अरु व्यक्तिहरूले घर टहरा बनाई टन्टा खिचोला गरेकोले परेको मुद्दामा केही मुद्दामा मिलापत्र भएपनि केही मुद्दामा बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०४६।५।२६ मा घर टहरा हटाई चलन चलाउने ठहर्याई सत्यनारायण माडवारीको कायम हुने गरी फैसला भएबाट जग्गा व्यक्ति विशेषको हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

विपक्षी मालपोत कार्यालय, बाराको लिखित जवाफ हेर्दा भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको मिति २०७२।१।२० को पत्रको आधारमा नेपाल सरकारको हुने भनी निर्णय भएको देखिन्छ । प्रथमतः व्यक्ति विशेषको जग्गा नेपाल सरकारको हुन सक्दैन, द्वितीयतः व्यक्ति विशेषको जग्गा नेपाल सरकारको हुनेसम्मको अवस्था आएपनि सम्बन्धित सम्पत्तिको धारकलाई बुझी विवादको विषयमा प्रतिवाद गर्ने मौका दिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसम्मत निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत विवादमा हक भोग र स्वामित्वसमेतमा विवाद नभएको अवस्थामा मालपोत कार्यालय, बाराले निवेदक रूकान्ति देवी यादवको सम्पत्तिसम्बन्धी हक मेट्ने गरी मिति २०७२।१।३० मा गरेको निर्णय सम्पत्तिसम्बन्धी प्रदत्त संवैधानिक हक, मालपोत ऐन प्रदत्त कानूनी हकमा र यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत हुँदा निवेदन मागबमोजिम आदेश हुनु पर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराले बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री भरतलाल शर्माले निवेदकले विवादित भनेको जग्गा गाउँ सर्जमिनका मानिसहरूले साबिकमा पर्ती रही हाल पनि सार्वजनिक रूपमा रही जग्गामा हनुमानजीको मन्दिर, श्मसान घाट,

तारादेवीको घरसमेत भएको भनी मुचुल्का गरी पठाएको कुरालाई आधार मानी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्ने गरी मिति २०७१।१।३० मा निर्णय भएको हो। मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) ले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गरी आवाद गरेमा बदर गर्न बाधा पर्दैन। तसर्थ मालपोत कार्यालयले विवादित जग्गा मिति २०७२।१।३० मा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरी गरेको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराले बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उपर्युक्तबमोजिमको बहस सुनी निवेदन माग दाबीबमोजिम मालपोत कार्यालय बाराको मिति २०७२।१।३० को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदक राधाकृष्ण माडवारीले बारा जिल्ला रामपुर टोकनी गा.वि.स. वडा नं. ३ अन्तर्गतको कि. नं. २, १-३-१५ विगाहा जग्गा मिति २०१९।३।७ गते बजै सर्वती माडवारीले राजीनामा पारित गरी लिएको जग्गा हो। उक्त जग्गा २०२१ सालमा सर्वे नापी हुँदा मोही महलमा पर्ती, जग्गाधनी महलमा खाली जनिई कैफियत महलमा आबादीलायक भनी जनिएको भए तापनि तिरो तिरेको २ नं. रसिदसमेतका प्रमाणका आधारमा भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१०।२९ को निर्णयले आमा सरस्वती देवीको नाममा दर्ता भई भोगचलनमा रहेको जग्गा आमाको मृत्युपश्चात मिति २०५४।९।२३ मा बुबा सत्यनारायण माडवारीको नाममा दर्ता भई निजको पनि मृत्युपश्चात् मेरो नाममा नामसारी भई भोगमा रहेको जग्गा मैले मिति २०६८।१०।९ मा निवेदक रूकान्ति देवी यादवलाई हक हस्तान्तरण गरेको र रूकान्ति देवी यादवले राधाकृष्ण माडवारीबाट उक्त मितिमा लिएपश्चात् आफूले भोग चलन गरी

आएको निर्विवादित जग्गा हामी निवेदकहरूलाई बुझ्दै नबुझी प्रतिवाद गर्ने मौकासमेत नदिई विपक्षी मालपोत कार्यालयले मिति २०७२।१।३० मा नेपाल सरकारको नाममा कायम गरेको हुँदा उक्त निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त र ने.का.प. २०५४, जेठ, निर्णय नं. ६३१७, पृष्ठ ९८ मा प्रकाशित सिद्धान्तविपरीत भएको हुँदा सो निर्णय नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम बदर गरी जग्गा साबिक दर्ताबमोजिम कायम गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराले निवेदकहरूले यस अदालतमा निवेदन दिएको देखिन्छ।

३. विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट विवादित जग्गाको दर्ता दूषित देखिएको, गाउँ सर्जमिन मुचुल्कासमेतबाट सार्वजनिक देखिई श्मासान घाट र मानिसहरूको घरसमेत देखिएबाट सार्वजनिक हुने भई मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ बमोजिम दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्ने गरी गरेको मिति २०७२।१।३० को निर्णयमा कुनै त्रुटि नभएको हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतका व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ।

४. मिसिल संलग्न रहेको मिति २०६८।१०।९ को पारित रजिस्ट्रेशन नं. ६२०८ को राजीनामाको प्रतिलिपिमा बारा जिल्ला रामपुर टोकनी वडा नं. ३ अन्तर्गतको १-३-१५ विगाहा जग्गा निवेदकमध्येका राधाकृष्ण माडवारीले निवेदक रूकान्ति यादवलाई राजीनामा पारित गरी दिएको देखिन्छ। भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१०।२९ गतेको निर्णयमा उक्त क्षेत्रफलको जग्गा ऐलानी स्वेस्ताबाट कट्टा गरी सरस्वती माडवारीको नाममा दर्ता गरी दिने भनी निर्णय भएको देखिन्छ। मिति २०२९।१०।२९ गते सरस्वती देवीको नाममा आएको जग्गामा निवेदक राधाकृष्ण माडवारीको बुबा सत्यनारायण माडवारीले आफू वादी भई सरिक मियाँसमेतलाई प्रतिवादी बनाई

घर हटाई टन्टा खिचोला मेटाइ चलन चलाई पाउँ भन्ने मुद्दा बारा जिल्ला अदालतबाट मिति २०४६।५।२६ मा प्रतिवादी तर्मुजाद्विनले दाबी छोडी मिलापत्र गरेको हुँदा सो मा इन्साफ गर्नु परेन। अन्य हकमा प्रतिवादीले वादीको जग्गा खिचोला गरेको हुँदा घर खाली गरी घर हटाइ चलनसमेत चलाई दिने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिँदा विवादित जग्गामा निवेदक राधाकृष्णको बुवा सत्यनारायण माडवारीको हक भोग र स्वामित्व भएको देखियो। सो जग्गा सत्यनारायणको मृत्युपश्चात् निवेदक राधाकृष्णको नाममा आएको देखिन्छ। राधाकृष्णको नामको उक्त जग्गा निवेदक रूकान्ति देवी यादवलाई पारित गरी दिएको देखिएको र भूमि प्रशासन कार्यालयको निर्णयबाट ऐलानी स्वेस्ताबाट कट्टा भएको देखिन्छ।

५. मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा (२) मा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गरी आबाद गरेकोमा यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ। त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषका नाममा रहेको दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्ने छ भन्ने र उपदफा (३) मा सरकारी जग्गा र सार्वजनिक जग्गा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी तोकिएबमोजिमको अभिलेख अध्यावधिक राख्नु पर्ने छ भन्नेसमेत व्यहोराको कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ।

६. उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम सार्वजनिक र सरकारी जग्गासमेतको अभिलेख अध्यावधिक गर्ने कार्य सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको हो। विपक्षी मालपोत कार्यालयबाट विवादित कि.नं.२ को जग्गा मिति २०६८।१०।१९ सम्म व्यक्ति विशेषको नामबाट नामसारी दाखिल खारेजसमेत भई सोही मितिमा निवेदक रूकान्ति देवी यादवको नाममा हक हस्तान्तरण भएको तथ्यमा विवाद छैन।

विपक्षीहरूको लिखित जवाफबाट विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७२।१।१६ मा भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयलाई पत्राचार गरेको देखिन्छ। सो मन्त्रालयले विपक्षी भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभागलाई प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले लेखेको उक्त पत्र व्यहोरा उल्लेख गरी विपक्षी मालपोत कार्यालयलाई मिति २०७२।१।२० मा गरेको पत्राचारको आधारमा सो विपक्षी मालपोत कार्यालयले दाबीको जग्गा मिति २०७२।१।३० मा नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्ने गरी निर्णय गरेको पाइयो।

७. मिति २०७२।१।३० को मालपोत कार्यालय, बाराको निर्णयमा फिल्डबुकमा उल्लेख भएको ऐलानी पर्ती शब्दले नै मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख२) आकर्षित भएको, जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट गठन गरिएको छानबिन टोलीको प्रतिवेदन तथा यस कार्यालयबाट बुझेको स्थलगत सर्जमिनसमेतको आधारमा जिल्ला बारा रामपुर टोकनी गा.वि.स वडा नं. ३ को कि.नं.२, १-३-१५ विगाहा जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम ज-जसको नाममा गएको भएपनि सो जग्गाको दर्ता लगत समेत बदर हुने र नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्ने उल्लेख भएको पाइयो। विपक्षी मालपोत कार्यालयले उपर्युक्त व्यहोराले निर्णय गरेपश्चात् निवेदकहरू उक्त निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसमेतको विपरीत भन्ने कुरालाई आधार लिई अदालत प्रवेश गरेको देखिन्छ।

८. कुनै सम्पत्तिको धारक वा भोगवालालाई नबुझी आफ्नो कुरा भन्ने मौका नदिई सो सम्पत्तिको सम्बन्धमा धारक वा भोगवालाको हक प्रतिकूल हुने गरी कुनै निर्णय गर्न मिल्ने हुँदैन। स्वच्छ सुनुवाईको मौका नदिई गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुन्छ। प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त (Principle of Natural justice) लाई नेपालको न्याय प्रणालीले

प्राथमिक र मूलभूत सिद्धान्तको रूपमा अंगीकार गरेको छ र न्याय निरूपणको सन्दर्भमा सर्वाधिक महत्त्व दिई आएको छ । प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तबमोजिम जसको विरुद्धमा निर्णय गरिन्छ सो व्यक्तिलाई बुझ्दै नुबझी एकपक्षीय रूपमा गरेको निर्णय दूषित र त्रुटिपूर्ण हुन जाने हुँदा प्रशासनिक वा न्यायिक निर्णय गर्दा सम्बन्धित सरोकारवाला सबैलाई बुझी निर्णय गरेको हुनु पर्दछ । सुनुवाईको लागि उचित अवसर तथा मौका नदिई गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुने भनी यस अदालतबाट धेरै मुद्दामा उल्लेख भएको देखिन्छ । पछिल्लो समयमा साधिकार निकायसमेतले प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त पालना नगरी निर्णय गरेमा त्यस्तो निर्णयले न्यायिक प्रक्रियामा वैधानिकता प्राप्त गर्न सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा यस अदालतको पाँच सदस्यीय पूर्ण इजलासबाट निवेदक वीरबहादुर अहिर राउत विरुद्ध नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालय भएको उत्प्रेषणसमेत विषयको रिट निवेदनमा (ने.का.प. २०६८, मंसिर, निर्णय नं. ८६६३ पृष्ठ १२७६) मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ ।

९. निवेदक रूकान्ती यादवले उक्त जग्गा मिति २०६८।१०।१९ मा निवेदक राधाकृष्ण माडवारीबाट राजीनामा पारित गरी लिएको तथ्यमा विवाद छैन । मालपोत कार्यालय बाराले मिति २०६८।१०।१९ मा व्यक्ति विशेषको नामबाट व्यक्ति विशेषको नाममा नै नामसारी गरी हक हस्तान्तरण गरेको अवस्थामा व्यक्ति विशेषको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा असर पुग्ने गरी विपक्षी भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन विभागको पत्र र स्थलगत सर्जमिनलाई मात्र आधार मानी निर्णय गरेको देखिन्छ । सो विभागले विपक्षी मालपोत कार्यालय, बारालाई मिति २०७२।१।२० मा लेखेको च.न. २७२५ को पत्रमा सो कित्ता जग्गाको सम्बन्धमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ आकर्षित हुने भए सोबमोजिमको कारवाही किनारा गर्नु भन्ने कुरा उल्लेख भएको देखिन्छ भने स्थलगत सर्जमिन मुचुल्कामा

विवादित जग्गा साबिकमा पनि पर्ती रही हाल पनि सार्वजनिकरूपमा रहेको छ भन्ने कुरा उल्लेख भएको भनी विपक्षी मालपोत कार्यालयको लिखित जवाफबाट देखिन्छ । व्यक्ति विशेषको नामबाट नेपाल सरकारको नाममा जग्गाको स्वामित्व परिवर्तन गर्ने गरी निर्णय गर्दा तालुक कार्यालयको पत्रको आधारमा निर्णय गर्न मिल्दैन । आवश्यक प्रक्रियाको पनि पालना गर्नु पर्दछ । त्यस सम्बन्धमा त्यसअघि कुनै अदालत र साधिकार निकायबाट कुनै निर्णय भएको छ छैन भन्ने कुरालाई पनि हेरिनु पर्दछ । सो जग्गाको सम्बन्धमा बारा जिल्ला अदालत र भूमि प्रशासन कार्यालय बाराबाट निर्णय भएको देखिन्छ । उल्लिखित फैसला एवं निर्णयले निवेदकहरूको हक भोग र स्वामित्व देखाएको छ । यस्तो अवस्थामा निवेदकहरूलाई बुझ्दै नुबझी जग्गा नेपाल सरकारको नाममा जाने भनी निर्णय गर्दा मिति २०४६।५।२६ मा भएको फैसला र भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१०।२९ को निर्णयसमेतलाई प्रतिकूल असर पर्ने देखिन्छ ।

१०. अरु कसैको हक, भोग र स्वामित्वको जग्गा तथा सम्पत्ति अन्य कुनै निकाय वा संस्थाले आफैँले निर्णय गरी हक र स्वामित्व परिवर्तन गर्ने गरेको निर्णय तथा पत्राचार एवं सोसँग सम्बन्धित काम कारवाही प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको समेत प्रतिकूल (Contrary to the Principle of Natural justice) हुँदा विपक्षी मालपोत कार्यालय, बाराले मिति २०७२।१।३० को निर्णय त्रुटिपूर्ण देखिन आयो । यस्तो अवस्थामा साधिकार निकाय विपक्षी मालपोत कार्यालयले उक्त प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा निर्णय गर्नुपर्ने कुरा वाञ्छनिय हुन आउँछ ।

११. अतः माथि विवेचना गरिएबमोजिम मालपोत कार्यालय, बाराले मिति २०७२।१।३० को निर्णय एवं काम कारवाही यस अदालतबाट प्रतिपादित ने.का.प. २०६८, मंसिर, निर्णय नं. ८६६३, पृष्ठ १२७६ मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेत प्रतिकूल रहेको र

विपक्षीहरूको सो निर्णय र कार्यहरूबाट सम्पत्ति धारक निवेदक रुकान्ति यादवको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पुगेको देखिएकोले निवेदन दाबीको जग्गा नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्ने गरी विपक्षी मालपोत कार्यालय, बाराबाट भएको मिति २०७२।१।३० को निर्णय अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) र नेपालको संविधानको धारा १३३ को उपधारा (२), (३) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ।

१२. अब प्रस्तुत विवादमा विवादित कि.नं. २ को जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्न नहुने प्रकृतिको भए के कति कारणले दर्ता गर्न नहुने हो सोसमेत प्रस्ट उल्लेख गरी निवेदकहरूलाई सुनुवाईको मौका दिई अन्य प्रमाण बुझ्नुपर्ने भए बुझी भूमि प्रशासन कार्यालय, बाराको मिति २०२९।१०।२९ को निर्णय र मिति २०४६।५।२६ मा भएको फैसलालाई उल्लेख गरी पुनः निर्णय गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ। सोबमोजिम गर्नु गराउनु भनी प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त आदेशमा सहमत छु।

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: भीमबहादुर निरौला

इति संवत् २०७२ साल चैत ४ गते रोज ५ शुभम्।

निर्णय नं. १६९६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।१।०४
०७०-CR-०३६६

मुद्दा: जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक/प्रतिवादी : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला,
धुलिखेल न.पा. वडा नं. २ बस्ने जनक श्रेष्ठ
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, शिखर
आमबोटे गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई हाल ऐ.
धुलिखेल न.पा. वडा नं. ३ मा डेरा गरी बस्ने
सुनिता मगरको जाहेरीले नेपाल सरकार

- लामो समयदेखि जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गर्दै आई रहेको भन्ने श्रृंखलावद्ध कसुर अपराधको कडीको रूपमा रहेको र प्रत्येक पटकको उक्त आपराधिक कार्य दण्डनीय हुन्छ। सो वारदात कानूनको हदम्यादभित्र न्यायिक प्रक्रियामा आउन सक्ने नै हुँदा पछिल्लो पटकको मिति २०६५।१।२९ को आरोपित कसुर अपराधमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दालाई हदम्याद नाघी दायर भएको भन्न नमिल्ने।
- मिसिल संलग्न रहेको जन्म दर्ताको प्रमाणपत्रको फोटोकपीबाट पीडितको जन्म मिति २०५०।२।३१ मा भएको भन्ने देखिँदा वारदात मितिमा निजको उमेर

गणना गर्दा १४ वर्षको हुन्छ । पीडितले जन्माएकी बच्चीको बाबु प्रतिवादी होइनन् भनी डि.एन.ए. परीक्षणले देखाएको कारणले आरोपित जबरजस्ती करणीको कसुर निज प्रतिवादीबाट हुनै सक्दैन भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । जन्मिएकी बालिकाको जैविक बाबु को हो भन्ने कुरा प्रस्तुत मुद्दाबाट निरूपण हुने विषयवस्तु नभई बिल्कुलै पृथक प्रश्न हो र त्यो छुट्टै न्यायिक प्रक्रियाको विषयवस्तु बन्न सक्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- मुद्दामा पीडित स्वयम्ले प्रतिवादीउपर जबरजस्ती करणी गरेको भनी किटानी जाहेरी दरखास्त दिएको र निजले अदालतमा समेत उपस्थित भई जाहेरी व्यहोरालाई समर्थन गरी बकपत्र गरेको देखिन्छ । पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्दा Hymen च्यातिएको समेतले सो कुराको पुष्टि गर्दछ । पीडित नाबालिकाको भनाई अन्यथा प्रमाणित नभएको अवस्थामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० बमोजिम प्रमाणमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन आउँछ । मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १ नं. ले १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको सहमतिमा करणी लिनुदिनु गरेमा पनि जबरजस्ती करणीको वारदात पुष्टि हुने भन्ने हाम्रो कानूनी व्यवस्था रहेको छ । तसर्थ उक्त कानूनी व्यवस्थासमेतले प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने पुष्टि हुन्छ । प्रतिवादीको इन्कारी बयानकै आधारमा मात्र निजलाई अभियोगदाबीबाट सफाइ दिने आधार बन्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
किशोरकुमार बिष्ट

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६७, अंक ९, नि.नं.८४६९,
पृ.१६१०

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री राजेशकुमार काफ्ले

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री टीकाबहादुर हमाल

माननीय न्यायाधीश श्री विष्णुदेव पौडेल

फैसला

न्या. दीपकराज जोशी : पुनरावेदन अदालत,

पाटनको मिति २०६९।०६।०७ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) बमोजिम पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ:

काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, धुलिखेल न.पा. वडा नं. २ बस्ने जनक श्रेष्ठले आफूलाई ललाई फकाई विगत ७ महिनादेखि जबरजस्ती करणी गर्दै आएको र जबरजस्ती करणी गरेको कुरा कसैलाई भनेमा ज्यान जान्छ भनी डर त्रासमा पारी पुनः पछिल्लो पटक मिति २०६५।१।२९ गते धुलिखेल न.पा. वडा नं. २ स्थित पिकनिक स्पोर्टमुनि जंगलमा जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा आवश्यक कारवाही गरिपाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्त ।

काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, धुलिखेल न.पा. वडा नं. २ स्थित पूर्वमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, पश्चिममा रुद्रध्वज गण, उत्तरमा पिकनिक स्पोर्ट र दक्षिणमा कच्ची सडक यति चार किल्लाभिन्न पिकनिक

स्पोर्टको चौरभन्दा मुनि पतकरहरू रहेको, उक्त स्थानमा केही मडारिएको जस्तो देखिएको स्थानमा जनक श्रेष्ठले सुनिता मगरलाई पछिल्लो पटक जबरजस्ती करणी गरेको हो भनी निज सुनिता मगरले देखाएको घटनास्थल चार किल्लासहितको विवरण भएको घटनास्थल मुचुल्का।

सुनिता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरेको सम्बन्धमा सबै कुरा म सम्मानित काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतमा गई बयान कागज गर्नेछु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले गरेको बयान।

मिति २०६५।१।१९ गते बहिनीलाई बनेपा अस्पतालमा लगी चेकजाँच गराउँदा निजको पेटमा ७ महिनाको गर्भ रहेको कुरा डाक्टरले भनेपछि बहिनीलाई कोठामा ल्याई सोध्दा प्रतिवादीले ललाई फकाई पटकपटक जबरजस्ती करणी गरेको र सो कुरा कसैलाई भनेमा मारी दिन्छु भनी अनेक डर त्रास देखाएको कारणले नभनेको भनी बहिनीले बताएकी थिइन्। यस्तैमा पुनः वारदात मितिमा प्रतिवादीले बहिनीलाई ललाई फकाई वारदातस्थलमा पछिल्लो पटक जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको चक्रबहादुर मगरले गरेको कागज।

जाहेरवाली सुनिता मगरलाई प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले मिति २०६५।१।२९ गते साँझ धुलिखेल न.पा. वडा नं. २ पिकनिक क्षेत्रमुनि पाखोमा जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा पीडितको दाइले भनी थाहा पाएको हुँ। मैले देखेको होइन। निज प्रतिवादीले ६,७ महिना अघिबाट जाहेरवालीलाई ललाई फकाई अनेक डर त्रासमा पारी जबरजस्ती करणी गरेकोमा हाल आएर निज गर्भवतीसमेत भएकी छिन् भन्नेसमेत व्यहोराको एक कृष्ण न्यौपानेसमेत जना ३ ले लेखी लेखाई दिएको एकै मिलानको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, शिखरआम्बोटे गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई

हाल काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, धुलिखेल न.पा. वडा नं. ३ डेरा गरी बस्ने वर्ष १४ की सुनिता मगरलाई आफ्नो पसलबाट विभिन्न पोष्टकार्ड तथा कहिलेकाहीँ १०, १५ रूपैयाँसमेत दिई विभिन्न लोभ लालच देखाई करिब सात महिना अघिदेखि पटकपटक करणी गरी सो करणीबाट जाहेरवाली सुनिता मगरको ३० हप्ताको गर्भसमेत रहेको र पछिल्लो पटक मिति २०६५।१।२९ गते साँझपख काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, धुलिखेल न.पा. वडा नं. २ स्थित रहेको धुलिखेल पिकनिक स्पोर्ट मुनि जंगलमा लगी कसैलाई नभन्नु भनेमा ज्यानसम्म जान सक्छ भनी डर त्रास देखाई करणी गरेको कुरा पीडित स्वयम्ले दिएको जाहेरी, बुझिएका चक्रबहादुर मगरको कागज तथा पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण रिपोर्टसमेतबाट पुष्टि भएको र निज प्रतिवादीले अनुसन्धानका क्रममा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा समेत आफ्नो कुरा नराखी अनुसन्धान कार्यलाई असहयोग गरेको हुँदा प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले जाहेरवाली सुनिता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरेको वारदात पुष्टि हुन आएकोले निजले गरेको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको १ नं. विपरीतको कसुर भएकोले निज प्रतिवादीलाई ऐ.ऐ. को ३(३) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ र प्रतिवादीको तत्काल खुल्न आएको बैंकको खातामा भएको रकम जग्गाको लगत स्रेस्ता उतारसमेतको अंशको फाँटवारी मिसिल सामेल पेस गरिएकोले अड्डैबाट रोक्का गरी ऐ.ऐ. को १० नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितलाई कसुरको गम्भीरतासमेत विचार गरी उचित क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग मागदाबी।

मिति २०६५।१।२९ गतेमा अफिस धुलिखेल न.पा.मा १०-५ कार्यरत रही त्यसपछि म आफ्नो सिसा पसलमा थिएँ। मैले सुनिता मगरलाई ललाई फकाई जबरजस्ती करणी गरेको छैन। म निजलाई चिन्दिन। निजले ममाथि के कुन कारणले यो झुठ्ठा आरोप लगाइन्

मलाई थाहा भएन । म उक्त वारदात भएको मितिमा मेरो आफ्नो पसलमा नै भएकोले को कसले करणी गरे थाहा भएन । निजको गर्भ रहे नरहेको मलाई थाहा भएन । मेरा विरुद्धमा को कसले के के कुरा लेखाए त्यो मलाई थाहा भएन । निजहरूको भनाई सबै झुठ्ठा हो । मैले निज सुनिता मगरलाई जबरजस्ती करणी नगरेको हुँदा अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६५।०१।३१ मा दिएको जाहेरी दरखास्त, सोमा लेखिएको व्यहोरा, सहिछाप मेरो नै हो । पढि बाची सुनाउँदा सुनेँ । मलाई यी प्रतिवादीले विभिन्न मितिमा पटकपटक करणी गरेका हुन् । अरूलाई भनेमा माछु, पिट्छु भनेकाले मैले उजुर नगरेको हुँ । हाल मेरो पेटमा रहेको बच्चा प्रतिवादी जनक श्रेष्ठकै हो । पछिल्लो पटक मिति २०६५।१।२९ गते आइतबार बेलुकी ६ बजेको समयमा धुलिखेल टुँडिखेल वनमा लगी करणी गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला सुनिता मगरले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले परिवार नियोजन गरेका छन् । यी प्रतिवादीले जाहेरवाली सुनिता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरे गरेनन् मलाई थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको सरस्वती अधिकारी, सुरेश अधिकारीसमेतले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले जाहेरवालालाई करणी गरेको कुरा चिया पसलमा मानिसहरूले कुरा गरेकाले थाहा पाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका एककृष्ण न्यौपाने, हरिबहादुर रानाभाटसमेतले गरेको बकपत्र ।

बाहिर बजारमा हल्ला सुनेपछि बहिनीलाई मेडिकल चेक गर्दा बहिनीको पेटमा बच्चा छ भनेपछि मैले प्रतिवादीले जाहेरवाली मेरो बहिनीलाई करणी गरेको कुरा मलाई थाहा भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका चन्द्रबहादुर मगरले गरेको बकपत्र ।

मिति २०६५।१।२९ गतेमा भएको घटनास्थल मुचुल्का पढिबाची सुनाउँदा सुनेँ । सोमा

भएको सहिछाप मेरो नै हो । वारदातस्थलमा पतकर मडारिएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्काका मानिस हरिबहादुर रानाभाट र धावा लामासमेत गरेको बकपत्र ।

मिति २०६५।०२।०३ को स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन मैले नै दिएको हो । सो प्रतिवेदनमा भएको व्यहोरा सहिछाप मेरो नै हो भन्नेसमेत व्यहोराको डा. केसरी बज्राचार्यले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमार्फत गरेको बन्द सवाल ।

विवादित बच्ची सचेतना, आमा सुनिता मगर र दाबी गरिएका बाबु जनकलाल श्रेष्ठको डि.एन.ए. प्रोफाइल तुलना गरी हेर्दा आमा सुनिता मगरबाट जन्मेकी बच्ची सचेतनाको जैविक बाबु जनकलाल श्रेष्ठ होइन भन्ने पाइयो भन्नेसमेत व्यहोराको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको डि.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदन ।

जैविक बाबुआमा पत्ता लगाउनु डि.एन.ए. परीक्षण गरिन्छ । उक्त डि.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदन मसमेत भई तयार गरेको ठिक हो भन्नेसमेत व्यहोराको डि.एन.ए. परीक्षण गरी रिपोर्ट दिने विशेषज्ञ डा. जीवनप्रसाद रिजाल, दिनेशकुमार झासमेतले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी जनक श्रेष्ठको भ्यासेक्टोमी मिति २०४९।०८।१६ मा भएको भनी जनस्वास्थ्य कार्यालयबाट सक्कल प्रतिवेदन प्राप्त भएकाले सो रेकर्डलाई अदालतले अन्यथा भन्न सक्ने अवस्था रहेन । विवादास्पद, अस्पष्टता र विरोधाभाषपूर्ण प्रमाणको आधारमा कसैलाई दोषी सिद्ध गर्न मिल्दैन । शंकाको आधारमा प्रतिवादीलाई कसुरदार ठहर्याउन मिल्दैन । वादीबाट अभियोग मागदाबी प्रमाणित गर्ने स्वतन्त्ररूपमा पेस हुन नआएको, जाहेरी दरखास्त मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको ११ नं. को हदम्याद नाघी साढे सात महिनाको गर्भधारणपछि परेको उजुरीलाई आधार मानी अनुसन्धान भई पेस भएको अभियोगदाबी र भएका न्यायिक कारवाहीले

अभियोग दाबी पुष्टि गर्न नसकेको हुँदा प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतको मिति २०६८।०३।२७ को फैसला।

जबरजस्ती करणीको वारदातलाई अत्यन्त हल्का ढंगले पीडित १४ वर्षकी नाबालिक भएकी र निजलाई प्रतिवादीले डर धाक धम्की र अनुचित प्रभावमा पारी पटकपटक करणी गरेको कार्यलाई मुद्दामा ठहर गर्नुपर्ने कुराभन्दा अनावश्यक प्रमाण ग्रहण गरी पीडितको जाहेरी एवं बकपत्रसमेतलाई पूर्णरूपले बेवास्ता गर्दै मुद्दाको विषयवस्तुभन्दा बाहिर गई सात महिना अगाडिको गर्भ र सो गर्भको सम्बन्धमा भएको डी.एन.ए. परीक्षण जस्तो असान्दर्भिक विषयलाई मूल प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी गरी अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा गरेको पुनरावेदन पत्र।

हदम्याद नघाई अभियोग पत्र परेको भन्ने फैसलामा एकातिर उल्लेख गरिएको छ भने अर्कोतर्फ प्रमाण मूल्याङ्कनका आधारमा प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।३।२७ मा भएको फैसला फरक पर्नसक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाउनु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६८।११।२१ को आदेश।

यसमा मिसिल संलग्न आधार कारणहरूबाट सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतले प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने ठहर्याई मिति २०६८।३।२७ मा गरेको फैसला मिलेको नदेखिँदा उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई वर्ष १४ की पीडित सुनिता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरेकाले निज प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलको १

नं. र ऐ.ऐ. को ३(३) नं. को कसुर अपराध गरेकाले ऐ. को ३(३) नं.बमोजिम ८ (आठ) वर्ष कैद सजाय हुने र ऐ. महलको १० नं.बमोजिम क्षतिपूर्तिबापत रु. ५०,०००।- (पचास हजार रुपैयाँ) प्रतिवादीबाट जाहेरवालीलाई भराई दिने ठहर्छ भनी पुनरावेदन अदालत, पाटनले मिति २०६९।०६।०७ मा गरेको फैसला।

पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलामा चित्त बुझेन। जाहेरी दरखास्त शंकास्पद छ। जाहेरवालीको जाहेरी व्यहोरा र निजले अदालतमा गरेको बकपत्र प्रमाणको निमित्त केवल ग्राह्य (Admissible) सम्म हुने हो। अन्य स्वतन्त्र प्रमाणले समर्थित नगरेसम्म सो आफैँमा निश्चयात्मक प्रमाण (Conclusive evidence) हुनै सक्दैन। मैले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दाका क्रममा भएको यातनापूर्ण व्यवहारका कारण आफूले बयान गर्न नसकेको यथार्थ व्यहोरा दर्शाई अदालतसमक्ष गरेको बयान प्रस्तुत मुद्दामा निर्विवाद रूपमा स्थापित भइरहेको अवस्था छ। सम्बद्ध एवं निर्विवाद प्रमाणका सम्बन्धमा कुनै विवेचना गर्न नसकी कथित वारदात मितिको परिकल्पनामा आधारित जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएको मानी हदम्याद जस्तो प्राविधिक प्रश्नलाई गौण गराई मलाई कसुरदार ठहर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६९।६।०७ को फैसला मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. को हदम्यादको विपरीत रहेको छ। यसर्थ पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १, ३(३) र ११ नं. तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ को परिवेशमा त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टी गरी अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउँ भनी प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदनपत्र।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णायार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत पुनरावेदनसहितको मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी

निम्नअनुसारको बहस सुनियो ।

पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री किशोरकुमार विष्टले डि.एन.ए. परीक्षणबाट सुनिता मगरले जन्माएकी बच्ची मेरो पक्ष प्रतिवादीको छोरी होइन भन्ने प्रमाणित भएको छ । निजको मिति २०४९।८।१६ मा भ्याक्सेटोमी भएको भन्ने जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालयको पत्रबाट देखिएको छ । मेरो पक्ष सुरुदेखि नै कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको, कानूनले तोकेको हदम्याद नघाई परेको जाहेरीको आधारमा र वादीपक्षबाट तथ्ययुक्त आधार प्रमाणद्वारा कसुर स्थापित गराउन नसकेको हुँदा प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम होस भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्तानुसारको तथ्य एवं बहस जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन र पुनरावेदन अदालत, पाटनले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले १४ वर्षकी नाबालिका सुनिता मगरलाई करिब सात महिना अघिबाटै पटकपटक जबरजस्ती करणी गर्दै आएकोमा पछिल्लो पटक मिति २०६५।१।२९ गते जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. विपरीतको कसुर अपराधमा ऐ. महलको ३(३) नं. बमोजिम सजाय हुनको लागि अभियोग मागदाबी भएकोमा सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतले प्रतिवादीलाई अभियोगदाबीबाट सफाइ दिई मिति २०६८।३।२७ मा फैसला गरेको देखिन्छ । उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन गरेकोमा सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतले अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने गरेको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई जबरजस्ती करणीको १

र ३(३) नं. को कसुरमा जबरजस्ती करणीको ३(३) नं. बमोजिम ८ वर्ष कैद र ऐ. महलको १० नं. बमोजिम रु. ५०,०००।- प्रतिवादीबाट पीडितलाई भराउने भनी फैसला भएको देखियो । सो फैसलामा प्रतिवादीले चित्त नबुझाई अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीले जाहेरवाली सुनितालाई ललाई फकाई विगत सात महिनादेखि जबरजस्ती करणी गर्दै आएकोमा मिति २०६५।१।२९ मा डर त्रासमा पारी जंगलमा लगी जबरजस्ती करणी गरेको हो भन्ने जाहेरवाली सुनिता मगरको किटानी जाहेरी परेको देखिन्छ । जाहेरवालीले निजलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको भनी देखाएको घटनास्थलमा केही मडारिएको जस्तो अवस्थाको देखिएको भन्ने मिति २०६५।१।३१ को घटनास्थल मुचुल्का भएको देखिन्छ । प्रतिवादीले मौकामा अनुसन्धानको क्रममा प्रहरीसमक्ष बयान गर्ने सिलसिलामा जबरजस्ती करणीको आरोपित कसुरका सम्बन्धमा अदालतमा गई बयान गर्ने छु भनी बयान गरेको र अदालतसमक्ष बयान गर्दा आरोपित कसुरमा इन्कार रहेको देखियो । जाहेरवालीको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा निजको कन्याजाली च्यातिएको छ । निज ३० हप्ताको गर्भवती छिन् भन्ने उल्लेख भएको र सोही व्यहोराअनुसारको बकपत्र विशेषज्ञ डा. केसरी बज्राचार्यको बन्द सवालबाट देखिन्छ । जाहेरवालीले अदालतसमक्ष उपस्थित भई जाहेरीलाई समर्थन गर्दै निजको पेटमा रहेको बच्चा प्रतिवादीको हो भनी बकपत्र गरेको अवस्था छ । मौकामा कागज गर्ने जाहेरवालीको दाजु चक्रबहादुर मगरले बहिनीलाई प्रतिवादीले कसैलाई हामीबीच भएको घटनाको कुरा भनेमा मारी दिन्छु भनी डर त्रासमा पारी पटकपटक जबरजस्ती करणी गरेको भनी बताएकी थिइन् भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

३. अदालतको आदेशानुसार गराइएको

राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाको डि.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदनबाट सुनिता मगरले जन्माएकी बच्ची सचेतनाको जैविक बाबु जनकलाल श्रेष्ठ होइन भन्ने पाइएको भन्ने उल्लेख भई आएको र सोहीबमोजिमको व्यहोराको विशेषज्ञ डा. जीवनप्रसाद रिजाल र दिनेशकुमार झाले बकपत्र गरेको देखिन्छ । जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकको मिति २०६८।२।३१ को पत्रबाट जनकलाल श्रेष्ठले मिति २०४९।८।१६ मा भ्यासेक्टोमी गरेको भनी लेखी आएको देखियो ।

४. उल्लिखित तथ्यहरू भएको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतले जाहेरवालीलाई सात महिनादेखि प्रतिवादीले पटकपटक करणी गर्ने गरेको भनिएकोमा स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा ३० हप्ताको गर्भ रहेको देखिएकोले जाहेरवालीको भनाई परीक्षण प्रतिवेदनसँग सामिप्यता नदेखिएको, पछिल्लो पटक मिति २०६५।१।२९ मा करणी गरेको म्यादलाई जबरजस्ती करणीको महलको ११ नं. को हदम्यादभित्र पारिएकोले अनुसन्धान अधिकारीले कानूनको सही व्याख्या गरी मुद्दा दायर गरेको मान्न नसकिने, साढे सात महिनाको गर्भ धारण गरी परेको उजुरीलाई वारदात भएको ३५ दिनभित्रको मान्न नमिल्ने र जबरजस्ती करणीको ११ नं. को हदम्याद नघाई आएको अभियोगदाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई कसुर कायम गर्ने अवस्था नरहने, डि.एन.ए परीक्षणबाट सुनिता मगरबाट जन्मेकी बच्चीको जैविक बाबु प्रतिवादी होइन भन्ने देखिएको र पीडितले आफूलाई प्रतिवादीले ७ महिनादेखि एक दुई दिन बिराएर पटकपटक धुलिखेल जस्तो सार्वजनिकस्थलमा करणी गरेको भनी गरेको बकपत्र जाहेरीसँग बाझिएकोसमेतबाट अभियोग मागदाबी पुष्टि नभएको भन्ने आधारमा प्रतिवादीलाई सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतले सफाई दिएको देखिन्छ ।

५. प्रतिवादीले पीडित जाहेरवालीलाई

पछिल्लो पटक मिति २०६५।१।२९ मा जबरजस्ती करणी गरेको भनी जाहेरी परेपछि उक्त मितिबाट ३५ दिनको कानूनी हदम्यादभित्र मिति २०६५।२।२२ मा प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको देखिन्छ । लामो समयदेखि जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गर्दै आइरहेको भन्ने श्रृंखलाबद्ध कसुर अपराधको कडीको रूपमा रहेको र प्रत्येक पटकको उक्त अपराधिक कार्य दण्डनीय हुन्छ । सो वारदात कानूनको हदम्यादभित्र न्यायिक प्रक्रियामा आउन सक्ने नै हुँदा पछिल्लो पटकको मिति २०६५।१।२९ को आरोपित कसुर अपराधमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दालाई हदम्याद नाघी दायर भएको भन्न मिल्दैन । मिसिल संलग्न रहेको जन्म दर्ताको प्रमाणपत्रको फोटोकपीबाट पीडितको जन्म मिति २०५०।२।३१ मा भएको भन्ने देखिँदा वारदात मितिमा निजको उमेर गणना गर्दा १४ वर्षको हुन्छ । पीडितले जन्माएकी बच्चीको बाबु प्रतिवादी होइनन् भनी डि.एन.ए. परीक्षणले देखाएको कारणले आरोपित जबरजस्ती करणीको कसुर निज प्रतिवादीबाट हुनै सक्दैन भनी अर्थ गर्न मिल्दैन । जन्मिएकी बालिकाको जैविक बाबु को हो भन्ने कुरा प्रस्तुत मुद्दाबाट निरूपण हुने विषयवस्तु नभई बिल्कुलै पृथक प्रश्न हो र त्यो छुट्टै न्यायिक प्रक्रियाको विषयवस्तु बन्न सक्छ ।

६. प्रतिवादीले आरोपित कसुरको वारदात हुनुभन्दा पहिले नै भ्यासेक्टोमी अपरेशन गराई सकेको भन्ने कुराले समेत प्रस्तुत वारदातसँग कुनै तादम्यता राख्दैन । यहाँ अदालतले निरूपण गर्नुपर्ने प्रश्न भनेको अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीले पीडित जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गरेको हो होइन ? र निजलाई सो कसुर गरेमा सजाय हुने हो होइन भन्ने मात्र हो । डि.एन.ए. परीक्षणले पीडितबाट जन्मेकी बच्चीको जैविक बाबु प्रतिवादी होइन भन्ने देखिएको र निजले वारदात हुनुभन्दा पहिले नै भ्यासेक्टोमी अपरेशन गराई सकेको भनी अस्पतालबाट लेखी आएको हुँदा निज प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी

नगरेको भन्ने जिकिरलाई प्रमाणित गर्दैन । जबरजस्ती करणीको कसुर त्यस कुराले पुष्टि वा खण्डन गर्दछ जुन सम्बद्ध प्रमाणहरूबाट भएको हुनु पर्दछ । जबरजस्ती करणीको कसुरमा पीडितको भनाई अत्यन्त सान्दर्भिक हुन आउँछ । पीडित जाहेरवालीले मौकामा दिएको जाहेरी दरखास्त र निजले अदालतसमक्ष गरेको बकपत्र हेर्दा प्रतिवादी जनक श्रेष्ठले पोष्टकार्ड, पुष्टकारी र रु. १०, १५ दिई ललाईफकाई प्रलोभनमा पारी पटकपटक आफूलाई यौन सम्पर्क राख्ने गरेको र कसैलाई भनेमा ज्यान जान्छ भनी डर त्रासमा पारेको भन्नेसमेतको घटना विवरण खुलाई लेखाएको देखिन्छ । यसरी पीडित नाबालिका जाहेरवालीले आफूलाई प्रतिवादीले पटकपटक जबरजस्ती करणी गरेको भनी दिएको जाहेरी र निजले गरेको बकपत्र परस्पर समर्थित रहे भएको निज पीडितको भनाइलाई विश्वास नगर्नु पर्ने कुनै आधार कारण देखिँदैन । यसै सन्दर्भमा यस अदालतबाट पुनरावेदक / वादी नेपाल सरकार विरुद्ध सरोज हिडमाडसमेत भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प. २०६७ अंक ९ पृष्ठ १६१० नि.नं. ८४६९) मा जबरजस्ती करणीको वारदातको प्रमाणको पहिलो कडी भनेकै स्वयम् पीडित हो भने अर्को कडी पीडितको शारीरिक परीक्षणलाई मान्नुपर्ने भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ । यस मुद्दामा पीडित स्वयम्ले प्रतिवादीउपर जबरजस्ती करणी गरेको भनी किटानी जाहेरी दरखास्त दिएको र निजले अदालतमा समेत उपस्थित भई जाहेरी व्यहोरालाई समर्थन गरी बकपत्र गरेको देखिन्छ । पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्दा Hymen च्यातिकोसमेतले सो कुराको पुष्टि गर्दछ । पीडित नाबालिकाको भनाई अन्यथा प्रमाणित नभएको अवस्थामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० बमोजिम प्रमाणमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन आउँछ । मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. ले १६ वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको सहमतीमा करणी लिनुदिनु गरेमा पनि जबरजस्ती करणीको वारदात

पुष्टि हुने भन्ने हाम्रो कानूनी व्यवस्था रहेको छ । तसर्थ उक्त कानूनी व्यवस्थासमेतले प्रतिवादीले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने पुष्टि हुन्छ । प्रतिवादीको इन्कारी बयानकै आधारमा मात्र निजलाई अभियोगदाबीबाट सफाई दिने आधार बन्न सक्दैन । त्यसकारण पुनरावेदन अदालत, पाटनले प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गर्ने गरेको फैसला मिलेको नै देखिन आयो । प्रतिवादीले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउनुपर्छ भन्ने पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

७. तसर्थ माथि उल्लिखित कानूनी व्यवस्था, सिद्धान्त र तथ्यगत आधार कारणहरूसमेतबाट सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतले प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने ठहर्याई मिति २०६८।३।२७ मा गरेको फैसलालाई उल्टी गरी प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई वर्ष १४ की पीडित सुनिता मगरलाई जबरजस्ती करणी गरेको ठहर गरी निज प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. र ऐ.ऐ. को ३(३) नं. को कसुरमा ऐ. को ३(३) नं.बमोजिम ८ वर्ष कैद सजाय हुने र ऐ. महलको १० नं.बमोजिम क्षतिपूर्तिबापत रु. ५०,०००।- (पचासहजार रूपैयाँ) प्रतिवादीबाट जाहेरवाली सुनिता मगरलाई भराइदिने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, पाटनले मिति २०६९।०६।०७ मा गरेको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

८. साथै प्रस्तुत मुद्दाकी पीडित सुनिता मगरले प्रतिवादी जनक श्रेष्ठबाट भराई पाउने ठहर भएको रु. ५०,०००।- (पचासहजार रूपैयाँ) क्षतिपूर्तिको रकम मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १० ग नं.बमोजिम नेपाल सरकार महिला तथा बालबालिका कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकबाट तत्काल उपलब्ध गराई सो रकम प्रतिवादीबाट सरकारी बिगोसरह असुलउपर गर्नु । अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाको तपसिल खण्डमा पीडितलाई प्रतिवादी जनक श्रेष्ठबाट रु. ५०,०००।- (पचास हजार रूपैयाँ) क्षतिपूर्ति स्वरूप भराई दिने गरी लगत कसिएकोमा माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम पीडितले नेपाल सरकार महिला तथा बालबालिका कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोक कार्यालयबाट सो क्षतिपूर्तिको रकम पाउने ठहर भएकोले उक्त क्षतिपूर्तिको रकम रु.५०,०००।- (पचास हजार रूपैयाँ) नेपाल सरकार महिला तथा बालबालिका कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकबाट पीडित सुनिता मगरलाई तत्काल उपलब्ध गराउनु र सो रकम प्रतिवादी जनक श्रेष्ठबाट सरकारी बिगो सरह असुलउपर गर्ने गरी लगत राख्नु भनी सुरु काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ----- १
फैसलाको प्रमाणित प्रतिलिपिसहित फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, कैदमा रहेका प्रतिवादी जनक श्रेष्ठलाई सम्बन्धित कारागार कार्यालयमार्फत र फैसलाबमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्तिको रकम उपलब्ध गराउनको लागि महिला तथा बालबालिका कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकलाई जानकारी दिनु ----- २
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ----- ३

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: प्रेम खड्का

इति संवत् २०७२ साल फागुन ४ गते रोज ३ शुभम्।

निर्णय नं. ९६९७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओम प्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७३।०२।०५
०६७-CI-०३६५

मुद्दा: अंश भरपाई लिखत बदर दर्ता बदर अंश
फाँटसमेत

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला उदयपुर सुन्दरपुर गाउँ
विकास समिति वडा नं ६ बस्ने भोलानाथ
चौधरीसमेत

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : ऐ ऐ वडा नं ७ बस्ने साधु दास चौधरी

- एकाघरसँगका अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्ने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) मा भएको पाइन्छ । अंशियारहरू जहाँसुकै रहेबसे पनि ती अंशियारहरू विधिवत् छुट्टिभिन्न भएका हुन्, होइनन् र तिनिहरूका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो होइन भन्ने तथ्यगत विश्लेषणबाट निष्कर्ष निकाल्नु पर्ने हुन्छ । अलग अलग घर हुनुलाई नै छुट्टिभिन्न भएका हुन् भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

पुनरावेदक प्रतिवादका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्तात्रय

श्यामप्रसाद पाण्डे, सुरेन्द्र थापा र श्रवणकुमार चौधरी
प्रत्यर्थी वादीका तर्फबाट : अधिवक्ता ओमप्रकाश चौधरी
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको ३० नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क)

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री शिवप्रसाद पराजुली
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
माननीय न्यायाधीश श्री शिवनारायण यादव

फैसला

न्या. ओमप्रकाश मिश्र : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ ।

हाम्रो मूल पुर्खा लोदरको छोरा मोहनलाल, मोहनलालको छोरा जेठो नथरू, माइलो विपक्षीमध्येको तेजनारायण र कान्छो म फिरादी साधु दास हौं । पिता मोहनलाल र आमाको पहिले नै कालवस परलोक भएको, जेठो नथरू बाबु आमा जीवित छँदै आफूले पाउन अंशको सम्पत्ति बुझी आआफ्नो खति उपती बेहोरी २०१५ सालमै छुट्टि भिन्न भएको र म फिरादी तथा विपक्षी तेजनारायण एकासगोलमै बसी आएकोमा परिवार संख्या ठूलो भई व्यवहार गर्न गाह्रो परेकोले छुट्टि भिन्न हौं भनी बारम्बार अनुरोध गर्दा हुन्छ भन्दै टाढै आएको र सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति विपक्षी तेजनारायण कै जिम्मा रहेको हुँदा २०६० साल फाल्गुण १६ गतेका दिन समाज राखीभन्दा म तँलाई अंश दिन्न, मेरो नामको सम्पत्ति मैले आफ्ना

छोराहरूलाई बन्डा लगाई दिई सकें, तैलँ अब मबाट अंश पाउँदैनस् भनी भनेकाले मालपोत कार्यालय, उदयपुरमा आई हेर्दा म मूल अंशियारलाई कुनै थाहा जानकारी नै नदिई विपक्षी तेजनारायणले आफ्ना छोराहरू मेरा भतिजा विपक्षीहरू भोलानाथ, शिवनाथ र विश्वेश्वरलाई र.नं. १२६६ मिति २०६०।१०।१९ मा जालसाजी तवरबाट मेरो भाग नै नराखी आफूहरूलाई फाइदा र मलाई घाटा हुने गरी अंश बुझेको भरपाई लिखत खडा गरी सम्पत्ति पारित गरी दिनु लिनु गरी मलाई अन्याय गरेकाले विपक्षी तेजनारायण चौधरी जिम्माको सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिमा मेरो आधा अंश हक लाग्ने हुँदा विपक्षीहरूले जालसाजी प्रक्रियाबाट पारित गराएको उक्त मिति २०६०।१०।१९ को र.नं. १२६६ को अंश भरपाई लिखत बदर गरी उक्त लिखतबाट भएका विपक्षीहरू भोलानाथ, शिवनाथ र विश्वेश्वर चौधरीका नामको जग्गा दर्ता बदर गरी बाँकी चल अचल सम्पत्तिको समेत तायदाती फाँटवारी लिई मेरो अंशमा पर्ने २ खण्डको १ खण्ड मलाई दिलाई अचल सम्पत्ति दर्तासमेत गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको मिति २०६०।११।२८ को फिराद दाबी ।

पिता मोहनलाल र आमाको २००७ सालभन्दा अगाडि नै परलोक भएकोले २०१५ सालमा बाबुबाट जेठो दाजु नथरूले आफ्नो अंश भागको सम्पत्ति लिई छुट्टि भिन्न भएका हौं । हामी प्रतिवादीहरूले झोरा जग्गा फँडानी गरी भोग कायम गरेकाले पुनर्वास विभाग र सुकुम्बासी समस्या समाधान आयोगबाट समेत हक भोगको आधारमा जग्गाको प्रमाण पत्र प्राप्त गरेकाले हामी प्रतिवादीहरूसँग अहिले प्रशस्त जग्गा भएको हुँदा सो जग्गा हत्याउन सकिन्छ कि भनी यो झुट्टा फिराद दिएको हो । अदालत प्रवेश गर्दा विपक्षी आफू सुन्दरपुर बस्ने र हामी प्रतिवादी बसाहा बस्ने भनी लेखाई आएका वतन फरक परेको देखिएको कुरासमेतबाट सो कुराको पुष्टि हुन्छ । अतः एक पटक अंश दिइसकेको फिरादीलाई फेरी अंश दिनु

नपर्ने हुँदा झुट्टा फिराददाबी खारेज भागी हुँदा खारेज गरिपाउँ । खारेज नभई मुद्दाको कारवाही हुने भए यो प्रतिउत्तर वादीको फिरादसँग जोडी न्यायिक इन्साफ पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

ससुरा मोहनको तिन भाइ छोरामा जेठा नथरू माहिला तेजनारायण र कान्छा मेरा पति साधु दास हुन । तीन जनाको अंशबन्डा भएका थाहा छैन । अंशबन्डा भएको नहुँदा अंशबन्डा हुनुपर्ने हो । मेरो नाउँमा दर्ता भएको जग्गा मैले खरिद गरेको हुँ सो जग्गा अंशबन्डाको जग्गा होइन भन्ने व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका अनुपादेवी चौधरीले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

अ.बं १३९ नं. बमोजिम बुझिएका व्यक्ति श्रीमती हसनवति चौधरीका नाउँको ७ दिने म्याद मिति २०६२।५।३० मा तामेल भएकोमा म्यादै गुजारी बसेको ।

वादी प्रतिवादीहरू तीन अंशियार हुन् । तिनिहरूमध्ये एक अंशियार छुट्टिई सकेको छन् । तिनिहरूबीच अंशबन्डा भएको छैन । साधुदासलाई कुनै अंश दिई अंशबन्डा गरी दिएको छैन । बसोबासबाट प्राप्त गरेको जग्गाबाट अंश पाउने हो । लिखत बदर दर्ता बदर हुने हो भन्ने वादीका साक्षी बालकृष्ण चौधरीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

२०१५ सालमा नै यिनीहरूबीच अंशबन्डा भएको हो । वादी प्रतिवादी ३ अंशियार हुन् । जेठा नथरू चौधरीको मृत्युपछि उसको छोराको पनि मृत्यु भई उनको श्रीमतीको नाममा जग्गा छ । उक्त जग्गा सुन्दरपुरमा छ । बसोबासबाट प्राप्त जग्गा वादीको अंश हक लाग्ने होइन र वादीले पाउने अंश २०१५ सालमा नै भाग बन्डा भएको हो भन्नेसमेत प्रतिवादीका साक्षी डिकबहादुर कार्कीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वादी र प्रतिवादीमध्येका तेजनारायण चौधरीसमेतको बीचमा अंशबन्डाको ३० नं. अनुसार बन्डापत्र खडा नगरी घरसारमा नरम गरम मिलाई

अचल अंशबन्डा गरी छुट्टिई बेगल बसी आआफ्नो हिसाब भागशान्तिबमोजिम लिई पाई दर्तासमेत गराई सकेको र बन्डाबमोजिम छुट्टा छुट्टै भोगसमेत गरेको भई व्यवहार प्रमाणबाट अंशबन्डा भइसकेको कुराको पुष्टि भएको हुँदा २०६०।१०।१९ को अंश भरपाई लिखत र दर्ता बदर गरी तायदाती फाँटवारीसमेत लिई २ खण्डको १ खण्ड अंश दिलाई दर्तासमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत वादीको दाबी पुन नसक्ने तहछ भन्ने व्यहोराको सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६३।१।२१ को फैसला ।

अंशियारमा विवाद नभएको, अंशबन्डा भएकोमा पनि मुख मिलेको, म वादीको श्रीमतीको नाउँमा ०-९-१३ र तेजनारायण नाउँमा ०-१०-७ जग्गा रहनुबाट व्यवहार प्रमाणबाट अलग अलग रहेको अर्थ गर्न मिलेन । अंशियारको नाउँमा जग्गा रहँदैमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) बमोजिम भिन्न भएको भन्न मिल्दैन । अंशबन्डाको ३० नं को गलत व्याख्या गरी त्रुटिपूर्ण व्याख्या भएको हुँदा अंशबन्डाको लिखत नै अंशबन्डा भएको मान्न नमिल्ने हुँदा सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको फैसला उल्टी गरी वादी दाबी ठहर गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वादीले पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा दिएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा अंशियारहरूको नाममा छुट्टा छुट्टै जग्गा दर्ता भएको कारणले मात्र अंशबन्डा भएको भनी सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलामा फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति ०६३।८।२१ को पुनरावेदन अदालत, राजविराजको आदेश ।

वादी मेरो पति नै हो । कानूनबमोजिम अंशबन्डा भएकै छैन । वादी दाबीबमोजिम अंश दिन म तयार नै छु भन्ने अनुपादेवीको लिखित जवाफ ।

भिन्न भएको कुराको लिखित नभए पनि अंशबन्डाको ३० नं. को व्याख्या गरी व्यवहार

प्रमाणबाट भिन्न भएको प्रमाणित गरी भएको सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकै देखिँदा उल्टी गर्नु परेन भन्ने व्यहोराको प्रत्यर्थीको लिखित जवाफ ।

यसमा सम्बन्धित मिसिल अध्ययन गर्दा दुवै पक्षबीच अंशबन्डाको लिखत खडा भएको देखिँदैन । आआफ्नो भागको अचल छट्टाछुट्टै भोग बिक्री व्यवहार पनि भएको देखिँदैन । अंशको अचल सम्पत्ति दाखिल खारेज भएको पनि पाइँदैन । यस्तो अवस्थामा अंशबन्डा महलको ३० नं. बमोजिम व्यवहार प्रमाणबाट दुवै पक्षबीच अंशबन्डा भएको देखिन नआई दुवै पक्ष सगोलकै अंशियार भएको देखिन आउँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सो मितिसम्मको बन्डा गर्नुपर्ने चल अचल श्रीसम्पत्तिको फाँटवारी अंशबन्डाको २०, २१, २२ र २३ नं. बमोजिम दुवै पक्षबाट लिई फाँटवारीमा उल्लिखित जग्गाको दर्ता बुझी नपुग कोर्ट फीसमेत वादी पक्षबाट दाखिला गराई पेस गर्नु भन्ने मिति ०६४।२।२७ को पुनरावेदन अदालत, राजविराजको आदेश ।

वादी प्रतिवादी पक्षबाट तायदाती फाँटवारी पेस हुन आएको । दुवै पक्षले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख गरेका जग्गा बिक्री भएका छन् छैनन्, बिक्री भएको भए के कति बिक्री भए र हाल के कति जग्गा बाँकी रहेका छन सोको स्रोतसमेत खुलाई अ.बं १३३ नं. बमोजिम दुवै पक्षको कागज गराई जग्गा बिक्री भएको भए बिक्री भएर बाँकी रहेको जग्गाको प्रमाणित प्रतिलिपि दुवै पक्षबाट पेस गर्न लगाई लगाउको जालसाज मुद्दा साथै पेस गर्नु भन्ने मिति ०६६।९।१६ को पुनरावेदन अदालत, राजविराजको आदेश ।

मालपोत कार्यालयको मिति ०६४।८।१९ को पत्रमा स्वेस्ता कायम रहेको जग्गामध्येको जग्गासमेत मालपोत कार्यालय उदयपुरको च.नं १६५२ मिति ०६६।२।१ को पत्रबाट माथि उल्लिखित भोलानाथ चौधरी नाम दर्तामा कि.नं. ३०९ र शिवनाथ चौधरी

नाम दर्ताको कि.नं. ३०७ जग्गा अन्यत्र गइसकेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिएकोले उक्त किता जग्गासमेत बन्डा गर्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन ।

तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित जग्गामध्ये स्व. तेजनारायण चौधरी नाम दर्ताको कि.नं. १७२, १७३ भोलानाथ चौधरी नाम दर्ताको कि.नं. ३०६ फोड भई कायम कि.नं. ३९४ शिवनाथ नाउँ दर्ताको कि.नं. ३०३ अनुपादेवी नाउँ दर्ताको कि.नं. १२० साधु दास नाम दर्ताको कि.नं. २८९ पुनरावेदक वादी र प्रत्यर्थी प्रतिवादीको बीचमा अंशबन्डा लाग्ने सम्पत्ति देखिएकोमा उक्त सम्पत्ति प्रत्यर्थी प्रतिवादी तेजनारायण चौधरीले मिति ०६०।१०।१९ मा आफ्नो छोरा भोलानाथसमेतको अंश भरपाई पास गरिदिएको देखिँदा वादी दाबीबमोजिम उक्त मिति ०६०।१०।१९ को अंश भरपाई बदर दर्ता बदर गरी पुनरावेदक वादीले २ भागको १ भाग अंश दिलाई दिनुपर्नेमा वादी दाबी नपुग्ने गरी भएको उदयपुर जिल्ला अदालतको मिति ०६३।१।२१ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले एक आपसमा जग्गा तिन भाग गरी मिति ०६०।१०।१९ मा गरेको अंश भरपाई लिखत बदर भई सोअनुरूपको दर्तासमेत बदर भई वादी प्रतिवादीको नाउँमा हाल कायम रहेको तायदातीमा उल्लेख जग्गाहरूमध्येबाट पुनरावेदक वादीले फिराद दाबीबमोजिम २ भागको १ भाग अंश पाई उक्त सम्पत्ति दर्तासमेत हुने ठहर्छ भन्ने मिति २०६६।६।२१ मा भएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला ।

पैतृक सम्पत्तिको हकमा हाम्रा पिता तेज नारायण चौधरी अंश भागमा परेको सुन्दरपुर वडा नं. ६(ख) कि.नं. १७२ को ०-१-७ र कि.नं. १७३ को ०-९-० जग्गा भूमिसुधार लागू हुँदा छुट्टै ७ नं. फाँटवारी २०२८ सालको सर्वे नापीमा छुट्टै नापी दर्ता भयो । त्यस्तै बाँकी सम्पूर्ण सम्पत्ति विपक्षी साधुदासको भागमा परी सो सम्पत्ति २०२८ सालको सर्वे नापी

हुँदा विपक्षी वादीको एकासगोलको पत्नी अनुपादेवी चौधरीको नाउँमा सुन्दरपुर ८(छ) कि.नं. १५१ को क्षेत्रफल ०-९-१३ जग्गा नापी दर्ता भई छुट्टाछुट्टै तिरो भोग गरी आई रहेकोमा पछि सुन्दरपुर ७(क) कि.नं. २८७ को ०-१-० ७(ख) कि.नं. १८९ को ०-१-०, ऐ. ८(घ) कि.नं. १७१ को ०-२-४ जग्गा साधुदास चौधरीको खरिद भई विभिन्न व्यक्तिलाई बिक्रीसमेत गरिसकेको छ । त्यस्तै ऐ. कि.नं. ९ को ०-११-१४, ऐ. कि.नं. २२ को ०-६-६१/२, ऐ. कि.नं. १२० को ०-०-११ र ऐ. ८(घ) कि.नं. १५१ को ०-९-१३ जग्गा साधुदास चौधरीको सगोलको पत्नी अनुपादेवी चौधरी नाउँमा खरिद गरी विभिन्न व्यक्तिहरूलाई बिक्रीसमेत गरी व्यवहार गर्दै आइरहेको छ र हामी पनि छुट्टाछुट्टैरूपमा भोग व्यवहार गर्दै आएका छौं ।

यसप्रकार हामी धेरै पहिले नै छुट्टि भिन्न भएको र भोग बिक्री व्यवहार छुट्टा छुट्टै गर्दै आएको कुनै विवाद छैन । साधुदास चौधरी आफ्नो नाम दर्ताको सुन्दरपुर वडा नं. ७(ख) कि.नं. २८७ को ०-१-० जग्गा र.नं. ३४१ बाट लोकबहादुर राई लाई बिक्री गरेको । सुन्दरपुर ७(क) कि.नं. २२२ को ज.वि ०-६-३१/२ जग्गा अनुपादेवीबाट हाल सदैँ लोकबहादुर राईमा गएको, त्यस्तै ऐ. ७(क) कि.नं. ९ को ०-११-१४ जग्गा अनुपादेवीले गोविन्द थापाबाट शुभकुमारी राईमा सदैँ गएको साथै अनुपादेवीले आफ्नो नाम दर्ताको सुन्दरपुर ८(छ) कि.नं. १५१ को ०-९-१३ जग्गा र.नं. ३७६९ बाट अनुजा राईलाई बिक्री गरेको प्रस्ट छ सो प्रमाणहरू यसै साथ छ ।

यसप्रकार भूमि सुधार लागू हुँदा र २०२८ सालको सर्वे नापीमा छुट्टाछुट्टै नापी दर्ता गराई छुट्टाछुट्टै गाउँ विकास समितिमा बसोबास गरी छुट्टाछुट्टै भोग बिक्री व्यवहारसमेत गरेकाबाट व्यवहार प्रमाणबाट अंशबन्डा भइसकेको कुरा स्थापित हुँदाहुँदै प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ विपरीत बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी नबुझ्ने प्रमाण बुझी अंशबन्डाको ३० नं. को गलत व्याख्या

गरी पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको प्रस्ट छ । मुलुकी ऐन, अंशबन्डा महलको ३० नं. मा "यो ऐन प्रारम्भ हुँदासम्ममा बन्डा पत्र खडा गरी वा नगरी घरसारमा नरम गरम मिलाई अचल अंशबन्डा गरी छुट्टिई आफ्नो आफ्नो हिसाब भागशान्तिबमोजिम लिई पाई दाखिल खारेजसमेत गराई सकेको वा बन्डा भइसकेको ठहरेमा पछि बन्डापत्र र रजिस्ट्रेसन भएको छैन वा बन्डा घटीबढी असल कमसल भयो भन्न पाउँदैन । रजिस्ट्रेसन नभए पनि बन्डा भएको सदर हुन्छ" भनी प्रस्ट व्यवस्था रहेको छ ।

व्यवहार प्रमाणबाट पुर्खौली सम्पत्ति बन्डा लिई छुट्टिएको ठहर्छ भनी नैकाप २०५०, अंक १०, पृष्ठ ६०८, नि.नं ४८०८ पुण्यप्रसाद खनाल विरुद्ध भवानी शंकर खनाल भएको मुद्दामा नजिर रहेको छ । त्यस्तै आआफ्नो नाउँमा सर्वे नापीमा दर्ता गरी तिरो भरो गरी भोग आएकोमा व्यवहार प्रमाण अंशबन्डा देखिन आएमा त्यस्ता बन्डापत्र अंशबन्डाको ३० नं. ले रजिस्ट्रेसन पारित गरिनु पर्ने अनिवार्यता देखिँदैन भनी नैकाप २०४१, अंक ५, पृष्ठ ४७७, नि.नं. २००५ भवानी राई विरुद्ध हजारमाया राईसमेत भएको मुद्दामा सिद्धान्त कायम भएको छ । त्यस्तै विधिवत् अंशबन्डा नभएको भन्ने जिकिर लिए पनि नापीमा आआफ्नो नाममा जग्गा दर्ता प्रमाणित भई आआफ्नो भोग बिक्री व्यवहारसमेत गरी आएको मिसिल संलग्न लिखित प्रमाणहरू समेतबाट प्रमाणित भइरहेको देखिँदा अंशबन्डाको लिखत कै अभावको कारणले मात्र वादी प्रतिवादीबीच अंशबन्डा नभएको भनी मान्न नमिल्ने भनी नैकाप २०६२, अंक ४, पृष्ठ ४७९, नि.नं ७५२९ लक्ष्मीमाया महिरनी विरुद्ध देवकी अहिरनीसमेत भएको अंशदर्ता मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतलाई लत्याई न्यायिक मनको अभावमा भएको फैसला बदरभागी छ । तसर्थ वादी र हामी पुनरावेदक ०१३ सालमै अलग भिन्न भई २०२८ सालमा छुट्टाछुट्टै नापी दर्ता गराई तिरो भोग बिक्री व्यवहार गरी अंशबन्डाको

३० नं. बमोजिम व्यवहारबाट प्रमाणबाट अंशबन्डा भइसकेको कुरा पुष्टि भइरहेको अवस्थामा प्रचलित कानून एवं प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत गरे भएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला उल्टी गरी सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम गरी न्याय निसाफ गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी भोलानाथ चौधरीसमेतले यस अदालतमा दिएको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा वादीकी श्रीमती अनुपा चौधरीको नाममा क्षेत्रफल ०-९-१३ जग्गा रही प्रतिवादीमध्येका तेजनारायणका नाममा क्षेत्रफल ०-१०-७ जग्गा दर्ता रही लगभग बराबर जग्गा दर्ता रहेको देखिनुका अतिरिक्त अलग अलग घर बसोबास तथा वादी प्रतिवादीबीच आआफ्नो भोग दर्ता व्यवहार प्रमाणबाट देखिएको स्थितिमा अंशबन्डाको ३० नं. बमोजिम बन्डा भएको ठहर्याउनु पर्नेमा सोतर्फ विचार नगरी सुरुको फैसला उल्टी हुने गरी पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट भएको मिति २०६६।६।२९ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने मिति २०७०।१०।८ मा भएको यस अदालतको आदेश ।

अंशबन्डाको ३० नं. बमोजिम अंशबन्डा गर्दा साक्षी राखी कानूनबमोजिम छुट्याई बन्डापत्रको कागज गरी लिने दिनेको र साक्षीको समेत सहिछाप गरी रजिस्ट्रेशन गर्नुपर्नेमा सो गरी राख्नुपर्छ । सोबमोजिम नभएको बन्डा सदर हुँदैन । पुनरावेदकले लिएको जिकिर सरासर भ्रमित झुठ्ठा हो हामी अंशियारहरूको बीचमा अंशबन्डा भएको छैन । मेरो अंश हक लाग्ने जग्गा पुनरावेदककै नाममा रहेको हुँदा पुनरावेदकहरूले म फिरादीको अंशहक मार्ने अंशियारहरूले आपसमा अंश भरपाई गरी लिए दिएको हो । प्रस्तुत मुद्दामा अंश मार्नलाई प्रतिवादी तेज नारायण चौधरीले मिति २०६०।१०।१९ मा आफ्ना छोराहरू विपक्षी

प्रतिवादीहरूलाई गरिदिएको अंश भरपाई पूर्णरूपले असान्दर्भिक भए गरेको प्रस्ट छ । पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट भएको फैसला सदर गरी वादी दाबीबमोजिम न्याय इन्साफ गरिपाउँ ।

म वादीको नाममा जग्गा दर्ता नभई मेरा श्रीमती अनुपा चौधरीको नाममा क्षेत्रफल ०-९-१३ जग्गा रही प्रतिवादीमध्येका तेजनारायण नाममा क्षेत्रफल ०-१०-७ जग्गा दर्ता रही लगभग बराबर जग्गा दर्ता रहेको देखिनुका अतिरिक्त अलग अलग घर बसोबास तथा वादी प्रतिवादीबीच आआफ्नो भोग दर्ता व्यवहार प्रमाणबाट देखिएको स्थितिमा अंशबन्डाको ३० नं. बमोजिम बन्डा भएको ठहर्याउनु पर्ने आधार लिई गरेको झ.झि.को आदेश बिल्कुलै कानूनसङ्गत देखिएको अवस्था छैन । अंशबन्डाको ३० नं. बमोजिम व्यवहार प्रमाणबाट अंश लिई अलग भिन्न हुनको लागि आपसमा लेनदेन, जग्गा खरिद बिक्री जस्ता घरायसी व्यवहार भएको हुनु पर्दछ । प्रस्तुत मुद्दामा अंशियारहरूबीच त्यस्तो किसिमको काम कुरा भए गरेको छैन । वादी प्रतिवादीको घर अलग गाउँ विकास समिति हुँदैमा नापीको बखत आआफ्नो नाउँमा दर्ता गराउँदैमा व्यवहार प्रमाणबाट अलग छ भनी अंशबन्डाको ३० नं. को गलत आधार लिई भए गरेको झ.झि.को आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा फिराद दाबीबमोजिम गरिपाउँ ।

प्रमाण ऐन, २०३१ को ६(क) बमोजिम एकासगोलमा रहेको अंशियारको नाममा दर्ता रहेको सम्पत्ति सगोलकै हुने भन्ने कुरा अदालतले अनुमान गर्ने विषयअन्तर्गत पर्दछ । पैतृक सम्पत्ति होइन, मेरो निजी आर्जनको अंश नलाग्ने सम्पत्ति हो भन्ने जसले दाबी लिन्छ प्रमाण ऐनको दफा २७ बमोजिम सो जिकिर प्रमाणित गर्ने भार पनि सोही पक्षमा नै निहित हुन्छ । निज विपक्षीले सुकुम्बासी आयोगबाट जग्गा प्राप्त गरेको कुरा कुनै पनि लिखत कागजबाट प्रमाणित गर्न सकेको अवस्था छैन । यदि वादी प्रतिवादीबीच अंशबन्डा

भएको भए सोको निक्क्यौल अदालतले मिसिल संलग्न प्रमाणको आधारमा गर्नुपर्छ । अलग अलग बस्दै गरेको भरमा मात्र छुट्टि भिन्न भएको भनी अनुमान गर्नु न्यायोचित हुँदैन । कुलदीप राई विरुद्ध डुण्डुराज राई (नेकाप २०५१, अंक १, नि.नं ४८५१, पृ. ३९); मु.स. गर्ने दुःखराम थारूसमेत विरुद्ध भुरे थारु (नेकाप २०५१, अंक ३, नि.नं ४८७९, पृ. १७५); झिग्मी पलवर विष्ट विरुद्ध मु.स. गर्ने कर्साङ लावाङ (नेकाप २०६७, नि.नं ८३५९, पृ. ६६७) भएको मुद्दामा कुनै घरायसी लिखतको कार्यान्वयन भए नभएको निक्क्यौल गर्नुपर्दा अदालत अति संवेदनशील हुनुपर्दछ । अकाट्य ठोस प्रमाणको अभावमा अनुमानको आडमा अंशबन्डाको ३० नं. प्रयोग गरी बन्डा भइसकेको निष्कर्ष निकाल्न मिल्दैन । घर व्यवहारबाट छुट्टि भिन्न भएको स्थापित हुन लिखतबमोजिम बन्डामा परेको सम्पत्ति बन्डा पाउने व्यक्तिहरूको नाममा नरम गरम मिलेको हुनुका अतिरिक्त नामसारी दाखेल खारेज बिक्री व्यवहार भएको हुनुपर्ने । आफूबाहेक अरु हकवालाको सम्पत्ति हकलाई निजहरूको मन्जुरी बिना तिलाञ्जलि दिने अधिकार परिवारको मुख्यलाई पनि हुँदैन । मुख्यले नै सम्पत्ति छाडेपछि निजको हकवालाको पनि हक गएको अर्थ निकाल्न न्यायोचित नहुने भएको प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भएको हुँदा वादी दाबीबमोजिम अंश भरपाई लिखत बदर दर्ता बदर अंश फाँट गराई दर्तासमेत गरी न्याय इन्साफ गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको साधुदासको मु.स. गर्ने ननुप्रसाद चौधरीले यस अदालतमा दिएको लिखत जवाफ ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो ।

प्रतिवादी पुनरावेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्तात्रय श्री श्यामप्रसाद पाण्डे, श्री सुरेन्द्र थापा र श्री श्रवणकुमार चौधरीले वादी र प्रतिवादीमध्ये तेजनारायण ०१३ साल मै अलग भिन्न भई बसेका;

२०२८ सालमा छट्टाछुट्टै नापी दर्ता गराई तिरो भोग बिक्री व्यवहार गरी आएका; घरबास नै अलग रहेको; नथरुको नामको जग्गा निजको छोराको नाममा नामसारी भएको; वादी साधुदासले विभिन्न जग्गा बिक्री गरेको हुँदा अंशबन्डाको ३० नं. बमोजिम व्यवहार प्रमाणबाट अंशबन्डा भइसकेको कुरा पुष्टि भइरहेको अवस्थामा प्रचलित कानून एवं प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत भएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला उल्टी गरी सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरिपाउँ भनी र प्रत्यर्थी वादीतर्फबाट उपस्थित अधिवक्ता श्री ओमप्रकाश चौधरीले अंशबन्डाको एक मात्र आधार पारीत लिखत हो । लिखत नभएको अवस्थामा सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी गरी भएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला मिलेकै हुँदा सदर होस् भनी गर्नुभएको तर्कपूर्ण बहस सुनियो ।

अब पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

विपक्षी तेजनारायण चौधरी जिम्माको सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्तिमा मेरो आधा अंश हक लाग्ने हुँदा विपक्षीहरूले जालसाजी प्रक्रियाबाट पारित गराएको मिति २०६०।१०।१९ र.नं. १२६६ को अंश भरपाई लिखत बदर गरी उक्त लिखतबाट भएको विपक्षीहरू भोलानाथ, शिवनाथ र विशेश्वर चौधरीका नामको जग्गा दर्ता बदर गरी बाँकी चल अचल सम्पत्तिको समेत तायदाती फाँटवारी लिई मेरो अंशमा पर्ने २ खण्डको १ खण्ड दिलाई अचल सम्पत्ति दर्तासमेत गरिपाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेकोमा वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्याई सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ । सोउपर वादीले पुनरावेदन गर्दा सुरुको फैसला उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम मिति ०६०।१०।१९ मा गरेको अंश भरपाई लिखत

बदर भई वादी प्रतिवादीको नाउँमा हाल कायम रहेको तायदातीमा उल्लिखित जग्गाहरूमध्येबाट वादीले २ भागको १ भाग अंश पाई दर्तासमेत हुने भनी भएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूले उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखिन्छ ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा अंशबन्डाको महलको ३० नं. मा अंशबन्डा गर्दा साक्षी राखी कानूनबमोजिम बन्डा छुट्याई बन्डापत्रको कागज खडा गरी लिने दिनेको र साक्षीको समेत सहीछाप गरी रजिस्ट्रेसन गर्नुपर्नेमा सो गरी राख्नुपर्छ । सोबमोजिम नभएको बन्डा सदर हुँदैन । ... भन्ने प्रावधान रहेको छ । प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादीहरू छुट्टिभिन्न भएको भन्ने तथ्य समर्थित हुने पारीत लिखतको अभाव देखिन्छ । व्यवहार प्रमाणबाट अंशबन्डा भइसकेको कुरा पुष्टि भइरहेको अवस्थामा यसै नं. को व्यवस्थाले पारीत लिखत नभए पनि अंशबन्डा भएको मान्यता पाउनुपर्छ भन्ने प्रतिवादीपक्षको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

३. वादी प्रतिवादीहरूको अलग अलग घरबास भएकोले छुट्टिभिन्न भएको तथ्य समर्थित भएको भनी प्रतिवादीपक्षले जिकिर लिएकोमा त्यसतर्फ विचार गर्दा एकाघरसँगका अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्ने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) मा भएको पाइन्छ । अंशियारहरू जहाँसुकै रहेबसे पनि ती अंशियारहरू विधिवत् छुट्टिभिन्न भएका हुन् होइनन् र तिनिहरूका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो होइन भन्ने तथ्यगत विश्लेषणबाट निष्कर्ष निकाल्नु पर्ने हुन्छ । अलग अलग घर हुनुलाई नै छुट्टिभिन्न भएका हुन् भनी अर्थ गर्न मिल्दैन ।

४. हाम्रो नाममा झोडा फाँडी र सुकुम्बासी आयोगबाट प्राप्त आफूखुश गर्न पाउनेसमेतका जग्गा

भएको भनी प्रतिवादीहरूले जिकिर लिए पनि सो को कुनै तथ्यगत सबुत प्रमाण प्रतिवादी पक्षले गुजार्न सकेको मिसिलबाट नदेखिँदा उक्त भनाई पनि प्रतितलायक छैन ।

५. यसरी वादी प्रतिवादीबीच अंशबन्डाको महलको ३० नं. बमोजिम पारीत अंशबन्डाको लिखत नभएको र वादीले अंश पाएको कुनै आधारभूत प्रमाण प्रतिवादी पक्षको तर्फबाट पेस नभएको स्थितिमा अंशबन्डा भएको निष्कर्षमा पुग्नु कानून र न्यायसम्मत नभएकोले वादीले प्रतिवादीबाट अंश पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला प्रमाण र तथ्यमा आधारित रहेको देखियो ।

६. अतः तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित जग्गामध्ये स्व. तेजनारायण चौधरी नाम दर्ताको कि.नं. १७२, १७३; भोलानाथ चौधरी नाम दर्ताको कि.नं. ३०६ फोड भई कायम कि.नं. ३९४; शिवनाथ नाउँ दर्ताको कि.नं. ३०३; अनुपादेवी नाउँ दर्ताको कि.नं. १२०; साधुदास नाम दर्ताको कि.नं. २८९ का जग्गाहरू वादी र प्रतिवादीको बीचमा अंशबन्डा लाग्ने सम्पत्ति देखियो । उक्त जग्गाहरू प्रतिवादी तेजनारायण चौधरीले मिति ०६०१०११९ मा आफ्नो छोरा भोलानाथसमेतको अंश भरपाई पास गरी दिएको देखिँदा वादी दाबीबमोजिम उक्त मिति ०६०१०११९ को अंश भरपाई बदर दर्ता बदर गरी वादीले २ भागको १ भाग अंश दिलाई दिनुपर्नेमा वादी दाबी नपुग्ने गरी भएको सुरु उदयपुर जिल्ला अदालतको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम प्रतिवादीहरूले एक आपसमा जग्गा तीन भाग गरी मिति ०६०१०११९ मा गरेको अंश भरपाई लिखत बदर भई सोअनुरूपको दर्तासमेत बदर भई वादी प्रतिवादीको नाउँमा हाल कायम रहेको तायदातीमा उल्लेख जग्गाहरूमध्येबाट वादीले फिराद दाबीबमोजिम २ भागको १ भाग अंश पाई उक्त जग्गाहरू दर्तासमेत हुने ठहर्याई भएको मिति २०६६।६।२९ को पुनरावेदन

अदालत, राजविराजको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । मिति २०७०।१०।८ मा यस अदालतबाट अ.बं २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाउँदा लिएको आधार प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा मिलेको देखिएन । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: इन्द्रकुमार खड्का
इति संवत् २०७३ साल जेष्ठ ५ गते रोज ४ शुभम्

निर्णय नं. ९६९८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
फैसला मिति : २०७३।०५।१४
०७२-CR-०९६३

मुद्दा: अङ्ग भङ्ग

पुनरावेदक/प्रतिवादी : झापा जिल्ला, दमक
नगरपालिका वडा नं. १४ घर भई हाल कारागार
कार्यालय, झापामा कैदमा रहेको रामकृष्ण राई
विरुद्ध
विपक्षी/वादी : निशा भन्ने चन्द्रकला राईको जाहेरीले
नेपाल सरकार

- जाहेरवालीको बाध्यात्मक कारणले परिवर्तित बयानलाई स्वतन्त्ररूपमा खण्डन गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । आफैँ पतिबाट अङ्गभङ्ग भएकी पीडित जाहेरवाली आफ्नै हित विरुद्ध किन बकपत्र गरिन् होला, कुन सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक कारणले वा के कारणले पीडित एकाएक परिवर्तन भइन सोच्नुपर्ने हुन्छ । पीडितले आफैँ अँध्यारोलाई किन स्वीकार्नु पर्यो होला त्यो पनि आँखा जस्तो शरीरको लागि सर्वाधिक नभई नहुने त्यस्तो शरीरको अंग जसबिना जीवन अत्यन्त चुनौतिपूर्ण बन्न पुगेको छ । स्वयमलाई पराजित गर्ने परिकल्पना न्यायमा गरेको हुँदैन । न्यायकर्ताले प्रतिकूल बयानको बाध्यात्मक परिस्थितिलाई मध्यनजर राख्नु पर्दछ । प्रतिकूल बयानलाई न्यायको कसीमा हेर्न आवश्यक हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

- फौजदारी कानून र न्यायको एउटा महत्त्वपूर्ण उद्देश्य भनेको कसुरदारलाई सजाय गर्नुको साथै अपराधको रोकथाम र नियन्त्रण गरी समाजमा शान्ति र व्यवस्था कायम गर्नु पनि हो । कसुरदारलाई सजाय तोक्दा दण्ड गरेजस्तो मात्र देखिनु हुँदैन । कसुरको मात्रा र गाम्भीर्यताअनुसार दण्ड पाएको अनुभूति गरी पश्चातापको वातावरण पनि सिर्जना हुने किसिमले दण्ड गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
विकाश दाहाल
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, कुटपिटको महलको २ नं.

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जिल्ला न्यायाधीश श्री रमेशराज पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री गुणराज ढुङ्गेल

माननीय न्यायाधीश श्री प्रमोदकुमार श्रेष्ठ वैद्य

फैसला

न्या. सपना प्रधान मल्ल : पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०७०।१२।२६ को फैसलाउपर यस अदालतमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई सोही ऐनको दफा ९(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छ:-

जिल्ला झापा दमक न.पा.वा.नं.१४ स्थित पूर्वमा देशु निरौलाको घर, पश्चिममा सीता थापाको घर, उत्तरमा श्याम कुमालको खाली जग्गा, दक्षिणमा मानबहादुर राईको घर यति चार किल्लाभिन्न उत्तर मोहडा भएको टिनको छाना, बाँसको टाटी भएको प्रतिवादी रामकृष्ण राईको घर, सो घर बरण्डामा बसिरहेकी चन्द्रकला राईलाई प्रतिवादीले बक्सिङ प्रहार गरी आँखा फुटाई दिएको, सो स्थान वरपर रगतको टाटा रहेको र घाइते चन्द्रकला राईलाई उपचारार्थ लगेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६९।२।८ को घटनास्थल मुचुल्का ।

प्रतिवादी रामकृष्ण राई म जाहेरवालाको श्रीमान् हुन् । निजले मलाई विवाह गरी घरमा ल्याएको केही महिना अगाडिदेखि कुटपिट गर्ने तथा हेलाहिंसा गर्ने गर्नु भएको भए तापनि सहै बसेकी थिएँ । निजले मादकपदार्थ सेवन गरी आई तेरो दायाँ आँखा फुटेर

अन्धी छस् अब बायाँ आँखा फुटाई दिन्छु भनी धम्की दिने गरेकोमा मिति २०६९।२।८ गते बिहान ५.०० बजेको समयमा म दलानमा बसिरहेको अवस्थामा मेरो कपालमा समाती प्रतिवादी रामकृष्ण राईले बक्सिङ प्रहार गरेको र म रुन कराउन थाल्दा मेरो बायाँ आँखामा प्रहार गर्दा बेहास भई छिमेकीको सहायताले वि.पि.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा उपचार गराई रहेको छु । मेरो दायाँ आँखा जन्मजात अन्धो रहेको र बायाँ आँखा विपक्षीले बक्सिङ प्रहार गरी फुटाई दिएको हुँदा निजलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको चन्द्रकला राईको जाहेरी दरखास्त ।

जाहेरवाला चन्द्रकला राईको पहिलेदेखि दायाँ आँखा अन्धो भएको र बायाँ आँखा सामान्य देख्ने भएकोले आँखा अस्पताल बिर्तामोडमा उपचार भई सुधार भइरहेको थियो । यस्तैमा मिति २०६९।२।८ गते बिहान अन्दाजी ५ बजेको समयमा मेरी श्रीमती आफ्नै घरको दलानमा बसी रहेकी र घर व्यवहारको कुरा गरी सम्झाई बुझाई गर्दा मलाई गालीगलौज गरेकीले मैले एक झापड हान्दा बायाँ आँखामा लाग्न गएकोले निजलाई तत्काल वि.पि. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा उपचार गर्न लगेको र चिकित्सकले अब आँखा ठीक नहुने सुझाव दिएकाले निजलाई घरमा ल्याई राखेको हो । मैले जानीजानी अन्धी होस् भनी कुटपिट गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकृष्ण राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

घाइते चन्द्रकला राईको पहिलेदेखि दायाँ आँखा देख्न नसक्ने (अन्धी) भएकी थिइन् । प्रतिवादीले बायाँ आँखा फुटाई दिन्छु भनी हल्ला गर्दथे । यस्तैमा मिति २०६९।२।८ गते प्रतिवादीले रामकृष्ण राईले जाहेरवालीलाई बक्सिङ प्रहार गरी बायाँ आँखा फुटाई दिएको हुँदा निजलाई तत्काल एम्बुलेन्स बोलाई वि.पि कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान,

धरानमा उपचार गर्न पठाएको हो। चिकित्सकले आँखा बिग्रियो भनी घाइतेलाई डिस्चार्ज गरेको हो। प्रतिवादी रामकृष्ण राईले जानीजानी बक्सिङ प्रहार गरी जाहेरवालीको बायाँ आँखा फुटाई अङ्गभङ्ग गरेको हुँदा कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रूपा राईसमेतले लेखाई दिएको प्रायः एकै मिलानको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

मेरो बहिनी जाहेरवाली चन्द्रकला राईलाई प्रतिवादी रामकृष्ण राईले पहिलादेखि नै कुटपिट गर्ने र तेरो आँखा फुटाई दिन्छु भनी धम्काउने गर्थे। मिति २०६९।२।१८ गते मेरो बहिनी चन्द्रकला राईलाई बक्सिङ प्रहार गरी आँखा घाइते बनाएकोले धरानमा उपचार गराएको र चिकित्सकले आँखा बिग्रियो भनेको हो। प्रतिवादीले आँखा फुटाई अन्धी बनाई अङ्गभङ्ग बनाएको हुँदा कानूनबमोजिम सजाय होस् भन्नेसमेत व्यहोराको जीतबहादुर राईले लेखाई दिएको घटना विवरण कागज।

प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई आफ्नी श्रीमतीको एउटा आँखा पहिलादेखि नै अन्धो छ भन्ने जान्दाजान्दै पटकपटक तेरो अर्को आँखा फोरी अन्धो पारी दिन्छु भन्दै आएकोमा वारदातको मिति समयमा पीडित चन्द्रकला राईलाई कुटपिट गरी बायाँ आँखासमेत फोरी पूर्णरूपमा अन्धो बनाई दिएकाले निज प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई मुलुकी ऐन, कुटपिटको महलको २ (१) नं.को कसुर अपराधमा सोही महलको ६ नं.बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको अभियोग पत्र।

मेरो श्रीमतीको दायाँ आँखा मैले विवाह गर्नु अगाडि नै बन्द थियो। जलविन्दु भएको कारण बन्द भएको भन्दथे। बायाँ आँखा पनि कमजोर थियो। बारम्बार आँखाको उपचार गर्न लगिरहेको थिएँ। घरायसी सामान्य कुरामा मेरो भाइलाई सम्झाई देउ, तिमीले भनेको मान्दछकी भनी श्रीमतीलाई भनेकोमा मेरो श्रीमती अली झर्केर तपाइँको भाइ तपाइँले

भनेको त मान्दैनन् मैले भन्दा के मान्छन् भन्दै झर्की रहेको थिइन। मैले बाहिर नकराउ घरभित्र जाउ भन्दै सामान्य झापड हानेको थिएँ। त्यही बेला उनी पनि मतिर फर्किन्छन् र मैले मुखमा हानेको तर आँखामा पर्न गएको हो। निजको आँखा पनि कमजोर भएकाले डाक्टरकोमा औषधि गर्दा पनि आँखा देख्न नसकेको हो। अहिले मेरो श्रीमती दुवै आँखा देख्न सकिदैनन्। सँगै मिलेर बसेको श्रीमतीको आँखा फुटाई दिउँ भनेर हानेको त थिइन, सन्जोगवश यस्तो घटना हुन पुगेको हो। अचानक त्यस्तो दुर्घटना हुन पुगेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामकृष्ण राईले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा हाल प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई अ.बं.११८(२) नं. बमोजिम थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु र प्रतिवादी चुक्ता हुँदा बादी प्रतिवादीका साक्षीसमेत बुझी पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु अदालतको आदेश।

जाहेरवाली र प्रतिवादी श्रीमान् श्रीमती हुन्। उनीहरू बीचमा सामान्य विवाद भएको हुँदा प्रतिवादी घर बाहिर निस्कँदा कहाँ गएको किन घरबाट बाहिर निस्केको भनी श्रीमान्लाई फर्काउन घरबाहिर निस्कँदा ढोकाको छेउमा ठोकिन पुगी जाहेरवालीको आँखा फुटेको हुनुपर्छ। जाहेरवालीको एउटा आँखा पहिलादेखि ड्यामेज थियो। अर्को आँखा पनि एकदमै कमजोर थियो। घटना हुनुभन्दा केही समयअगाडि मेरो जाहेरवालीसँग भेट भई गफ हुँदा मेरो त अर्को आँखा पनि एकदमै देख्न छाडी सके अली अली देख्छु, कहिले राम्रो देखिदैन भन्थिन। बुढाबुढीको झगडा त एउटा निहुँ मात्र हो। प्रतिवादीले गरेको कारणबाट जाहेरवालीको आँखा फुटेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी नमकुमार चेम्जोडले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा मैले रिसको झोकमा हालेको हो। यो मैले लगाएको आरोप झुठ्ठा

हो । दाहिने आँखा पहिलेदेखि नै बन्द थियो । देब्रे आँखा पनि जलबिन्दु भएको डाक्टरले भनेको थियो । आँखा कमजोर भई औषधि गर्दै थिएँ । भद्रपुरबाट काठमाडौँको अस्पतालमा गएर दुवै आँखा फेर्नुपर्छ भनेको थियो । घरमा मेरो श्रीमान्सँग सामान्य विवाद हुँदा मेरो श्रीमान् मलाई दड्गाएर राति बाहिर निस्कन खोज्नुभयो । मैले राति कहाँ जानु हुन्छ भनी समाउन जाँदै थिएँ, श्रीमान् केही पर पुग्नु भएको रहेछ । अँध्यारो भएकाले म ठोक्किएर हुत्तिन गई मेरो घरको टाटी बेराको किलाछेउमा लड्न पुग्दा किलामा मेरो आँखा पर्न गई आँखा फुटेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाली निशा भन्ने चन्द्रकला राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा जाहेरवाली चन्द्रकला राईलाई घर व्यवहारको विषयमा सम्झाई बुझाई गर्दा निजले मलाई मुख फर्काई गालीगलौज गरेपछि मैले हल्ला नगर भनी एक झापड आँखामा हानिदिएको हो । मैले हानेको झापड बायाँ आँखामा लाग्न गई बायाँ आँखाको नानी फुटेर अन्धी भएकी हुन् भनी लेखाएको देखिन्छ भने अदालतमा समेत आफूले हानेको झापडबाट जाहेरवालीको बायाँ आँखा फुटेको हो भनी साबित रही बयान गरेको देखिन्छ । निजको उक्त साबिती बयानलाई मौकाको जाहेरी दरखास्त, मौकामा कागज गर्ने जीतबहादुर राईले लेखाइदिएको कागज, वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूको भनाइसमेतले पुष्टि गरेको हुँदा जाहेरवालीले अदालतमा उपस्थित भई प्रतिवादीले कुटेर मेरो आँखा फुटेको होइन भनी गरेको बकपत्रसँग यो इजलास सहमत हुन सकेन । तसर्थ प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई हानेको झापडले जाहेरवालीको बायाँ आँखा फुटी अङ्गभङ्ग भएको भन्ने पुष्टि हुँदा प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई मुलुकी ऐन, कुटपिटको महलको ६ नं. बमोजिम ८ (आठ) वर्ष कैद र १०,०००।- (दशहजार) जरिवाना हुने ठहर्छ भन्ने

झापा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

मैले जाहेरवालीलाई मनसायपूर्वक आँखा फुट्ने गरी झापड हानेको होइन, सम्झाउन, तर्साउनमात्र खोजेको हो भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेकोमा सोलाई बढाई चढाई गरी लेखिएको, जाहेरवालीको पहिलादेखि नै एउटा आँखा नदेख्ने गरी अन्धो भएको र दोस्रो आँखा पनि कमजोर भएकोले औषधि गर्दै गरेको भएपनि आँखा देख्न नसकेको हो । मैले हानेको झापडले आँखा फुटी अन्धो नभएको, जाहेरवालीले अदालतमा बकपत्र गर्दा मलाई कुटेको कारण अन्धो नभई म दैलोबाट बाहिर निस्कने क्रममा लडेर किल्लामा आँखा पर्न गई फुटेको हो भनी बकपत्र गरेको र मेरो साक्षीसमेतले जाहेरवालीको एउटा आँखा पहिलेदेखि नै अन्धो भएको र एउटा आँखा दैलोमा लडेर फुटेको भनी बकपत्र गरेकोमा सोतर्फ ध्यान नै नदिई सुरु अदालतले मलाई सजाय गर्ने गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टाई सफाइ पाउँ भन्नेसमेतको व्यहोराको प्रतिवादी रामकृष्ण राईको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रतिवादी रामकृष्ण राईको प्रहारबाट पीडित चन्द्रकला राईको बायाँपट्टिको एउटा आँखामात्र फुटी अङ्गभङ्ग भएको सन्दर्भमा निज प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई कुटपिटको ६ नं. बमोजिम ८ (आठ) वर्ष कैद र दशहजार रुपैयाँ जरिवाना सजाय गरेको सुरु झापा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१०।१७।४ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका लागि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, इलामलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, इलामबाट भएको आदेश ।

एउटा अङ्ग बेकम्मा भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादीले अर्को अङ्ग पनि काम नलाग्ने बनाइदिने कार्यले उक्त अङ्ग पूर्णरूपमा काम नलाग्ने भई सो

अङ्गको पूर्ण रूपमा अङ्गभङ्गका रूपमा रहन जाने अवस्था भएबाट आँखा नदेख्ने गरी आँखा फुटाली दिएको देखिन गएकाले सुरु झापा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१०।१७ को फैसला मिलेकै देखिँदा सुरु सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसक्ने भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला ।

पुनरावेदन अदालत, इलामले फैसला गर्दा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणको विश्लेषण नगरी भएको फैसलामा चित्त बुझेको छैन । मैले वारदातपूर्व कहिल्यै आँखा फोरिदिन्छु भनेको थिइन । जाहेरवालीलाई मनसायपूर्वक आँखा फुट्ने गरी झापड हानेको होइन, सम्झाउन, तर्साउनमात्र खोजेको हो भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेकोमा सोलाई बढाई चढाई गरी लेखिएको, जाहेरवालीको पहिलादेखि नै एउटा आँखा नदेख्ने गरी अन्धो भएको र दोस्रो आँखा पनि कमजोर भएकोले औषधि गर्दै आएको हो । मैले हानेको झापडले आँखा फुटी अन्धो भएको होइन । अज्ञानता पूर्वक उक्त घटना हुन गएकोमा श्रीमतीको बाचुन्जेल स्यारसुसार गर्न पाउँ बालक छोरीहरूको पनि बिजोग भएको छ भनी पश्चताप गरेको छु । पुनरावेदन अदालतले कुटपिटको ६ नं. को (एउटै किसिमको काम लिने एउटाभन्दा बढी अंग हुनेमा सोमध्ये एउटा अंग मात्र बेकम्बा पारी दिएको भए मलाई भएको सजायमा आधा सजाय गर्नुपर्छ) गलत व्याख्या भएको छ । सोतर्फ ध्यान नै नदिई सुरु अदालतले मलाई सजाय गर्ने गरेको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला उल्टाई सफाइ पाउँन न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिपाउँ भन्नेसमेतको व्यहोराको प्रतिवादी रामकृष्ण राईको यस अदालतमा दर्ता हुन आएको निवेदन पत्र ।

यसमा पीडित जाहेरवाली स्वयम्ले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा लडेर किलामा आफ्नो

आँखा परी फुटेको भनी बकपत्र गरेकोमा सोलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई कसुरदार ठहर गरी सजाय गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०७०।१२।२६ को फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ तथा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४क र १८५ नं. को त्रुटि देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने मिति २०७२।०२।२१ को यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विकाश दाहालले जाहेरवाली पीडित र प्रतिवादी लग्ने स्वास्नी हुन, दुवै पक्षबीच विवाद हुँदा भवितव्य भई आँखामा लाग्न गएको हो । जाहेरवालाले अदालतमा बकपत्र गर्दा किटानी साथ आफैँ लडी आँखा फुटेको भनेकी छन । समान काम गर्ने २ अङ्गमध्ये एउटा अङ्गभङ्ग भएमा आधा मात्र सजाय गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था छ, जलबिन्दुले गर्दा एउटा आँखा बिग्रेको हो, विवादका क्रममा मात्र भवितव्य पर्न गएको हो भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

उल्लिखित बहस जिकिर, पुनरावेदनसहितको मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातसमेत अध्ययन गरी हेर्दा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले पीडित जाहेरवालीलाई कुटपिट गरी दायौँ आँखा जन्मजात अन्धो रहेकोमा बायाँ आँखा प्रतिवादीले बक्सिङ प्रहार गरी फुटाइदिएकोले निज प्रतिवादीलाई कारवाही गरिपाउँ भन्ने जाहेरी दरखास्तसमेतको आधारमा प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, कुटपिटको महलको २(१) नं. को कसुरमा सोही महलको ६ नं. बमोजिम सजायसमेतका लागि अभियोगपत्र पेस भएकोमा प्रतिवादीलाई ८ वर्ष कैद रु. १०,०००।- जरिवाना हुने ठहर्छ भनी सुरु झापा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरेको

पुनरावेदन अदालत, इलामको फैसलाउपर पुनरावेदक रामकृष्ण राईले चित्त नबुझाई मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भन्ने निवेदन दर्ता भई पुनरावेदनको निस्सा प्रदान गर्ने आदेश भई पुनरावेदन दर्ता हुन आएको देखियो ।

यसमा पुनरावेदन अदालत, इलामले गरेको फैसला मिलेको छ, छैन् र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गरी हेर्दा प्रतिवादी रामकृष्ण राईले गरेको मुक्का प्रहारबाट जाहेरवाला चन्द्रकला राईको आँखा फुटेको कुरामा कुनै विवाद देखिँदैन । जिल्ला झापा दमक न.पा.वा.नं.१४ स्थित पूर्वमा देशु निरौलाको घर, पश्चिममा सीता थापाको घर, उत्तरमा श्याम कुमालको खाली जग्गा, दक्षिणमा मानबहादुर राईको घर यति चार किल्लाभिन्न उत्तर मोहडा भएको टिनको छाना, बाँसको टाटी भएको प्रतिवादी रामकृष्ण राईको घर, सो घर बरन्डामा बसिरहेकी चन्द्रकला राईलाई प्रतिवादीले बक्सिङ प्रहार गरी आँखा फुटाइदिएको, सो स्थान वरपर रगतको टाटा रहेको र घाइते चन्द्रकला राईलाई उपचारार्थ लगेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६९।२।८ को घटनास्थल मुचुल्का देखिन्छ । पीडित निशा राईलाई उपचारको लागि २१/०५/२०१२ मा B.P.Koirala Institute Of Health Sciences, Ghopa, Dharan मा भर्ना गरेको उक्त अस्पतालको Emergency Lab Report बाट देखिन्छ । निशा भन्ने चन्द्रकला राईको बायाँ आँखा अङ्गभङ्ग भएको भनी B.P.Koirala Institute Of Health Sciences, Dharan को च.न. ४७७५ मिति २०६९।०३।०८ को पत्रसाथ प्राप्त घा जाँच प्रतिवेदनसमेतबाट देखिँदा जाहेरवाला निशा भन्ने चन्द्रकला राईको बायाँ आँखा तत्कालिन चोटबाट अङ्गभङ्ग भएको पुष्टि हुन आयो ।

३. अब यी प्रतिवादी रामकृष्ण राईको मुक्का

प्रहारबाट जाहेरवालाको बायाँ आँखा अङ्गभङ्ग भएको हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा मेरा पति प्रतिवादी रामकृष्ण राईले मलाई विवाह गरी घरमा ल्याएको केही महिनादेखि कुटपिट गर्ने तथा हेलाहिंसा गर्ने गरेको भए तापनि सहैरै बसेकी थिएँ । निजले मादकपदार्थ सेवन गरी आई तेरो दायोँ आँखा फुटेर अन्धी छस् अब बायाँ आँखा फुटाई दिन्छु भनी धम्की दिने गरेकोमा मिति २०६९।२।८ गते बिहान ५.०० बजेको समयमा म दलानमा बसिरहेको अवस्थामा मेरो कपालमा समाती बक्सिङ प्रहार गरेको र म रुन कराउन थाल्दा मेरो बायाँ आँखामा प्रहार गर्दा बेहोस भई छिमेकीको सहायताले वि.पि. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा उपचार गराइरहेको छु । मेरो दायोँ आँखा जन्मजात अन्धो रहेको र बायाँ आँखा विपक्षीले बक्सिङ प्रहार गरी फुटाइदिएको हुँदा निजलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको स्वयम् पीडित चन्द्रकला राईको किटानी जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएको पाइन्छ ।

४. पुनरावेदक / प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतसमक्ष बयान गर्दा जाहेरवाला चन्द्रकला राईको पहिलेदेखि दायोँ आँखा अन्धो भएको र बायाँ आँखासमेत सामान्य देख्ने भएकोले आँखा अस्पताल बिर्तामोडमा उपचार भई सुधार भइरहेको थियो । यस्तैमा मिति २०६९।२।८ गते बिहान अन्दाजी ५ बजेको समयमा मेरी श्रीमती आफ्नै घरको दलानमा बसी रहेकी र घर व्यवहारको कुरा गरी सम्झाई बुझाई गर्दा मलाई गालीगलौज गरेकीले मैले एक झापड हान्दा बायाँ आँखामा लाग्न गएकोले निजलाई तत्काल वि.पि. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरानमा उपचार गर्न लगेको र चिकित्सकले अब आँखा ठीक नहुने सुझाव दिएकाले निजलाई घरमा ल्याई राखेको हो । मैले जानीजानी अन्धी होस् भनी कुटपिट गरेको होइन

भने तापनि आफ्नो मुक्का प्रहारबाट आँखा फुटेको कुरामा साबित भई बयान गरेको देखियो ।

५. आफ्नो मुक्का प्रहारबाट आँखा फुटेको कुरालाई प्रतिवादीले स्वीकारै गरी केवल आँखा फुटाउने गरी हानेको होइन भन्नेसम्म जिकिर लिएको देखिन्छ । यसरी प्रतिवादीको प्रहारबाट आँखा फुटेको कुरामा विवाद भएन । अब नियतबश प्रहार गरेको होइन भन्ने कुरा र एउटामात्र आँखा फुटाएको हुँदा सजाय हुने भएको खण्डमा के कति सजाय हुनुपर्ने हो भन्ने पुनरावेदन जिकिर सम्बन्धमा विचार गर्दा जाहेरवाली पीडितले जाहेरीमा नै प्रतिवादीले तेरो दायाँ आँखा फुटेर अन्धी छस् अब बायाँ आँखा फुटाई दिन्छु भनी धम्की दिने गरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसरी निजले आँखा फुटाई दिन्छु भनी वारदात घटनाभन्दा पहिलेदेखि नै बारबार धम्की दिँदै आउनु, प्रहार पनि आँखामा नै हुनु र आँखा फुटने गरी नै प्रहार गर्नुलाई संयोगमात्र मान्न नसकी प्रतिवादीले निर्दयताका साथ आँखा फुटाउने नै सुनियोजित तवरबाट प्रहार गरेको देखिन्छ । आँखा फुटाउने तवरले प्रहार गरेको नभई सामान्यरूपमा प्रहार गरेको भन्ने प्रतिवादीको बयान एवं पुनरावेदन जिकिर हेर्दा सामान्यरूपमा प्रहार भएको भए आँखाबाहेक शरीरको अनुहारको अन्यत्र भागमा लाग्नु पर्नेमा अन्यत्र लागेको नभई केवल आँखामा नै ताकी प्रहार गरेको मुक्काले आँखा फुटेको कुरा जाहेरी दरखास्त, प्रतिवादीको अदालत तथा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान, घा जाँच प्रतिवेदनसमेतका प्रमाण कागजातले समेत एक अर्कोमा समर्थित गरेको देखिँदा प्रतिवादीले मुक्का प्रहार गरी आँखा फुटाई दिएको प्रमाणित हुन आयो ।

६. जहाँसम्म पीडित जाहेरवाली स्वयम्ले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा लडेर किलामा आफ्नो आँखापरी फुटेको भनी बकपत्र गरेकोमा सोलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई कसुरदार ठहर

गरी सजाय गरेको भन्ने आधारमा निस्सा दिइएको छ सोतर्फ विचार गर्दा जाहेरवालीको बाध्यात्मक कारणले परिवर्तित बयानलाई स्वतन्त्ररूपमा खण्डन गर्नुपर्ने अवस्था रहन्छ । आफैँ पतिबाट अङ्गभङ्ग भएकी पीडित जाहेरवाली आफ्नै हित विरुद्ध किन बकपत्र गरिन् होला, कुन सामाजिक, सांस्कृतिक र आर्थिक कारणले वा के कारणले पीडित एकाएक परिवर्तन भइन सोचनपर्ने हुन्छ । पीडितले आफैँ अध्यारोलाई किन स्वीकार्नु पर्यो होला त्यो पनि आँखा जस्तो शरीरको लागि सर्वाधिक नभई नहुने त्यस्तो शरीरको अंग जसबिना जीवन अत्यन्त चुनौतिपूर्ण बन्न पुगेको छ । स्वयमलाई पराजित गर्ने परिकल्पना न्यायमा गरेको हुँदैन । न्यायकर्ताले प्रतिकूल बयानको बाध्यात्मक परिस्थितिलाई मध्यनजर राख्नु पर्दछ । प्रतिकूल बयानलाई न्यायको कसीमा हेर्न आवश्यक छ । प्रतिवादी रामकृष्ण राई स्वयम्ले पीडितलाई हिकारिएको कुरामा स्वीकारोक्ति रहेको छ । साथै सम्पूर्ण वस्तुगत प्रमाणले प्रतिवादीले हिकारिएको कुरालाई स्थापित गरेको छ । वस्तुगत प्रमाणलाई खण्डित गर्न नसकेको अवस्थामा यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरेको मिति २०७२।०२।२९ को आदेशमा निस्सामा दिइएको कारणसँग सहमत हुन सकिएन ।

७. प्रतिवादीलाई के कति सजाय हुने भन्नेसम्बन्धमा विचार गर्दा अब एउटासम्म आँखा फुटाएकोमा एउटै काम गर्ने दुई अङ्गमध्ये एक अङ्गभङ्ग गराएको मानी सो अनुरूप सजाय निर्धारण गर्नुपर्ने हो वा एउटा आँखा पहिले नै काम नलाग्ने भएका कारण अङ्गभङ्गबापतको पुरै सजाय गर्नुपर्ने हो सोसम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखियो । फौजदारी कानून र न्यायको एउटा महत्त्वपूर्ण उद्देश्य भनेको कसुरदारलाई सजाय गर्नुको साथै अपराधको रोकथाम र नियन्त्रण गरी समाजमा शान्ति र व्यवस्था कायम गर्नु पनि हो । कसुरदारलाई सजाय तोक्दा दण्ड गरे जस्तो

मात्र देखिनु हुँदैन। कसुरको मात्रा र गाम्भीर्यताअनुसार दण्ड पाएको अनुभूति गरी पश्चातापको वातावरण पनि सिर्जना हुने किसिमले दण्ड गर्नुपर्ने हुन्छ। यी पुनरावेदक र पीडित पतिपत्नी नाताका भई सँगै बसोबास गरेको तथ्यमा विवाद छैन। पतिपत्नीको सम्बन्ध पूर्णतः माया, विश्वास र सम्मानमा अडेको हुन्छ र यसमा एउटाले अर्काको विरुद्धमा कुनै आपराधिक घटना घटाउन सक्ने परिकल्पनासमेत गरेको हुँदैन। पत्नीसँग कुनै कारणले बेमेल हुँदा संवेदनशील अङ्ग आँखामा प्रहार गर्नुपर्ने अवस्था र कारण हुँदैन। समानता तथा आत्म सम्मानका साथ बाँच्न पाउने मानिसको नैसर्गिक अधिकार हो। कुनै पनि बहानाबाजी, कारण, अवस्था वा परिस्थितिले पनि सो अधिकार हनन् हुनु हुँदैन। आफ्नो संरक्षकत्वमा रहेकी, आफूले सदैव रक्षा गर्नुपर्ने पत्नीलाई अन्धो बनाएको अवस्थामा निजलाई कम सजाय गरी सजाय घटाउने अवस्था र कारण हुँदैन। घर र पति जसबाट जहाँ आफू बढी सुरक्षित अनुभूति गर्दछन् कि सोही ठाउँमा र व्यक्तिबाट हिंसित हुनु बढी डर लाग्दो अवस्था हो। यस्तोमा लाग्ने पीडक भएकै आधारमा सजाय घटाउँदा न्यायोचित नहुनुका साथै घरेलु हिंसा नियन्त्रण र रोकथाममा बाधकसमेत हुन सक्दछ। नाताले अपराधबाट उन्मुक्ति वा Concession पाउन सक्दैन।

८. यी पीडितको एउटा अङ्ग पहिले नै पूर्ण रूपमा काम नदिने छ। सो कुराको प्रतिवादीलाई पूर्ण जानकारी छ। त्यस्तो एउटा अङ्ग बेकम्मा भइरहेको अवस्थामा अर्को अङ्ग पनि काम नलाग्ने बनाई दिने कार्यले उक्त अङ्ग पूर्णरूपमा काम नलाग्ने भई सो अङ्गको पूर्ण रूपमा अङ्गभङ्गका रूपमा रहन जाने अवस्था हुन्छ। जसको परिणाम स्वरूप एउटै काम दिने दुई अङ्गमध्ये एक अङ्गमात्र अङ्गभङ्ग भएको भन्ने अवस्था प्रस्तुत मुद्दाको पीडितको अवस्था रहेको छैन। सो भएबाट आँखा नदेख्ने गरी आँखा फुटाली

शक्तिहीन गरिदिएको देखिन गई सोही मुताबिक सजाय निर्धारण हुने देखियो।

९. मुलुकी ऐन, कुटपिटको महलको २ नं. मा आँखाको हेर्ने शक्ति हीन गरी वा आँखा फोरी दृष्टिविहीन बनाइदिनामा अङ्गभङ्गको खत ठहर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। त्यसै गरी सोही महलको ६ नं. मा दृष्टिविहीन बनाएको खतमा सो गर्नेलाई ३ लाख जरिवाना गरी ८ वर्ष कैद गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था हुँदा एउटा अङ्ग बेकम्मा भइरहेको अवस्थामा अर्को अङ्ग पनि काम नलाग्ने बनाई दिने कार्यले आँखा जस्तो शरीरको महत्त्वपूर्ण अङ्ग पूर्णरूपमा काम नलाग्ने भई सो अङ्गको पूर्णरूपमा अङ्गभङ्गका रूपमा रहन जाने अवस्था हुँदा यी प्रतिवादीले आफ्नी श्रीमतीलाई पूर्णरूपमा दुवै आँखा नदेख्ने गरी दृष्टिविहीन बनाएको प्रमाणित हुन आयो।

१०. अतः माथि उल्लिखित आधार, कारण प्रमाणको विवेचनाबाट प्रतिवादी रामकृष्ण राईले दायाँ आँखा नदेख्ने पीडित जाहेरवाला निशा भन्ने चन्द्रकला राईलाई कुटपिट गरी निजको बायाँ आँखा फोरी दृष्टिविहीन बनाई मुलुकी ऐन, कुटपिटको महलको २ नं. अन्तर्गतको कसुर गरेको निर्विवादरूपमा पुष्टि भएकोले कुटपिटको महलको ६ नं. बमोजिम प्रतिवादी रामकृष्ण राईलाई ८ (आठ) वर्ष कैद र रु.१०,०००।- (दश हजार) जरिवानाको सजाय हुने ठहर्याई सुरु झापा जिल्ला अदालतले मिति २०६९।१०।१७ मा गरेको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०७०।१२।२६ को फैसला मिलेकै देखिँदा यस अदालतबाट मिति २०७२।०२।२९ मा प्रदान गरिएको निस्सासँग सहमत हुन सकिएन। झापा जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, इलामको मिति २०७०।१२।२६ को फैसला सदर हुने ठहर्छ। प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको फैसलाको जानकारी थुनामा

रहेका प्रतिवादीलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी नियमानुसार मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत: कोशलेश्वर ज्ञवाली
इति संवत् २०७३ साल भदौ १४ गते रोज ३ शुभम्।

निर्णय नं. १६९९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
आदेश मिति : २०७३।०४।२५
०६८-WO-०८५९

विषय:- उत्प्रेषण

निवेदक : जिल्ला सप्तरी विसहरीया गा.वि.स. वडा नं. ८
बस्ने मदोदरलाल देवको छोरा घनश्याम देव
विरूद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, भौतिक योजना तथा निर्माण
मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत

- निवेदकको कम्पनीको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ मा नेपाल सरकारका कर्मचारीले पाएसरहको जीवन बिमा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ भन्नुको तात्पर्य बिमा प्राप्त गर्नको लागि पनि सोही आधार र सर्तको पालना गरिएको

हुनुपर्छ भन्ने हो। सरकारी कर्मचारीले जस्तो बिमा कोषमा योगदान नगर्ने तर सरकारी कर्मचारीसह उपलब्ध गराइनेछ भन्ने व्यवस्था लेखिएकै आधारमा जीवन बिमाको सुविधाको दाबी गर्न मिल्दैन। निवेदकको हकमा हेर्दा कम्पनीमा बिमा कोष खडा गर्ने तथा कर्मचारीहरूले उक्त कोषमा मासिकरूपमा निश्चित रकम योगदान गर्ने व्यवस्था रहेको देखिएन। यसरी कुनै पनि योगदान बिना बिमा रकम सुविधा पाउनुपर्ने भन्ने निवेदनको मागसँग सहमत हुन नसकिने।

(प्रकरण नं. ३)

- बिमासम्बन्धी अवधारणा योगदान (Insurance Premium) मा आधारित रहेको हुन्छ। बिमा गर्दा बिमकले बिमितलाई बिमासुविधा उपलब्ध गराउँछ भने त्यसको प्रतिफल(Consideration) स्वरूप बिमितले पनि निश्चित रकम योगदानको रूपमा बिमकलाई उपलब्ध गराउँछ। बिमासम्बन्धी यो आधारभूत अवधारणा हो। योगदान (Insurance Premium) बिना बिमा हुन सक्दैन। प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकलाई बिमित तथा कम्पनीलाई बिमक मानी हेर्दा निवेदकले कुनै योगदान नगरेको अवस्थामा कम्पनीबाट बिमाबापतको सुविधाको दाबी गर्नु बिमासम्बन्धी आधारभूत अवधारणाको समेत विपरीत रहेको देखिने।

(प्रकरण नं. ४)

रिट निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता
सविता बराल र विद्वान् अधिवक्ता डालकुमार
खड्का

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
अर्जुनप्रसाद कोइराला
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०३९
- निजामती सेवा ऐन, २०४९

आदेश

न्या. दीपककुमार कार्की : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ।

म निवेदकले विपक्षी कम्पनीमा मिति २०३२।१।२६ मा नियुक्ति लिई सुपरभाइजर पदमा ५८ वर्षसम्म काम गरी मिति २०६६।१।२८ को पत्रले मिति २०६६।१।२१ देखि पाँचौं तहबाट अनिवार्य अवकाश पाई सेवाबाट अलग भएको हुँ। म निवेदकले अनिवार्य अवकाश लिँदा विपक्षी नेशनल कन्सल्टन्स कम्पनीको कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ मा व्यवस्था भएबमोजिम प्राप्त गर्ने बिमालगायतका सम्पूर्ण सुविधाहरू प्राप्त गरी अवकाश जीवन व्यतित गरिआएकोमा विपक्षी कम्पनीबाट मिति २०६८।१।२२ को एक पत्र प्राप्त गरी हेर्दा मैले अनिवार्य अवकाश प्राप्त गर्दा विपक्षी कम्पनीबाट उल्लिखित नियमबमोजिम बुझेको बिमाबापतको रकम विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६८।१।१७ को पत्रअनुसारको निर्देशनबमोजिम कम्पनीमा अविलम्ब फिर्ता गर्नु भनी माग गरिएको रहेछ। म निवेदकलाई विपक्षी कम्पनीले अनिवार्य अवकाशको समयमा उपलब्ध गराएको बिमाबापतको रकम नेशनल कन्सल्टन्स कम्पनीको कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ मा २०४४ सालमा पहिलोपटक संशोधन गरी सोको

अनुसूची १४ बमोजिमको व्यवस्थाअनुसार म तथा म जस्ता विपक्षीका अन्य कर्मचारीहरूलाई उपलब्ध गरिएको हो।

यसरी म निवेदकलाई विपक्षी कम्पनीको सञ्चालक समितिले नेशनल कन्सल्टन्स कम्पनी नेपाल लिमिटेडको कर्मचारी सेवा शर्त नियमावली, २०३९ बमोजिम विधिवत निर्णय गरी बिमाबापत दिएको रकम फिर्ता गर्नु भनी मलाई गरेको पत्राचारले मलाई कानूनको अगाडि समान व्यवहार गर्ने र मेरो सम्पत्तिसम्बन्धी संवैधानिक अधिकार माथि प्रत्यक्षरूपमा आघात पुर्याउने कार्य भएको छ। विपक्षी कम्पनीले बिमा रकम फिर्ता गर्नु भनी मलाई प्रेषित गरेको पत्रसँग संलग्न रहेको विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको पत्र हेर्दा मैले विपक्षी कम्पनीसँग प्राप्त गरेको बिमा रकम अनुसन्धानको क्रममा नियमविपरीत भुक्तानी गरिएको हुनाले मसमेतबाट सो रकम फिर्ता गर्न लगाउने भन्ने मात्र उल्लेख भएको तर कुन ऐन नियमको खिलाफमा मैले विपक्षी कम्पनीबाट बिमाबापतको रकम बुझेको हो भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट केही उल्लेख नगरी मनोगतरूपमा गरेको अनुसन्धान र सोको परिणामसमेत मनोगत भएको अवस्थामा त्यस्तो पत्रको भरमा प्रचलित कानूनबमोजिम तालुक मन्त्रालयहरूको समेत सहमतिमा मैले प्राप्त गरेको बिमा रकम फिर्ता गर्नुपर्ने भन्नको लागि विपक्षीहरूले कुनै कानूनी आधार लिन नसकेबाट विपक्षीहरूको उक्त पत्र मनोगत एवं गैरकानूनी रहेको छ।

अतः विपक्षीहरूको उक्त काम कारवाहीबाट म निवेदकलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३ र १९ तथा २३ द्वारा प्राप्त मौलिक हकको उपयोग गर्नबाट वञ्चित गरेको हुँदा विपक्षीहरूको उल्लिखित मितिको गैरकानूनी पत्र एवं सो पत्रमा उल्लिखित रकम फिर्ता गराउने विषयसँग सम्बन्धित निर्णयहरूलाई आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकलाई दिएको बिमाबापतको रकम फिर्ता नगर्नु नगराउनु भनी

विपक्षीको नाममा परमादेशलगायत अन्य उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ साथै रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलाग्दासम्म मिति २०६८।११।२२ को पत्र कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन।

निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी गर्नु नपर्ने कारण भएमा १५ दिनभित्र आफैं वा कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमाफत लिखित जवाफ पेस गर्नु तथा अर्को आदेश नभएसम्म उक्त पत्र कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी यस अदालतबाट भएको मिति २०६८।१२।१४ को आदेश।

विपक्षी रिट निवेदकले यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीबाट विपक्षीलाई असर पुगेको हो सो कुराको जिकिर आफ्नो रिट निवेदनमा कहींकतै पनि उल्लेख नै नगरी असम्बन्धित यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अर्थ मन्त्रालयको यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ।

यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीले विपक्षीको संवैधानिक तथा कानूनी हकहरूमा प्रतिकूल असर पुगेको हो सो कुरा निवेदकले उल्लेख गर्न नसकी केवल यस मन्त्रालयको नाम विपक्षी महलमा मात्र उल्लेख गरेको र यस मन्त्रालयबाट रिट निवेदकको संवैधानिक तथा कानून हकअधिकारमा असर पुग्ने गरी कुनै काम कारवाही नगरिएको व्यहोरा सम्मानित अदालतसमक्ष अनुरोध गर्दछु। रिट निवेदकले प्राप्त गरेको बिमा रकम कम्पनीलाई फिर्ता गर्नु नपर्नेमा सोविपरीत फिर्ता गर्नु भनी मिति २०६८।१२।२२ मा जारी गरेको पत्रको सम्बन्धमा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने नै होइन। यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको प्रस्तुत निवेदन निरर्थक र निराधार भएकोले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयको यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ।

नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी नेपाल लिमिटेडको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली अनुसूची १४ को (१) मा कम्पनीका स्थायी कर्मचारीहरूलाई नेपाल सरकारका कर्मचारीले पाएसरहको जीवन बिमा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ भन्ने उल्लेख भएको र नेपाल सरकारका निजामती कर्मचारीहरूको हकमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४० क (२) मा भएको बिमा सुविधासम्बन्धी व्यवस्था हेर्दा, नेपाल सरकारले सावधिक जीवन बिमा कोष स्थापना गर्ने र प्रत्येक कर्मचारीको मासिक तलबबाट दुईसय रूपैयाँ कट्टा गरी सो कोषमा जम्मा गर्ने र त्यति नै रकम नेपाल सरकारले थपगरी सेवा निवृत्त भएका कर्मचारीलाई बिमाङ्क रकम र बोनस भुक्तानी दिने भन्ने उल्लेख भएकोमा सोहीबमोजिम नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी नेपाल लिमिटेडले आफ्ना कर्मचारीलाई बिमा सुविधा उपलब्ध गराउन सक्ने कुरामा विवाद देखिँदैन तर उपरोक्तानुसारको बिमा सुविधा उपलब्ध गराउन कर्मचारीको पनि योगदान हुनुपर्नेमा उक्त कम्पनीको कर्मचारीको योगदान बिना नै बिमाकोष खडा गरी बिमा सुविधा उपलब्ध गराएको भन्ने देखिँदा उक्त बिमा सुविधा उपलब्ध गराउने कार्य गैरकानूनी देखिएकोमा विवाद रहेन। कर्मचारीको योगदान बिना नै कम्पनीको आफ्नै स्रोतबाट खडा गरिएको बिमाकोषबाट मात्र बिमा सुविधा उपलब्ध गराउने गरी गरिएको निर्णय र सोअनुसार गरिएको भुक्तानी त्रुटिपूर्ण हुँदा सोअनुसार उपलब्ध गराइएको बिमा रकम फिर्ता गराउन आयोगबाट निर्देशन जारी गरिएको हो। फिर्ता गर्नुपर्ने होइन भन्ने निवेदन जिकिर त्रुटिपूर्ण हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ।

विपक्षीको मुख्य जिकिर भनेको मिति २०६८।११।२२ गतेको यस कम्पनीको पत्रलाई बदर गरिपाउँ भन्ने रहेको छ। जुन पत्र यस कम्पनीको स्वेच्छाले लेखिएको नभई अख्तियार दुरुपयोग

अनुसन्धान आयोगको मिति २०६८।११।१७ च.नं.८६८ को आधारबाट लेखिएको हो । निज निवेदकलगायत २८ जनामध्ये केही पूर्व कर्मचारीले बिमाबापतको रकम फिर्ता गरिसकेको र केहीको हकमा यस कम्पनीबाट पाउने अन्य सुविधाबापतको रकम लिन बाँकी रहेकोले सो रकममध्ये बिमाबापतको रकम रोक्का राखी बाँकी रकम भुक्तानी भइसकेको छ । निज निवेदक एवं लक्ष्मणप्रसाद उपाध्यायबाट बिमाबापतको रकम फिर्ता गराई जानकारी गराउनु भनी उल्लेख भई आएको हुँदा अ.दु.अ.आ.लाई विरुद्ध खण्डमा सम्म उल्लेख गरेको तर निजको निर्णयलाई बदर गराउने माग नगरेको हुँदा लिखित जवाफवाला कम्पनीको पत्रले मात्रै निवेदकको संवैधानिक तथा कानूनी हकमा आघात पुग्न नगएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी नेपाल लिमिटेड तथा ऐ. को महाप्रबन्धक तथा ऐ. को सञ्चालक समितिसमेतको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक तथा साप्ताहिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयको लागि यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री सविता बराल र विद्वान् अधिवक्ता श्री डालकुमार खड्काले निवेदकले लामो समयसम्म कम्पनीमा सेवा पुर्याएपश्चात् कम्पनीको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ बमोजिमको व्यवस्थाअनुसार बिमा रकम प्राप्त गरेको हो । नियमबमोजिम प्राप्त गरिसकेको बिमा रकम फिर्ता गर्न लगाउँदा निवेदकको संवैधानिक र कानूनी हकमा आघात पुगेको कारणले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो । त्यसैगरी विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री अर्जुनप्रसाद कोइरालाले निवेदकले प्राप्त गरेको बिमाबापतको रकमलाई

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४०(२) (ख) को व्यवस्थासँग तुलना गर्न मिल्दैन । उक्त ऐनबमोजिमको बिमा रकम नेपाल सरकारका कर्मचारीले प्राप्त गर्ने हो जसको लागि मासिक २०० रुपैयाँ बिमाबापत कट्टी गरिएको हुन्छ । निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्त बहस जिकिर सुनी निवेदनसाथ संलग्न मिसिलको अध्ययन गरी हेर्दा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ? सोसम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदकले नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी लिमिटेडमा काम गरी अनिवार्य अवकाश पाउँदा उक्त कम्पनीको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ बमोजिम बिमालगायतका सुविधाहरू प्राप्त गरेकोमा सो बिमाबापतको रकम फिर्ता गराउनु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६८।११।१७ को पत्र तथा सोबमोजिम बिमाबापतको रकम दाखिला गराउनेसम्बन्धी कम्पनीको मिति २०६८।११।२२ को पत्रको वैधानिकतालाई चुनौती दिँदै बदर गराई पाउँ भनी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखियो । विपक्षीहरूले पेस गरेको लिखित जवाफको अध्ययन गर्दा बिमाबापतको रकम प्राप्त गर्नको लागि कर्मचारीको समेत योगदान हुनुपर्नेमा कम्पनीले कर्मचारीको योगदान बिना नै बिमा कोष खडा गरी बिमा सुविधा उपलब्ध गराउने कार्य गैरकानूनी भएकोले निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने जिकिर लिइएको रहेछ ।

३. निवेदकले आफ्नो जिकिरमा मुख्यतः कम्पनीको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ बमोजिम आफूले बिमा रकम प्राप्त गरेको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । उक्त नियमावलीको उल्लिखित अनुसूचीको व्यवस्था हेर्दा अनुसूची १४ को (१) मा कम्पनीका

स्थायी कर्मचारीहरूलाई नेपाल सरकारका कर्मचारीले पाएसरहको जीवन बिमा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ भन्ने उल्लेख भएको देखियो। यसरी नेपाल सरकारका कर्मचारीले जुन सर्त र आधार बिमाबापतको सुविधा प्राप्त गर्दछन् सोही आधार र सर्तमा सो सरहको सुविधा उक्त कम्पनीका कर्मचारीले प्राप्त गर्नेछन् भन्ने नै उक्त नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्थाको मनसाय रहेको देखियो। सरकारी कर्मचारीले प्राप्त गर्ने बिमा सुविधाको सम्बन्धमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४० क(२) मा व्यवस्था गरिएको छ। जसमा नेपाल सरकारले सावधिक जीवन बिमा कोष स्थापना गर्ने र प्रत्येक कर्मचारिको मासिक तलबबाट दुईसय रुपैयाँ कट्टा गरी सो कोषमा जम्मा गर्ने र त्यती नै रकम नेपाल सरकारले थप गरी सेवा निवृत्त भएका कर्मचारीलाई बिमाङ्क रकम र बोनस भुक्तानी दिने भन्ने उल्लेख भएको छ। यसरी निजामती सेवा ऐनको उल्लिखित व्यवस्थाले बिमा सुविधाको लागि निश्चित आधार र सर्त निर्धारण गरेको छ। जसअनुसार नेपाल सरकारले बिमा कोष खडा गर्दछ र हरेक कर्मचारिले मासिक दुई सयका दरले उक्त कोषमा योगदान गर्दछन् र त्यति नै रकम नेपाल सरकारले उक्त कर्मचारीको नाममा थप गरिदिन्छ। यसरी निजामती सेवा ऐनले प्रदान गरेको बिमा सुविधामा कर्मचारिको योगदान रहेको हुन्छ र सोही योगदानको आधारमा कर्मचारीले बिमाको सुविधा प्राप्त गर्दछन्। निवेदकको कम्पनीको कर्मचारी सेवा सर्त नियमावली, २०३९ को नियम ६.२ अन्तर्गतको अनुसूची १४ मा नेपाल सरकारका कर्मचारीले पाए सरहको जीवन बिमा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ भन्नुको तात्पर्य बिमा प्राप्त गर्नको लागि पनि सोही आधार र सर्तको पालना गरिएको हुनुपर्छ भन्ने हो। सरकारी कर्मचारीले जस्तो बिमा कोषमा योगदान नगर्ने तर सरकारी कर्मचारी सरह उपलब्ध गराइनेछ भन्ने व्यवस्था लेखिएकै आधारमा जीवन बिमाको सुविधाको

दाबी गर्न मिल्दैन। निवेदकको हकमा हेर्दा कम्पनीमा बिमा कोष खडा गर्ने तथा कर्मचारीहरूले उक्त कोषमा मासिकरूपमा निश्चित रकम योगदान गर्ने व्यवस्था रहेको देखिएन। यसरी कुनै पनि योगदान बिना बिमा रकम सुविधा पाउनुपर्ने भन्ने निवेदनको मागसँग सहमत हुन सकिएन।

४. बिमासम्बन्धी अवधारणा योगदान (Insurance Premium) मा आधारित रहेको हुन्छ। बिमा गर्दा बिमकले बिमितलाई बिमासुविधा उपलब्ध गराउँछ भने त्यसको प्रतिफल (Consideration) स्वरूप बिमितले पनि निश्चित रकम योगदानको रूपमा बिमकलाई उपलब्ध गराउँछ। बिमासम्बन्धी यो आधारभूत अवधारणा हो। योगदान (Insurance Premium) बिना बिमा हुन सक्दैन। प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकलाई बिमित तथा कम्पनीलाई बिमक मानी हेर्दा निवेदकले कुनै योगदान नगरेको अवस्थामा कम्पनीबाट बिमाबापतको सुविधाको दाबी गर्नु बिमासम्बन्धी आधारभूत अवधारणाको समेत विपरीत रहेको देखिन्छ।

५. जहाँसम्म अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कुनै कानूनी आधार नै नदेखाई रकम फिर्ता गर्न पत्र दिइएको भन्ने रिट निवेदन जिकिरका हकमा हेर्दा सोसम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कुनै पत्र लेख्यो लेखेन सो प्रमुख विषय नै होइन। नियम अनुसारको बिमा सुविधा पाउन सक्ने नसक्ने भन्ने हो। नियमले नै त्यस्तो सुविधा पाउन नसक्ने अवस्थामा निवेदकको सो जिकिरको कुनै प्रयोजन देखिएन भने त्यस्तो रकम बुझ्ने अधिकांशले फिर्ता गरि सकेको अवस्था पनि देखियो।

६. अतः माथि उल्लिखित आधार र कारणहरूको आधारमा निवेदकको निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने

ठहर्छ । यस आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. केदारप्रसाद चालिसे

इजलास अधिकृत:- सन्देश श्रेष्ठ
इति संवत् २०७३ साल साउन २५ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १७००

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सारदा प्रसाद घिमिरे
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७३।०५।१५
०७०-CI-०५६०

मुद्दा: अंश दर्ता ।

पुनरावेदक/वादी : विहारी साह तेलीकी पत्नी जिल्ला पर्सा गाउँ विकास समिति लखनपुर वडा नं. २ बस्ने हंसरजियादेवी तेलिन विरुद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : स्व.शालिक साहकी पत्नी जिल्ला पर्सा गाउँ विकास समिति लखनपुर घर भई हाल ऐ. गाउँ विकास समिति नगरदाहा वडा नं. २ बस्ने शिवदुलारी तेलिनसमेत

■ एकपुस्ता मुनिका व्यक्तिले अंश मुद्दा दायर गर्दैमा मूल अंशियारका बीचमा अंश मुद्दा चलन नसक्ने भन्ने हुँदैन । अंश मुद्दाको कारवाहीयुक्त अवस्था नराखी लामो समयसम्म तामेली राखी मुद्दामा अल्झाई राख्ने कार्यसम्म हुन गएको छ । एक अंशियारले अंश मुद्दा दायर गरी तामेलीमा राखी बसिरहने अवस्थामा पछि दायर भएका मूल अंशियारहरूको बीचको अंश मुद्दामा कानूनी प्रक्रिया बढाई कानूनबमोजिम फैसला एवं फैसला कार्यान्वयन गर्ने जस्ता कार्य गर्न कुनै कानूनले बाधा पुर्याएको देखिँदैन । अदालतमा उपस्थित रहि आफ्नो हक प्रति जागरूक रहने व्यक्तिहरूको बीचमा परेको अंश जस्तो मुद्दामा छिटो कारवाही किनारा गर्नु अदालतको कर्तव्य पनि हुने ।

(प्रकरण नं. ८)

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री लेखनाथ घिमिरे
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.का.मु. मुख्य न्या. श्री जगदीश शर्मा पौडेल
माननीय न्यायाधीश श्री सरोजप्रसाद गौतम

पुनरावेदक/वादीको तर्फबाट : अधिवक्ता प्रसन्न कृष्ण दासले

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीको तर्फबाट : अधिवक्ता कृष्णप्रसाद पाण्डे

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

फैसला

न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०७०।५।३ को फैसलाउपर

यस अदालतमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छः-

ससुरा स्व.शालिक साहकी पत्नी विपक्षी शिवदुलारीदेवी तेलिन भई निजहरूको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा विपक्षी विहारी साह तेलीको जायजन्म भएको छ । प्रतिवादी विहारी साहको पत्नी म फिरादी हुँ । विपक्षी पति विहारी साह तथा म फिरादीको दाम्पत्य जीवनबाट छोरीहरू क्रमशः गिताकुमारी तथा अनिताकुमारीको जायजन्म भएको छ । निजहरूको विवाह भइसकेको छ । हामी सम्पूर्ण परिवार एकसाथ सगोलमा बसी आउँदा विपक्षीहरूले मतर्फ कुनै छोरा सन्तानको जायजन्म नभएको भन्दै २०५५ साल वैशाखदेखि नै मलाई हेला गर्नेगरेको र मलाई खानलाउनमा समेत दुःख तकलिफ दिनेगरेको तथा घरबाट समेत निकाला गरेकोले मिति २०६२।१।१४ गते गाउँघरका पञ्चभलाद्मीलाई बसाई इज्जत आमदअनुसार खानलाउन दिनुपर्‍यो होइन कि मेरो अंशहक छुट्याई दिनुपर्‍यो भनी विपक्षीहरूलाई भन्दा विपक्षीहरूले सो कुरा नमानी मेरो अंशहक छुट्याई दिनबाट इन्कार गरेकोले हाम्रो बीचमा मानो छुटेको कुनै लिखत प्रमाण नभएकोले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुटेको मिति कायम गरी सो मिति सम्मको सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी विपक्षीहरूसँग माग गरी सो सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्डमध्ये २ खण्डको १ खण्ड मेरो अंश छुट्याई मेरो नाउँमा दर्ता गरी लागेको कोर्टफी तथा अन्य दस्तुरसमेत विपक्षीहरूबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

वादी दाबीबमोजिम अंशहक हुनुपर्ने होइन छैन । वादी दाबी झुठ्ठा हो । प्रतिवादीले आफ्नो अंशहक नै माग गरेको छैन । विपक्षीले आफ्नो फिरादपत्रमा उल्लेख गर्नुभएको पुस्तेवारी नै गलत छ । हाम्रो पुस्तेवारी यसप्रकार छ । म प्रतिवादीको बाजे नकछेद

साह तेली भई उहाँको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा म प्रतिवादीको पिता शालिक साह हुन् । पिता शालिक साह तेली र आमा शिवदुलारीदेवी तेलिनको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा म प्रतिवादी विहारी साह तेलीको जायजन्म भएको छ । म प्रतिवादीको दुई पत्नीमा जेठी पत्नी विपक्षी हंसरजियादेवी भई हामीहरूको दाम्पत्य जीवनबाट २ छोरीहरू क्रमशः गितादेवी र अनितादेवीको जायजन्म भएको छ । निजहरूको विवाहसमेत भइसकेको छ । म प्रतिवादीको कान्छी पत्नी कान्तीदेवी भई हामीहरूको दाम्पत्य जीवनबाट एक मात्र छोरा ओमशंकर साह तेली र तीन छोरीहरू क्रमशः भागमतीदेवी, सनैचनाकुमारी र सुनिताकुमारीको जायजन्म भएको छ । छोरीहरूमध्ये भागमती र सनैचनाकुमारीको विवाह भइसकेको र सुनिताकुमारीको विवाह गर्न बाँकी छ । बाजे नकछेद साह तेली र पिता शालिक साह तेली आ-आफ्नो कालगतिले अधिपछि गरी परलोक भइसक्नुभएको छ । सम्पूर्ण सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्डमध्ये २ खण्डको १ खण्ड अंशहक विपक्षीले पाउनुपर्ने अवस्था नै छैन । सम्पूर्ण सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्ड गरी १ खण्डलाई ६ खण्ड गरी सो ६ खण्डको १ खण्ड अंश विपक्षीले प्राप्त गर्नसक्नेसम्मको अवस्था रहेकोमा विपक्षीले छलकपटपूर्ण तरिकाले दायर गरेको प्रस्तुत फिराद खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विहारी साह तेलीको प्रतिउत्तर पत्र ।

विपक्षीको पति विहारी साह तेलीले म प्रतिवादीको अंशहक नदिएको हुँदा यसै सम्मानित अदालतमा निजउपर दे.नं.९७० को अंशदर्ता मुद्दा दायर गरेकी छु । सो मुद्दासमेतबाट विपक्षीलाई म प्रतिवादीले अंशहक दिनुपर्ने होइन । विपक्षीले आफ्नो फिरादपत्रमा उल्लेख गर्नुभएको पुस्तेवारी नै गलत छ । मेरो पुस्तेवारी यसप्रकार छ । म प्रतिवादीको ससुरा नकछेद साह तेली भई उहाँको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा म प्रतिवादीको पति शालिक साह

हुन् । म प्रतिवादी र पति शालिक साहको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा प्रतिवादी विहारी साह तेलीको जायजन्म भएको छ । छोरा विहारी साहको दुई पत्नीमा जेठी पत्नी विपक्षी हंसरजियादेवी तेलिन हुन् । विपक्षी हंसरजियादेवीको कोखबाट २ छोरीहरू क्रमशः गितादेवी र अनितादेवीको जायजन्म भएको छ र निजहरूको विवाहसमेत भइसकेको छ । छोरा विहारी साहको कान्छी पत्नी कान्तीदेवी भई उनीहरूको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा ओमशंकर साह तेली र तीन छोरीहरू क्रमशः भागमतीदेवी, सनैचनाकुमारी र सुनिताकुमारीको जायजन्म भएको छ । छोरीहरूमध्ये भागमती र सनैचनाकुमारीको विवाह भइसकेको र सुनिताकुमारीको विवाह गर्न बाँकी छ । म प्रतिवादीको ससुरा नकछेद साह तेली र पति शालिक साह तेली आ-आफ्नो कालगतिले अधिपछि गरी परलोक भइसक्नुभएको छ । सम्पूर्ण सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्ड गरी सो १ खण्डलाई ६ खण्ड गरी सो ६ खण्डको १ खण्ड अंश विपक्षीले प्राप्त गर्नसक्ने सम्मको अवस्था रहेकोमा विपक्षीले छलकपटपूर्ण तरिकाबाट दायर गरेको प्रस्तुत फिराद खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शिवदुलारी तेलिनको प्रतिउत्तर पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दामा वादीले मिति २०६२।१।१९ गतेको तारेख तोकी पाएकोमा सो तारेखमा हाजिर नभई म्यादै गुजारी थाम्ने थमाउने म्यादसमेत व्यतित भइसकेकोले प्रस्तुत मुद्दा मिति २०६३।१।१९ मा तामेलीमा रही सुरु पर्सा जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१।२५ को आदेशानुसार तामेलीबाट जागी पुनः दायर भएको ।

सासू बुहारीको नाता पर्छ, सगोलका अंशियार हुन्, स्व.शालिक साह र शिवदुलारीको दाम्पत्य जीवनबाट एक छोरा विहारी साहको जन्म भएकोमा निजको २ जना श्रीमतीमा जेठी हंसरजिया र कान्छी कान्तीदेवी हुन् । हंसरजियाबाट २ जना छोरीको जन्म

भई विवाह भइसकेको छ भने कान्तीदेवीबाट तीनजना छोरी र एकजना छोराको जायजन्म भएकोमा २ जना छोरीको विवाह भइसकेको छ भने एक जना छोरा र एकजना छोरीको विवाह हुन बाँकी छ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी वारेस ओमशंकर साहले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा अ.बं.८० नं. बमोजिम नातामा गरेको बयान ।

श्रीमान् र श्रीमतीको नाता पर्छ, सगोलका अंशियार हो, स्व.शालिक साह र निजको पत्नी शिवदुलारी तेलिन भई निजको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा म विहारी साहको जन्म भई मेरो २ जना श्रीमतीमा जेठी वादी हंसरजिया र कान्छी श्रीमती कान्तीदेवी भई हंसरजियाबाट २ जना छोरीको जायजन्म भई निजहरूको विवाह भइसकेको छ भने कान्तीदेवीको तर्फबाट १ जना छोरा र तीनजना छोरीको जायजन्म भई २ जना छोरीको विवाह भइसकेको छ भने एक छोरा र एक छोरीको विवाह हुन बाँकी छ, पिता शालिक साह परलोक भइसक्नुभएको छ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी विहारी साहले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा अ.बं. ८० नं. बमोजिम नातामा गरेको बयान ।

प्रतिवादी शिवदुलारी मेरो सासू र प्रतिवादी विहारी साह मेरो श्रीमान् हुन्, हामी अंशियार हौं, हाम्रो बीचमा अंशबन्डा भएको छैन, स्व.ससुरा शालिक साह तथा निजको पत्नी शिवदुलारीको दाम्पत्य जीवनबाट एकमात्र छोरा विपक्षी पति विहारी साह तेली हो, निजको श्रीमती म वादी हंसरजियादेवी हुँ, कान्तीदेवीको बारेमा थाहा छैन, २०५५ सालदेखि नै मलाई प्रतिवादीहरूले खानलाउन नै नदिई घरबाट निकाला गरेकोले मलाई केही पनि थाहा जानकारी छैन, सर्जमिन बुझी पाउँ भन्ने व्यहोराको वादी हंसरजियादेवी तेलिनले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा नातातर्फ गरेको बयान ।

एकासगोलका अंशियार हुन्, ३ खण्डको १ खण्ड अंश पाउनुपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका

साक्षी लालबाबु साहले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

विहारी साहको २ जना श्रीमती हुन्, जेठी हंसरजिया र कान्छीको नाम कान्तीदेवी हो, वादी दाबीअनुसार अंश पाउनुपर्ने होइन, ५ खण्डको १ खण्ड अंश लागुपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विहारी साह तेलीका साक्षी शिवप्रसाद पंडितले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म र वादी अंशियार हुँ, नियम कानूनबमोजिम पाउनुपर्ने जति पाउनुपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी सुनिताकुमारीले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

वादीले प्रतिवादीमध्येका विहारीसँग मात्र अंश पाउनुपर्ने हो र हामीले पनि विहारीसँग अंश पाउनुपर्ने हो, ५ खण्डको १ खण्ड मैले पनि विहारीसँग अंश पाउनुपर्ने हो, अंशबन्डा भएको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी कान्तीदेवीको वारेस भई आफ्नो हकमा समेत ओमशंकरप्रसाद साहले सुरु पर्सा जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

सुरु पर्सा जिल्ला अदालतको आदेशानुसार वादी प्रतिवादीहरूले पेस गरेको तायदाती फाँटवारी मिसिल संलग्न रहेको ।

प्रतिवादीमध्येका विहारी साह तेलीले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित तथा निजले बकसपत्रबाट पाएकोसमेतको सम्पूर्ण सम्पत्ति ५ भाग लगाई सोको १ भाग अंश वादीले पाई निजको नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्छ । अन्यथा लिएको वादी दाबी सो हदसम्म पुग्न सक्दैन भन्ने सुरु पर्सा जिल्ला अदालतको फैसला ।

प्रतिवादीमध्येका शिवदुलारी सगोलको सासूआमा भई निजसँग मेरो अंशबन्डा भएको छैन । प्रत्यर्थीहरूले एकआपसमा मिलोमतो गरी दे.नं. ९७० को अंशदर्ता मुद्दा दिई दिलाई फैसला गराई असल तथा बढी मोल जाने घडेरी जग्गाहरू छानीछानी आफूले

लिई कमसल तथा सरेहका धानखेती जग्गा छाडी बन्डा छुट्याई प्रतिवादी शिवदुलारीले आफ्नो नाउँमा दाखिल खारेज दर्ता गराई असल र घडेरी जग्गाबाट मेरो अंशहक मार्नको लागि जालसाजी तवरबाट उक्त जग्गाहरू हक हस्तान्तरणसमेत गरिसकेकीमा सम्पूर्ण कुरा दर्शाई अन्य मुद्दाहरू दिएकोमा सो सम्पूर्ण मुद्दा समेतउपर कुनै विचार नगरी गर्नुभएको फैसला बदरभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीको पुनरावेदन पत्र ।

जिल्ला पर्सा गा.वि.स.लखनपुर वडा नं.२ कि.नं.९ र ऐ. कि.नं.५० को जग्गाको स्वेस्ता मेरो नाउँमा भए तापनि दे.नं.९७० को अंश मुद्दामा भएको फैसलाअनुसार मिति २०६७।५।२४ मा छुट्टाइएको बन्डाअनुसार आमा शिवदुलारीदेवीको अंशभागमा परेको जग्गा हो भनी फाँटवारीमा उल्लेख गरेकोमा अर्काको अंशमा परेको जग्गा समेत र कि.नं.२६६ को जग्गा बकसपत्रबाट प्राप्त गरेकोमा सो जग्गासमेत बन्डा लाग्नेगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विहारी साह तेलीको पुनरावेदन पत्र ।

हामी बीच चलेको दे.नं.९७० को अंश मुद्दाको फैसलाअनुसार मिति २०६७।५।२४ मा बन्डा छुट्ट्याई बन्डा मुचुल्काअनुसार कि.नं.९ र ५० को जग्गा म शिवदुलारीदेवीको अंशभागमा परेको जग्गासमेतबाट विपक्षीले अंश पाउने गरी भएको फैसला सो हदसम्म उल्टि गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी शिवदुलारी तेलिन र ओमशंकरप्रसाद साहको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

यसमा मिति २०६७।५।२४ को बन्डामुचुल्का अनुसार जिल्ला पर्सा गा.वि.स. लखनपुर वडा नं.२ कि.नं.९ र ऐ. कि.नं.५० को जग्गा शिवदुलारीको भागमा परेको जग्गासमेत प्रस्तुत मुद्दामा बन्डा लाग्नेगरी सुरु अदालतबाट भएको फैसला विचारणीय देखिएको र दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको सन्दर्भमा सुरु फैसला

फरक पर्नसक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली, २०४८ को नियम ४७ को प्रयोजनार्थ पुनरावेदन गर्ने पक्षहरूलाई एकअर्काको पुनरावेदन सुनाई पुनरावेदन नगर्ने पक्षका नाउँमा छलफलको लागि म्याद जारी गरी म्यादभित्र उपस्थित भए वा अवधि व्यतित भएपछि लगाउका मुद्दा साथै राखी नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको आदेश।

प्रतिवादी शिवदुलारीतर्फको वादी दाबी खारेज हुने र पुनरावेदक हंसरजियादेवी र प्रतिवादी विहारी साह तेलीका हकमा सम्पत्तिबाट ५ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर गरी भएको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिए तापनि पुनरावेदक प्रतिवादी शिवदुलारी तेलिन र पुनरावेदक प्रतिवादी विहारी साह तेलीको बीचमा चलेको सा.दे.नं.१७० को अंश मुद्दाबाट पुनरावेदक शिवदुलारी तेलिनले २ भागको १ भाग अंश पाउने ठहरी मिति २०६३।६।३० मा फैसला भई मिति २०६७।५।२४ मा बन्डा छुट्याउँदा लखनपुर वडा नं. २ कि.नं.९ को ज.वि.०-०-१५ र कि.नं.५० को ज.वि.०-१-४ जग्गा पुनरावेदक शिवदुलारी तेलिनको अंशभागमा परेको देखिएकोमा उक्त जग्गासमेतबाट पुनरावेदक हंसरजियादेवी तेलिनले अंश पाउने ठहराएको हकमा पर्सा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१०।१७ को फैसला मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी हुन्छ। पुनरावेदक प्रतिवादी विहारी साह तेलीले कि.नं.२६६ को क्षेत्रफल ०-०-१० जग्गा हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको हुँदा बन्डा हुनु नपर्ने भनी दाबी गरे पनि यी पुनरावेदक फिरादी हंसरजियादेवी निजको श्रीमती हुँदा लोम्नेको नाउँको उक्त जग्गा निजको पैतृक सम्पत्तिसरहको हुँदा सो कि.नं.२६६ बाट समेत वादीको अंश लाग्ने देखिँदा पुनरावेदक प्रतिवादी विहारी साह तेलीले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा देखाएको सम्पत्तिमध्ये पुनरावेदक शिवदुलारी तेलिनको अंशभागमा परेको कि.नं.९ र ५० को जग्गाबाहेक गरी निज विहारी साह

तेलीले बकसपत्र पाएकोसमेतको सम्पूर्ण सम्पत्तिबाट पुनरावेदक वादी हंसरजियादेवी तेलिनले ५ भागको १ भाग अंश पाई निजका नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्छ भन्नेसमेतको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला।

प्रतिवादीमध्येका शिवदुलारी सगोलको सासू आमा भई निजसँग मेरो अंशबन्डा भएको छैन। हामीहरू बीच चलेको विपक्षी विहारी साह तथा शिवदुलारी तेलिन बीच चलेको देवानी नम्बर १७० को अंश दर्ता मुद्दाको फैसला गराई असल तथा बढी मोल जाने राम्रा घडेरी जग्गाहरू छानीछानी आफूले मिति २०६७।५।२४ मा भएको बन्डा मुचुल्काबमोजिम लिएकोमा विवाद छैन। यसरी शिवदुलारीका नाउमा असल जग्गामध्येको लखनपुर वडा नं. २ कि.नं. ५० को जग्गा विपक्षी विहारी साहले सौतेनी छोरा ओमशंकर साहको नाउँमा दर्ता गराई ववितादेवी साहलाई हालैको बकसपत्र दर्ताबदर दर्ता मुद्दासमेत साथमा रहेकोमा त्यसको वास्तविक तथ्य अवलोकन नै नगरी हचुवाको आधारमा त्रुटिपूर्ण फैसला भएको छ। अतः म पुनरावेदकले पहिले नै दर्ता गराएको अंश दर्ता मुद्दाको मानो छुट्टिएको मितिबाट तायदाती झिकाई सो बमोजिम २ खण्डको १ खण्ड आधी सम्पत्ति अंशबापत बन्डा गरिदिनुपर्नेमा सोको प्रमाण मूल्याङ्कन नगरी हचुवाको भरमा भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर गरी फिराद दाबीबमोजिम अंश हक छुट्टाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदक वादी हंसरजियादेवी तेलिनको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

यसमा विहारी साहकी पत्नी हंसरजियाले सासू शिवदुलारी तेलिन र पति विहारी साहउपर मिति २०६२।२।२९ मा दे.नं. ६९६ को अंश मुद्दा दायर गरिसकेपछि शिवदुलारी तेलिनले छोरा विहारी साहउपर मिति २०६२।५।६ मा दायर गरेको दे.नं. ९७० को अंश मुद्दाको आधारमा शिवदुलारी देवीले पाएको अंश भागबाट प्रस्तुत मुद्दाको वादी हंसरजियाले दायर गरेकी अंश मुद्दामा शिवदुलारीले

दे.नं. ९७० बाट अंश पाएको भनिएको भागलाई सगोलको नमानी हंसरजियाले आफ्नो लोम्नेबाट मात्र अंश पाउने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको मिति २०७०।५।३ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०७२।५।४ मा भएको यस अदालतको आदेश।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी हंसरजियादेवी तेलिनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रसन्न कृष्ण दासले प्रतिवादीहरू आपसमा मिलि असल र घडेरी जग्गा अन्य अंशियारहरूको अंश भागमा पर्ने गरी अंशबन्डा गरेका छन। वादी दाबीको कि.नं. ९ र ५० को जग्गामा समेत यी वादीको अंश हक लाग्ने जग्गाहरू भएकोले उक्त जग्गाबाट समेत वादीले अंश पाउनु पर्दछ। अन्य मुद्दाहरू समेत दिएकोमा उक्त मुद्दाहरूको उचित मूल्याकडन नगरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी न्याय इन्साफ गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो। प्रतिवादीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद पाण्डेले पुनरावेदक वादीले आफ्नो पतिको भागबाट अंश पाउने हो। दाबीको कि.न. ९ र ५० को जग्गामा यी वादीको अंश हक लाग्ने होइन। पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाबमोजिम वादीले अंश पाउने नै हुँदा उक्त फैसला सदर हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

उल्लिखित कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर र पुनरावेदनसहितको मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा विपक्षीहरूले खानलाउन नदिएकाले मेरो अंशहक छुट्याई दिनुपर्यो भनी विपक्षीहरूलाई भन्दा सो कुरा नमानी मेरो अंशहक छुट्याई दिनबाट इन्कार गरेकोले हाम्रोबीचमा मानो छुटेको कुनै लिखत

प्रमाण नभएकोले फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुटेको मिति कायम गरी सो मितिसम्मको सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी विपक्षीहरूसँग माग गरी सो सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्डमध्ये २ खण्डको १ खण्ड मेरो अंश छुट्याई मेरो नाउँमा दर्ता गरी लागेको कोर्टफी तथा अन्य दस्तुरसमेत विपक्षीहरूबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी दाबी, सम्पूर्ण सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्डमध्ये २ खण्डको १ खण्ड अंशहक विपक्षीले पाउनुपर्ने अवस्था नै छैन। सम्पूर्ण सम्पत्तिको २ खण्डको १ खण्ड गरी १ खण्डलाई ६ खण्ड गरी सो ६ खण्डको १ खण्ड अंश विपक्षीले प्राप्त गर्न सक्नेसम्मको अवस्था रहेकोमा विपक्षीले छलकपटपूर्ण तरिकाले दायर गरेको प्रस्तुत फिराद खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी विहारी साह तेलीको समेतको प्रतिउत्तरपत्र जिकिर भएकोमा तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित तथा निजले बकसपत्रबाट पाएकोसमेतको सम्पूर्ण सम्पत्ति ५ भाग लगाई सोको १ भाग अंश वादीले पाई निजको नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्छ भनी सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला केही उल्टी भई दाबीको कि.नं.९ र ५० को जग्गाबाहेक गरी निज विहारी साह तेलीले बकसपत्र पाएकोसमेतको सम्पूर्ण सम्पत्तिबाट पुनरावेदक वादी हंसरजियादेवी तेलिनले ५ भागको १ भाग अंश पाई निजका नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको फैसलाउपर वादी हंसरजियादेवी तेलिनले चित्त नबुझाई सो फैसलाउपर पुनरावेदन दर्ता हुन आएको देखियो।

यसमा पुनरावेदन अदालत, नेपालगन्जको फैसला मिलेको छ छैन ? पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन ? सोसम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदक हंसरजियादेवी तेलिनले सासू शिवदुलारी तेलिन र

पति विहारी साहउपर मिति २०६२।२।२९ मा दे.नं. ६९६ को अंश मुद्दा दायर गरेको देखियो। सो अंश मुद्दा निज वादी हंसरजियाले मिति २०६२।१।१९८ को तारेख गुजारी थाम्ने थमाउने अवधिसमेत नभएकोले बाँकी कारवाही गरिपाउँ भनी भन्न आएका बखत जगाई कारवाही गर्ने गरी तामेलीमा राखी दिने गरी सुरु पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।१।१९ मा आदेश भएको रहेछ। वादी हंसजियाले प्रस्तुत मुद्दा तामेलीबाट जगाई पाउँ भनी निवेदन दिई पर्सा जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१।२५ को आदेशानुसार जागी कारवाही सुरु भएको पाइन्छ।

३. प्रतिवादीमध्ये सासू शिवदुलारी र निजका छोरा विहारी साह तेलीको बीचमा दे.नं. ९७० को अंश मुद्दा परी सासू शिव दुलारीले २ भागको १ भाग अंश पाउने ठहरी मिति २०६३।६।३० मा फैसला भई मिति ०६७।५।२४ मा बन्डा मुचुल्कासमेत भई अंश छुट्याई अलग बसेको भन्ने सो दे.नं. ९७० को प्रमाणको मिसिलबाट देखिन आएको छ।

४. प्रतिवादी शिव दुलारीले अंश मुद्दा गरी अंश छुट्याई अलग रहेको हुँदा निज प्रतिवादीबाट प्रस्तुत मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग्ने परेन वादीका पति विहारी साह तेलीबाट फाँटवारी माग्ने गरी पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।६।५ मा आदेश भएको देखिन्छ।

५. प्रस्तुत अंश मुद्दा वादी हंसरजिया देवीले मिति ०६२।२।२९ मा दर्ता गरेपछि सासू शिव दुलारीले छोरा विहारी साहउपर मिति २०६२।५।६ मा अंश मुद्दा दर्ता गराएको तथ्य रहेको छ। उक्त तथ्यहरूबाट यी वादी हंसरजिया देवीले मिति २०६२।२।२९ मा प्रस्तुत अंश मुद्दा दर्ता गराए तापनि निज वादीले मिति २०६२।१।१९८ मा तारेख गुजारी प्रस्तुत मुद्दा तामेलीमा रही मिति ०६५।१।२५ मा मात्र जागी कारवाही भएको रहेछ। वादी हंसरजिया देवीले ०६२।२।२९ मा अंश मुद्दा दिए तापनि निज वादी

स्वयम्ले आफूले दिएको मुद्दामा चासो नदिई उदासिन भई लामो समयसम्म वसी रहेको देखिँदा यो अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी मिति २०६८।६।५ र मिति २०६८।८।२५ मा मात्र माग गर्ने आदेश भएको देखिन्छ। अंश मुद्दा दायर गरिसकेपछि तायदाती फाँटवारी माग नगर्ने वादीले तारेख गुजारी बसेको अवस्था छ। तायदाती फाँटवारी नै माग नभएको हुँदा केवल अंश मुद्दा दायर गरेको आधारले मूल अंशियार आमा र छोराको बीचमा अंश बन्डा नभई सगोलमा रहेको भनी मान्न सकिँदैन।

६. आफ्नो अंश हकतर्फ जागरूक रही अदालतमा दायर गरेको मुद्दामा चासो चिन्ता देखाई आफ्नो हक प्राप्त गर्नतर्फ वादी कै जिम्मेवारी र दायित्व पनि हो। निज वादीले अंश मुद्दा दायर गरिरहेकोमा सो अंश मुद्दामा अंशियार संख्या र तायदाती फाँटवारी माग्ने यकिन हुने कार्य नै नभई तामेलीमा रहेको छ। सो अंश मुद्दा दायर हुँदा अरु अंशियारहरूको बीचमा अंश मुद्दा लाग्ने नसक्ने भन्ने पनि हुँदैन। मूल अंशियारहरू सासू शिवदुलारी र निजका छोरा विहारी साह रहेको भन्ने तथ्यमा विवाद छैन। वादी हंसरजियादेवीले आफ्नो पति विहारी साहबाट अंश पाउने हो।

७. बुहारी हंसरजिया देवी एकपुस्ता मुनिका व्यक्ति भएको र निजले अघि अंश मुद्दा दायर गरेको भएपनि सो मुद्दा कारवाहीयुक्त अवस्थामा नरही लामो समयसम्म Pending रहिरहेको स्थिति छ। यस्तो स्थितिमा मूल अंशियारका बीचमा अंश मुद्दा परी फैसला भई फैसलाअनुसार बन्डा मुचुल्कासमेत भई फैसला कार्यान्वयनको कार्यसमेत सम्पन्न भइसकेको देखिन्छ। अदालतबाट मूल अंशियारको बीचमा उक्तअनुसारको सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न भइसकेपछि मात्र प्रस्तुत मुद्दामा तायदाती फाँटवारी माग गर्ने कार्य भएको देखिन्छ।

८. एकपुस्ता मुनिका व्यक्तिले अंश मुद्दा दायर गर्दा मूल अंशियारका बीचमा अंश मुद्दा चल्न नसक्ने

भन्ने हुँदैन। अंश मुद्दाको कारवाहीयुक्त अवस्था नराखी लामो समयसम्म तामेली राखी मुद्दामा अल्झाई राख्ने कार्यसम्म हुन गएको छ। एक अंशियारले अंश मुद्दा दायर गरी तामेलीमा राखी बसिरहने अवस्थामा पछि दायर भएका मूल अंशियारहरूको बीचको अंश मुद्दामा कानूनी प्रक्रिया बढाई कानूनबमोजिम फैसला एवं फैसला कार्यान्वयन गर्ने जस्ता कार्य गर्न कुनै कानूनले बाधा पुऱ्याएको देखिँदैन। अदालतमा उपस्थित रहि आफ्नो हक प्रति जागरूक रहने व्यक्तिहरूको बीचमा परेको अंश जस्तो मुद्दामा छिटो कारवाही किनारा गर्नु अदालतको कर्तव्य पनि हो।

९. प्रस्तुत अंश मुद्दाको पुस्तेवारी हेर्दा मूल पुरुष स्व. सालिक साहको पत्नी शिवदुलारी साह निजको एक मात्र छोरा विहारी साह भई निजका दुई श्रीमतीहरूमा जेठी हंसरजियादेवी र कान्छी कान्तीदेवी भएकोमा कान्तीदेवीतर्फका छोरा ओमशंकरप्रसाद एवं छोरी सुनिताकुमारी रहेभएकोमा पुस्तावारीमा विवाद भएन।

१०. शिवदुलारी र निजका छोरा विहारी साह मूल अंशियार रहेको देखिन्छ। विहारी साहका दुई पत्नी जेठी वादी हंसरजिया देवी र कान्छी पत्नी कान्तीदेवी रहेको भन्ने देखिन्छ। कान्छी पत्नी कान्तीदेवीबाट एकछोरा ओमशंकर प्रसाद र छोरी सुनीता कुमारीको जायजन्म भएको देखिन्छ। मूल अंशियार आमा शिवदुलारी र छोरा विहारी साह दुई जना रहेको पाइयो। वस्तुतः मूल अंशियार दुई जनाको एकभाग बन्डा भएर वादीका पति विहारी साहले प्राप्त गर्ने एक भागबाट वादीका सौता, सौतेनी छोरा छोरीसमेत पाँच भागमध्ये एक भाग अंश प्राप्त गर्ने देखिन्छ।

११. वादीका पति विहारीबाट सम्म वादीले अंश हक पाउने हुन आउँछ। मूल अंशियारका बीचमा अंशबन्डाको अंशहक छुट्याई अनिमात्र वादीले अंश हक पाउने हो। मूल अंशियारहरूको बीचमा मिति २०६३।६।३० को फैसला अनुसार

मिति २०६७।५।२४ मा बन्डा मुचुल्का भएकोमा सो बन्डा मुचुल्का हेर्दा तायदाती देखाइएको सम्पत्तिबाट क्षेत्रफलको हिसाबले अन्यायपूर्ण हुने गरी ज्यादै ठूलो कम बेसी रहेको भन्ने देखिन आउँदैन।

१२. प्रस्तुत मुद्दामा आएको तायदाती फाँटवारीमध्ये पर्सा लखनपुर वडा नं. २ कि.नं. ९ को क्षे.फ. ०-०-१५ र ऐ. ऐ. को कि.नं. ५० को क्षे.फ. ०-१-४ जग्गा मूल अंशियारहरूको बीचमा मिति २०६७।५।२४ मा भएको बन्डा मुचुल्कामा शिवदुलारी देवीको अंश भागमा परेको देखिन्छ। वादी हंसरजियादेवीका पति विहारी साहका नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. २६५ समेतको १२ कित्ता जग्गाबाट वादीले अंश पाउने अवस्था रहेकै छ। वादीले आफ्नो अंश हकबाट वञ्चित हुने अवस्था रहेको छैन।

१३. प्रतिवादी विहारी साहले प्रस्तुत मुद्दामा मिति २०६८।६।३० मा तायदाती फाँटवारी पेस गर्दा उक्त पर्सा लखनपुर वडा नं. २ कि.नं. ९ र ५० को जग्गा मेरो नाउँमा कायम भए तापनि मिति २०६७।५।२४ को बन्डा मुचुल्काबमोजिम आमा शिव दुलारीको भागमा परी रोक्का रहेकोले दा.खा. हुन बाँकी रहेको भनी खुलाई दिएको पाइन्छ। उल्लिखित कि.नं. ९ र ५० को जग्गा फुकुवा भइसकेकोले मिति २०६७।५।२४ को बन्डा मुचुल्काले शिवदुलारी तेलिनको अंश भागमा परेकोले निज शिवदुलारीको नाउँमा दा.खा. हुनेगरी मालपोत कार्यालय, पर्सा वीरगञ्जबाट मिति २०६८।१०।१३ मा दा.खा. निर्णय पर्चासमेत भएको देखिन्छ। सो दा.खा. निर्णय पर्चा भएपछि प्रस्तुत मुद्दा पर्सा जिल्ला अदालतबाट मिति ०६८।१०।१७ मा फैसला हुँदा शिवदुलारीको अंश भागमा परेको बन्डा नलाग्ने भनी तायदातीमा उल्लेख भएको उक्त कि.नं. ९ र ५० को जग्गासमेत बन्डा लाग्ने भई फैसला भएको देखिन्छ।

१४. तसर्थ फैसलाबमोजिम भएको बन्डा मुचुल्काबाट उक्त कि.नं. ९ र ५० को जग्गा शिवदुलारीको

अंशभागमा परेको स्पष्ट छ । सो जग्गाहरू रोक्का रहेका कारणबाट तत्काल दा.खा. हुन नसकेको भन्ने देखिन्छ । तायदाती फाँटवारीमा सो जग्गाहरू अदालतबाट भएको बन्डा मुचुल्काअनुसार आमा शिवदुलारीको अंशभागमा परेको भनी उल्लेख छ । साथै जग्गा फुकुवा भई पर्सा जिल्ला अदालतबाट यो मुद्दामा फैसला हुनुभन्दा अघि नै बन्डा मुचुल्काअनुसार शिवदुलारीको नाउँमा दा.खा. हुने गरी मालपोत कार्यालय, पर्साबाट निर्णयसमेत भइसकेको पनि देखियो ।

१५. वस्तुतः उक्त कि.नं. ९ र ५० को जग्गा प्रतिवादी विहारी साह तेलीको नाउँमा जाने र दर्ता हुने अवस्था नै नरहेको हुँदा र सो जग्गाहरू छुट्टी भिन्न भइसकेको शिवदुलारीको नाउँमा दा.खा. भइसकेकोले उल्लिखित २ किता जग्गाबाट पुनरावेदक वादीले अंश पाउने देखिन आएन ।

१६. अतः उपर्युक्त विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी शिवदुलारी अदालतको फैसला र बन्डा मुचुल्काबाट छुट्टी भिन्न भइसकेको देखियो । निज शिवदुलारी र वादी हंसरजिया देवी सगोलको अंशियार रहेको पाइएन । वादी हंसरजिया देवीले प्रतिवादी पति विहारी साहबाट सम्म अंश पाउने देखिन आयो । उक्त कि.नं. ९ र ५० को जग्गा शिवदुलारी देवीको अंश हकमा परेको देखिँदा सो जग्गासमेतबाट वादी हंसरजिया देवी तेलिनले अंश पाउने ठहर्याएको पर्सा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१०।१७ को फैसला सो हदसम्म मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी हुने अरु तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित श्री सम्पत्तिबाट वादीले ५ भागको १ भाग अंश पाउने ठहर्याई पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०७०।५।३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा यस अदालतबाट मिति २०७२।५।४ मा भएको झगडिया झिकाउने आदेशसँग सहमत हुन सकिएन । पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०७०।५।३ को फैसला सदर हुने ठहर्छ ।

पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला सदर हुने ठहरी फैसला भएकोले पुनरावेदक वादीले पुनरावेदन दर्ता गर्दा राखेको कोर्टफी रु ३५०।- जफत हुने हुँदा केही गर्नु परेन ----- १
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ----- २

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. सारदाप्रसाद घिमिरे

इजलास अधिकृत: कोशलेश्वर ज्ञवाली

इति संवत् २०७३ साल भदौ १५ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १७०१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरे
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
आदेश मिति : २०७३।०५।२४
०६७-WO-०२४६

मुद्दा: उत्प्रेषण

निवेदक: काठमाडौँ जिल्ला काठमाडौँ महानगरपालिका
वडा नं. १० टोल शंखमुल बस्ने निलमप्रसाद
गौतम

विरुद्ध

विपक्षी/प्रत्यर्थी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोग, टंगालसमेत

- विवादित कि.नं. ९८ को २-१५-०-१ जग्गा रावल आयोगको पत्रानुसार रोक्का रहेको थियो भन्ने तथ्यमा विवाद देखिएन । सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने मान्यताका आधारमा रावल आयोगले रोक्का राखेको भन्ने कुरा मिसिल कागजातबाट देखिन्छ । तथापि उक्त जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो भन्नेतर्फ कुनै औपचारिक निर्णय भइसकेको अवस्था भने देखिन आएन । कुनै पनि जग्गाको स्वामित्व कसको हो ? भन्ने कुरा कानूनी तवरबाट यकिनरूपमा निरूपण गरिनु वाञ्छनीय हुने ।
- व्यक्तिको, संस्थाको, सार्वजनिक वा सरकारी आदि कस्तो प्रकृतिको जग्गा हो भन्ने कुराको पहिचान गरी तदनुसार जग्गाको दर्ता, लगत, स्रेस्ता आदि कायम गर्नु भूमि व्यवस्थासम्बन्धी प्रशासन हेर्ने राज्यका निकायको कर्तव्य बन्दछ । यसरी जग्गाको यकिन पहिचान नै नगरी अनिश्चितकाल सम्म केवल रोक्का राख्ने कार्य गर्नु मनासिब नहुने ।
- कुनै खास कार्य, घटना वा अवस्थासम्म खास प्रयोजनका लागि जग्गा रोक्का राख्ने स्थिति आई पर्दछ । तर अनिश्चित कालसम्म बिना कुनै वैध प्रयोजन रोक्का राख्नुको औचित्य देखिन आउँदैन । यस अर्थमा हेर्दा विपक्षीहरूबाट रोक्का फुकुवा गरेकोसम्मको काम कारवाहीलाई बेरीतको, अनुचित वा गैरकानूनी कार्य

भनी मान्न मिलेन । परिणामतः निवेदकको मागबमोजिम रोक्का फुकुवा गर्ने सम्बन्धमा भएका निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी रहनु परेन । जग्गा यदि सार्वजनिक हो भने केवल रोक्का फुकुवा गरिएको कारणबाट नै त्यस्तो जग्गामा व्यक्तिको हक सिर्जना हुने पनि होइन ।

(प्रकरण नं. ३)

- प्रचलित मूल्यका दृष्टिले करोडौं रुपैयाँ पर्ने मूल्यवान् विवादित उक्त सम्पत्ति सार्वजनिक सम्पत्ति हो वा होइन भन्ने कुराको निर्धारण प्राथमिकता र जिम्मेवारीबोधका साथ गरिनु वाञ्छनीय छ । यदि त्यस प्रकारबाट सार्वजनिक प्रयोगमा आएको सार्वजनिक प्रकृतिको नदी उकाश जग्गा हो भने सो जग्गालाई स्वभावतः सार्वजनिक नै कायम गरिनु पर्दछ । यस कुराको निरूपण तथ्य र प्रमाणको आधारमा वस्तुगत तवरबाट गरिनु पर्ने ।
- सार्वजनिक जग्गा कुनै व्यक्तिका नाउँमा दर्ता हुन पुगेकै रहेछ भने पनि त्यस्तो दर्ता मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ बमोजिम बदर गर्नुपर्ने हुन्छ । जग्गा दर्ता गर्न बाँकी नै रहेको छ भने त्यस्ता सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिका नाउँमा दर्ता गर्न हुँदैन । व्यक्तिका नाउँमा दर्ता गर्न नहुने सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा यदि व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गरियो भने त्यस कुराको जवाफदेहिता दर्तासम्बन्धी निर्णय गर्ने अधिकारीले बहन गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता खेमराज

झवाली, विद्वान् अधिवक्ता यदुनाथ खनाल,
बलदेव चौधरी र मधुर पाठक
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :
■ मालपोत ऐन, २०३४

आदेश

न्या. ईश्वरप्रसाद खतिवडा : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

निवेदक नेपाली नागरिकका नाताले देशका सार्वजनिक सम्पत्तिहरूमा प्रत्येक नागरिकहरूको हक हुँदा त्यस्ता विषय वस्तुहरूको सबै नागरिकहरू मिलेर संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै राष्ट्रको उत्थान र विकास हुन्छ भन्ने कुरामा विस्वास राख्ने नागरिक हुँ । प्रत्येक नेपालीले देशको कुनै पनि भाग वा सार्वजनिकस्थलमा आवत जावत गर्ने तथा सार्वजनिक स्थल प्रयोग गर्न पाउने अधिकारलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले संरक्षण गरिदिएकै छ । काठमाडौँ जिल्ला काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. १० सिट नं. ११८६-१२ कित्ता नम्बर ९८ क्षेत्रफल २-१५-०-१ जग्गा वागमती नदीले छोडेको जग्गामा रिट निवेदक लगायतका का.म.न.पा. १० का बासिन्दाहरूले परम्परादेखि नै स्थानिय जात्रा निकाल्ने स्थल, जग्गाको छेउमा लास जलाउने, सार्वजनिक प्रयोगमा आएको, खुल्ला चउर बच्चाहरूले खेल्ने तथा वृद्धहरूले घाम ताप्ने गरेको सार्वजनिक प्रयोगका रूपमा उपभोग भई आएको सार्वजनिक हक हितको जग्गा हो । उक्त जग्गा सार्वजनिक प्रयोगमा आइरहेकोमा मिति २०६७।५।२१ देखि सार्वजनिक प्रयोग गर्न विपक्षीहरू गंगा क्षेत्री महर्जन, केदार महर्जन, हरि महर्जन र जुजुभाइ महर्जनसमेतका व्यक्तिहरूले बन्देज लगाएको हुँदा के, कसो भएको हो भनी मालपोत कार्यालय,

डिल्लीबजारमा बुझ्न जाँदा यो जग्गा मालपोत कार्यालयबाट मिति २०६६।१२।१२ मा विपक्षीहरू गंगा क्षेत्री महर्जन, केदार महर्जन, हरि महर्जन, जुजुभाइ महर्जनसमेत जना ४ का नाममा दर्ता फुकुवा भएको जानकारी पाई सो दर्ताको प्रतिलिपि माग गर्दासमेत निवेदननै दर्ता नगरेको र नेपालको अन्तरिम संविधानले प्रत्याभूत गरेको धार्मिक हक, वातावरणसम्बन्धी हक, तथा आवत जावत गर्ने हकबाट प्रत्यक्षरूपमा वञ्चित गरेको हुँदा प्रस्तुत निवेदन लिएर उपस्थित भएको छु । विपक्षी मालपोत कार्यालयलाई मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ ले सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने अख्तियारी सुम्पिएको हुँदा हुँदै त्यस्तो सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता फुकुवा गर्न कदापि मिल्ने होइन । उक्त जग्गा धार्मिक महत्त्वको हुँदा सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा छानबिन एवं संरक्षणसम्बन्धी उच्चस्तरीय आयोग (रावल आयोग) को प्रतिवेदन, २०५२ ले रोक्का रहेकोमा सोसमेतलाई ध्यान नदिई उपर्युक्त विपक्षीमध्ये अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आदेश दिई मिलोमतोमा उक्त जग्गा फुकुवा गरी दर्ता गर्ने गरी मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारबाट मिति २०६६।१२।१२ मा भएको निर्णय नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ को उपधारा (१), (२), (३) (ड), १६, १७(३), १९(२), २३ र २७ को मौलिक हकविपरीत हुँदा त्यस्ता हक प्रचलनका लागि धारा १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निलमप्रसाद गौतमको रिट निवेदन ।

यसमा के, कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई उपस्थित हुनु भनी सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।६।११ गतेको आदेश ।

ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. २२ बस्ने केदार महर्जनसमेतको नाममा दर्ता कायम गरेको काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० कि. नं. ९८ को क्षेत्रफल २-१५-०-१ को घर जग्गाको सरकारी जग्गा संरक्षणसँग सम्बन्धित रामबहादुर रावल आयोगबाट रोक्का रहेकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प.सं. १ भूमि १३७७। ०६६।०६७ च.नं. १२९१ मिति २०६६।१२।१२ को निर्देशनात्मक पत्रबमोजिम मानवीय भूलवश रोक्का रहेको जग्गा यस कार्यालयबाट फुकुवासम्म गर्ने कार्य भएको हो। यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै आधार नभएकोले निवेदकको झुट्टा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारको प्रमुख मालपोत अधिकृत प्रेमबहादुर खापुङको लिखित जवाफ।

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० को कि. नं. ९८ को क्षेत्रफल २-१५-०-१ जग्गा आफ्ना नाममा नामसारी भई जग्गाधनी प्रमाण पूर्जासमेत प्राप्त भइसकेकोमा मानवीय भूलवश मालपोत कार्यालयबाट रावल आयोगको रोक्का लेखिन गएको भन्नेसमेत व्यहोराको यस आयोगसमक्ष पर्न आएको उजुरी उपर कारवाही हुँदा यस आयोगबाट मिति २०६६।१२।१० मा "यसमा निवेदकले पेस गरेको कागजातहरू अध्ययन गरी सेवाग्राहीहरूलाई मर्का नपर्ने गरी सेवा प्रदान गर्न मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारलाई सम्बन्धित फाइलसहित स्वेस्ता फुकुवाको कारवाहीको लागि लेखी पठाउने" भनी निर्णय भएकोले सोहीअनुसार लेखी पठाइएको हो। विपक्षीको निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन, रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका सचिव भगवतीकुमार काफ्लेको लिखित जवाफ।

काठमाडौंजिल्ला, काठमाडौंमहानगरपालिका वडा नं. १० साबिक कि.नं. १८ को क्षेत्रफल ४-९-१-३ जग्गा हामीहरूको साबिक लगतभित्रको भई मिति २०४४।१०।१३ मा सर्वे नापी दर्ता हुँदा हाम्री सौतेनी दिदी तथा आमा दिलमाया महर्जनको नाममा नापी दर्ता भएको जग्गा हो। सर्वे नापी दर्ता हुँदा वा नापीको समयमा हामीहरूको दाबीको उक्त कि.नं. १८ को जग्गाको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा लिन घरायसी कारणले सकेका थिएनौं। पछि ३ नं. नापी टोलीको मिति २०४८।३।१२ को तोक आदेशबमोजिम कि.नं. १८ बदर भई कि.नं. ९४, ९५, ९६, ९७, र ९८ कायम भई कि. नं. ९८ को २-१५-०-१ जग्गा हाम्रो सौतेनी दिदी तथा आमा दिलमाया महर्जनको नाममा कायम हुन आएको अवस्था हो। यसरी साबिकदेखि नै हामीहरूको हक भोग चलनमा रही घर टहरा तारबार गरी आएकोमा विपक्षीले निवेदनमा उल्लेख गरेअनुसारको सार्वजनिक खुला चउर, लास जलाउने जग्गा होइन। उक्त कि.नं. ९८ को जग्गा मानवीय भूलवस रावल आयोगले रोक्का भनी लेखिन गएको कारणबाट कसैलाई हक हस्तान्तरण गर्नबाट वञ्चित भएकोले मानवीय भुलवस रोक्का रहन गएको जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालय एवं अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा समेत निवेदन गरेका थियौं। हामीहरूको निवेदनउपर कारवाही हुँदा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट लेखापढी हुँदा स्वेस्तामा रावल आयोगबाट रोक्का भनी लेखिएको भन्ने जवाफ प्राप्त भएको र नापी कार्यालय, डिल्लीबजारबाट कि. नं. ९८ को जग्गाका सम्बन्धमा उक्त कि. नं. काठमाडौं जिल्ला र ललितपुर जिल्लाको सिमा मार्जिनमा परेको उक्त दुवै तिर नक्साको मार्जिन एक आपसमा नभिडेको भनी उल्लेख गरेको देखिएको हुँदा हामीले पेस गरेको निवेदनसमेतका सम्पूर्ण कागज प्रमाणहरूको यथोचित मुल्याङ्कन गरी सेवाग्राहीलाई मर्का नपर्ने गरी स्वेस्ता

फुकुवाको कारवाही गर्नुहुन भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६६।१२।१० मा निर्णय भएकोमा आयोगको पत्रानुसार पेस भएबमोजिम हुने गरी सदर भनी मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारबाट फुकुवाका लागि मिति २०६६।१२।१२ मा निर्णय भई फुकुवा भएको हुँदा उक्त निर्णय कुनै पनि हालतमा बदर हुन नसक्ने भएकोले विपक्षीको औचित्यहीन रिट निवेदन खारेज गरी झुट्टा निवेदन मागदाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गंगा क्षेत्री महर्जन, केदार महर्जन, हरी महर्जन र जुजुभाइ महर्जनसमेत जना ४ को लिखित जवाफ ।

निवेदन दाबीको जग्गा सार्वजनिक हो भन्ने देखिने फिल्डबुक वा अन्य प्रमाण भए निवेदकबाट दाखिल गराई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०६७।६।७ गतेको आदेश ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६६।१२।१० को जग्गा फुकुवा गर्ने कारवाहीको लागि मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारमा लेखी पठाएको सम्बन्धित निर्णय फाइल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत पेसीको दिन देखाई फिर्ता लाने गरी झिकाई कानूनबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०७२।१२।२ गतेको आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनका सन्दर्भमा नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवालीले मालपोत कार्यालय राज्यको निकाय भएको र राज्यले सरकारी तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्नु पर्दछ । अतः सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण हुने गरी आदेश गरिपाउँ भनी तथा विपक्षी गंगा क्षेत्रीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री यदुनाथ खनाल तथा केदार

महर्जनका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री बलदेव चौधरी र श्री मधुर पाठकले साबिकमा आमा / दिदी दिलमाया महर्जनको नाउँमा नापी दर्ता भएको कि.नं. १८ कै जग्गा पछि नापी टोलीको मिति २०४८।३।१२ को आदेशबमोजिम विभिन्न कित्ता नम्बरहरू कायम भएकोमा कि.नं. ९८ को २-१५-०-१ जग्गा सोही मूल कित्ताबाट कायम भई गंगा क्षेत्री महर्जनसमेतका विपक्षहरूले भोग चलन गरी आएको जग्गा हो । यसरी व्यक्तिको जग्गालाई रावल आयोगले रोक्का राखेकोमा सो को छानबिन गरी भुलवश रोक्का रहेको कारण अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६६।१२।१० मा निर्णय गरी फुकुवा गरिदिन मालपोत कार्यालयलाई पत्र लेखेको र मालपोत कार्यालयले रिटपूर्वकको देखी फुकुवा गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गरियो ।

अब यसमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६६।१२।१० को निर्णय र सोबमोजिम मालपोत कार्यालयबाट भएको काम कारवाहीसमेत बदर हुने हो वा होइन ? निवेदकको मागबमोजिम रिट आदेश जारी हुने नहुने के हो ? भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १० सिट नं. ११८६-१२ कि.नं. ९८ को क्षेत्रफल २-१५-०-१ बागमती नदीले छाडेको जग्गा हो । उक्त जग्गा जात्रा निकाल्ने, जग्गा छेउमा लास जलाउने, खुला चौर वृद्धहरूले घाम ताप्ने, बालबालिकाले खेल्ने सार्वजनिक जग्गा हो । उक्त जग्गा सार्वजनिक कायम गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन रहेको देखिन्छ । विपक्षीहरू गंगा क्षेत्री महर्जन, केदार महर्जन, हरि महर्जन र जुजुभाइ महर्जनको लिखितजवाफ हेर्दा उक्त जग्गा आफ्नो हक भोगको हो, गलत रूपमा रहेको रोक्कासम्म फुकुवा गर्ने गरी

मालपोत कार्यालयबाट निर्णय भएको हो, उक्त निर्णय रितपूर्वककै छ भनी उल्लेख गरेको देखियो। विवादित कि.नं. ९८ को जग्गा काठमाडौं उपत्यकाको सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा छानबिनसम्बन्धी उच्चस्तरीय आयोग (रावल आयोग) द्वारा रोक्का रहेको देखियो। सो रोक्का फुकुवा गर्ने सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६६।१२।१० मा निर्णय गरी मालपोत कार्यालयमा पत्र पठाएको र सोही आधारमा मालपोत कार्यालय, काठमाडौंबाट फुकुवा गर्ने गरी आदेश भएको देखिन आयो।

३. विवादित कि.नं. ९८ को २-१५-०-१ जग्गा रावल आयोगको पत्रानुसार रोक्का रहेको थियो भन्ने तथ्यमा विवाद देखिएन। सार्वजनिक जग्गा हो भन्ने मान्यताका आधारमा रावल आयोगले रोक्का राखेको भन्ने कुरा मिसिल कागजातबाट देखिन्छ। तथापि उक्त जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो भन्नेतर्फ कुनै औपचारिक निर्णय भइसकेको अवस्था भने देखिन आएन। कुनै पनि जग्गाको स्वामित्व कसको हो? भन्ने कुरा कानूनी तवरबाट यकिनरूपमा निरूपण गरिनु वाञ्छनीय हुन्छ। व्यक्तिको, संस्थाको, सार्वजनिक वा सरकारी आदि कस्तो प्रकृतिको जग्गा हो भन्ने कुराको पहिचान गरी तदनुसार जग्गाको दर्ता, लगत, ख्रेस्ता आदि कायम गर्नु भूमि व्यवस्थासम्बन्धी प्रशासन हेर्ने राज्यका निकायको कर्तव्य बन्दछ। यसरी जग्गाको यकिन पहिचान नै नगरी अनिश्चितकालसम्म केवल रोक्का राख्ने कार्य गर्नु मनासिब हुँदैन। कुनै खास कार्य, घटना वा अवस्थासम्म खास प्रयोजनका लागि जग्गा रोक्का राख्ने स्थिति आई पर्दछ। तर अनिश्चित कालसम्म बिना कुनै वैध प्रयोजन रोक्का राख्नुको औचित्य देखिन आउँदैन। यस अर्थमा हेर्दा विपक्षीहरूबाट रोक्का फुकुवा गरेकोसम्मको काम कारवाहीलाई बेरीतको, अनुचित वा गैरकानूनी कार्य भनी मान्न मिलेन। परिणामतः निवेदकको

मागबमोजिम रोक्का फुकुवा गर्ने सम्बन्धमा भएका निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी रहनु परेन। जग्गा यदि सार्वजनिक हो भने केवल रोक्का फुकुवा गरिएको कारणबाट नै त्यस्तो जग्गामा व्यक्तिको हक सिर्जना हुने पनि होइन।

४. रिट निवेदकले विवादित कि.नं. ९८ को २-१५-०-१ जग्गा सार्वजनिक जग्गा हो, सार्वजनिक नै कायम रहनुपर्दछ भनी लिनु भएको जिकिर सम्वेदनशील र विचारणीय देखिन्छ। जग्गाको भौतिक अवस्थितिका दृष्टिले हेर्दा उक्त जग्गा बागमती नदीको किनारामा रहेको देखिन्छ। यो जग्गा नदी उकाश भएको सार्वजनिक जग्गा हो भनी रिट निवेदनमा उल्लेख भएको पाइयो। नदी उकाश उक्त जग्गामा जात्रा निकाल्ने, जग्गा छेउमा लास जलाउने, खुल्ला चौरमा वृद्धहरूले घाम ताप्ने, बालबालिकाहरू खेल्ने गरेको सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गा हो भन्ने पनि निवेदन जिकिर रहेको छ। यस प्रकारको जिकिर निश्चय नै सम्वेदनशील र विचारणीय छ। प्रचलित मूल्यका दृष्टिले करोडौं रुपैयाँ पर्ने मूल्यवान उक्त सम्पत्ति सार्वजनिक सम्पत्ति हो वा होइन भन्ने कुराको निर्धारण प्राथमिकता र जिम्मेवारीबोधका साथ गरिनु वाञ्छनीय छ। यदि त्यसप्रकारबाट सार्वजनिक प्रयोगमा आएको सार्वजनिक प्रकृतिको नदी उकाश जग्गा हो भने सो जग्गालाई स्वभावतः सार्वजनिक नै कायम गरिनु पर्दछ। यस कुराको निरूपण तथ्य र प्रमाणको आधारमा वस्तुगत तवरबाट गरिनु पर्ने हुन्छ। सार्वजनिक जग्गा कुनै व्यक्तिका नाउँमा दर्ता हुन पुगेकै रहेछ भने पनि त्यस्तो दर्ता मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ बमोजिम बदर गर्नुपर्ने हुन्छ। जग्गा दर्ता गर्न बाँकी नै रहेको छ भने त्यस्ता सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिका नाउँमा दर्ता गर्न हुँदैन। व्यक्तिका नाउँमा दर्ता गर्न नहुने सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा यदि व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गरियो भने त्यस कुराको जवाफदेहिता दर्तासम्बन्धी निर्णय गर्ने अधिकारीले बहन गर्नु

पर्दछ । यस पक्षमा पनि पर्याप्त हेक्का राख्नु वाञ्छनीय देखिन्छ ।

५. विवादित कि.नं. ९८ को जग्गा साबिक कि.नं. १८ बाट कित्ताकाट भई आएका जग्गामध्येको हो भन्ने विपक्षीहरूको जिकिर रहेको पाइयो । साबिक कि.नं. १८ मा रहेको जग्गाको दर्ता स्रेस्ताको स्थिति के हो ? यसबाट कित्ताकाट भई क कसको नाउँमा कति कति जग्गा दर्ता हुन पुगेको छ ? आदि पक्षमा पनि तथ्यपरकरूपमा मूल्याङ्कन गरिनु आवश्यक देखिन्छ । एउटा स्रेस्ता (साबिक कुनै स्रोत) का आधारमा विभिन्न ठाउँमा जग्गा दर्ता गर्ने, नरबढी भन्ने नाउँमा वरिपरीका सार्वजनिक जग्गा हडप्ने जस्ता विकृत प्रवृत्तिहरू ठाउँ-ठाउँमा देखा पर्ने गरेका वस्तुतथ्यतर्फ पनि समुचित दृष्टि पुग्न वाञ्छनीय छ । कुनै न कुनै बहानामा सार्वजनिक सम्पत्तिलाई निजी कायम गराउने प्रवृत्तिको कारणबाट समाज प्रभावित हुँदै आएको र सार्वजनिक जग्गाको नियमन तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता कायम गर्नमा विविध कठिनाई देखा परेको वर्तमान यथार्थप्रति राज्यका भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी संयन्त्रहरू सचेष्ट हुन आवश्यक देखिन्छ ।

६. अतः माथि उल्लेख गरिएका विविध पक्षतर्फ समुचित दृष्टि दिई रिट निवेदकले उल्लेख गरेको कि.नं. ९८ को जग्गा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा हो, होइन? सम्बन्धित स्रेस्ता, अभिलेख हेरी, साथै जग्गाको स्थलगत अध्ययन गरी रिट निवेदकलगायतका अरु मानिस, कागज, प्रमाण जे जो बुझ्नु पर्छ बुझी, छानबिन गरी उल्लिखित जग्गा सरकारी वा सार्वजनिक देखिन आएमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ समेतको कानूनबमोजिम आवश्यक कारवाही एवं निर्णय गर्ने कार्य अविलम्ब सम्पन्न गर्नु भनी विपक्षीमध्येको मालपोत कार्यालय, काठमाडौंका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । विपक्षीहरूको जानकारीका लागि यो आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा

पठाई दिनु । साथै दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. सारदाप्रसाद घिमिरे

इजलास अधिकृत: सुमन कुमार न्यौपाने
इति संवत् २०७३ साल भदौ २४ गते रोज ६ शुभम् ।

निर्णय नं. १७०२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
आदेश मिति : २०७३।४।१८
०७०-WO-०८९५

मुद्दा: उत्प्रेषण

रिट निवेदक : श्री कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय,
त्रिपुरेश्वरमा मिति २०६९।७।१४ मा प्रा.लि. दर्ता
नं. १०६९६६/०६९/०७० रही दर्ता रहेको
काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. १३ स्थित माजोड इन्टरटेन्मेन्ट प्रा.
लि. अन्तर्गत संचालित क्यासिनो माजोडका
अ.प्रा. प्रबन्ध सञ्चालक विनोद श्रेष्ठ

विरुद्ध

विपक्षी : श्रम अदालत, अनामनगर, काठमाडौंसमेत

- कतिपय कम्पनीहरू नयाँरूपमा निर्माण गरिएका हुन्छन भने कतिपय कम्पनीहरू पुराना कम्पनीलाई पुनर्संरचना गरी

आधारभूतरूपमा पूर्ववर्ती कम्पनीलाई नै निरन्तरता दिने गरी नयाँ नामाकरण सहित संस्थापित गरिन्छन । कुनै कम्पनी नयाँ रूपमा निर्माण गरिएको मानिनका लागि पुरानो कम्पनीको अस्तित्व सम्पूर्णरूपमा समाप्त भएको तथ्य देखिनु आवश्यक हुन्छ । नामको लागि मात्र नयाँ कम्पनी खडा गरी पुरानो कम्पनीको सम्पत्ति र स्रोतमा सञ्चालन भएको कम्पनीलाई छुट्टै नयाँ अस्तित्व वा हैसियतको कम्पनी भनी मान्न मिल्दैन । कम्पनी कानूनको वृहद् अवधारणातर्फ दृष्टिगत गर्दा नाम र व्यवस्थापनमा गरिएको सामान्य परिवर्तन कै कारणबाट पूर्ववर्ती कम्पनीको दायित्वबाट नयाँ नाम दिइएको कम्पनीले छुट पाउने अवस्था रहन्छ भन्नु न्यायोचित हुनेसमेत नदेखिने ।

(प्रकरण नं. २)

- रिट निवेदक कम्पनीले सोल्टी होटलसँग सम्झौता गरी क्यासिनो नेपाल रहेकै स्थानमा नयाँ क्यासिनो सञ्चालन गर्दा बन्द भएको क्यासिनो सञ्चालनकै अचल सम्पत्ति र प्राविधिक सामग्रीहरूको प्रयोग गरी क्यासिनो माजोङ्गको नामबाट नयाँ क्यासिनो सञ्चालन गरेको देखिन्छ । होटल सोल्टीको क्यासिनो सञ्चालन अनुमति ग्रहण गर्दाका बखत क्यासिनो माजोङ्ग र सोल्टी होटलबीच भएको मिति २०६९।७।२४ को सम्झौतामा पूर्व क्यासिनो सञ्चालन हुँदा बाँकी रहेको बक्यौता कर र अन्य दायित्व क्यासिनो माजोङ्गको हुने भनी उल्लेख गरेको देखिँदा क्यासिनो माजोङ्ग नयाँ कम्पनीको रूपमा खडा भएपनि पूर्ववर्ती

कम्पनीको दायित्व व्यहोर्न नपर्ने गरी स्वतन्त्र रहेको भनी मान्न सकिएन । उक्त मिति २०६९।७।२४ को सम्झौताको बुँदा नं ८.२ अनुसार क्यासिनो नेपालका कर्मचारी सम्बन्धित दायित्व निवेदक क्यासिनो माजोङ्गले स्वीकार गरेको देखिँदा नयाँ नामको कम्पनी दर्ता भएको सम्मको कारणबाट उक्त दायित्व बहन गर्न नपर्ने स्थिति देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ३)

- “रूपमा” नयाँ कम्पनी दर्ता गरी क्यासिनो माजोङ्ग सञ्चालन गरेको देखिए पनि “सारमा” पूर्व कम्पनीलाई नै नाम परिवर्तन गरी पूर्णजीवन दिएको भन्ने देखिन आउँछ । सारभूतरूपमा पूर्व कम्पनी क्यासिनो नेपालसँगको सम्बन्ध समाप्त भएको नदेखिएको अवस्थामा नयाँ कम्पनी दर्ता भई नयाँ नाम प्राप्त गरेको र सोही आधारमा नयाँ स्वरूपमा कम्पनी सञ्चालन भएको आधारमा मात्र रिट निवेदक क्यासिनो माजोङ्ग उपर पूर्ववर्ती क्यासिनो नेपालको दायित्व सरेको छैन भनी मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता बट्टीबहादुर कार्की, विद्वान् अधिवक्ताहरू टिकाराम भट्टराई, गंगाप्रसाद पोखरेल र प्रज्वल ओझा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता गिताप्रसाद तिमिसिना, विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपाने, विद्वान् अधिवक्ताहरू ज्योति बाँनिया, तुलसीराम काफ्ले, रमेश कुमार बस्नेत, अमृत खरेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- श्रम ऐन, २०४८

आदेश

न्या. ईश्वरप्रसाद खतिवडा : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर भई पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार रहेको छ:

रिट निवेदनको संक्षिप्त व्यहोरा :

विपक्षी श्रम अदालतबाट प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ तथा ५४ बमोजिम बुझ्नुपर्ने प्रमाण नबुझी र नबुझ्नु पर्ने प्रमाण बुझी निवेदकको हित प्रतिकूल फैसला हुन पुगेको छ । श्रम अदालतले फरक फरक अस्तित्वका दुई कम्पनीहरू क्यासिनो नेपाल र क्यासिनो माजोड दुवै एउटै कम्पनी हो भन्ने गलत अर्थ लगाई फैसला गरेको कारण नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२(३)(च), धारा १३(१), धारा १८(१), धारा १९(१), २९(१) धारा ३०(१), कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा २(ख), ७ तथा १७७, श्रम ऐनको दफा २(घ)(च) दफा २२, २५ र दफा ८ समेतको प्रतिकूल रहेकोले विपक्षी नं. १ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भनी नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) तथा सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ (सं. सहितको) बमोजिम यो रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छ । देहायबमोजिमका जिकिरका आधारमा आदेश जारी गरी इन्साफ गरिपाउँ ।

रिट निवेदक माजोड इन्टरटेन्मेन्ट प्रा.लि. कम्पनी ऐन, २०६३ अन्तर्गत मिति २०६९।७।१५ मा ऐनको दफा २(ख) बमोजिम कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट दर्ता भएको स्वतन्त्र कम्पनी हो । यो

कम्पनी नेपालमा रहेको कुनै कम्पनी वा संस्थाको नाम परिवर्तन भएर स्थापना भएको कम्पनी होइन । यो कम्पनी स्थापना हुनुपूर्व अन्य कम्पनी वा संस्थाले गरेको कार्यप्रति यो कम्पनीको कुनै सरोकार वा जिम्मेवारी रहदैन । कम्पनीको नाम परिवर्तन तथा कम्पनीको स्वामित्व परिवर्तन गर्न नियमानुसार साबिकमा दर्ता कायम रहेको कम्पनीका सेयर सदस्यहरूले सेयर बिक्री गर्नुपर्ने तथा नाम परिवर्तन सम्बन्धमा साबिककै कम्पनी दर्ता प्रमाणपत्रमा कम्पनीको नाम परिवर्तन भएको व्यहोरा उल्लेख भई कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा नै अभिलेख हुने हुँदा यस निवेदक कम्पनीको कुनै पनि रूपमा सम्बन्ध नरहेको नेपाल रिट्रिएसन प्रा.लि. को नाम परिवर्तन गरी हाल माजोड इन्टरटेन्मेन्ट प्रा.लि. रहेको भन्ने विपक्षी श्रम अदालतको फैसलाले कानूनी परिधिको सामान्य प्रक्रियालाई समेत अवलम्बन गर्न सकेको छैन ।

श्रम अदालतले फैसला गर्दा हदम्याद नघाई पुनरावेदन गरेको भन्ने आधार पूर्णतः गलत छ । मिति २०६९।१।११ मा श्रम कार्यालयबाट भएको निर्णयमा क्यासिनो नेपालले दायित्व व्यहोर्न पर्ने गरी निर्णय भएको हुँदा त्यसमा निवेदक कम्पनीले पुनरावेदन गर्ने अवस्था नै आउँदैन । पहिला क्यासिनो नेपाल बसेको स्थानमा नै होटल सोल्टीबाट निवेदकले बहालमा बस्ने अनुमति लिएपछि क्यासिनो नेपालको पत्र पनि हामी निवेदकको कार्यालय परिसरमा टाँस गरिएको मात्र हो । विपक्षी मुकुन्द राज खरेलसमेतका व्यक्तिहरूले हुल हुज्जत गरेको हुँदा हामीले श्रम कार्यालयलाई २०७०।१।२६ मा सो सम्बन्धमा आफ्नो सरोकार नभएको विषयमा जानकारी गराएको मात्र हो । तसर्थ क्यासिनो नेपालका सम्बन्धमा फैसला भएको मितिबाट निवेदकको पनि पुनरावेदन गर्ने म्याद सुरु भएको भन्ने श्रम अदालतको मिति २०७१।१।२५ को फैसला पूर्णतः तथ्यहीन र गैरकानूनी भई बदरभागी छ ।

श्रम अदालतबाट फैसला हुँदा हामीहरूको

पुनरावेदन गर्ने म्याद श्रम कार्यालयले मिति २०७०।३।२ र मिति २०७०।३।३ का दिन पठाएको पत्रको मितिबाटै सुरु हुने भनी लिएको निर्णयाधार गैरकानूनी छ । स्वतन्त्र अस्तित्व भएको कम्पनीलाई अर्को जीवित कम्पनीको दायित्व गैरकानूनीरूपमा प्रमाणबिना जबरजस्तीपूर्ण रूपमा निर्वाह गर्नुपर्छ भन्नु गैरकानूनी, गैर संवैधानिक र प्रचलित ऐन कानूनको विपरीत भएकोले श्रम कार्यालयको उक्त निर्णय र श्रम अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदरभागी छ । निवेदक कम्पनीले सोल्टी होटल लि. सँग मिति २०६९।७।२४ मा दुई पक्षीय सम्झौता गरी क्यासिनो सञ्चालन गरेको थियो । यस्तैमा विपक्षी नं. २ ले मिति २०७०।६।१९ का दिन यो कम्पनीलाई निर्णय कार्यान्वयन सम्बन्धमा भनी च.नं. ५४८ को प.स. २०७०/०७९ को पत्र पठाउँदा यो कम्पनी स्थापना वा सञ्चालन हुनुपूर्व नेपाल रिक्रिएसन सेन्टरअन्तर्गत क्यासिनो नेपालमा कार्यरत मुकुन्दराज खरेल सहित ४९ जनाले मिति २०६८।३।२ गते विपक्षी कार्यालयबाट भएको निर्णयबमोजिम प्राप्त गर्नुपर्ने बक्यौता रकम नपाएको र हालसम्मको तलब भत्ता सञ्चयकोषलगायतको सुविधासहितको रकम र साबिक सेवामा बहाली गराई पाउँ भनी श्रम कार्यालयमा दर्ता भएको निवेदनहरू उपर कारवाही हुँदा मिति २०६९।११।१९ र मिति २०७०।१।३० गते श्रम कार्यालयबाट भएको निर्णय कार्यान्वयन गर्नु भनी निवेदक कम्पनीको परिसरमा ल्याई जानकारी गराएको र उक्त व्यहोरा यो कम्पनीसँग सम्बद्ध नभएको हुँदा अन्य प्रतिष्ठानको कामदार कर्मचारी र सो प्रतिष्ठानको व्यवस्थापनबीचको विवादमा भएको निर्णय कार्यान्वयन गर्न गराउन हामी निवेदक कम्पनी असमर्थ भएको हुँदा साधिकार निकाय श्रम अदालतमा पुनरावेदन पत्र दायर गरेको हो ।

श्रम कार्यालयले मिति २०७०।३।२ र मिति २०७०।३।३ का दिन निर्णय कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हो वा होइन ? यदि नभए सो सम्बन्धमा श्रम कार्यालयमा

छलफलको लागि ५ जना प्रतिनिधिसमेत पठाउनु भनी निवेदक कम्पनीलाई स्पष्टिकरण सोधिएकोमा त्यसको जवाफ निवेदक कम्पनीले मिति २०७०।३।९ का दिन श्रम कार्यालयलाई दिई निवेदक कम्पनीको तर्फबाट ५ जना प्रतिनिधिहरू श्रम कार्यालयमा उपस्थित भई निवेदक कम्पनीले श्रम कार्यालयको उपर्युक्त मितिहरूको निर्णय कार्यान्वयन गर्नु नपर्ने सम्बन्धमा यथार्थ कुराहरू राखिएको थियो ।

होटल सोल्टी र निवेदक कम्पनीबीचको लिज सम्झौताको ४.२ मा SHL (Soltee Hotel Ltd) may permit the operator to use its own name and trade name or trademarks and logo during the tenure of this agreement. The operator may change the present brand name of the casino to a suitable international name as it may decide. However, such proposed name of the casino shall not include the registered trade name of SHL. यसको अर्थ क्यासिनो नेपालको नाम परिवर्तन भई माजोड इन्टरटेन्मेन्ट प्रा.लि. बनेको भन्ने हुँदैन । यस बुँदामा उल्लिखित व्यहोराबाट म निवेदकले आफूले जिम्मा लिएपछिको अवस्थालाई उल्लेख गरिएको हो । अगाडिको नाम परिवर्तन गर्ने भनी उल्लेख भएको होइन । यहि व्यवस्थाबमोजिम नै माजोड इन्टरटेन्मेन्टले ट्रेडनेमको रूपमा क्यासिनो माजोड भनी प्रयोग गरेको हो ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य, कानून तथा संवैधानिक आधारमा श्रम कार्यालयको मिति २०७० असोज १९ को निर्णय र श्रम अदालतबाट मिति २०७१।१।२५ गते हदम्याद नाघी दायर हुन आएको देखिँदा तथ्यभित्र प्रवेश गर्न नमिली खारेज हुने ठहर्छ भनी भएको फैसला श्रम ऐनको दफा २(घ), (च) ८ दफा २२, २५ कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ७ र १७७ दफाहरू तथा नेपालो अन्तरिम संविधानको धारा १२(३)(च) धारा १३(१), १८(१), १९(१),

२९(१), ३०(१), ३२ तथा धारा १०७ बाट प्रदत्त हकमा प्रतिकूल असर परेको तथा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिर, प्रचलित ऐन कानूनको विपरीत भएकोले श्रम कार्यालयको मिति २०७०।६।११ को निर्णय, मिति २०७१।१।२५ को श्रम अदालतको फैसला, विभिन्न मितिहरूमा श्रम अदालत तथा श्रम अदालतबाट पठाइएको परिपत्र एवं श्रम कार्यालयको च.नं. २०६२ मिति २०७१।३।१ को फैसला कार्यान्वयन गर्ने बारे यस कम्पनीको नाममा पठाइएको पत्र उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी यस निवेदक कम्पनीले विपक्षीहरूलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने कुनै दायित्व नभएकोले विपक्षी प्रत्यर्थीहरूको सम्पूर्ण दाबीबाट उन्मुक्ति पाउने गरी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशलगायतका जो चाहिने व्यहोराको उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको क्यासिनो माजोङ्गको तर्फबाट यस अदालतमा दायर भएको रिट निवेदन ।

यस अदालतबाट भएको आदेशको व्यहोरा :

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र प्रत्यर्थी नं. १ र २ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत तथा अन्य प्रत्यर्थीहरूले आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखितजवाफ पठाउनु भनी प्रस्तुत आदेश तथा रिट निवेदनको एकप्रति नक्कलसाथ विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना जारी गरी म्यादभित्र लिखितजवाफ आए वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु साथै अन्तरिम आदेशसम्बन्धी छलफलसम्मका लागि श्रम कार्यालयको २०७०।६।११ को निर्णय, श्रम अदालतको २०७१।१।२५ को फैसला र सो फैसला कार्यान्वयन गर्नेसम्बन्धी श्रम कार्यालयको २०७१।३।१ को पत्रसमेत कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु

भनी यसअदालतबाट भएको अन्तरिम आदेश ।

विपक्षीहरूका तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफको संक्षिप्त व्यहोरा :

बागमती अञ्चल श्रम कार्यालयले मिति २०६९।१।११ मा निर्णय गरी सो को जानकारी क्यासिनो नेपाललाई सोही मितिमा नै पठाएको थियो । उक्त पत्रमा स्पष्टतः निवेदकहरूलाई तपसिलबमोजिमको रकम रु. ३,१४,२०,५१७।- र निवेदकमध्येका रुद्रबहादुर थिडको रु. ५,४०,७११।- समेत होटल सोल्टी स्थित क्यासिनो नेपालबाट एकमुष्ट भुक्तानी गरी श्रम ऐन, २०४८ (सं.स.) को दफा २५(३) र क्यासिनो नेपाल सञ्चालन गर्न अन्य कुनै सञ्चालकले जिम्मा लिई काम गर्ने गराउने अवस्थामा विगतमा निवेदक कामदार कर्मचारीले खाईपाई आएको सेवा सुविधा नघट्ने गरी साबिकबमोजिमको काममा लगाउनु पर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ (सं.स.) को दफा ७३(५) अनुसार मिति २०६९।१।११ गते यस कार्यालयबाट निर्णय ठहर भएको हुँदा निर्णयअनुसार गर्नु गराउनु हुन जानकारी गराइन्छ भन्ने पत्र प्रेषित गरिएको थियो । विपक्षी र सोल्टी होटल लिमिटेडबीच मिति २०६९।७।२४ मा Lease Agreement भई विपक्षीले क्यासिनो सञ्चालन गरी रहेको र उक्त कुरा श्रम कार्यालयको मिति २०६९।१।११ को फैसलामै उल्लेख भएको छ । उक्त फैसला अन्तिम भएर रहेको छ । यस अवस्थामा हामीहरूको तलब भत्ता र सुविधाको रूपैयाँ दिने दायित्व विपक्षीमाथि नै रहेको छ । यसप्रकार मिति २०६९।१।११ को फैसलाले विपक्षीको संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारमा प्रतिकूल असर परेको नहुँदा विपक्षीले उक्त फैसला बाध्यात्मकरूपमा पालना गर्नुपर्ने स्पष्ट छ ।

विपक्षीले दिएको पुनरावेदनपत्रमा ऐनको दफा २५(३) र २५(४) को अवस्था विद्यमान थिएन । त्यतिमात्र होइन श्रम कार्यालयले ठहर निर्णय

गरी, निर्णय कार्यान्वयन गर्नको लागि लेखेको पत्रउपर पुनरावेदन लाने कानूनी व्यवस्था छैन । तसर्थ विपक्षीको पुनरावेदन पत्र श्रम ऐन २०४८ को दफा २६ एवं सम्मानित अदालतबाट ने.का.प. २०६९ अंक १ नि.नं. ८७४४ पृष्ठ १ को पूर्णतः विपरीत रहेको हुँदा श्रम अदालतले विपक्षीको पुनरावेदन पत्र मिति २०७१।१।२५ मा खारेज गरी फैसला गरेको हो । यस अवस्थामा उपर्युक्त मितिमा फैसला तथा निर्णयहरूको कार्यान्वयनको लागि लेखिएका पत्रहरू नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२(३) (च), १३(१), १८(१), १९(१), २९(१), ३०(१) को प्रतिकूल नरहेको हुँदा सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुन सक्ने अवस्था छैन ।

मिति २०६९।७।२४ मा सोल्टी होटल लि. र विपक्षीका बीच भएको सम्झौतापत्रको बुँदा नं. ८.२ मा सोल्टी होटल स्थित क्यासिनोको विगतको कर, स्थानीय कर, सरकारी राजस्व इत्यादि तिर्ने बुझाउने दायित्व विपक्षीको हुने उल्लेख छ । त्यसैगरी, मिति २०६९।८।२९ मा क्यासिनो नेपालका मजदुर प्रतिनिधि र विपक्षीका बीच भएको सम्झौता पत्रले ऐनको दफा ८ को कानूनी प्रावधानबमोजिम विपक्षीको दायित्व सिर्जना भएको छ । सोही आधारमा विपक्षीको पुनरावेदन पत्र खारेज गर्ने श्रम अदालतको फैसला कानूनसम्मत रहेको प्रस्ट हुँदा माथि उल्लिखित आधार तथा कारणहरूबाट निवेदन मागदाबीबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था छैन, मिति २०७१।३।१३ मा जारी भएको अन्तरिम आदेश खारेज गरी विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी प्रताप राना मगरसमेतका जना ६ को तर्फबाट पेस भएको संयुक्त लिखित जवाफ ।

श्रमकार्यालय, काठमाडौंलेमिति २०६८।३।२ को निर्णयबमोजिमको रकम र त्यसपछिको थप समयवाधिको बक्यौता रकमसमेत सोल्टी होटलस्थित

क्यासिनो नेपालबाट एकमुष्ठ रु.३,१४,२०,५१७।- विपक्षी मुकुन्दराज खरेलसमेतका निवेदकहरूले भरिपाउने ठहरीमिति २०६९।१।११मा निर्णय भएको पाइन्छ । सो निर्णयको जानकारी श्रम कार्यालयले मिति २०६९।१।११ मा नै होटल सोल्टीस्थित क्यासिनो नेपालका व्यवस्थापकलाई सम्बोधन गरी पठाएको देखिन्छ । तत्पश्चात् श्रम कार्यालय, काठमाडौंले मिति २०७०।१।१९, २०७०।३।२, २०७०।६।११ मा समेत निर्णय कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा पुनरावेदक कम्पनीलाई सम्बोधन गरी पत्राचार गरेको देखिन्छ भने निर्णयको कार्यान्वयनकै सम्बन्धमा छलफलमा उपस्थित हुन पटकपटक पत्राचार भएको र श्रम कार्यालयको रोहवरमा मुकुन्दराज खरेलसमेतका विपक्षीहरू र क्यासिनो माजोडका प्रतिनिधिहरू बीच मिति २०७०।४।१४ मा छलफलसमेत भएको देखिन्छ । त्यस्तै पुनरावेदक क्यासिनो माजोडले निर्णयको जानकारी मिति २०७०।१।१६ मा प्राप्त भएको भनी मिति २०७०।१।२६ मा आफ्नो जवाफदेहिता नरहेको भनी लिखितजवाफ पठाएको श्रम कार्यालयबाट प्राप्त मिसिलबाट देखिन आउँछ । तत्पश्चात् श्रम कार्यालय काठमाडौंबाट मिति २०७०।३।३ मा निर्णय कार्यान्वयन सम्बन्धमा भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी क्यासिनो माजोड सोल्टी क्राउन प्लाजाका व्यवस्थापकलाई सम्बोधन गरी पत्र पठाएकोमा उक्त पत्रसमेतको जानकारी मिति २०७०।३।१४ मा पाएको भनी मिति २०७०।३।१६ मा निर्णय बदर गरिपाउँ भनी श्रम कार्यालय काठमाडौंलाई पुनरावेदक क्यासिनो भएका फैसलाहरू अन्तिम भई बसेको र ती फैसलाहरू कार्यान्वयनका सम्बन्धमा मिति २०७०।६।११ को पत्र प्राप्त गर्नुपूर्व नै पुनरावेदक क्यासिनो माजोडलाई जानकारी भएको देखिन आएकोले जानकारी प्राप्त हुनासाथै सोही मितिले श्रम ऐन, २०४८ को दफा २६ बमोजिम कानूनका म्यादभित्र पुनरावेदन दर्ता गर्नुपर्नेमा मिति २०७०।६।११ मा मात्र जानकारी पाएको भनी

सोही मितिलाई आधार मानी श्रम ऐन, २०४८ को दफा २६ बमोजिमको म्यादभित्रै पुनरावेदन दायर गरेको छु भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरी दर्ता हुन आएको पुनरावेदन हदम्याद नाघी दायर हुन आएको देखिँदा प्रस्तुत पुनरावेदनको तथ्यभित्र प्रवेश गर्न नमिली खारेज हुने ठहर्छ भनी अदालतबाट फैसला भएको र उक्त मिति २०७१।१।२५ को फैसला श्रम कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त एवं संविधानको भावनाअनुरूप रहेकोले सो फैसलाबाट रिट निवेदकको कानूनी एवं संवैधानिक हकमा आघात पुगेको अवस्थासमेत नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको श्रम अदालतऽ काठमाडौंको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

श्रम कार्यालयबाट मिति २०६८।३।२ को निर्णयबमोजिमको रकम र सो निर्णयपश्चात् थप मिति २०६९।८।१५ गतेसम्मको तलब भत्ता एकमुष्ट दिलाई विगतदेखि खाई पाई आएको सेवा सुविधा नघटाई सेवामानिरन्तरगराईपाउँभनीमिति २०६९।८।२७ गते निवेदन दर्ता हुन आएको निवेदनमा कारवाही भई निज निवेदकहरूलाई जम्मा रकम रु. ३,१४,२०,५१७।- होटल सोल्टीस्थित क्यासिनो नेपालबाट एकमुष्ट भुक्तानी गर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ (सं.स.) को दफा २५(३) अनुसार मिति २०६९।१।११ गते यस कार्यालयबाट निर्णय भएको हो । सोही प्रतिष्ठानमा काम गर्ने रुद्रबहादुर थिड्ससमेत ३ जनाको हकमा समेत निवेदकहरूलाई रु. १८,१६,०४४।- भुक्तानी गर्नुपर्ने भनी मिति २०७०।१।३० मा यस कार्यालयबाट निर्णय भएको थियो । उपर्युक्त निर्णयहरू कार्यान्वयन नभएको भनी निवेदकहरूबाट बारम्बार यस कार्यालयमा निवेदन ताकेता गरेपश्चात उक्त निर्णय कार्यान्वयन गर्नु, यदि कार्यान्वयन नगरेमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५(५) अनुसार कारवाही भई जाने भनी यस कार्यालयबाट च.नं. ५४८ मिति २०७०।६।११ मा पत्र विपक्षीलाई पठाइएको थियो । सो निर्णयउपर विपक्षीहरू श्रम अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानु भएकोमा श्रम

अदालतबाट समेत यस कार्यालयको निर्णयको Merit मा प्रवेश गरी निर्णय भएको छैन । नेपाल रिक्लिएसन सेन्टर र क्यासिनो नेपालको घर जग्गा प्रयोग गरी निज निवेदकहरू बाहेक अन्य कामदार कर्मचारीहरूलाई समावेश गरी रहेको अवस्थामा अर्काको सम्पत्ति भोगचलन गर्दा सो को दायित्व पनि लिनुपर्ने नै हुन्छ । कामदार कर्मचारीहरूलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम एकमुष्ट भुक्तानी नभएसम्म उक्त क्यासिनो नेपालका नाममा रहेको चल अचल सम्पत्ति श्रम ऐन, २०४८ (सं.स.) को दफा २५(५) अनुसार रोक्का गर्ने गरी निर्णय भएको थियो । तर हाल उक्त क्यासिनो नेपालको चल अचल सम्पत्ति रोक्का नै रहेको अवस्थामा क्यासिनो माजोड नामक संस्था सञ्चालन रहेको देखिएको अवस्थामा क्यासिनोमा कार्यरत कामदार कर्मचारीको न्यायको लागि कानूनबमोजिम गरिएको निर्णयबाट निवेदकलाई असर पर्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको श्रम कार्यालय, बागमतीको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

सोल्टी होटल लि. स्थित क्यासिनोमा विगत लामो समयदेखि कार्यरत हामी लिखितजवाफ प्रस्तुतकर्ता कामदार कर्मचारीहरूले पाउनुपर्ने तलब, भत्ता, सञ्चय कोषलगायतका रकमहरू बक्यौता रहन गएकै अवस्थामा सोल्टी होटल लि. संग मिति २०६९।७।२४ गते लिज सम्झौता गरी सो क्यासिनोको स्वामित्व ग्रहण गरेर नयाँ व्यवस्थापनका रूपमा आएको विपक्षी रिट निवेदक प्रबन्ध निर्देशक रहनु भएको माजोड इन्टरटेन्मेन्ट प्रा.लि. ले हामीले पाउनुपर्ने सम्पूर्ण बक्यौता रकम तिर्न अस्वीकार गरी बक्यौतामध्ये केही रकम मात्रै दिने र सेवा सुविधा घटाई काममा लगाउने भनेपछि श्रम कार्यालय, बागमती अञ्चल टेकु काठमाडौंमा हामीले २०६९।८।२७ गते श्रम ऐनको दफा २५ अनुसार निवेदन दिएका थियौं । सो निवेदनउपर कारवाही हुँदामिति २०६८।३।२ को निर्णयबमोजिमको रकम र सो अवधिपछिको

सम्पूर्ण बक्यौता रकम एवं साबिक सेवाको निरन्तरता होटल सोल्टीस्थित क्यासिनो सञ्चालकबाट हामीले एकमुष्ट भरिपाउने गरी मिति २०६९।१।११ गते श्रम कार्यालय, बागमतीले निर्णय गरेको छ। सो निर्णयको जानकारी मिति २०७०।१।१६ गते नै थाहा पाएको भनी विपक्षी रिट निवेदक स्वयम्ले २०७०।१।२६ गते श्रम कार्यालयमा दर्ता गराएको द.नं. ३४९१ रहेको पत्रमा उल्लेख गरिएको छ। श्रम कार्यालयको सो निर्णयउपर श्रम ऐनले दिएको हदम्याद भित्र विपक्षीले पुनरावेदन नगरेपछि अन्तिम भई बसेको श्रम कार्यालयको २०६९।१।११ को निर्णयको कार्यान्वयनको चरणमा आएर विपक्षी रिट निवेदकले सो निर्णयउपर श्रम ऐनको दफा २६ बमोजिम सम्मानित श्रम अदालतमा पुनरावेदन गरेकोमा कानूनको म्यादभित्र दर्ता नभएको हदम्यादविहीन पुनरावेदन खारेज गर्ने गरी सम्मानित श्रम अदालतबाट मिति २०७१।१।२५ गते फैसला भएको र उक्त फैसलाले विपक्षीलाई गैरकानूनी असर गरेको छैन।

क्यासिनो नेपालकै नाम परिवर्तन गरी क्यासिनो माजोड बनाएको विपक्षी रिट निवेदकले अर्को छुट्टै क्यासिनो नेपाल छ भने कुन चाहिँ पाँचतारे होटलमा सञ्चालित छ त भन्ने खुलाउन सकेको छैन। क्यासिनो नेपालको स्वामित्व लिई त्यही क्यासिनोको सम्पत्ति, स्थान, जुवा खेलाउने साधन, कर्मचारीहरू ग्रहण गरी क्यासिनो माजोड चलाएपछि विपक्षी रिट निवेदकको कम्पनीले साबिकको क्यासिनो नेपालका केही कामदार कर्मचारीहरूलाई उनीहरूको सेवा अवधिसमेत गणना गरी उपदानलगायत आंशिक बक्यौता रकम भुक्तानी दिई अवकाश दिइसकेको छ। क्यासिनो नेपालमा काम गर्दाको अवस्थाको बक्यौता रकम प्राप्त गर्न बाँकी रहेको भनी श्रम कार्यालय बाग्मती अञ्चलले मिति २०६८।३।२ गते गरेको निर्णयमा नाम, कार्यरत पद र प्राप्त गर्नुपर्ने रकमको विवरणसमेत उल्लेख गरिएका केही कामदार कर्मचारीहरूलाई २०

वर्षभन्दा बढी काम गरेको, १० वर्षभन्दा बढी काम गरेको तथा १० वर्षभन्दा कम सेवा अवधि रहेको भनी वर्गीकरण गरी बक्यौता रकममध्येको आंशिक रकम भुक्तानी दिई पुनरावेदकले सञ्चालन गरिरहेको क्यासिनो माजोडले अवकाश दिएको हो। विपक्षी रिट निवेदकले अवकाश दिएका क्यासिनो नेपालका कर्मचारीहरूले रकम बुझिलिएको भरपाईको कागजबाट विपक्षी पुनरावेदकले साबिकको क्यासिनो नेपालका कर्मचारीहरूलाई बक्यौता रकम मध्ये आंशिक रकम तथा अवकाश दिएको स्पष्ट हुन्छ। अतः सोल्टी होटल लि. स्थित क्यासिनोको दायित्व विपक्षी रिट निवेदकको कम्पनीले व्यहोर्नु पर्ने गरी भएको श्रम कार्यालयको निर्णय र सोउपरको विपक्षीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसक्ने गरी श्रम अदालतबाट भएको फैसलाले विपक्षी रिट निवेदकको संविधान प्रदत्त कुनै पनि मौलिक हक र अन्य कानूनी हकलाई आघात नपुर्याएको प्रस्ट छ।

श्रम कार्यालय बाग्मती, काठमाडौँबाट मिति २०६८।३।२ गते मिति २०६९।१।११ गते र मिति २०७०।१।३० गते भएका निर्णयहरू उपर दायर भएको पुनरावेदन श्रम ऐन, २०४८ (सं.स.) को दफा २६ को म्यादभित्र नभएकाले हदम्याद विहीन पुनरावेदन खारेज गर्ने गरी सम्मानित श्रम अदालतबाट मिति २०७१।१।२५ को फैसलाले नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, प्रचलित कानून, सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरू एवं प्रचलित प्रावधानअनुरूप नै भएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदनमा उल्लेख गर्नु भए झैं त्यसबाट वहाँको कुनै हक हनन नभएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मुकुन्दराज खरेलसमेतका जना ४१ को तर्फबाट पेस भएको संयुक्त लिखित जवाफ।

यस अदालतबाट भएको आदेशको व्यहोरा :

यसमा, श्रम अदालतबाट मिति २०७१।१।२५ गते भएको फैसला र श्रम कार्यालयबाट

क्यासिनो नेपालको विरुद्ध मिति २०६९।१।११ र २०७०।१।३० मा भएको निर्णयसहितको मिसिलहरू सम्बन्धित अदालत र कार्यालयबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।२।१२ को आदेश।

अन्तिम आदेश खण्ड :

नियमबमोजिम सामाहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बद्धी बहादुर कार्की, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री टिकाराम भट्टराई, श्री गंगाप्रसाद पोखरेल र श्री प्रज्वल ओझाले नेपाल क्यासिनो र माजोङ्ग इन्टरनेशनल एउटै संस्था/निकाय होइनन् विपक्षी श्रम कार्यालय बागमतीबाट निवेदक माजोङ्गको विरुद्धमा कुनै निर्णय भएको अवस्था छैन। माजोङ्ग इन्टरनेशनल अस्तित्वमा आउनु अगाडिको विषयलाई लिएर जबरजस्ती माजोङ्गलाई दायित्व पूरा गर्न लगाउन मिल्दैन। श्रम कार्यालय र श्रम अदालतको संगठित संस्थाको प्रकृतिका विषयमा रहेको गलत बुझाईबाट माजोङ्गलाई दायित्व थोपर्न मिल्दैन। अधिल्लो कम्पनीको दायित्व बहन गर्न पछिल्लो कम्पनीले लिखितरूपमा स्वीकार नगरेको अवस्थामा कम्पनी कानूनको मान्यताअनुसार पनि माजोङ्ग इन्टरनेशनल पूर्ववर्ती कम्पनीको दायित्व बहन गर्न बाध्य छैन। माजोङ्ग इन्टरनेशनलको कुनै पनि कागजातमा पूर्ववर्ती कम्पनी क्यासिनो नेपालको सम्पत्ति र दायित्व बहन गर्ने उल्लेख भएको नदेखिँदा फरक कानूनी हैसियतको नयाँ कम्पनीले दायित्व बहन गर्नुपर्ने अवस्था हुँदैन। तत्कालीन क्यासिनो नेपालसँग भएको सम्झौताअनुसारको प्राप्त गर्नुपर्ने सेवा सुविधा उक्त क्यासिनो सञ्चालनमा रहेको स्थानमा नै सञ्चालन भएको आधारमा मात्र नयाँ कम्पनीलाई पूर्ववर्ती

कम्पनीको निरन्तरता रहेको भनी मान्न सकिँदैन। मिति २०७०।६।११ मा श्रम कार्यालय बागमतीले माजोङ्ग इन्टरनेशनललाई पत्राचार गरेपश्चात मात्र माजोङ्ग इन्टरनेशनलको विधिवतरूपमा हदम्याद कायम हुने हुँदा ऐनको म्यादभित्र नै माजोङ्ग इन्टरनेशनल विपक्षी श्रम अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदनपत्र लिई प्रवेश गरेको हुँदा हदम्याद नघाई प्रवेश गरेको भनी मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश नगरी भएको श्रम अदालतको फैसला मिलेको नहुँदा बदर गरी मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

त्यसैगरी विपक्षी श्रम अदालत तथा श्रम कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गिताप्रसाद तिमिसनाले मिति २०६९।१।११ को श्रम कार्यालयको निर्णय माजोङ्गलाई दिइएको हुँदा समयमा नै श्रम कार्यालयको निर्णय माजोङ्गलाई थाहा जानकारी हुन गएको अवस्था छ। रिट निवेदकले श्रम अदालतमा गरेको पुनरावेदन हदम्याद नाघी परेको हुँदा तथ्यभित्र प्रवेश नभई खारेज भएको हो भनी बहस गर्नुभयो। विपक्षी कामदार कर्मचारी मुकुन्दराज खरेलसमेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण न्यौपाने, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री ज्योति बाँनिया, श्री तुलसीराम काफ्ले, श्री रमेश कुमार बस्नेत, श्री अमृत खरेलले नेपाल क्यासिनोको सेटिङ्गमा नै क्यासिनो माजोङ्ग दर्ता भएको हो। पूर्व क्यासिनोको सम्पत्तिमा नै क्यासिनो माजोङ्ग सञ्चालन भएको हुँदा यसले आफ्नो अलग अस्तित्व दाबी गर्न मिल्दैन। पूर्व क्यासिनो नेपालको सम्पूर्ण दायित्व स्वीकार गर्ने गरी क्यासिनो माजोङ्गले सम्झौता गरी सकेको अवस्था छ। विपक्षी रिट निवेदकले मूल निर्णय स्वीकार गरी निर्णय कार्यान्वयनको लागि लेखेको पत्र मात्र बदर गराउन खोजेको हुँदा कानूनतः त्यसो गर्न मिल्दैन। श्रम ऐनको दफा ८ मा प्रतिष्ठानमा भएको स्वामित्व

परिवर्तनले कर्मचारीको हकमा कुनै असर पर्ने अवस्था नहुँदा नयाँ व्यवस्थापनले क्यासिनोको दायित्वबाट मुक्ति पाउने अवस्था छैन । मिति २०६९।११।११ को निर्णयउपर निवेदकको पुनरावेदन परेको नदेखिँदा निर्णय स्वीकार गरी बसेको मान्नु पर्दछ । क्यासिनो माजोङ्गले नयाँ स्थानमा क्यासिनो सञ्चालन गरेको नभई क्यासिनो नेपालले क्यासिनो चलाएको स्थानमा नै सञ्चालन गरेको हुँदा lease agreement को आधारमा क्यासिनो नेपाल र क्यासिनो माजोङ्गका बीचको कानूनी सम्बन्धमा निरन्तरता भएको मान्नु पर्छ । क्यासिनो नेपालको हक स्वामित्व वास्तवमा क्यासिनो माजोङ्गमा रूपान्तरण भई आएको हो । यो श्रम विधिशास्त्रबाट निर्देशित हुने विषय हो । पूर्व कम्पनीले व्यवहारिकरूपमा के कस्तो स्वामित्व ग्रहण गरेको छ, सुक्ष्मरूपमा विश्लेषण हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा रिट निवेदन, पेस भएको लिखित जवाफ तथा विद्वान् कानून व्यवसायीले प्रस्तुत गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण हुनुपर्ने देखियो :-

- क. क्यासिनो माजोङ्ग पूर्णरूपमा नयाँ कम्पनी हो वा पूर्ववर्ती क्यासिनो नेपालको निरन्तरता हो ?
- ख. श्रम कार्यालय बागमतीबाट भएको निर्णयको जानकारी क्यासिनो माजोङ्गलाई प्राप्त भएको छ वा छैन ? निर्णयको जानकारी प्राप्त भएको अवस्थामा निवेदकले श्रम अदालतमा के कति समयमा पुनरावेदन गर्नु पर्ने हो ?
- ग. रिट निवेदकको मागदाबीअनुसार आदेश जारी हुने हो वा होइन ?

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा कम्पनी स्थापनाका तरिका सम्बन्धमा दृष्टि दिनु आवश्यक

देखिन्छ । कतिपय कम्पनीहरू नयाँरूपमा निर्माण गरिएका हुन्छन् भने कतिपय कम्पनीहरू पुराना कम्पनीलाई पुनर्संरचना गरी आधारभूतरूपमा पूर्ववर्ती कम्पनीलाई नै निरन्तरता दिने गरी नयाँ नामाकरणसहित संस्थापित गरिन्छन् । कुनै कम्पनी नयाँरूपमा निर्माण गरिएको मानिनका लागि पुरानो कम्पनीको अस्तित्व सम्पूर्णरूपमा समाप्त भएको तथ्य देखिनु आवश्यक हुन्छ । नामको लागि मात्र नयाँ कम्पनी खडा गरी पुरानो कम्पनीको सम्पत्ति र स्रोतमा सञ्चालन भएको कम्पनीलाई छुट्टै नयाँ अस्तित्व वा हैसियतको कम्पनी भनी मान्न मिल्दैन । कम्पनी कानूनको वृहद् अवधारणातर्फ दृष्टिगत गर्दा नाम र व्यवस्थापनमा गरिएको सामान्य परिवर्तन कै कारणबाट पूर्ववर्ती कम्पनीको दायित्वबाट नयाँ नाम दिइएको कम्पनीले छुट पाउने अवस्था रहन्छ भन्नु न्यायोचित हुनेसमेत देखिँदैन ।

३. रिट निवेदक क्यासिनो माजोङ्गले आफ्नो कम्पनीको स्थापना मिति २०६९।७।१५ मा कम्पनी ऐनअनुसार नयाँ कम्पनीको रूपमा भएको हुँदा कम्पनी स्थापना हुनु पूर्वको कुनैपनि दायित्वबाट आफू बन्धित नहुने भनी जिकिर लिएको देखिन्छ । विपक्षी मुकुन्दराज खरेलसमेतका व्यक्तिहरूको सेवा सुविधाबापतको भुक्तानी बाँकी सोल्टी होटलस्थित क्यासिनो नेपाल नामक कम्पनीको रहेकोमा विवाद देखिँदैन । उक्त कम्पनीले आफूउपरको विभिन्न दायित्व बाँकी राखी त्यसका सञ्चालकहरू सम्पर्कविहीन भएको अवस्थामा सो कम्पनीसँग सरोकार राख्ने व्यक्तिहरूले श्रम कार्यालयमा गरेको निवेदनको कारण उक्त कम्पनीको स्वामित्वमा रहेको सबै चल अचल सम्पत्ति श्रम कार्यालयको आदेशबाट रोक्का रहेको देखिन्छ । रिट निवेदक कम्पनीले सोल्टी होटलसँग सम्झौता गरी क्यासिनो नेपाल रहेकै स्थानमा नयाँ क्यासिनो सञ्चालन गर्दा बन्द भएको क्यासिनो

सञ्चालनकै अचल सम्पत्ति र प्राविधिक सामाग्रीहरूको प्रयोग गरी क्यासिनो माजोङ्गको नामबाट नयाँ क्यासिनो सञ्चालन गरेको देखिन्छ । होटल सोल्टीको क्यासिनो सञ्चालन अनुमति ग्रहण गर्दाका बखत क्यासिनो माजोङ्ग र सोल्टी होटलबीच भएको मिति २०६९।७।२४ को सम्झौतामा पूर्व क्यासिनो सञ्चालन हुँदा बाँकी रहेको बक्यौता कर र अन्य दायित्व क्यासिनो माजोङ्गको हुने भनी उल्लेख गरेको देखिँदा क्यासिनो माजोङ्ग नयाँ कम्पनीको रूपमा खडा भएपनि पूर्ववर्ती कम्पनीको दायित्व व्यहोर्न नपर्ने गरी स्वतन्त्र रहेको भनी मान्न सकिएन । उक्त मिति २०६९।७।२४ को सम्झौताको बुँदा नं. ८.२ अनुसार क्यासिनो नेपालका कर्मचारी सम्बन्धित दायित्व निवेदक क्यासिनो माजोङ्गले स्वीकार गरेको देखिँदा नयाँ नामको कम्पनी दर्ता भएकोसम्मको कारणबाट उक्त दायित्व बहन गर्न नपर्ने स्थिति देखिन आएन ।

४. रिट निवेदक क्यासिनो माजोङ्गले श्रम कार्यालय, काठमाडौँको निर्णयपश्चात क्यासिनो नेपालमा कार्यरत रहेका केही कामदार कर्मचारीहरूलाई क्यासिनो नेपालमा काम गरेबापत बाँकी रहेको बक्यौता रकममध्ये आंशिक रकम भुक्तानी गरेको मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिन्छ । क्यासिनो माजोङ्गले क्यासिनो नेपालसँग आफ्नो कुनै सम्बन्ध नरहेको दाबी गरेपनि सोही क्यासिनो सञ्चालन रहेको स्थान, जुवा खेलाउने साधन र केही पुरानै कर्मचारीसमेत प्रयोग गरेको देखिँदा क्यासिनो माजोङ्ग पूर्ण स्वायतः नयाँ कम्पनी भन्ने दाबी तथ्ययुक्त देखिन आएन । पूर्व क्यासिनोको कतिपय दायित्व आंशिक रूपमा स्वीकार गरिसकेको र क्यासिनो नेपालको नाममा प्राप्त श्रम कार्यालयको पत्रका सम्बन्धमा छलफल गर्न पटक पटक विभिन्न निकाय र पक्षसँग क्यासिनो माजोङ्गका प्रतिनिधिहरू उपस्थित भएको देखिएबाट कम्पनी नयाँ स्वरूपमा स्थापना भएपनि पुरानो कम्पनीको दायित्व व्यहोर्ने

कुरालाई क्यासिनो माजोङ्गले व्यवहारिकरूपमा स्वीकार गरेको देखिन्छ । यसरी "रूपमा" नयाँ कम्पनी दर्ता गरी क्यासिनो माजोङ्ग सञ्चालन गरेको देखिए पनि "सारमा" पूर्व कम्पनीलाई नै नाम परिवर्तन गरी पुनर्जीवन दिएको भन्ने देखिन आउँछ । सारभूतरूपमा पूर्व कम्पनी क्यासिनो नेपालसँगको सम्बन्ध समाप्त भएको नदेखिएको अवस्थामा नयाँ कम्पनी दर्ता भई नयाँ नाम प्राप्त गरेको र सोही आधारमा नयाँ स्वरूपमा कम्पनी सञ्चालन भएको आधारमा मात्र रिट निवेदक क्यासिनो माजोङ्गउपर पूर्ववर्ती क्यासिनो नेपालको दायित्व सरेको छैन भनी मान्न मिलेन ।

५. अब दोस्रो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा श्रम कार्यालय, काठमाडौँले मिति २०६९।११।११ मा निवेदक मुकुन्दराज खरेल समेतका व्यक्तिहरूले क्यासिनो नेपालबाट भरिपाउने रकम भराइदिन ठहर गरी गरेको निर्णय सोही मितिमा नै होटल सोल्टीस्थित क्यासिनो नेपालका व्यवस्थापकलाई निर्णयको जानकारीसहित पत्राचार गरेको देखिन्छ । सो पत्राचारको सम्बन्धमा क्यासिनो माजोङ्गको व्यवस्थापकले आफ्नो कम्पनीको दायित्व नरहेको भनी तत्काल कानूनी उपचारको खोजी गरेको देखिँदैन । सो को सट्टा २०७०।४।१४ मा उक्त २०६९।११।११ को निर्णयको अन्तरवस्तुमा आपसी सौदाबाजीका लागि मुकुन्दराज खरेल समेतका व्यक्तिहरूसँग क्यासिनो माजोङ्गका प्रतिनिधिले वार्ता छलफल गरेको देखिन्छ । मुकुन्दराज खरेलसमेतका निवेदकको निवेदनउपर श्रम कार्यालयबाट "मिति २०६९।११।११ मा भएको निर्णयको जानकारी मिति २०७०।१।१६ मा पाएको भनी रिट निवेदकले मिति २०७०।१।२६ मा श्रम कार्यालय, बागमतीका कार्यालय प्रमुखलाई सम्बोधन गरी जवाफदेहिता नरहेको सम्बन्धमा गरेको पत्राचारबाट श्रम कार्यालयको उक्त निर्णयको जानकारी निवेदकलाई मिति २०७०।१।१६

मा" नै प्राप्त भएको देखिन आयो । त्यसैगरी यिनै रिट निवेदकलाई विपक्षी बनाई हरिश भण्डारीसमेतका निवेदकले पेस गरेको भुक्तानी दिलाई पाँउ भन्ने अर्को निवेदनका सम्बन्धमा श्रम कार्यालय, काठमाडौँबाट मिति २०७०।१।३० मा भएको निर्णयको जानकारी गराउँदा होटल सोल्टीस्थित क्यासिनो नेपाल (हाल क्यासिनो माजोङ्ग इन्टरटेनमेन्ट) भन्ने शब्द उल्लेख गरी पत्राचार गरेको देखियो । उक्त पत्रको जानकारी मिति २०७०।३।१४ मा प्राप्त गरेको भन्ने कुरा निवेदकले मिति २०७०।३।१६ मा निर्णय बदरका लागि श्रम कार्यालयलाई लेखेको निवेदनबाट स्पष्ट हुन आउँछ । यस अवस्थामा आफूलाई २०७०।६।१९ भन्दा अगाडि श्रम कार्यालय, काठमाडौँबाट भएका निर्णयका सम्बन्धमा कुनै जानकारी प्राप्त नै नभएको भन्ने निवेदकको दाबीलाई उचित मान्न सकिएन । विभिन्न चरणको वार्ता र छलफलबाट विवाद समाधान हुन नसकेपश्चात् लेखिएको श्रम कार्यालयको मिति २०७०।६।१९ को पत्रलाई आधार मानेर निर्णयको जानकारी पहिले नै पाइसकेको कुरालाई अनदेखा गर्नु मनासिब देखिँदैन ।

६. आफू विरुद्धमा भएको निर्णयमा चित्त नबुझेमा कानूनअनुसार तोकिएको निकायमा पुनरावेदन गर्ने हक विवादका सम्बन्धित पक्षमा सुरक्षित रहेको देखिन्छ । श्रम ऐन २०४८ को दफा २६ मा "दफा २५ को उपदफा (३) र (४) अन्तर्गत दिइएको आदेशमा चित्त नबुझे पक्षले आदेशको जानकारी पाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र त्यस्तो आदेशउपर श्रम अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ..." भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यस प्रावधानअनुसार श्रम कार्यालयको निर्णयउपर चुनौती दिन त्यस्तो निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३५ दिनभित्र श्रम अदालतमा पुनरावेदन पत्र दर्ता गराउनु पर्ने देखिन्छ । मुकुन्दराज खरेलसमेतका निवेदनको निवेदनका सम्बन्धमा

श्रम कार्यालयबाट भएको मिति २०६९।१।१९ को निर्णयको जानकारी मिति २०७०।१।१६ मा र हरिश भण्डारीसमेतका निवेदकको निवेदनका सम्बन्धमा भएको श्रम कार्यालयको मिति २०७०।१।३० को अर्को निर्णयको जानकारी २०७०।३।१४ मा पाएको भनी रिट निवेदकले नै पत्रको पेटबोलीमा स्वीकार गरेकोमा दुवै निर्णयको जानकारी प्राप्त गरेको मितिले ३५ दिनभित्र रिट निवेदक पुनरावेदन लिई श्रम अदालतमा पुनरावेदन गर्न जानुपर्नेमा सो म्यादभित्र पुनरावेदन गरेको देखिन आएन । श्रम कार्यालयको निर्णयउपर निवेदकले श्रम अदालत काठमाडौँमा मिति २०७०।६।१५ मा पुनरावेदन-पत्र दर्ता गरेको पाइयो । अतः ऐनद्वारा निर्धारित गरिएको ३५ दिनको पुनरावेदनको म्यादभित्र पुनरावेदन नगरी म्याद नघाई पुनरावेदन गरेको देखिँदा पुनरावेदन पत्र खारेज गर्ने श्रम अदालतको निर्णयमा कानूनी त्रुटि रहेको देखिन आएन ।

७. तसर्थ माथि विवेचित आधार र कारणबाट क्यासिनो माजोङ्गले पूर्ववर्ती क्यासिनो नेपालको दायित्व पूरा गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको र श्रम कार्यालय काठमाडौँबाट दायित्व निर्वाह गर्ने सम्बन्धमा भएको मिति २०६९।१।१९ को निर्णयको जानकारी सोही मितिको पत्रबाट पठाएको र सो को जानकारी निवेदक कम्पनीले मिति २०७०।१।१६ मा प्राप्त गरेको कुरा मिसिल संलग्न २०७०।१।२६ मा निवेदक कम्पनीले श्रम कार्यालयलाई लेखेको पत्रबाट नै देखिन आएको हुँदा मिति २०७०।६।१५ मा परेको पुनरावेदनलाई श्रम ऐन, २०४८ को दफा २६ बमोजिम ३५ दिनको म्यादभित्र पुनरावेदन परेको मान्न मिलेन । अतः निवेदकको पुनरावेदन खारेज गर्ने श्रम अदालतको मिति २०७१।१।२५ को फैसलामा कुनै कानूनी त्रुटि नदेखिँदा मागबमोजिम उत्प्रेषणलगायतका रिट आदेश जारी गरी रहन परेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. हरिकृष्ण कार्की

इजलास अधिकृत : चन्द्रप्रकाश तिवारी
इति संवत् २०७३ साल साउन १८ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १७०३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
आदेश मिति : २०७३।०५।२७
०७२-WO-०८२०

मुद्दा: उत्प्रेषण

निवेदक/पक्ष : काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ७ बस्ने रूपक
न्यौपानेसमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरबार काठमाडौंसमेत

- कुनै कानूनले कुनै पेसा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्नमा कुनै किसिमको रोक

वा प्रतिबन्ध नलगाएको स्थितिमा बिना कानूनी आधार कार्यकारी निर्णय आदेशको आधारमा नागरिकलाई संविधान र कानूनले प्रदान गरेको पेसा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने हकमा रोक लगाउन मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ७)

- पेसा, व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने नागरिकको मौलिक हकलाई जनशक्तिको व्यवस्थापन हुन नसकेको कारण देखाई अनिश्चित समयसम्म रोक्नु मनासिब हुन सक्तैन । नागरिकले कानूनबमोजिम पेसा, व्यवसाय सञ्चालन गर्न अनुमति माग गरेमा त्यसका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिलगायतका व्यवस्थापकीय प्रबन्ध मिलाई सहजीकरण गर्नु राज्यको दायित्व हो । प्रस्तुत सन्दर्भमा अनुगमन गर्ने जनशक्तिको अभाव रहेको भन्ने कारण देखाई नागरिकको पेसा व्यवसाय गर्न पाउने संवैधानिक एवं कानूनी हक अधिकारको प्रयोगमा अनन्त र अनिश्चित कालसम्म रोक लगाउने कार्यलाई कानून एवं न्यायसङ्गत मान्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. १०)

रिट निवेदकका तर्फबाट : अधिवक्ता राजाराम भट्टराई
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४

आदेश

न्या. हरिकृष्ण कार्की : नेपालको संविधानको धारा १३३(२) र (३) बमोजिम दायर भएको प्रस्तुत

रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ ।

देशमा तिब्र गतिमा बढदै गएको युवा बेरोजगारी समस्यालाई केही हदसम्म भए पनि कमि ल्याउन सकिन्छ भनी वैदेशिक रोजगारमा जान चाहने युवालाई वैदेशिक रोजगार दिलाउने उद्देश्यका साथ हामी निवेदकहरूलाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने प्रवृत्ति इच्छा भएको हुँदा प्रचलित कानूनबमोजिम व्यवसाय सञ्चालन गर्नु अगाडि सम्बन्धित निकायबाट इजाजतपत्र लिनुपर्ने कानूनी व्यवस्थाअनुरूप हामी निवेदकहरू क्रमशः सरस्वती दाहालले समृद्ध ह्युमन रिसोर्स प्रा.लि., रूपक न्यौपानेले रूपक ओभरसिज कम्पनी प्रा.लि., सुवास कुइँकैलले प्रसिद्धी ओभरसिज कम्पनी प्रा.लि., किशोर अर्यालले सि.डि. ह्युमन रिसोर्स प्रा.लि. र पुजन शर्माले पुजन एस.आर.सर्भिसिज प्रा. लि. नाम प्रस्ताव गरी कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय त्रिपुरेश्वर काठमाडौँमा मिति २०७३ साल वैशाख ८ गतेको दिन कम्पनी दर्ता गर्नको लागि अनलाइनमार्फत आवश्यक कागजातहरू, प्रबन्धपत्र तथा नियमावली र नागरिकताको प्रमाण पत्रसहित निवेदन दर्ता गराएका थियौं ।

कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय, त्रिपुरेश्वर काठमाडौँका सहायक रजिष्ट्रारले तपाइँहरूले दर्ता गर्न ल्याउनु भएको प्रस्तावित नाम भएको कम्पनीहरू श्रमसँग सम्बन्धित भएको हुँदा वैदेशिक रोजगार विभाग काठमाडौँको इजाजत वा स्विकृतीबिना प्रस्तावित कम्पनी दर्ता गर्न नसकिने भएको व्यहोरा उल्लेख गरी वैदेशिक रोजगार विभाग काठमाडौँको नाउँमा आवश्यक राय प्रतिक्रियासहित प्रबन्धपत्र तथा नियमावलीसमेत फिर्ता पठाई सहयोग गरी दिनका लागि अनुरोधसहित मिति २०७३।१।९ मा च.नं. ८८६, ८८७, ८८८, ८८९ र ८९० समेतका पत्रमार्फत वैदेशिक रोजगार विभाग, काठमाडौँमा पत्राचार गरेको थियो। जवाफमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयको प.सं. २०६८।०६९ सा.वि.च.नं. १४६ मिति २०६८।६।१५ को पत्रानुसार

मिति २०६८।६।१३ को निर्णयको बुदा नं. ४ मा वैदेशिक रोजगार विभागबाट वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि अनुमति लिने संस्थाको संख्या र तिनको शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्था हुन नसकेकोले हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोक्ने व्यवस्था (वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८२ बमोजिम) श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयले मिलाउने भन्ने उल्लेख भएकोले सोहीअनुसार जानकारीको लागि अनुरोध गरिएको छ भनी वैदेशिक रोजगार विभागबाट मिति २०७३।१।१० गतेका दिन च.नं. २२६६, २२६७, २२६८, २२६९ र २२७० मार्फत कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको नाउँमा राय प्रतिक्रिया लेखिएको पत्रको बोधार्थ हामी निवेदकहरूलाई थमाई हाललाई तपाइँहरूको मागबमोजिम वैदेशिक रोजगारको इजाजतपत्र दिन नसकिने भनी मौखिक जानकारी गराइयो। सोहीअनुसार वैदेशिक रोजगार विभागबाट प्रेषित राय प्रतिक्रियाको व्यहोराकै आधारमा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको च.नं. ९०२ मिति २०७३।१।१२ को जानकारी सम्बन्धमा लेखिएको पत्रमा प्रधानमन्त्री कार्यालयको प.सं. २०६८।०६९ को सा.वि.च.नं. १४६ मिति २०६८।६।१५ को पत्रअनुसार हाल वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न नयाँ अनुमति दिने कार्य रोकिएको व्यहोरा उद्धृत गरी कम्पनी दर्ता गर्नसमेत ईन्कार गरेको व्यहोरा सम्मानित अदालतसमक्ष राख्न चाहन्छौं ।

यसरी लामो समयसम्म वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनको इजाजतपत्र दिने काम बन्द गरी हामी रिट निवेदकको पेसा रोजगार गर्न पाउने संवैधानिक हकमा आघात पुगेको हुँदा सम्मानित अदालतमा यो निवेदन लिई उपस्थित भएका छौं । यस्तो अवस्थामा लामो समयसम्म वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्नको लागि अनुमति लिने संस्थाको संख्या र तिनको शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न पर्याप्त जनशक्तिको

व्यवस्था हुन नसकेको कारण देखाई इजाजतपत्र दिन रोकका राख्नाले राज्यमा हाल दर्ता रहेको वैदेशिक रोजगार व्यवसायीहरूले एकलौटीरूपमा वैदेशिक रोजगारमा जान चाहने सर्वसाधारण जनतासँग अनावश्यक दुःख हैरानी दिई अत्याधिकरूपमा रकम उठाई रहेको पाइन्छ। सम्बन्धित निकायले सुधार गर्ने नाउँमा गरिएको यस्तो निर्णय र कार्यले असल नियतले व्यवसाय गर्न चाहने नागरिकको संवैधानिक हकमा समेत आघात पुगेको अवस्था छ।

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११ ले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने संस्थाले तोकिएको प्रक्रिया पुरागरी इजाजतको लागि वैदेशिक रोजगार विभागमा निवेदन दिनु पर्ने कानूनी व्यवस्थाअनुरूप हामी निवेदकले प्रस्तावित कम्पनी दर्ता गर्न मागसहित कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा निवेदन माग गरेका हौं। तोकिएको प्रक्रिया निवेदकले पुरा गरे नगरेको छानबिन गरी प्रक्रिया पूरा नगरेको अवस्थामा मात्र इजाजतपत्र दिन रोक लगाउन मिल्ने हो। सोसम्बन्धी प्रक्रियामा प्रवेश नै नगरी हामी निवेदकलाई इजाजतपत्र दिन मिल्दैन भनी निर्णय गर्ने अधिकार विपक्षी विभागलाई कुनै कानूनले प्रदान गरेको छैन। वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८२ को व्यवस्था इजाजत दिने विषयसँग सम्बन्धित होइन। उक्त ऐनमा उल्लेख नभएको कुनै विषयमा निर्णय नगरी नहुने अवस्था आएमा सो ऐनको भावनाप्रतिकूल नहुने गरी ऐनलाई कार्यान्वयन गर्न सजिलो बनाउन बाधा अड्काउ फुकाउनेसम्मको हो। ऐनको दफा ११ को उद्देश्यविपरीत इजाजतपत्र रोक्न मिल्ने होइन। वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने कम्पनी धेरै भएमा प्रतिस्पर्धा भई सस्तो र सुलभ तरिकाले नेपालीहरूले वैदेशिक रोजगारमा जाने अवसर पाउने थिए। हाल कारोबार गरिआएका सीमित कम्पनीहरूको अनूचित प्रभावको कारणले गर्दा विपक्षी विभागले हामी निवेदकलाई इजाजत दिन ईन्कार गरेको

हो। हामी निवेदकलाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्न रोक लगाउने विपक्षी नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को सा.वि.च.नं १४६ मिति ०६८।६।१५ को पत्रानुसार मिति २०६८।६।१३ को निर्णयको बुदा नं. ४ को आधार देखाई विपक्षी विभागले हामी निवेदकहरूलाई गरेको उल्लिखित कार्य संविधान प्रदत्त मौलिक हकको विपरीत भई बदरभागी छ।

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ७० अनुसार वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्ने इजाजत लिई सो ऐनविपरीत कारोबार गरी अदालतबाट कुनै सजाय पाएका व्यक्तिलाई मात्र इजाजत दिन रोक लगाउने अधिकार विपक्षी विभागलाई छ। हामी निवेदकहरूले यससम्बन्धी कारोबार गरी कुनै सजाय नपाएको हुँदा निवेदकहरूलाई इजाजतपत्र दिन मिल्दैन भनी निर्णय गर्ने अधिकार विपक्षी विभागलाई छैन। विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को निर्णयको देहाय ६ मा वैदेशिक रोजगार व्यवसायी र तिनको जिल्ला स्थित शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्ने प्रत्येक जिल्लाका प्र.जि.अ.हरूलाई ऐनको दफा ८१ बमोजिम अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको परिप्रेक्षमा यससम्बन्धी कारोबार गर्न बढीभन्दा बढी कम्पनीलाई प्रोत्साहन गरी इजाजतपत्र दिनुपर्नेमा यससम्बन्धी कारोबार गर्ने संस्थाहरूको संख्या बढी भएको भन्ने मनगढन्ते आधारमा हामी निवेदकहरूलाई नयाँ संस्था दर्ता गरी इजाजत दिन मिल्दैन भन्ने विपक्षीको काम कारवाही एवं निर्णयहरू वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को मान्यताविपरीत छ। विपक्षी निकायले वैदेशिक रोजगारमा समेत सिण्डीकेट प्रथा सुरु गरेको छ।

माथि उल्लिखित तथ्य एवं कानूनका आधारमा हामी निवेदकहरू क्रमशः सरस्वती दाहालले समृद्ध ह्युमन रिसोर्स प्रा.लि, रूपक न्यौपानेले रूपक ओभरसिज कम्पनी प्रा.लि, सुवास कुईकेलले प्रसिद्धी ओभरसिज कम्पनी प्रा.लि, किशोर अर्यालले सि.डि. ह्युमन रिसोर्स प्रा.लि र पुजन शर्माले पुजन एस.आर.

सर्भिसेज प्रा.लि. प्रस्तावित नाम भएको प्राइभेट कम्पनी संस्थालाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्ने इजाजत नदिने भन्ने विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को निर्णय बुँदा नं ४ र मिति २०६८।६।१५ च.नं. १४६ पत्रबाट उल्लेख गरी विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभागबाट मिति २०७३।१।१० गतेका दिन च.नं. २२६६, २२६७, २२६८, २२६९ र २२७० का पत्र तथा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७३।१।१२ च.नं. ९०२ द्वारा हामी निवेदकको व्यापार व्यवसाय गर्न पाउने कानूनी हकमा नेपालको संविधानको भाग ३ मौलिक हक र कर्तव्यअन्तर्गतको धारा २५, धारा ३३ को (१) र (२) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकउपर अनूचित बन्देज लगाइएको छ। सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट यस्तै प्रकृतिको रिट नं. ०६९-WO-०१४३ को रिटमा उत्प्रेषणसहित परमादेशको आदेशसमेत जारी भएको अवस्था छ। विपक्षीहरूको गैरकानूनी काम कारवाही एवं निर्णयहरू बदर गराउने अन्य प्रभावकारी कानूनी उपचारको बाटोसमेत विद्यमान नभएकोले नेपालको संविधान, २०७२ धारा १३३(१)(२)(३) बमोजिम उत्प्रेषणसहितको परमादेशको आदेशद्वारा विपक्षीहरूको उल्लिखित काम कारवाही एवं निर्णयहरू बदर गरी हामी निवेदकहरूलाई कानूनबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा उत्प्रेषणयुक्त परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जा जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो आदेश जारी हुनु नपर्ने आधार कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षीहरूका नाउँमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा यो आदेश र रिट निवेदनको

प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई म्यादभित्र लिखितजवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु। पेसा व्यवसायसँग सम्बन्धित विषय भएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च५) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदनलाई अग्राधिकार दिनु भन्ने मिति २०७३।१।१५ मा भएको यस अदालतको आदेश।

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११ को उपदफा (१) मा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने संस्थाले इजाजतपत्रको लागि तोकिएबमोजिमको विवरण खुलाई विभागसमक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ र उपदफा (२) मा उपदफा (१) बमोजिम पेस भएको निवेदनउपर आवश्यक जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो संस्थालाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन उपयुक्त देखेमा विभागले तोकिएबमोजिमको इजाजतपत्र दस्तुर र धरौटीबापत तीस लाख रुपैयाँ नगद वा सातलाख रुपैयाँ नगद र बाँकी तेइस लाख रुपैयाँको बैंक ग्यारेन्टी लिई दिनुपर्नेछ एवं सोही दफाको उपदफा (६) मा उपदफा (२) बमोजिम निवेदन जाँचबुझ गर्दा इजाजतपत्र दिन नमिल्ने भएमा विभागले कारणसहितको जानकारी इजाजतपत्र दिन नमिल्ने निर्णय भएको सात दिनभित्र निवेदकलाई दिनुपर्नेछ भन्नेसमेतको कानूनी व्यवस्था रहेको छ। यसरी वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्नको लागि इजाजतपत्र दिनेसम्बन्धी कार्य वैदेशिक रोजगार विभागको कानूनी क्षेत्राधिकारभित्रको विषय देखिन्छ। प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको प.सं. २०६८।६।९ सा.वि.च.नं. १४६, मिति २०६८।६।१५ को पत्रबाट मिति २०६८।६।१३ को निर्णयको बुँदा नं. ४ मा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि अनुमति दिने कार्य रोक्ने व्यवस्था मिलाउने भन्नेसमेतको व्यहोरा लेखी आएको आधारमा वैदेशिक रोजगार विभागले विपक्षी निवेदकहरूलाई सोही व्यहोराको जानकारी मिति

२०७३।१।१० को पत्रबाट गराएको देखिन्छ । श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको के कुन निर्णय कार्यबाट विपक्षी निवेदकको हक अधिकारमा अनुचित बन्देज लगाउने कार्य भयो निज विपक्षी निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गर्न सक्नुभएको छैन । विपक्षी निवेदकले यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने होइन । उल्लिखित आधारमा विपक्षी निवेदकको रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउनु सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार, श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

वैदेशिक रोजगार विभागबाट वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि अनुमति लिने संस्थाको संख्या र तिनका शाखा कार्यालयहरू कतिसम्म आवश्यकता पर्ने हो, तिनको अनुगमन नियन्त्रण गर्न सकिने नसकिने अवस्थालाई विचार गरी नियमनकारी निकायले निक्क्यौल र नियन्त्रण गर्ने विषय भएकोले व्यापार व्यवसाय गर्न पाउने नाउँमा जतिपनि मेनपावर कम्पनी खोली सर्वसाधारण नागरिकबाट रकम उठाई विदेश पठाई नागरिकको जीउ धन जोखिममा पुग्न सक्ने अवस्था सिर्जना नहोस् भनी हाल झण्डै १००० भन्दा बढी मेनपावर खोल्न दिनु नागरिकको लागि नै जोखिम देखिएको कारणबाट हाललाई मेनपावर कम्पनी रोक्का राख्ने गरी प्रधानमन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट रोक लगाइएको हुँदा निवेदकहरूको व्यापार व्यवसाय गर्ने हकलाई रोक लगाएको भनी गलत व्याख्या गर्न मिल्दैन । प्रधानमन्त्रीज्यूको समुपस्थितिमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट हाललाई वैदेशिक रोजगारको नयाँ अनुमति दिने कार्य रोक्ने निर्णय भएको र सो निर्णयमा यस विभागको कुनै भूमिका नरहेकोले विपक्षीले केवल आफ्नो अनुकूल व्याख्या गरी रोक्का गर्ने निकायलाई विपक्षी नबनाई यस विभागलाई विपक्षी बनाई दायर भएको रिट निवेदन यस विभागको हकमा प्रारम्भिक चरणबाटै खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वैदेशिक रोजगार विभागको लिखित

जवाफ ।

कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ४ को उपदफा (१) को खण्ड (ड) अनुसार कम्पनी संस्थापनको लागि निवेदन दिँदा प्रचलित कानूनअनुसार कुनै खास प्रकारको व्यवसाय वा कारोबार सञ्चालन गर्ने कम्पनी दर्ता गर्नुअघि प्रचलित कानूनबमोजिम कुनै निकायको पूर्व स्वीकृति वा इजाजत लिनुपर्ने व्यावस्था गरिएको भए त्यस्तो स्वीकृति वा इजाजत पत्रसमेत संलग्न राखी निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको हुँदा निवेदकहरूले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले कम्पनी दर्ता गर्न खोजेको हुँदा वैदेशिक रोजगार विभागको स्वीकृति वा इजाजत लिनुपर्नेमा सो पेस गर्न नसकेका कारण निजहरूले प्रस्ताव गरेका कम्पनी दर्ता हुन नसकेको हुँदा गलत तथ्य उल्लेख गरी दायर भएको रिट निवेदन खारेजभागी छ । कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम कार्यालयले कम्पनी दर्ता गर्न इन्कार गरेको सूचना दिएकोमा चित्त नबुझ्नेले १५ दिनभित्र अदालतमा उजुर गर्न सक्ने व्यवस्था सोही दफाको उपदफा (३) मा गरेको हुँदा वैकल्पिक उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी असाधारण क्षेत्रान्तर्गत दायर प्रस्तुत रिट निवेदन प्रारम्भमै त्रुटिपूर्ण छ । अतः कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयले प्रचलित कानूनबमोजिम नै निवेदकहरूको निवेदनमा आवश्यक कारवाही गरी आफ्नो जिम्मेवारी र दायित्व पूरा गरी आएको हुँदा रिट निवेदकले दाबी गरेजस्तो यस कार्यालयको नाउँमा उत्प्रेषण परमादेशलगायत कुनै आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार संविधान तथा प्रचलित कानूनको पालना गरी गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्ने र नागरिकका संविधान तथा कानून प्रदत्त हक, अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै सोको प्रचलनको सुनिश्चितता प्रदान

गर्ने कुरामा प्रतिवद्ध रहेको छ । वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउन र यसमा हुने ठगी नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा मिति २०६८।६।१३ मा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको समुपस्थितिमा बसेको बैठकले देहायबमोजिमको निर्णय गरी कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित मन्त्रालयमा लेखी पठाइएको हो:

- (१) व्यक्तिगत प्रयासमा वैदेशिक रोजगारमा कतार, मलेसिया, साउदी अरब, संयुक्त अरब इमिरेट्स, बहराइन, इजरायल जाने कामदारले पेस गर्ने कागजातमध्ये करार पत्र सम्बन्धित देशस्थित नेपाली राजदूतावासबाट प्रमाणित गरी Access code मार्फत पहुँच भएको web page मा राख्ने व्यवस्था दूतावासबाट प्रमाणित गरी Access code वैदेशिक रोजगार विभागलाई दिने र सोको आधारमा मात्रै स्वीकृति दिने व्यवस्था लागू गर्ने ।
- (२) वैदेशिक रोजगार विभागद्वारा निर्माण गरी अन्तिम अवस्थामा रहेको Upgraded Database लाई २०६८ कार्तिक १ गतेदेखि लागू गर्ने ।
- (३) व्यक्तिगत ठगी नियन्त्रणसम्बन्धी उजुरीहरू वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८१ बमोजिम ठगीसह जिल्ला प्रहरी कार्यालयमा दर्ता गरी कारवाही चलाउन आवश्यकताअनुसार अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने व्यवस्था श्रम मन्त्रालयले १५ दिनभित्र मिलाउने ।
- (४) वैदेशिक रोजगार विभागबाट वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि अनुमति लिने संस्थाको संख्या र तिनका शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्था हाल हुन नसकेकोले हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोक्ने व्यवस्था (वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८२ बमोजिम) श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयले मिलाउने ।
- (५) वैदेशिक रोजगार विभागमा दर्ता हुने ठगीसम्बन्धी उजुरीलाई तदारुकताका साथ कारवाही गर्न श्री

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट रा.प.द्वि. श्रेणी एक र रा.प. अनं. प्रथम स्तरको दुई कर्मचारी तत्काल काजमा पठाइदिन अनुरोध गर्ने ।

- (६) वैदेशिक रोजगार व्यवसायी (संस्था) र तिनका जिल्लास्थित शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८१ बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने ।
- (७) त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको आगमन/प्रस्थानको कम्प्युटर पोष्टिड अनिवार्य गर्ने । प्रत्येक दिन पोष्टिड भए नभएको हेर्न छुट्टाछुट्टै अनुगमन अधिकृत तोकौ जिम्मेवारी दिने ।
- (८) सिस्टम फेलर भई, विद्युत् अवरुद्ध भई वा कुनै कारणले कम्प्युटर सञ्चालनमा अवरोध आई पोष्टिड नभएको अवस्थामा बाहेक रियल टाइम ईन्फरमेसन राखी ड्युटी अफिसरले प्रमाणित गर्ने ।
- (९) एयरलाइन्सहरूले आफ्ना प्रस्थान काउन्टर डिपार्चर समयभन्दा ३० मिनट अगाडि अनिवार्यरूपमा बन्द गर्नुपर्ने र उचित समयभित्रै आफ्ना यात्रुहरूलाई अध्यागमन काउन्टरमा आउने व्यवस्था गर्नुपर्ने र अध्यागमनले यात्रुलाई ३० मिनेटभित्रै Clearance दिने ।
- (१०) प्रस्थान काउन्टरको Space कम भएकोले CAAN बाट पूर्ववत् अवस्थामा सार्ने व्यवस्था मिलाउने । वैदेशिक रोजगारलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउन र यसमा हुने ठगी नियन्त्रण गर्ने प्रयोजनको लागि गरिएको निर्णयबाट कसैको पनि पेसा व्यवसाय गर्ने कानूनी तथा संविधान प्रदत्त हक हनन् हुने अवस्था नरहेको हुँदा विपक्षीको रिट खारेजभागी छ । अतः उल्लिखित आधारमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध छ भन्ने व्यहोराको नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा

मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो ।

रिट निवेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री राजाराम भट्टराईले विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को निर्णय, बुँदा नं. ४ र मिति २०६८।६।१५ च.नं. १४६ पत्रबाट उल्लेख गरी विपक्षी वैदेशिक रोजगार विभागबाट मिति २०७३।१।१० मा निवेदकहरूले प्रस्ताव गरेका प्राइभेट कम्पनीहरू दर्ता नगर्ने गरी पठाएको पत्रका आधारमा विपक्षी कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयले प्रस्तावित कम्पनी दर्ता नगरेको कार्यले व्यापार व्यवसाय गर्न पाउने संवैधानिक एवं कानूनी हकउपर अनुचित बन्देज लागेको छ । सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट यस्तै प्रकृतिको रिट नं. ०६९-WO-०१४३ को रिटमा उत्प्रेषणसहित परमादेशको आदेशसमेत जारी भएको अवस्था हुँदा मिति २०६८।६।१३ को निर्णय, बुँदा नं. ४ समेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी प्रस्तावित कम्पनी दर्ता गर्नु भनी परमादेशलगायतका उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

२. अब निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ११ बमोजिम वैदेशिक रोजगारको व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि वैदेशिक रोजगार विभागमा निवेदन दिएकोमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको मिति २०६८।६।१५ को पत्रसाथ सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको समुपस्थितिमा मिति २०६८।६।१३ मा बसेको बैठकबाट निर्णय भएअनुसार वैदेशिक रोजगार विभागले वैदेशिक रोजगारको अनुमतिपत्र दिनमा रोक लगाई निवेदकको पेसा, व्यवसाय गर्ने संवैधानिक एवं कानूनी हकमा

आघात पुर्याएकोले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको मिति २०६८।६।१३ को निर्णयको बुँदा नं. ४ र वैदेशिक रोजगार विभागको मिति २०७३।१।१० को पत्रसमेत बदर गरी हामी निवेदकहरूलाई कानूनबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा उत्प्रेषणयुक्त परमादेश लगायत अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जी जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी रहेकोमा वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को उद्देश्यअनुरूप वैदेशिक रोजगारलाई व्यवस्थित, मर्यादित र सुरक्षित बनाउनका लागि सो ऐनको दफा ८२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा बसेको बैठकबाट निर्णय भएबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने अनुमतिपत्र दिनमा हाललाई रोक लगाएको हो यस कार्यले निवेदकहरूको पेसा व्यवसाय गर्ने हकमा अनुचित बन्देज लागेको नहुँदा रिट खारेजभागी छ भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ ।

३. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयमा पठाएको प.सं. २०६८।६।९ सा.वि.च.नं. १४६ मिति २०६८।६।१५ को पत्रसाथ सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा बसेको मिति २०६८।६।१३ को बैठकको निर्णयको बुँदा नं. ४ मा “वैदेशिक रोजगार विभागबाट वैदेशिक रोजगार सञ्चालनका लागि अनुमति लिने संस्थाको संख्या र तिनका शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्था हाल हुन नसकेकोले हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोकने व्यवस्था (वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८२ बमोजिम) श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयले मिलाउने” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । निवेदकहरूले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि इजाजतपत्र पाउँ भनी वैदेशिक रोजगार विभागमा निवेदन दिएकोमा सो विभागले मिति २०७३।१।१० मा निवेदकहरूलाई सो

व्यहोरा उल्लेख गरी इजाजतपत्र दिन नमिल्ने भनी सोही व्यहोराको पत्र दिएको देखिन्छ।

४. नेपालको संविधान धारा १७(२)(च) ले प्रत्येक नागरिकलाई नेपालको कुनै पनि भागमा पेसा, रोजगार गर्ने र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको स्थापना र सञ्चालन गर्ने स्वतन्त्रताको हक प्रदान गरेको पाइन्छ। सो धाराको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा उक्त धाराको कुनै कुराले संघीय इकाइबीचको सुसम्बन्धमा खलल पुर्‍याउने कार्य वा सर्वसाधारण जनताको सार्वजनिक स्वास्थ्य, शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा रोक लगाउने वा कुनै खास उद्योग, व्यापार वा सेवा राज्यले मात्र सञ्चालन गर्न पाउने वा कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग, व्यापार वा व्यावसाय गर्नका लागि कुनै सर्त वा योग्यता तोक्ने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था पनि रहेको छ। यस्तै धारा ३३(१) मा प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुने छ भन्ने व्यवस्था रहेको छ। उपर्युक्त संवैधानिक व्यवस्था हेर्दा सर्वसाधारण जनताको सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा रोक लगाउने गरी वा कुनै खास उद्योग, व्यापार वा सेवा राज्यले मात्र सञ्चालन गर्ने गरी वा कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग, व्यापार वा व्यावसाय गर्नका लागि कुनै सर्त वा योग्यता तोक्ने गरी कानून बनाउन सकिने भए पनि प्रचलित कानूनले प्रतिबन्ध नलगाएको कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग, व्यापार वा व्यावसाय गर्न पाउने नागरिकको मौलिक हकलाई निषेध गर्ने वा रोक लगाउने अधिकार कसैलाई रहेको देखिँदैन।

५. वैदेशिक रोजगार व्यवसायलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउनेसमेतको उद्देश्यले जारी भएको वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा १० ले यस ऐनबमोजिम इजाजतपत्र नलिई कसैले पनि वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ। यस्तै दफा ११ मा इजाजत पत्रसम्बन्धी व्यवस्था यस प्रकार रहेको पाइन्छ:

(१) वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने संस्थाले इजाजतपत्रको लागि तोकिएबमोजिमको विवरण खुलाई विभागसमक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पेस भएको निवेदनउपर आवश्यक जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो संस्थालाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन उपयुक्त देखेमा विभागले तोकिएबमोजिमको इजाजतपत्र दस्तुर र धरौटीबापत तीस लाख रुपैयाँ नगद वा सात लाख रुपैयाँ नगद र बाँकी तेइस लाख रुपैयाँको बैङ्क ग्यारेण्टी लिई इजाजतपत्र दिनु पर्नेछ।

स्पष्टीकरण: यस ऐनको प्रयोजनको लागि “बैङ्क ग्यारेण्टी” भन्नाले विभागले माग गर्नासाथ बैङ्कले नगद भुक्तानी गर्नुपर्ने गरी विभागले तोकेको बैङ्कबाट जारी भएको बैङ्क ग्यारेण्टीलाई जनाउनेछ।

(३) यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि इजाजतपत्र प्राप्त गरेका संस्थाले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्र उपदफा (२) बमोजिमको धरौटी जम्मा गर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम धरौटी राखी इजाजतपत्र प्राप्त गरिसकेपछि इजाजतपत्रवालाको कारोबारको अनुपातमा सो धरौटी अपर्याप्त देखिन आएमा विभागले आवश्यकतानुसार थप धरौटी दाखिला गर्ने आदेश दिनेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम दाखिला गरिने थप धरौटीबापत विभागले बैङ्क ग्यारेण्टी स्वीकार गर्न सक्नेछ।

(६) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन जाँचबुझ गर्दा इजाजतपत्र दिन नमिल्ने भएमा विभागले कारणसहितको जानकारी इजाजतपत्र दिन नमिल्ने निर्णय भएको सात दिनभित्र निवेदकलाई दिनुपर्नेछ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम विभागले गरेको निर्णयउपर चित्त नबुझ्ने निवेदकले त्यस्तो जानकारी पाएको मितिले पैंतीस दिनभित्र नेपाल सरकारसमक्ष पुनरावेदन दिन सक्नेछ र सो पुनरावेदनको सम्बन्धमा नेपाल सरकारबाट भएको निर्णय अन्तिम हुनेछ ।

६. यसरी उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम वैदेशिक रोजगार विभागबाट इजाजतपत्र नलिई कसैले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने देखिँदैन । यसका लागि तोकिएको विवरण खुलाई सो व्यवसाय सञ्चालन गर्न चाहने संस्थाले निवेदन दिएमा वैदेशिक रोजगार विभागले सो निवेदनउपर आवश्यक जाँचबुझ गरी इजाजतपत्र दिन उपयुक्त देखिएमा उपदफा (२) ले तोकिएको बमोजिमको नगद वा बैंक ग्यारेन्टी लिई इजाजतपत्र दिनुपर्ने र इजाजतपत्र दिन नमिल्ने भए कारणसहितको जानकारी निवेदकलाई दिनुपर्ने हुन्छ ।

७. यी रिट निवेदकहरूलाई वैदेशिक रोजगार विभागले उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि दिएको निवेदनमा जाँचबुझ केही नगरी सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा मिति २०६८।६।१३ मा बसेको बैठकको निर्णय र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयमा पठाएको च.नं.१४६ मिति २०६८।६।१५ को पत्रको आधारमा निवेदकहरूलाई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनको लागि इजाजतपत्र दिनमा रोक लगाएको देखिन्छ । वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ७० बमोजिम सो ऐनविपरीतको कार्य गरी अदालतबाट सजाय पाएको पाँच वर्ष भुक्तान नगरेको व्यक्ति कम्पनीको प्रबन्धक वा सञ्चालक रहेको भए त्यस्तो कम्पनीलाई वैदेशिक रोजगार सञ्चालन गर्ने इजाजत पत्र नदिने

व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यी निवेदकहरूलाई उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार अनुमतिपत्र नदिएको भन्ने देखिँदैन । सो दफा ७० को अवस्थाबाहेक अन्य अवस्थामा वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि अनुमतिपत्र दिनबाट रोक लगाउने व्यवस्था उक्त ऐनमा रहेको पाइँदैन । कुनै कानूनले कुनै पेसा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्नमा कुनै किसिमको रोक वा प्रतिबन्ध नलगाएको स्थितिमा बिना कानूनी आधार कार्यकारी निर्णय आदेशको आधारमा नागरिकलाई संविधान र कानूनले प्रदान गरेको पेसा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने हकमा रोक लगाउन मिल्ने देखिँदैन ।

८. वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८२ मा “यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न कुनै बाधा अड्काउ परेमा नेपाल सरकारले सो बाधा अड्काउ फुकाउनको लागि नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी आवश्यक आदेश जारी गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम वैदेशिक रोजगार ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न बाधा अड्काउ परेमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी आवश्यक आदेश जारी गर्नसक्ने देखिन्छ ।

९. वैदेशिक रोजगार व्यवसायलाई प्रबर्द्धन गर्दै सो व्यवसायलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउने तथा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदार र वैदेशिक रोजगार व्यवसायीको हक हितको संरक्षण गर्ने उद्देश्यले वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ जारी भएको भन्ने सो ऐनको प्रस्तावनाबाट देखिएको छ । सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा बसेको बैठकले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्नका लागि नयाँ इजाजतपत्र दिनमा रोक लगाउने गरी मिति २०६८।६।१३ मा गरेको निर्णयमा वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को प्रस्तावनामा उल्लिखित के कुन उद्देश्य कार्यान्वयनमा के कस्तो बाधा अड्चन

पुनर्गठन भएको भन्ने कुनै कुरा उल्लेख नभई वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि अनुमति लिने संस्था र तिनको शाखा कार्यालयको अनुगमन गर्न पर्याप्त जनशक्ति नभएको कारण देखाई हाललाई नयाँ अनुमति दिनमा रोक लगाउने भन्ने निर्णय भएको देखिँदा उक्त निर्णय वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ८२ बमोजिम जारी भएको भन्ने मान्न मिलेन। सो निर्णयमा “हाललाई नयाँ अनुमति दिने कार्य रोकने” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको तर कति अवधिका लागि अनुमतिपत्र दिनमा रोक लगाएको भन्ने पनि खुलेको देखिन आउँदैन।

१०. पेसा, व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने नागरिकको मौलिक हकलाई जनशक्तिको व्यवस्थापन हुन नसकेको कारण देखाई अनिश्चित समयसम्म रोकनु मनासिब हुन सक्तैन। नागरिकले कानूनबमोजिम पेसा, व्यवसाय सञ्चालन गर्न अनुमति माग गरेमा त्यसका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिलगायतका व्यवस्थापकीय प्रबन्ध मिलाई सहजीकरण गर्नु राज्यको दायित्व हो। प्रस्तुत सन्दर्भमा अनुगमन गर्ने जनशक्तिको अभाव रहेको भन्ने कारण देखाई नागरिकको पेसा व्यवसाय गर्न पाउने संवैधानिक एवं कानूनी हक अधिकारको प्रयोगमा अनन्त र अनिश्चित कालसम्म रोक लगाउने कार्यलाई कानून एवं न्यायसङ्गत मान्न सकिँदैन।

११. यस सम्बन्धमा यस्तै प्रकृतिको रोयल वर्कफोर्स रिक्रियुटिङ्ग कम्पनी प्रा.लि.का अधिकारप्राप्त सञ्चालक सालिकराम दाहाल विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको रिट नं ०६९-WO-०१४३ मा विपक्षीहरूका नाउँमा उत्प्रेषणयुक्त परमादेश जारी हुने गरी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७२।११।३ मा भएको फैसला आदेश यस तथ्यमा समेत आकर्षित हुने देखिन्छ।

१२. अतएव: माथि विवेचित आधार र कारणहरूबाट प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयमा

पठाएको प.सं. २०६८।६९ सा.वि.च.नं. १४६ मिति २०६८।६।१५ को पत्रसाथ सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा बसेको मिति २०६८।६।१३ को बैठकको निर्णयको बुँदा नं. ४ र वैदेशिक रोजगार विभागले निवेदकहरूलाई समेत बोधार्थ दिएको भनिएको मिति २०७३।१।१० च.नं. २२६६, २२६७, २२६८, २२६९ र २२७० मार्फत कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको नाउँमा राय प्रतिक्रिया लेखिएको पत्रसमेतबाट निवेदकहरूको पेसा, रोजगार गर्न पाउने हकमा आघात पुगेको देखिँदा उक्त पत्रहरू लगायत सो पत्रसँग सम्बन्धित उक्त निर्णयहरू समेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ। अब निवेदकहरूले दिएको निवेदनबमोजिम वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालनका लागि समृद्ध ह्युमन रिसोर्स प्रा.लि., रूपक ओभरसिज कम्पनी प्रा.लि., प्रसिद्धी ओभरसिज कम्पनी प्रा.लि., सि.डि. ह्युमन रिसोर्स प्रा.लि. र पुजन एस.आर.सर्भिसिज प्रा.लि. नामका प्रस्तावित कम्पनीलाई अनुमतिपत्र दिने र दर्ता गर्ने सम्बन्धमा कारवाही अघि बढाउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहर्छ। यस आदेशको कार्यान्वयनको लागि आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. प्रकाशमान सिंह राउत

इजलास अधिकृत: इन्द्रकुमार खड्का

इति संवत् २०७३ साल भदौ २७ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १७०४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
फैसला मिति : २०७३।५।१६

मुद्दा:- लागु औषध खैरो हिरोइन।

०७०-CR-०५६३

पुनरावेदक/प्रतिवादी : भारत, उत्तर प्रदेश बाह्रवकी
जिल्ला ठाना असन्दरा पोष्ट सिद्धौर ग्राम
सिसवाई घर भई हाल कारागार कार्यालय,
(नख्खु सुधार गृह) ललितपुरमा बन्दी जीवन
बिताइरहेको मोहम्मद जावेद मुसलमान
विरुद्ध

विपक्षी/वादी : प्र.ना.नि. मान सिंह एरीको जाहेरी
प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

०७०-CR-०५६७

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला कविलवस्तु शिवानगर
गा.वि.स. वडा नं. ८ घर भई हाल कागारग
कार्यालय, बर्दियामा थुनामा रहेको महन्त
ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँ
विरुद्ध

विपक्षी/वादी : प्र.ना.नि. मान सिंह एरीको जाहेरी
प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

०७०-CR-१३४८

पुनरावेदक/प्रतिवादी : भारत, उत्तर प्रदेश बाह्रवकी
जिल्ला ठाना असन्दरा पोष्ट सिद्धौर ग्राम
सिरावाई घर भई हाल कारागार कार्यालय,

पर्सा, वीरगञ्जमा बन्दी जीवन बिताइरहेको
मोहम्मद सफवान मुसलमान
विरुद्ध

विपक्षी/वादी : प्र.ना.नि. मान सिंह एरीको जाहेरी
प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- लागु औषध मुद्दामा प्रमाणको भार (Burden of Proof) प्रतिवादीमा नै रहेको हुन्छ। सामान्यतः प्रमाणको भार वादीमा रहने भए तापनि कतिपय मुद्दाहरूमा विषयगत अपराधको गाम्भिर्यतालाई विचार गरी कानूनले निषेध गरेको वस्तु प्रतिवादीबाट बरामद भएमा सो तथ्यलाई कसुर मान्ने कानूनी प्रावधान भई सो आपराधिक कार्य (Corpus Delicit) स्थापित भएपछि निर्दोषिता प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीमा राख्ने गरेको पाइन्छ। यसरी कुनै प्रतिबन्धित वस्तु कसैको साथबाट फेला पर्नु नै आपराधिक कार्य गरेको मानिने प्रकृतिको अपराधलाई Possessory Crime भनिन्छ र त्यस प्रकारको आपराधमा आपराधिक कार्य स्थापित भएपछि निर्दोषिता प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीको हुने।
- मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरू तथा मुद्दाका प्रतिवेदक प्रहरी कर्मचारीहरूसमेत अदालतमा उपस्थित भई सुरु अनुसन्धानमा उल्लेख गरेको व्यहोरालाई समर्थन गरी बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले कसुर गरेको कुरा स्थापित हुन आउँछ। प्रमाणको भार प्रतिवादीहरूमा हस्तान्तरण हुने प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले आफ्नो निर्दोषिताको प्रमाण प्रस्तुत गर्न सक्नु पर्छ। केवल निर्दोष

हाँ भन्ने कथन मात्र निर्दोषिता पुष्टि गर्नको लागि पर्याप्त हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्था/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने:-

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री रामकृष्ण खनाल
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

मा. न्यायाधीश श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

मा. न्यायाधीश श्री नारायणप्रसाद दाहाल

फैसला

न्या. विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ ।

मिति २०६७।११।२९ गते १८:०० बजे मोहमद जावेद मुसलमान, मोहमद सफवान मुसलमान, बर्मा भन्ने रघुवर सिंह र महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँसमेतको साथबाट जिल्ला कपिलवस्तु शिवानगर गा.वि.स.वडा नं. ८ स्थित प्रहरीले चेकजाँच गर्ने क्रममा १/१ पोका लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद भएको र सोको तौल गर्दा ५०० ग्राम भएकोले निजहरूलाई पक्राउ गरी कारवाहीको लागि पेस गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्र.ना.नि. मानसिंह ऐरीको प्रहरी प्रतिवेदन ।

जिल्ला कपिलवस्तु शिवानगर गा.वि.स. वडा नं. ८ स्थित पूर्वमा कुकुर भुक्वा जाने ग्रामिण सडक एवं शिवानगर गा.वि.स. कार्यालय भवन, पश्चिम सार्वजनिक पोखरी, उत्तर दक्षिण कृष्णनगर-चन्द्रौटा सडक यतिचार किल्लाभित्र शंकास्पदरूपमा हिँडेका

पछि नाम, थर खुलेका रघुविर सिंहले लगाएको खैरो रंगको पाइन्टको अगाडिको दायाँ खल्तीभित्र पहुँलो रंगको प्लाष्टिकमा प्याक गरेको अवस्थामा रहेको ११५ ग्राम, मोहमद जावेद मुसलमानले लगाएको निलो रंगको जिन्स पाइन्टको अगाडिको दायाँ खल्तीभित्र प्लाष्टिकभित्र प्याक गरेको अवस्थामा १५० ग्राम, मोहमद सफवानले लगाएको कालो रंगको पाइन्टको अगाडिको बायाँ खल्तीभित्र प्लाष्टिकभित्र प्याक भएको अवस्थामा ११५ ग्राम र महन्त ठाकुरले लगाएको निलो रंगको पाइन्टको अगाडिको दायाँ खल्तीभित्र प्लाष्टिकमा प्याक भएको अवस्थामा १२० ग्राम गरी ४ पोका तौल गर्दा ५०० ग्राम भएको लागु औषध (खैरो हेरोइन) बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।११।२९ को खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का ।

बरामद भएको लागु औषध परीक्षणसमेतको लागि नमूना लिई बाँकी नष्ट गरिएको भन्नेसमेत व्यहोराको मुचुल्का ।

बरामद भएको लागु औषध परीक्षणको लागि पठाइएको भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कपिलवस्तुको पत्र ।

प्रतिवादी मोहमद सफवान, मोहमद जावेद मुसलमान, बर्मा भन्ने रघुबिर सिंह, महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँको साथबाट बरामद भएको धुलो चिजवस्तु परीक्षण गर्दा ४ वटै नमूनामा हेरोइन पाइएको भन्नेसमेत व्यहोराको परीक्षण प्रतिवेदन ।

करिब ४/५ महिना पहिला बसमा यात्राको क्रममा भारत बाह्रवकी बस्ने ईमरान मुसमालनसँग चिनजान भएको र निजले मसँग एउटा काम छ जुन काम गर्थो भने मालामाल पैसा कमाउन सकिन्छ भने पछि उक्त काम के हो भनी भन्दा लागु औषधको कारोबार हो भनेपछि करिब १५/२० दिन पछाडि ईमरान मुसलमानको घरमा गएको र निजको घरमा पुगेपछि मोहमद जावेद मुसलमान र मोहमद सफवान

मुसलमानलाई परिचय गराउँदै यिनीहरूले भारत बढनी बस अड्डासम्म खैरो हेरोइन ल्याउँछन् तिमीले नेपालमा बिक्री गर भनी ईमरान मुसलमानले भनेको र मोहमद सफवान मुसलमान, मोहमद जावेद मुसलमानले हामी बढनीसम्म आई खैरो हेरोइन ल्याउँछौं, तपाइँले नेपालमा बिक्री गर्नुपर्छ भनेपछि मैले म नेपालमा यस प्रकारको काम गर्ने मानिसको खोजी गरी छिट्टै आउँछु भनी त्यहाँबाट नेपाल आई पूर्व परिचित साथी महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँसँग भेटी लागु औषधको कारोबार गरौं भनी निजले समेत सहमति जनाएपछि म पुनः भारत बाह्रवकीस्थित इमराइन मुसलमानको घरमा पुगी तपाइँले यहाँबाट लागु औषध खैरो हेरोइन पठाउनुहोस् मैले नेपालमा बिक्री गर्ने व्यवस्था मिलाएको छु । नेपाल बोडरसम्म तपाइँले ल्याउनुस् म त्यहाँ लिन आउँछु भन्ने सल्लाहअनुसार मार्च १३ तारिख २०११ अर्थात् २०६७।१।२९ गतेका दिन साथी मोहमद जावेद र मोहमद सफवान मुसलमानले भारत बाह्रवकीबाट लागु औषध खैरो हेरोइन लिई आएका र म तथा महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँ भई निजहरूलाई लिन भारत बढनी बस अड्डा बोर्डरसम्म गएका थियौं, निज साथीहरूबाट भेट भएपछि निजहरूले चारपोकामा जम्मा ५०० ग्राम लागु औषध खैरे हेरोइन लिई आएका रहेछन् । सो लागु औषध खैरो हेरोइन हामी ४ जनाले १।१ पोका बाँडी आफ्नो पाइन्टको खल्लीमा राखी नेपालको शिवानगर चोकमा भेट हुने गरी २।२ जना छुट्टा छुट्टै अलग अलग बाटो गई नेपाल प्रवेश गरी हामी चारैजना नेपालको शिवानगर चोकमा भेट भई एकआपसमा सरसल्लाह गरिरहेको अवस्थामा अचानक प्रहरीले हामीहरूलाई समाती हाम्रो शरीर तलासी गर्दा मैले लगाएको खैरो रंगको पाइन्टको अगाडिको दायाँ खल्लीमा मैले राखेको पहिलो रंगको प्लाष्टिकमा प्याक भएको लागु औषध खैरो हेरोइन प्रहरीले फेला पारी बरामद गरेको हो । मेरो साथबाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा ११५ ग्राम थियो । उक्त लागु औषध बिक्री वितरण गर्ने

उद्देश्यले ल्याएकोमा बिक्री गर्न नपाउँदै पक्राउमा परेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बर्मा भन्ने रघुवर सिंहको अनुसन्धानमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँको घर खानतलासी गर्दा अपराधमा प्रमाण लाग्ने कुनै चिज वस्तु फेला नपरेको भन्ने घर खानतलासी मुचुल्का ।

ईमरान मुसलमानसँग बर्मा भन्ने रघुविर सिंहको परिचय भई लागु औषधको कारोबार गर्ने सहमति भएपछि मैले र मोहमद सफवानले भारत बाह्रवकी बस्ने ईमरान मुसलमानले दिएको चार प्याकेट (५०० ग्राम) लागु औषध खैरो हेरोइन लिई आएकोमा नेपाल भारत बोर्डर भारत बढनी बस अड्डामा आई पुगेपछि बर्मा भन्ने रघुविर सिंह र पछि परिचित महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँसँग भेट भई हामी चारै जनाले १।१ प्याकेट लागु औषध खैरो हेरोइन लिई नेपालको शिवानगर चोकमा भेट हुने गरी २।२ जना छुट्टाछुट्टै बाटो भई नेपाल प्रवेश गरी शिवानगर चोकमा भेट भई बिक्रीको लागि एक आपसमा सरसल्लाह गरिरहेको अवस्थामा अचानक प्रहरीले हामीहरूलाई समाती हाम्रो शरीर तलासी गर्दा मैले लगाएको निलो रंगको जिन्स पाइन्टको अगाडिको दायाँ खल्लीमा राखेको सेतो रंगको प्लाष्टिकमा प्याक भएको लागु औषध खैरो हेरोइन प्रहरीले फेला पारी बरामद गरेको हो । मेरो साथबाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा १५० ग्राम थियो उक्त लागु औषध बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले ल्याएकोमा बिक्री गर्न नपाउँदै पक्राउमा परेको हो, हामी चारै जनाबाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा ५०० ग्राम थियो । उक्त लागु औषध बिक्री भइसकेपछि प्रतिव्यक्ति रु. १०,०००।- (दशहजार) लिने पाउने कुरा भएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मोहमद जावेद मुसलमानले दिएको अनुसन्धानको बयान ।

मैले र मोहमद जावेद मुसलमान भई भारत बाह्रवकीबाट ईमरान मुसलमानले दिएको चार पोका लागु औषध खैरो हेरोइन २।२ पोका बोकी नेपाल

भारत बोर्डर भारत बढनीसम्म लिई आएकोमा बढनी बस अड्डामा बर्मा भन्ने रघुविर सिंह र महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँ भेट भएपछि हामी चारै जनाले अलग अलग १।१ प्याकेट लागु औषध खैरो हेरोइन लिई नेपालको शिवानगर चोकमा भेट हुने गरी २।२ जना छुट्टाछुट्टै बाटो भई नेपाल प्रवेश गरी शिवानगर चोकमा भेट भई एक आपसमा के कसरी बिक्री गर्ने भन्ने विषयमा छलफल गर्दा गर्दै एक्कासी नेपाल प्रहरी आई हामीहरूलाई पक्राउ गरी मैले लगाएको कालो रंगको पाइन्टको अगाडिको बायाँ खल्तीमा मैले राखेको पहुँलो रंगको प्लाष्टिकमा प्याक भएको लागु औषध खैरो हेरोइन प्रहरीले फेला पारी बरामद भएको हो। मेरो साथबाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा ११५ ग्राम थियो। हामी चारै जनाबाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा ५०० ग्राम थियो। उक्त लागु औषध ईमरान मुसलमानले कम्तिमा भा.रु. ३,५०,०००।- (तीन लाख पचास हजार) मा बिक्री गर्न भनेका र बिक्री गरिसकेपछि मैले भा.रु. १०,०००।- (दशहजार) पाउने भन्ने कुरा भएको थियो। हामीहरूले उक्त लागु औषध भा.रु.५,००,०००।- (पाँच लाख) मा बिक्री गरी बाँकी रकम बाँडी लिने सल्लाह गरेका थियौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मोहमद सफवान मुसलमानले अनुसन्धानमा गरेको बयान।

सहप्रतिवादी बर्मा भन्ने रघुविर सिंह प्रायः मसँग दाही कपाल बनाउन आउने गरेको र सोही कारणले निजले लागु औषधको कारोबार गरौं भनेकोमा मैले सहमति जनाएपछि २०६७।१।२९ गते म र बर्मा भन्ने रघुविर सिंह भारत बढनी बस अड्डामा पुगेपछि परिचित मोहमद जावेद मुसलमान र मोहमद सफवान मुसलमानलाई भेटी निजहरूले ल्याएको चार पोका लागु औषध खैरो हेरोइन हामीले १।१ पुरिया चारै जनाले बाँडी २।२ जना अलग अलग बाटो भई नेपालको शिवानगर चोकमा भेट हुनेगरी नेपाल आएकोमा शिवानगर चोकमा भेट भई उक्त लागु औषध खैरो

हेरोइन बिक्री गर्ने विषयमा छलफल हुँदाहुँदै एक्कासी प्रहरी आई हामीलाई नियन्त्रणमा लिई चारै जनालाई तलासी गर्दा मैले लगाएको निलो रंगको कपडाको पाइन्टको अगाडिको दायाँ खल्तीबाट पहुँलो रंगको प्लाष्टिकमा प्याक भएको एक प्याकेट लागु औषध खैरो हेरोइन प्रहरीले बरामद गरेको हो म बाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा १२० ग्राम भएको र चारै जनाको साथबाट बरामद भएको लागु औषध तौल गर्दा आधा किलो भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँले अनुसन्धानमा दिएको बयान।

घटना मिति र समयमा शिवानगर ८ पुगेकोमा उक्त स्थानमा प्रहरीले चारजना मानिसहरूलाई चेकजाँच गरिरहेको अवस्थामा देखी मसमेत सोही ठाउँमा पुगी हेर्दा पछि सोधपुछको क्रममा नाम, थर खुलेका रघुविर सिंह, मोहमद सफवान मुसलमान, मोहमद जावेद मुसलमान, महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउलाई चेक जाँच गर्ने क्रममा निजहरूको साथबाट १।१ पोका लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद भएकोमा निजहरूसमेतको रोहबरमा तौल गर्दा १/२ के.जी. (आधा के.जी.) भएको ठिक साँचो हो भन्नेसमेत व्यहोराको पाँचु पासीले गरेको कागज।

मिति २०६७।१।२९ गते जिल्ला कपिलवस्तु शिवानगर ८ मा बर्मा भन्ने रघुविर सिंहसमेतका ४ जनालाई प्रहरीले चेक गर्दा निजको साथबाट १।१ पोका लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद भएकोमा निजहरू समेतको रोहबरमा तौल गर्दा १/२ केजी (आधा केजी) भएको ठिक साँचो हो र निजहरूलाई प्रहरीले पक्राउ गरेको हो भन्ने व्यहोराको महेश रैदासले गरेको कागज।

मिति २०६७।१।२९ गते १८:०० बजे बजारतर्फ गई घर फर्कने क्रममा जिल्ला कपिलवस्तु शिवानगर ८ मा प्रहरीले पछि नाम, थर वतन खुलेका बर्मा भन्ने रघुविर सिंहलाई चेकजाँच गरिहेको देखी के कुन कसुर अपराध गरेका रहेछन् के भएछ ? भनी उक्त

स्थानमा जाँदा निजहरूको साथबाट प्रहरीले १।१ पोका गरी ४ पोका (१/२ के.जी.) लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद गरेको ठिक साँचो हो भन्नेसमेत व्यहोराको पारसनाथ चौधरी, राजाराम पासी र दुखाराम कोरीले गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

यसमा मिसिल संलग्न प्रहरी प्रतिवेदन, खान तलासी तथा बरामदी मुचुल्का, प्रतिवादीहरू मोहमद जावेद, मोहमद सफवान, रघुवर सिंह र महन्त ठाकुरको बयान, लागु औषध परीक्षण प्रतिवेदन, बुझिएका मानिसहरूको कागज एवं वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूको लेखाई व्यहोरासमेतका प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू बर्मा भन्ने रघुविर सिंह, मोहमद जावेद मुसलमान, मोहमद सफवान मुसलमान, महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँ र मोहम्मद इमराइन मुसलमानसमेतले मिति २०६७।१।१२९ गते भारतबाट नेपालमा लागु औषध खैरो हेरोइन ५०० ग्राम आयात, ओसार पसार तथा सञ्चय गरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ड) र (च) को कसुर अपराध गरेको प्रमाणित भएकोले निज प्रतिवादीहरू बर्मा भन्ने रघुविर सिंह, मोहमद जावेद मुसलमान, मोहम्मद सफवान मुसलमान, महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउ र मोहमद इमराइन मुसलमानलाई उक्त ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) खण्ड (छ) को उपखण्ड (३) बमोजिम हदैसम्म सजाय हुने र सूचना दिने व्यक्तिलाई उक्त ऐनको १८(ख) बमोजिम तथा अनुसन्धान कार्यमा संलग्न प्रहरी कर्मचारीहरूलाई उक्त ऐनको दफा १८घ बमोजिम पुरस्कार दिलाई भराई पाउन मागदाबी लिई दर्ता हुन आएको अभियोग पत्र ।

मबाट लागु औषध बरामद भएको होइन । रघुविरलाई २ वर्षदेखि चिनेको छु । मैले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको कागज सुनाउँदा सुनेँ प्रहरीले उक्त कागज सुनाएका थिएनन् सही गर भनेको हुँदा सही गरेको हो के के लेखेका हुन् मलाई थाहा भएन । आज अदालतमा बयान गर्दा थाहा पाएँ ।

व्यहोरा गलत हो । रघुविर दिसा गर्न गएको समयमा निजलाई प्रहरीले समाती म बगैँचामा बसेको ठाउँमा लिएर आएका हुन् । रघुविरलाई प्रहरीले समाती ल्याउँदा एउटा झोला साथमा थियो । झोला बगैँचामा खोलेका थिएनन् । तत्काल मलाईसमेत साथमा लिई प्रहरी कार्यालय कृष्णनगरमा लगेका थिए, झोलामा के थियो मलाई जानकारी गराएका थिएनन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

मबाट कुनै लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको होइन । खाली चोकमा कृष्णनगर जाउँ भनी लिई गएका हुन् । प्रहरीमा मैले त्यस्तो बयान गरेको छैन । अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान झुठो हो । बयानको ल्याप्चे सहिछाप मेरो हो सहिछाप लगाउभन्दा मात्र सहिछाप लगाएको हुँ । सह प्रतिवादीहरूको बयान झुठो हो मबाट कुनै चिज वस्तु बरामद नभएको हुँदा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मोहम्मद जावेद मुसलमानले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

म र प्रभु नाउ दिसा गर्नका लागि कृष्णनगर बजारदेखि पूर्व उत्तर जाँदा दिसा गरी फर्कने क्रममा प्रहरी आई हामीसँग कोही यता आएका थिए कि भनी सोध्दा हामीले एउटा महिला आई खेतमा एउटा झोला राखी फर्केर गएको हो भनी भन्दा प्रहरी र हामीहरू खेतमा गई हेर्दा एउटा झोलामा बदाम र सेतो प्लाष्टिक कागजमा पाउडर थियो । प्रहरीले हामीहरूलाई तपाइँहरूको सामुन्नेमा यो सामान बरामद भएको हो । थानामा गई यो सामान अरहरको खेतमा बरामद भएको हो भनी बताई दिनुहोस् भनी हामीलाई प्रहरी कार्यालयमा ल्याई पक्राउ गरी सोही दिन १ देखि डेढ घन्टापछि अरु प्रतिवादीलाई पक्राउ गरी ल्याएको हो मबाट लागु औषध बरामद भएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बर्मा भन्ने रघुविर सिंहले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

म घुम्न आएको अवस्थामा कृष्णनगरबाट प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । प्रहरी प्रतिवेदन झुठो हो मबाट कुनै लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको होइन । मैले लागु औषध बरामद भएको कुनै बयान गरेको छैन । पुलिस चौकीमा सहिछाप लगाउनुहोस् भन्दा सहिछाप लगाएको हुँ । म निर्दोष छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मोहमद सफवान मुसलमानले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी मोहमद सफवान मुसलमान, बर्मा भन्ने रघुवर सिंह, मोहम्मद जावेद मुसलमान र महन्त ठाकुर भन्ने प्रभुनाथ सुरु अदालतका आदेशानुसार थुनामा रहँदै आएका रहेछन् ।

उक्त मिति समयमा मसमेत ७।८ जना घुम्नको लागि कृष्णनगर गएका थियौं । सो समयमा हामीहरू भन्सारनजिक खाजा खान थाल्यौं प्रतिवादी अगाडि गए । त्यहाँ प्रहरी थिए । प्रहरीले निजउपर तलासी लिँदा केही चिजवस्तु फेला नपरेपछि मसमेतले छाडी दिनुभन्दा प्रहरीले केही बुझ्न छ भनी लगेका हुन् । यी प्रतिवादीसँग लागु औषध बरामद भएको भन्ने अभियोग दाबी झुठा छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सफवान मुसलमानका साक्षी मोहम्मद अलिमले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यी प्रतिवादी कृष्णनगरस्थित विद्युत् अफिसको पछाडि रक्सी पिएर बसिरहेका थिए । त्यसै बखत त्यहाँ प्रहरी आई निजलाई पक्राउ गरेका हुन् । निजको साथबाट कुनै चिजवस्तु लागु औषध बरामद भएको होइन । यिनी निर्दोष हुँदा सफाइ पाउनु पर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रभु नाउका साक्षी चिनकन नाउले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

हामी ६।७ जना भई भारतदेखि कृष्णनगर बजार गर्न आएका थियौं । होटलमा चिया पियौं । यी प्रतिवादी गुडका खान बाटो क्रस गरि गए । त्यहाँ प्रहरी थिए । निजलाई प्रहरीले खोजतलास गरे । तर निजलाई खानतलासी गर्दा केही चिजवस्तु मिलेको थिएन तापनि

निजलाई प्रहरीले थानामा लिई गएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोरा प्रतिवादी मोहम्मद जावेद मुसलमानका साक्षी मोहम्मद मेराजले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

साँझको बेला बहादुरगंजबाट कृष्णनगर घरतर्फ गइरहेको थिएँ । शिवनगरमा पुगेपछि प्रहरीसमेतका अन्य ४ जना मानिसहरू थिए । त्यहाँ धुलो पिठो प्रहरीले देखाई मलाई कागजसमेत गराएका थिए । अरु केही थाहा भएन । उक्त धुलो प्रहरीले मलाई हिरोइन हो भनेका थिए भन्नेसमेत व्यहोराको खानतलासी मुचुल्काका साक्षी सलमान खानले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।११।२९ गतेका दिन गोप्य सूचनाको आधारमा चेकजाच गर्ने क्रममा शंकास्पदरूपमा आइरहेका प्रतिवादी मो. जावेदले लगाएको निलो रंगको जिन्स पाइन्टको अगाडि पट्टीको खल्लीबाट १५० ग्राम, प्रतिवादी मो. सफवानले लगाएको कालो पाइन्टको अगाडिको बायाँ खल्लीबाट ११५ ग्राम, प्रतिवादी रघुविर सिंहले लगाएको खैरो रंगको पाइन्टको अगाडिको दाइने खल्लीबाट ११५ ग्राम र प्रतिवादी महन्त ठाकुरले लगाएको निलो रंगको पाइन्टको अगाडिपट्टीको दायाँ खल्लीबाट १२० ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद गरी आवश्यक कारवाहीको लागि पेस गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवेदन प्र.ना.नि. मानसिंह ऐरीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवेदकको कमाण्डमा मसमेत गस्ती गएका थियौं । गस्तीको क्रममा जिल्ला कपिलवस्तु शिवनगर ८ मा पुग्दा रघुविर बर्मासमेतका ४ जना प्रतिवादीहरूका साथबाट बरामदी मुचुल्कामा उल्लिखित जम्मा जम्मी ५०० ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन बरामद भएको थियो । त्यसपछि निजहरूलाई तत्काल नियन्त्रणमा लिई आवश्यक कारवाहीका लागि प्रतिवेदकले पेस गर्नु भएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको काम तामेल गर्ने प्र.ह. इश्वरीबहादुर भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको

बकपत्र ।

मैले कथथा रंगको धुलो देखेको थिएँ। प्रहरीमा कागज गरी व्यहोरा लेखाई दिएको हो। प्रतिवादीहरूको साथबाट बरामद भएको देखिन भन्नेसमेत व्यहोराको बुझिएका राजाराम पासीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रहरीले ४ जनालाई पक्राउ गरी ४ प्याकेट हिरोइन धुलो देखाएका थिए सोही कुराको कागज गर्न भनी कागजको व्यहोरा लेखाई सहिछाप गरि दिएको थिए भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने महेश रैदासले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्र.ना.नि.मानसिंह ऐरीको कमाण्डमा मसमेत गस्ती जाँदै गरेको अवस्थामा शिवनगर ८ मा भारतबाट नेपालतर्फ हिँडी आइरहेको अपरिचित व्यक्तिहरू नेपालतर्फ आउँदै गर्दा निजहरूलाई चेक जाँच गर्ने क्रममा ४ जनाबाट ५०० ग्राम लागु औषध खैरो हिरोइन ३ जनाले लगाएको पाइन्टहरूको दाहिने गोजीबाट र एक जनाको बायाँ गोजीबाट फेला परेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको काम तामेल गर्ने प्र.ज. बुद्धि लामिछानेले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

फरार प्रतिवादी मोहम्मद इमराइन मुसलमानको हकमा अ.बं. १९० नं. बमोजिम मुलतबीमा रहने ठहर्छ । बरामदी मुचुल्का, प्रतिवादीहरूको अनुसन्धान अधिकारीसमक्षको साबिती बयान, मौकामा कागज गर्ने तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूको भनाइसमेतका मिसिल संलग्न आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरूले लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ङ) र (च) को कसुर अपराध गरेको देखिन आएकोले प्रतिवादीहरू बर्मा भन्ने रघुविर सिंह, मोहमद जावेद मुसलमान, मोहम्मद सफवान मुसलमान र महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँलाई सोही ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (छ) को उपखण्ड (३) बमोजिम जनही १७ वर्ष कैद र जनही रु.२१,००,०००।- जरिवाना हुने, सूचना

दिने व्यक्तिलाई सोही ऐनको दफा १८ख बमोजिम तथा अनुसन्धान कार्यमा संलग्न प्रहरी कर्मचारीहरूलाई सोही ऐनको दफा १८घ बमोजिम पुरस्कार पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको मिति २०६८।१२।१५ को फैसला ।

सुरु जिल्ला अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । अनुसन्धानमा भएको बयान व्यहोरा हाम्रो इच्छाविपरीत जबरजस्ती गराइएको हो। अदालतसमक्ष सत्य साँचो व्यहोरा लेखाएका छौं । हामीहरूको साथबाट नभई खेतबाट लागु औषध बरामद भएको छ। निर्दोष हामीहरूलाई निकै चर्कोरूपमा कैद जरिवानाको सजाय गरिएको छ। तसर्थ, सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन बिना नै गरिएको हुँदा उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू मोहम्मद सफवान मुसलमान र मोहम्मद जावेद मुसलमानको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

सुरु अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरिएको भनिएको बयान हाम्रो इच्छाविपरीत भएको हो । बरामदी लागु औषध हाम्रो साथबाट नभई खेतमा फ्याकिएको झोलाबाट बरामद भएको हो । सहप्रतिवादीहरू मोहम्मद जावेद र मोहम्मद सफवानले हामीहरूलाई चिन्दैनौं भनी अदालतमा बयान गरेका छन् । हामीहरूलाई कैद र जरिवाना गर्दा न्यायिक विवेकको प्रयोग नगरी निकै चर्को गरिएको छ । तसर्थ, सुरु फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू बर्मा भन्ने रघुविर सिंह र महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

मोहम्मद सफवान मुसलमानसमेतले अदालतमा बयान गर्दा बरामदी तथ्यमा प्रश्न उठाई प्रहरीसमक्षको बयान स्वेच्छाले गरेको होइन भनी उल्लेख गरेकोसमेतका मिसिल संलग्न प्रमाण कागजसमेतका सन्दर्भमा हेर्दा, प्रतिवादीहरूलाई

जनही १७ वर्ष कैद र रु. २१,००,०००।- जरिवाना हुने ठहर गरेको सुरु फैसला विचारणीय देखिएकाले छलफलका लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत, नियमावली २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी श्री पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, बुटवललाई जानकारी दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालतको मिति २०६९।६।१४ को आदेश।

प्रतिवादीहरू चारजनाबाट लागु औषध हिरोइन ५०० ग्राम बरामद भएको भन्ने कुरा स्थापित भएको छ। चारैजना प्रतिवादीले इमरान मुसलमानमार्फत् लागु औषध कारोबार गरेको अवस्था देखियो। प्रतिवादी रघुविर सिंह ११५ ग्राम, प्रतिवादी जावेद मुसलमानबाट १५० ग्राम, प्रतिवादी मोहमद सफवानबाट ११५ ग्राम तथा महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु नाउँबाट १२० ग्राम हिरोइन बरामद भएको छ। यसप्रकार प्रतिव्यक्ति १०० ग्रामभन्दा बढी नै बरामद भएको अवस्था रहेको र समूहगतरूपमा कुनै स्थानमा केही व्यक्तिले पुर्याएको र सो ठाँउबाट अर्को व्यक्ति समूहले अघि बढाउने गरी लागु औषधको कारोबार गरेको देखिँदा बढी सजाय भयो भन्ने पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन अभियोग दाबीबमोजिम लागु औषध ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (छ) को उपखण्ड (३) बमोजिम जनही १७ वर्ष कैद र जनही रु.२१,००,०००।- जरिवाना हुने गरी सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।७।१९ को फैसला।

बरामदी मुचुल्का तयार गर्दा कानूनी त्रुटि रहेको छ। मलाई परिवन्दमा पारी मेरो मानव अधिकारसमेत हनन् गरी कथित बरामदी मुचुल्कामा सहिष्णुता गर्न लगाइएको हो। परीक्षण गरिएको परीक्षण प्रतिवेदन के कुन नमूनामा के कति प्रतिशत लागु पदार्थ थियो भन्ने यकिन हुन सकेको छैन। म बाट

कुनै प्रकारको लागु औषध बरामद भएको होइन। लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १२ ले जसको साथमा लागु औषध बरामद भएको हो निजले दायित्व वहन गर्ने र अन्य अवस्थामा प्रतिवादीको लागु औषधको कारोबारसँग क्रियात्मक सम्बन्ध स्थापित भएको अवस्थामा बाहेक यस्तो जघन्य अपराधको कसुरक कायम गरी कसुरदार ठहराउन मिल्दैन। मबाट लागु औषध बरामद नभएको र लागु औषध कारोबारसँग क्रियात्मक सम्बन्ध कायम नभएको अवस्थामा मलाई यस प्रकारको जघन्य अपराधमा सजाय गर्न मिल्दैन। सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको फैसला र सो फैसलालाई बदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलामा कानूनी त्रुटि भएकोले बदर गरी उक्त मुद्दाबाट सफाई पाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी मोहमद सफवान मुसलमानको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन।

प्रतिवेदकले आफूले गरेको उजुरीलाई अन्य वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको अवस्था छैन। बकपत्र गरी समर्थन गरेको आधारमा मात्र प्रतिवेदकको उजुरी प्रमाणित हुन सक्दैन। म पुनरावेदक प्रतिवादीको घर खानतलासी गर्दा अपराधमा प्रमाण लाने कुनै चिज वस्तुसमेत बरामद हुन सकेको अवस्था छैन। म पुनरावेदकको उक्त कार्यमा संलग्न नरहेको अवस्थामा म बगैँचामा बसेको व्यक्तिलाई समेत प्रहरीसम्म जाउँ झोलामा के छ हेरी त्यसमा भएको कुरामा तपाउँ साक्षी बसिदिनु होला भनी विश्वास दिलाई लगेर अन्य व्यक्तिहरू सरह मलाई पनि प्रतिवादी कायम गरी फसाउने उद्देश्यबाट गरिएको कार्यलाई समेत वेवास्ता गरी सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी महन्त ठाकुर भन्ने प्रभुले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदन पत्र।

बरामदी मुचुल्का कानूनीरूपमा त्रुटिपूर्ण रहेको

छ । कथित बरामदी मुचुल्कामा उल्लेख गरेजस्तो लागु औषध मबाट बरामद भएको होइन । मलाई परिबन्धमा पारी बरामदी मुचुल्कामा सहिष्णु गराइएको हो । मिसिल संलग्न खडा भएको खान तलासी तथा बरामदी मुचुल्कामा पनि मबाट कुनै प्रकारको धनराशी उल्लेख नहुनु, खरिद कर्ताको उपस्थित नभएको तथा लागु औषध मापन गर्ने कुनै ढक तराजु यन्त्र बरामद नभएको अवस्थामा मउपर लगाइएको आरोप प्रमाणित हुन सक्दैन । सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मोहम्मद जावेद मुसलमानले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयको लागि यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलले गरेको फैसला मिलेको छ वा छैन सोही सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०६७/११/२९ गते कपिलवस्तु जिल्ला शिवानगर गा.वि.स. वडा नं ९ मा मोहम्मद जावेद मुसलमान, मोहम्मद सफवान मुसलमान, महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु र बर्मा भन्ने रघुविरसिंहसमेतको साथबाट प्रहरी चेकजाँच गर्ने क्रममा ५०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन फेला परेको हुँदा लागु औषधसहित निजहरूलाई कारवाहीको लागी पेस गरेको छु भन्ने प्रहरी नायब निरीक्षक मानसिंह ऐरीको प्रतिवेदन र रघुविरसिंहको साथबाट ११५ ग्राम, मोहम्मद जावेद मुसलमानको साथबाट १५० ग्राम, मोहम्मद सफवान मुसलमानबाट ११५ ग्राम र महन्त ठाकुरबाट १२० ग्राम गरी जम्मा ४ पोका तौल गर्दा ५०० ग्राम लागु औषध खैरो हेरोइन बरामद भएको भन्ने खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्काबाट प्रस्तुत मुद्दाको

अनुसन्धान एवं तहकिकात प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यसरी प्रतिवादीहरूको साथबाट बरामद भएको धुलो विजवस्तु परीक्षण गर्दा ४ वटै नमुनामा हेरोइन पाइएको भन्ने व्यहोरा परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको देखिन्छ भने चारै जना प्रतिवादिहरूले आफूहरूको साथबाट उल्लिखित परिमाणको लागु औषध बरामद भएको कुरालाई स्वीकार गरी भारतमा रहेका इमराइन मुसलमानसँग सम्पर्क राखी सो लागु औषध नेपालमा बिक्री वितरण गर्ने योजना मुताबिक मोहम्मद जावेद मुसलमान र मोहम्मद सफवान मुसलमानले भारतबाट नेपाल ल्याएको र अन्य दुईजना प्रतिवादीहरू बर्मा भन्ने रघुविरसिंह र महन्त ठाकुर भन्ने प्रभुसँग बढनी बस अड्डामा भेटी नेपालतर्फ आउँदै गर्दा सो लागु औषधसहित पक्राउ परेको हौं भनी अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष एकै मिलानको बयान गरेका देखिन्छ ।

३. मौकामा कागज गर्ने पाँचु पासी र महेश रैदास तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका पारसनाथ चौधरी र राजारामसमेतले उक्त परिमाणको लागु औषध यी प्रतिवादीहरूबाटै बरामद भएको भन्ने व्यहोरा जनाई अदालतमा बकपत्र गरेको देखिन्छ भने मुद्दाका प्रतिवेदक प्रहरी नायब निरीक्षक मानसिंह ऐरी र बरामदी मुचुल्काका ईश्वरीबहादुर भण्डारीसमेतले अदालतमा उपस्थित भई सुरु व्यहोरालाई समर्थन गर्दै बकपत्र गरेका देखिन्छ । चारैजना प्रतिवादीले अदालतमा इन्कार गरी बयान गरेको भए तापनि सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतले लागु औषध ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (छ) को उपखण्ड (३) बमोजिम जनही १७ वर्ष कैद र जनही रु.२१,००,०००।- जरिवाना हुने गरी फैसला गरेको रहेछ भने पुनरावेदन अदालत, बुटवलले पनि सुरु अदालतको सोही फैसला सदर हुने गरी फैसला गरेको रहेछ । यसरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट भएको फैसलाउपर चित्त नबुझाई यी पुनरावेदकहरूले यस अदालतमा प्रस्तुत पुनरावेदन पत्र दायर गरेका रहेछन् भने प्रतिवादीमध्येका बर्मा

भन्ने रघुविरसिंहले आफैँले मिति २०७०/२/२९ मा बुझेको पुनरावेदनको म्यादभित्र पुनरावेदन नगरी पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलाउपर चित्त बुझाएको देखिन्छ ।

४. पुनरावेदन पत्रमा उल्लिखित पुनरावेदनको जिकिरको अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादी पुनरावेदकहरूले मुख्यतः बरामदी मुचुल्का कानूनको रितपूर्वक तयार गरिएको छैन । बरामदी मुचुल्कामा कुनै पनि स्थानिय व्यक्तिलाई रोहवरमा राखिएको छैन । स्थानिय व्यक्तिलाई साक्षी नराख्दाको अवस्थामा कम्तिमा प्रहरी सहायक निरिक्षक पदका दुईजना प्रहरी कर्मचारीलाई साक्षी राख्नुपर्नेमा सोसमेत राखिएको छैन । न त स्थानिय जनप्रतिनिधी नै राखिएको छ । कानूनको रितविपरीत तयार गरिएको बरामदी मुचुल्काको आधारमा अभियोग स्थापित हुन सक्दैन । हामीहरू निर्दोष हौं र लागु औषधको कारोबारमा संलग्न छैनौं । प्रहरीले जबरजस्ती सहिछाप गराएको हो भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । यसरी प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन भन्ने प्रश्नको निरूपण गर्दा बरामदी मुचुल्का कानूनबमोजिम तयार पारिएको छ वा छैन र निज पुनरावेदकहरू निर्दोष हुन् वा होइनन् सो सम्बन्धमा विवेचना गरिनु पर्ने देखियो ।

५. कुनै पनि अपराधको अनुसन्धान र अभियोजन गर्दा बरामदी मुचुल्काको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । कानूनी शासनमा अपराधको अनुसन्धान र अभियोजनका हरेक चरणमा कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रियाको अनिवार्य अवलम्बन गरिनु पर्छ । बरामदी मुचुल्का तयार गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया र पुरा गर्नुपर्ने सर्तहरूको सम्बन्धमा पनि विभिन्न नेपाल कानूनहरूले व्यवस्था गरेको देखिन्छ । मुलुकी ऐनको अ.बं. १७२ मा अपराधसँग सम्बन्धित वस्तुसमेत रहेको घर र ठाँउको खानतलासी लिँदा पुरा गर्नुपर्ने विधिहरूको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । सोबमोजिम तलासी लिँदा गाँउ विकास समिति वा नगरपालिकाको प्रतिनिधि वा सदस्य,

२ जनामा नघटाई भलाद्मीहरू ...साक्षी राख्नु पर्ने भनी व्यवस्था गरिएको छ । त्यसै गरी सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा ८ मा समेत तलासी लिँदा साक्षी राख्नु पर्ने व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने दफा १० मा तलासी लिँदा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । त्यसै गरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३को दफा ८ मा समेत बिना वारेण्ट खानतलासी कब्जा र गिरफ्तार गर्न सक्ने अधिकार तथ साक्षी राख्नु पर्ने व्यक्तिहरूको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । यसरी विभिन्न ऐनमा खानतलासी र बरामद गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रियाको सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको भए तापनि सामान्य कानून र विशेष कानूनका प्रावधानमध्ये विशेष कानूनले गरेको व्यवस्था अवलम्बन गरिनुपर्छ भन्ने कानून व्याख्यासम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त हो भने मुलुकी ऐनको प्रारम्भिक कथनको दफा ४ मा पनि विषय विषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिए जतिमा सोही कानूनबमोजिम र सो कानूनमा नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐनबमोजिम गर्नुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको छ । यस अवस्थामा मुलुकी ऐन र सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा सामान्य कानून हुन् भने लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन विशेष कानून हो । अतः प्रस्तुत मुद्दामा बरामदी मुचुल्का कानूनबमोजिम छ वा छैन भन्ने कुराको परीक्षण लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ८ ले गरेको व्यवस्थाको आधारमा गरिनु पर्छ । लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ८ मा निम्न लिखित व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

(८) बिना वारेण्ट खानतलासी, कब्जा र गिरफ्तार गर्ने अधिकार : (१) यस ऐनअन्तर्गतको बिना वारेण्ट कुनै अपराध कुनै घर, जग्गा, सवारी वा ठाउँमा भइराखेको छ र तुरुन्तै केही कारवाही नगरेमा अपराधी भागी जाने वा अपराधको प्रमाण गायब हुने सम्भावना देखेमा औषध नियन्त्रण अधिकारी वा कम्तिमा

प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको प्रहरी कर्मचारीले सो कुराको पर्चा खडा गरी जुनसुकै बखत देहायका कामहरू गर्न सक्नेछन्-

(क) त्यस्तो घर, जग्गा, सवारी वा अन्य ठाउँमा प्रवेश गर्नु,

(ख) त्यसरी प्रवेश गर्दा कुनै बाधा विरोध भएमा ढोका फोरी प्रवेश गर्न वा त्यस्तो बाधा विरोध हटाउन आवश्यक कारवाही गर्ने,

(ग) अपराधसित सम्बन्धित लागु औषध र अन्य सामानहरू तथा प्रमाणको लागी काम लाग्ने जुनसुकै कागजपत्र कब्जा गर्ने, र

(घ) अपराध गरेको भनी शंका लागेको व्यक्तिलाई रोक्न, खानतलासी लिन र आवश्यक देखेमा निजलाई गिरफ्तारसमेत गर्ने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै, घर, जग्गा, सवारी वा अन्य कुनै ठाउँमा प्रवेश गर्दा वा खानतलासी गर्दा समयले भ्याएसम्म सम्बन्धित नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिको सदस्य वा त्यस ठाउँको एक जना भलाद्मी वा कुनै अर्को सरकारी कार्यालयका एक जना कर्मचारीलाई साक्षी राखी गर्नु पर्नेछ ।

तर नगरपालिका वा गाउँ विकास समिति वा वडा समितिका सदस्य वा त्यस ठाउँका भलाद्मी वा कुनै अर्को सरकारी कार्यालयका कर्मचारीको रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्ने प्रयास गर्दा पनि त्यस्ता व्यक्तिहरू उपलब्ध नभएको उचित आधार भएमा कम्तिमा दुईजना औषध अनुसन्धान अधिकारी वा कम्तिमा दुईजना प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको कर्मचारी रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्न सकिनेछ ।

६. यसरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ८ को व्यवस्था हेर्दा बरामदी मुचुल्कामा भ्याएसम्म सम्बन्धित नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिको सदस्य वा त्यस ठाउँको एकजना भलाद्मी वा कुनै अर्को सरकारी कार्यालयका एकजना कर्मचारीलाई रोहवरमा राख्नुपर्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । तर उपर्युक्त व्यक्तिहरू उपलब्ध नभएको अवस्थामा कम्तिमा दुईजना औषध अनुसन्धान अधिकारी वा कम्तिमा दुईजना प्रहरी सहायक निरीक्षक दर्जासम्मको कर्मचारीलाई रोहवरमा मुचुल्का तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा बरामदी मुचुल्कामा सोही जिल्लाको सोही गा.वि.स. शिवानगर को निवर्तमान गा.वि.स. अध्यक्ष त्रिवेणीप्रसाद चौधरीलाई रोहवरमा राखेको देखिन्छ । विगतमा गा.वि.स. अध्यक्षको जिम्मेवारी सम्हालिसकेको निज त्रिवेणी प्रसाद चौधरीलाई स्थानिय भलाद्मीको रूपमा लिन सकिन्छ । प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन पत्रमा बरामदी मुचुल्का खडा गर्दा वडा नं. ८ को व्यक्तिलाई रोहवरमा नराखेको भन्ने जिकिर लिई बरामदी मुचुल्काको वैधानिकतामा प्रश्न उठाएका रहेछन् । सो सम्बन्धमा विचार गर्दा ऐनको उल्लिखित व्यवस्थामा सो ठाउँको स्थानिय भलाद्मीलाई रोहवरमा राख्नु पर्ने भन्नेसम्म व्यवस्था गरेको देखिन्छ । सोही वडाको हुनुपर्ने भनी बाध्यात्मक व्यवस्था गरेको देखिँदैन । रोहवरमा राखिएका त्रिवेणीप्रसाद चौधरी पनि बरामदी मुचुल्का तयार परिएको शिवानगर गा.वि.स.कै स्थायी निवासी भएको र सो गा.वि.स. को अध्यक्षको जिम्मेवारीसमेत सम्हालिसकेको व्यक्ति भएको अवस्थामा निजलाई स्थानिय भलाद्मीको रूपमा रोहवरमा राखेको कार्यलाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिँदैन ।

७. प्रतिवादीहरूले बरामदी मुचुल्कामा दुई जना प्रहरी सहायक निरीक्षक पदका कर्मचारीलाई रोहवरमा राख्नुपर्नेमा नराखेको भनी समेत जिकिर लिएको पाइन्छ । सो सम्बन्धमा हेर्दा ऐनको दफा ८

को उपर्युक्त व्यवस्थाअनुसार पहिलो प्राथमिकतामा सम्बन्धित नगरपालिका वा गाउँ विकास समितिको सदस्य वा त्यस ठाउँको एकजना भलाद्मी वा कुनै अर्को सरकारी कार्यालयका एकजना कर्मचारीलाई राख्नु पर्ने र सो नहुँदा औषध अनुसन्धान अधिकारी वा कम्तिमा दुइजना प्रहरी सहायक निरिक्षक दर्जासम्मको कर्मचारीलाई राख्नु पर्ने भनी प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा उल्लेख गरेको देखिन्छ। स्थानिय भलाद्मीको रूपमा पूर्व गा.वि.स. अध्यक्ष त्रिवेणीप्रसाद चौधरीलाई राखिसकेको अवस्थामा प्रतिवादिहरूले जिकिर लिएजस्तो प्रहरी सहायक कर्मचारीलाई रोहवरमा राख्नुपर्ने आवश्यकता नै परेन। बरामदी मुचुल्का कानूनबमोजिम नै रहेको पाइयो।

८. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी पुनरावेदकहरू मोहमद सफवान मुसलमान, महन्त ठाकुर भन्ने प्रभु र मोहम्मद जावेद मुसलमानले आफूहरू निर्दोष भएको र आफूहरूबाट लागु औषध बरामद नभएको तर प्रहरीले जबरजस्ती सहिष्णुता गर्न लगाएको भन्नेसमेत जिकिर लिएको देखिन्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले सुरु जिल्ला अदालतमा पनि सोही व्यहोराको बयान गरेको देखिन्छ। यद्यपी निजहरूले सो जिकिरलाई शंकारहित तवरमा वस्तुनिष्ठ स्वतन्त्र प्रमाणको आधारमा पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन। लागु औषध मुद्दामा प्रमाणको भार (Burden of Proof) प्रतिवादीमा नै रहेको हुन्छ। सामान्यतः प्रमाणको भार वादीमा रहने भए तापनि कतिपय मुद्दाहरूमा विषयगत अपराधको गाम्भीर्यतालाई विचार गरी कानूनले निषेध गरेको वस्तु प्रतिवादीबाट बरामद भएमा सो तथ्यलाई कसुर मान्ने कानूनी प्रावधान भई सो आपराधिक कार्य (Corpus Delict) स्थापित भएपछि निर्दोषिता प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीमा राख्ने गरेको पाइन्छ। यसरी कुनै प्रतिबन्धित वस्तु कसैको साथबाट फेला पर्नु नै आपराधिक कार्य गरेको मानिने प्रकृतिको अपराधलाई Possessory Crime भनिन्छ र त्यसप्रकारको अपराधमा

आपराधिक कार्य स्थापित भएपछि निर्दोषिता प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीको हुन्छ। लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १२ ले पनि कसैबाट लागु औषध बरामद भएको अवस्थामा कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको वा राखेको हो भन्ने प्रमाणित गर्ने भार निजमा रहने र सो प्रमाणित गर्न नसके यस ऐनबमोजिम सजाय पाउने कार्य गरेको मानिने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था गरी प्रमाणको भार प्रतिवादीमा हस्तान्तरण गरेको छ। यस अवस्थामा माथि नै विवेचना भई बरामदी मुचुल्का कानूनबमोजिम नै तयार भएको भन्ने प्रमाणित भइसकेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूको साथबाट लागु औषध बरामद भएको भन्ने कुरामा विवाद रहेन। सो तथ्यलाई निज प्रतिवादीहरूले समेत अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष स्वीकार गरेको अवस्था छ भने प्रतिवादीबाट बरामद भएको धुलो चिजवस्तु हेरोइन हो भनी केन्द्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको च.नं. २२२५ मिति २०६७।१२।१९ को पत्रसाथ प्राप्त हुन आएको प्रतिवेदनबाट देखिन्छ। मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरू तथा मुद्दाका प्रतिवेदक प्रहरी कर्मचारीहरू समेत अदालतमा उपस्थित भई सुरु अनुसन्धानमा उल्लेख गरेको व्यहोरालाई समर्थन गरी बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले कसुर गरेको कुरा स्थापित हुन आउँछ। प्रमाणको भार प्रतिवादीहरूमा हस्तान्तरण हुने प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले आफ्नो निर्दोषिताको प्रमाण प्रस्तुत गर्न सक्नु पर्छ। केवल निर्दोष हौं भन्ने कथन मात्र निर्दोषिता पुष्टि गर्नको लागि पर्याप्त हुन सक्दैन।

९. अतः माथि उल्लेखित आधारमा लागु औषधको प्रकृति, बरामद भएको परिमाण तथा भारतबाट ल्याई नेपालमा बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले संगठित भई ४ जनाको समूह बनाई योजनाबद्धरूपमा गरेको कसुरको मात्राहरूलाई विचार गरी ऐनको दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (छ) को उपखण्ड (३) बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई जनही

१७ वर्ष कैद र जनही रु.२१,००,०००।- जरिवाना हुने ठहराई सुरु कपिलवस्तु जिल्ला अदालतले गरेको मिति २०६८।१२।१५ को फैसलालाई सदर गर्ने गरी गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।७।१९ को फैसला मिलेकै हुँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमबमोजिम अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. सपना प्रधान मल्ल

इजलास अधिकृत: सन्देश श्रेष्ठ
इति संवत् २०७३ साल भदौ १६ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १७०५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश डा. आनन्दमोहन भट्टराई
फैसला मिति : २०७३।०५।०९
०७०-WO-०६१६

विषय:- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. १० घर भई हाल वडा
नं. ३५ बस्ने श्रीमती सरिता के.सी.समेत

विरुद्ध

विपक्षी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग,
काठमाडौंसमेत

- २०४५ सालमा जग्गाको नाप नक्सा भई नयाँ स्रेस्ता खडा भएको अवस्थामा सोभन्दा पहिलेको (२०२२ सालको) नक्सा एवम् स्रेस्ता कायम रहने नदेखिँदा सो २०२२ सालको नक्सा र स्रेस्तालाई अहिले यथावत् रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनु पर्दछ भन्नु मनासिब हुँदैन । उक्त दफा ८क मा भएको प्रावधानअनुसार २०४५ सालमा भएको नापीअनुसारको नक्सा एवम् जग्गाको स्रेस्ताले २०२२ सालको नापी नक्सा र स्रेस्तालाई विस्थापित गरेको देखिन्छ । तसर्थ विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले २०२२ सालको नापी नक्सा र स्रेस्तालाई आधार मानी बाटो कायम गर्न भनी निर्णय गरी दिएको निर्देशन स्पष्टतः जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को दफा ८क को प्रतिकूल देखिने ।

(प्रकरण नं. ३)

- निर्णयपूर्व तथ्यको पहिचान गरी सद्दिवेक प्रयोग गरेर न्यायोचित निष्कर्षमा पुग्न सार्वजनिक जवाफदेहिता रहेका निकाय वा पदाधिकारीको कानूनी कर्तव्य तथा दायित्वसमेत बन्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता बट्टीबहादुर कार्की, अधिवक्ता मुकुन्द शर्मा पौडेल
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायधिवक्ता पुस्कर सापकोटा, विद्वान् अधिवक्ता हरेराम तिवारी,

हरिहर दाहाल, बालकृष्ण न्यौपाने तथा
अधिवक्ताहरू शरणशंकर पौडेल, लेखनाथ
लम्साल
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

फैसला

न्या. ईश्वरप्रसाद खतिवडा : नेपालको
अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७
अन्तर्गत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त
तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार छ :

साबिक नक्सामा ४ फिटको बाटो रहेको
उक्त बाटो हामी निवेदकहरूकै पहलमा १४ फिटसम्म
कायम हुँदै आएको यसै बाटोलाई ८ मिटर चौडाइ गर्न
विपक्षी काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणले
प्रक्रिया अगाडि बढाएको काठमाडौं उपत्यका नगर
विकास प्राधिकरणले तोकेअनुरूप हामी निवेदकहरूले
बाटोलाई छोड्नुपर्ने जग्गा छोडी बाटो विस्तारमा
सहयोग गरेका छौं । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग
अनुसन्धान आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा
बाहिरको विषयवस्तुको असान्दर्भिक निवेदन ग्रहण
गरी विस्थापित भइसकेको २०२२ सालको सर्वे नापी
नक्साको आधारमा बाटो विस्तार गर्नु भनी विपक्षी
अन्य कार्यालयका नाममा पत्राचारसमेत गरेको छ ।
विपक्षी अन्य कार्यालयहरूले सोहीअनुरूप कार्ययोजना
बनाउन लागेको हुँदा विपक्षीहरूको यस्तो गैरकानूनी
काम कारवाहीबाट हामी निवेदकहरूको नेपालको
अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९ द्वारा प्रदत्त
सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पर्न गएकोले ऐ. को
धारा ३२ र १०७ अन्तर्गत असाधारण अधिकार
क्षेत्र गुहार्न आएका छौं । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग
अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।१।११ को
निर्णय र सो निर्णयको आधारमा हुन गइरहेको विपक्षी
नापी कार्यालय काठमाडौं एवं विपक्षी काठमाडौं

उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको काम कारवाही
बदर गरी २०४५ सालको सर्वे नापीको नक्सामा
अंकित बाटोलाई आधारमानी विस्तार गर्ने कार्ययोजना
कार्यान्वयन गर्न गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा
अन्तरिम आदेशसहित जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ
भन्नेसमेत व्यहोराको पूर्णबहादुर के.सी. समेतको
निवेदन पत्र ।

निवेदकहरूको मागबमोजिमको
आदेश जारी गर्न नपर्ने कुनै आधार र कारण भए
महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ
पेस गर्नु । मिति २०७०।१।२९ गतेको दिन तोकी
अन्तरिम आदेशसम्बन्धी छलफलको लागि विपक्षीहरू
समेतलाई सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति
२०७०।१।२९ मा यस अदालतबाट भएको आदेश ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको
मिति २०७०।१।११ को निर्णयसहितको फाइल
महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र पुनरावेदन
अदालत, पाटनबाट मिति २०६९।८।१३ मा भएको
आदेश (फैसला) ०६८-WO-०५७५, निषेधाज्ञायुक्त
परमादेश मुद्दाको मिसिल झिकाउने मिति
२०७०।१।२९ को आदेश ।

काठमाडौं उपत्यका नगर विकास
प्राधिकरण विरुद्ध दर्ता भएको उ.द.नं. ६३४४, मिति
२०७०।१।११ उजुरी मागदाबीअनुसार साबिक
नापी नक्सा (२०२२ साल) मा भएको बाटोलाई
आधार मानी दुवैतर्फबाट बराबर हुने गरी बाटो कायम
गर्न अनुरोध गरेको र बाटो कायम रहेको जग्गालाई
व्यक्ति विशेषले आफ्नो घर कम्पाउण्डमा पारेको
जिकिरसमेत छ । यस सम्बन्धमा साबिक २०२२
सालको नापी नक्सा तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई
तत्कालिन अवस्थामा बाटो कायम रहेको बाटोलाई
केन्द्रबिन्दु मानी दुवैतर्फबाट बराबर हुने सीमाङ्कन
गरी बाटो कायम गर्न नापी कार्यालय, डिल्लीबजार,
काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरण जिल्ला

आयुक्तको कार्यालय, काठमाडौंलाई संयुक्त रूपमा पत्राचार गर्ने भनी मिति २०७०।११।११ मा निर्णय भई पत्राचारसम्म गरेको हो। उ.द.नं. ६३४४ को उजुरीमा उल्लेख भएकै सामुदायिक मार्गको बाटो विस्तार सम्बन्धमा उ.द.नं. ५८५२ मिति २०७०।१०।२९, उ.द.नं. ७१२० मिति २०७०।११।२९ र उ.द.नं. ११२८१ मिति २०७०।११।१६ समेतको उजुरी निवेदन यस आयोगमा दर्ता भएको र सो सम्बन्धमा यस आयोगबाट विस्तृत अनुसन्धान जारी रहेको छ। प्रस्तुत रिट निवेदन आयोगले गरेको पत्राचारलाई गलत र अन्तिम जस्तो अर्थ लगाई आएको छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २(ङ) अनुसार काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरण र नापी कार्यालय सार्वजनिक संस्थाको परिभाषाभित्र पर्ने हुँदा उल्लिखित कार्यालयहरूलाई पत्राचार गरिएको विषयलाई क्षेत्राधिकार बाहिर गएर निर्णय गरेको भन्न मिल्ने अवस्था नरहेको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ।

मापदण्डबमोजिम बाटो विस्तार भइरहेको अवस्थामा मिति २०७०।११।१२ च.नं. २६६ को अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको साबिक नापी नक्सा तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई बाटो कायम गर्ने भन्ने विषयको पत्र र साबिक २०२२ सालको नापी नक्सा (कोटेश्वर ८क अन्तर्गत चक्रवर्ती ल कलेजदेखि स्वविका स्टोर्ससम्म) तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई तत्कालिन अवस्थामा कायम भएको बाटोलाई केन्द्रविन्दु मानी दुवै तर्फबाट बराबर हुने गरी सिमाङ्कन गरी बाटो कायम गर्न तथा सोको प्रगति विवरण १५ दिनभित्र पठाउन भनी प्राप्त भएकोले बाटो विस्तार कार्य रोकिएको हो। यो सडक मौजुदा मापदण्ड, २०६४ बमोजिम विस्तार गर्दा कोहि कसैलाई विस्थापित नगरी प्रचलित ऐन, कानून र मापदण्डअनुसार काम कारवाही अगाडि बढाउन लागिएको मात्र हो। अतः विपक्षीले

लगाएको आरोप झुट्टा भएकाले प्राधिकरणको हकमा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, अनामनगरको लिखित जवाफ।

मिति २०४८।६।२९ मा निष्क्रिय हुने भनी नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित भएको सर्वे नापी नक्साको आधारले नाप नक्सा गरी बाटो विस्तार गर्नु भनी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।११।११ मा निर्णय भएको र सो निर्णयको आधारमा विपक्षी जिल्ला नापी कार्यालय, काठमाडौं र विपक्षी काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणका नाममा पत्राचारसमेत गरेकोले सो निर्णयउपर यस अदालतमा हामी निवेदकहरूको मिति २०७०।११।१९ मा रिट निवेदन दर्ता गरेका थियौं। उक्त निवेदनमा अन्तरिम आदेशको छलफलको लागि विपक्षीहरूलाई झिकाउने आदेश भई छलफल हुँदा यससँग सम्बन्धित विषयमा पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको निषेधाज्ञा मुद्दाको फाइल र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको फाइल झिकाई आएपछि पेस गर्नु भन्ने आदेश भएको थियो। उक्त फाइलमध्ये पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट फाइल आइसकेको भए तापनि विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट निर्णयको फाइल आउन बाँकी रहेको छ। यसरी मुद्दा परी विचाराधीन भइरहेको अवस्थामा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७१।१।४ मा सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरी काम सम्पन्न गरी पठाउन अन्य निकायलाई पत्राचार गरेको र अन्य निकायहरूबाट निष्क्रियरूपमा रहेको २०२२ सालको सर्वे नक्साको आधारमा नाप नक्सा भएको भनी विस्तारित सम्पूर्ण बाटो हामी निवेदकहरूको क्षेत्रमा पारी बसोबास गरिरहेको घर भत्काउने नयाँ अवस्था सिर्जना भएको छ। अख्तियारको निर्णय फाइल नआएकै कारणले कारवाही रोकिएको अवस्थासमेत हुँदा पेसीका दिन वा

सो अगाडि नै उक्त फाइल यस अदालतमा ल्याउने गरी अन्तरिम आदेश छलफल सम्बन्धमा विपक्षीहरूलाई समेत जानकारी गराई छलफलको लागि पेसी तारेख तोकी पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदक पूर्णबहादुर के.सी.को पूरक निवेदन पत्र।

हामी निवेदिकाहरूको घरजग्गासँग जोडिएको बाटोको उत्तरतर्फबाट पूर्णबहादुर के.सी. को श्रीमती सरिता के.सी.समेत ५ जना जग्गाधनीहरूले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगसमेतलाई विपक्षी बनाई मिति २०७०।११।१९ मा रिट नं. ०७०-WO-०६१६ मार्फत दर्ता भएको उत्प्रेषणयुक्त परमादेशसमेतको रिट निवेदन सुनुवाइको क्रममा रहेको र उक्त रिट निवेदनमा बाटोदेखि दक्षिणतर्फका हामी निवेदिका जग्गाधनीहरूले जग्गा नछाडी अवरोध गरेको भन्नेसमेतको रिट निवेदन व्यहोरा रहेको भन्ने थाहा जानकारी हुन आएको छ। सो रिट निवेदनमाथि यस अदालतबाट हुने आदेश, निर्णयबाट हामी निवेदिकाहरूको हकमा असर पर्ने, पीडित सरोकारवाला पक्षसमेत भएको हुँदा यस मुद्दामा हामी निवेदकहरू प्रत्यर्थी नभए तापनि हामीहरूको हकमा असर पर्ने हुँदा सम्मानित अदालतसमक्ष उपस्थित भई हामीहरूको तर्फबाट बहस पैरवी एवं कानूनीरूपमा प्रतिरक्षा गर्न सरिक हुन अनुमति पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बाल कुमारी न्यौपानेसमेतको निवेदन पत्र।

यसमा जि.एल.डी. नक्सामोजिम विस्तार गर्न लागिएको काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३५ को तीनकुने सामुदायिक मार्गस्थित चक्रवर्ती ल कलेजदेखि स्वविका स्टोरसम्मको २०२२ सालको नापी नक्सामोजिमको बाटो र २०४५ सालको सर्वे नाप नक्सामोजिम कायम भएको बाटोको कित्ता ट्रेसको सम्बन्धमा बुझ्न आवश्यक हुँदा आवश्यक कागजातसहित सम्बन्धित विषयका विज्ञ एक जना इन्जिनियरलाई खटाई पठाउन काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणलाई लेखी पठाउनु भन्ने मिति

२०७१।१।२८ को आदेश।

निवेदनमा उल्लिखित विषयमा नापी कार्यालय, डिल्लीबजारले लिखित जवाफ नदिई बसेको तर विवादसँग सम्बन्धित विषयमा नापी कार्यालयको जवाफ सान्दार्भिक हुने देखिएकोले लिखित जवाफ नदिनुको कारणसहित विवादित विषयमा २०२२ सालमा नापी उप्रान्त अद्यावधिकरूपमा जो भएको नापी नक्सासहित उक्त कार्यालयका कार्यालय प्रमुखलाई उपस्थित हुन दिन तोकी पठाई उक्त दिन अन्तरिम आदेशसम्बन्धी छलफलको लागि पेस गर्नु भनी मिति २०७१।२।१८ को आदेश।

निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेशसम्बन्धमा विचार गर्दा, मिति २०७०।११।१२ को अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको पत्रमा विपक्षी काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणलाई लेखेको पत्रद्वारा साबिक २०२२ सालको नापी नक्सा (कोटेश्वर ८क अन्तर्गत चक्रवर्ती ल कलेजदेखि स्वविका स्टोर्ससम्म) तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई तत्कालीन अवस्थामा कायम भएको बाटोलाई केन्द्रबिन्दु मानी दुवै तर्फबाट बराबर हुने गरी सिमाङ्कन गरी बाटो कायम गर्न तथा सोको प्रगति विवरण १५ दिनभित्र पठाउन लेखी पठाउन भनी मिति २०७०।११।१९ मा निर्णय भएको व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। आयोगले यसरी निर्णय गर्दा कुन निकाय वा पदाधिकारीले के कुन अनुचित कार्य गरेको हो वा सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्तिको के कस्तो रीतले हानी नोक्सानी हुने कार्य भएको भन्ने कुनै कुरा उल्लेख नगरी तथा आयोगसँग प्रदत्त अख्तियारी एवं आदेश जारी गर्नुपर्ने आधार र कानूनसमेत उल्लेख नगरी कार्यकारी प्रकृतिको आदेश गरेको देखिएको तथा प्रचलित कानूनले अन्य निकायको अधिकार क्षेत्र एवं उपचारको व्यवस्था गरेको कुरामा हस्तक्षेप गरी बाध्यात्मक हिसाबले आदेश गरेको भन्ने उक्त पत्र एवं आदेशबाटै देखिन आएकोले यस मुद्दाको अन्तिम निर्णय नभएसम्म आयोगको मिति

२०७०।१।१२ को उक्त पत्र एवं आदेशको कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगसमेतको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ, सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०७१।३।२२ को आदेश।

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन अध्ययन गरी निवेदक सरिता के.सी. समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बद्रीबहादुर कार्की, अधिवक्ता श्री मुकुन्द शर्मा पौडेलले १४ फिटसम्म कायम हुँदै आएको बाटोलाई ८ मिटर चौडाइ गर्न विपक्षी काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणले तोकेअनुरूप बाटोलाई जग्गा छोडी बाटो विस्तारमा सहयोग गरिरहेकोमा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर असान्दर्भिक निवेदन ग्रहण गरी विस्थापित भइसकेको २०२२ सालको सर्वे नापी नक्साको आधारमा बाटो विस्तार गर्नु भनी पत्राचारसमेत गरेको र सोहीअनुरूप सम्बन्धित कार्यालयहरूले कार्ययोजना बनाउन लागेको हुँदा विपक्षीहरूको यस्तो गैरकानूनी काम कारवाहीबाट संविधान प्रदत्त सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पर्न गएको छ। विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।१।११ को निर्णय र सो निर्णयको आधारमा हुन गइरहेको विपक्षी नापी कार्यालय, काठमाडौं एवं काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको काम कारवाही बन्द गरी २०४५ सालको सर्वे नापीको नक्सामा अंकित बाटोलाई आधार मानी विस्तार गर्ने कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न गराउन जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायधिवक्ता श्री पुस्कर सापकोटाले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ अनुसार अनुचित

कार्य भएको देखिएको अवस्थामा कारवाहीका लागि पत्राचार गर्न सक्ने अधिकार आयोगलाई छ। आयोगमा काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरण विरुद्ध पर्न आएको उजुरी मागदाबीअनुसार सोसम्बन्धमा साबिक २०२२ सालको नापी नक्सा तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई तत्कालीन अवस्थामा कायम रहेको बाटोलाई केन्द्रविन्दु मानी दुवैतर्फबाट बराबर हुने सीमाङ्कन गरी बाटो कायम गर्न नापी कार्यालय, डिल्लीबजार, काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरण जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, काठमाडौंलाई संयुक्तरूपमा पत्राचार गर्ने भनी मिति २०७०।१।११ मा निर्णय भई पत्राचारसम्म गरेको हो। साथै सो सम्बन्धमा आयोगबाट विस्तृत अनुसन्धानसमेत जारी रहेको अवस्थामा आयोगले गरेको पत्राचारलाई गलत र अन्तिम जस्तो अर्थ लगाई आएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री हरेराम तिवारीले मौजुदा मापदण्ड, २०६४ बमोजिम सडक विस्तार प्रचलित ऐन, कानून र मापदण्डअनुसार काम कारवाही अगाडि बढाउन लागिएको हो। मापदण्डबमोजिम बाटो विस्तार भइरहेको अवस्थामा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट साबिक नापी नक्सा तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई बाटो कायम गर्ने भन्ने विषयको पत्र र साबिक २०२२ सालको नापी नक्सा (कोटेश्वर ८ क अन्तर्गत चक्रवर्ती ल कलेजदेखि स्वविका स्टोर्ससम्म) तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई तत्कालीन अवस्थामा कायम भएको बाटोलाई केन्द्रविन्दु मानी दुवै तर्फबाट बराबर हुने गरी सिमाङ्कन गरी बाटो कायम गर्न तथा सोको प्रगति विवरण १५ दिनभित्र पठाउन भनी प्राप्त भएकोले बाटो विस्तार कार्य रोकिएकोसम्म हो भनी बहस गर्नुभयो।

अनुमति लिएका सरोकारवाला बालकुमारी न्यौपानेसमेतको तर्फबाट वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिहर

दाहाल, श्री बालकृष्ण न्यौपाने तथा अधिवक्ताहरू श्री शरण शंकर पौडेल, श्री लेखनाथ लम्सालले गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

अब यसमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।११।११ को निर्णय र सोबमोजिम लेखिएको पत्र कानूनसम्मत छ छैन? काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणले बाटो चौडा गरेको कार्यबाट रिट निवेदकहरूको हकमा आघात पुगेको छ छैन? निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुन पर्ने हो होइन ? भन्ने प्रश्नमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा साबिक नक्सामा ४ फिटको बाटो रहेकोमा निवेदकहरूकै पहलमा १४ फिटसम्म कायम रहेको उक्त बाटोलाई ८ मिटर चौडाई गर्न काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणले तोकेअनुरूप बाटो विस्तारमा सहयोग पुर्याइ रहेकोमा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिरको असान्दर्भिक विषयवस्तुको निवेदन ग्रहण गरी विस्थापित भइसकेको २०२२ सालको सर्वे नापी नक्साको आधारमा बाटो विस्तार गर्नु भनी मिति २०७०।११।११ मा निर्णय गरी अन्य कार्यालयहरूका नाममा पत्राचारसमेत गरेको र सो निर्णयको आधारमा भएको नापी कार्यालय, काठमाडौं एवं काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको काम कारवाही बढेर गरी २०४५ सालको सर्वे नापीको नक्सामा अंकित बाटोलाई आधार मानी कार्यान्वयन गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन माग रहेको देखिन्छ । विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आयोगमा पर्न आएको उजुरीको आधारमा साबिक २०२२ सालको नापी नक्सा तथा फिल्डबुकसमेत भिडाई तत्कालिन अवस्थामा कायम रहेको बाटोलाई केन्द्रविन्दु मानी दुवैतर्फबाट बराबर हुने सिमाङ्कन गरी बाटो कायम गर्न नापी कार्यालय, डिल्लीबजार, काठमाडौं उपत्यका नगर विकास

प्राधिकरण जिल्ला आयुक्तको कार्यालयले पत्राचारसम्म गरेको हो । नापी कार्यालय डिल्लीबजार तथा काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरण सार्वजनिक संस्थाको परिभाषाभित्र पर्ने हुँदा उल्लिखित कार्यालयहरूलाई गरिएको पत्राचारहरू क्षेत्राधिकारभित्रकै हो भन्नेसमेत व्यहोराको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ । विस्तारित विवादित सडक मौजुदा मापदण्डबमोजिम विस्तार गर्दा कोही कसैलाई विस्थापित नगरी प्रचलित ऐन कानून र मापदण्डअनुसार काम कारवाही अगाडि बढाउन लागिएको मात्र हो भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको लिखित जवाफ देखिन्छ ।

३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७०।११।११ मा भएको विवादित निर्णय र सोबमोजिम गरिएको पत्राचारको सम्बन्धमा हेर्दा २०२२ सालको सर्वे नापीको नक्सालाई आधार मानी बाटो कायम गर्नु भनी विपक्षी आयोगले नापी कार्यालय र काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणलाई निर्देशित गरी पठाएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा पहिले भएको नापीपश्चात पुनः अर्को सर्वे नापी गरिएको र नक्सा तयार भएको अवस्थामा पहिलेको नापी स्वेस्ताको कानूनी अस्तित्व के हुन्छ भन्ने कुरातर्फ दृष्टि दिनु आवश्यक देखियो । जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को दफा ८ क मा "सम्बन्धित नापी गोश्वारा वा नापी कार्यालयले जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूर्जा वितरण भएको मितिले एक सय बीस दिनभित्र नाप जाँचसम्बन्धी विवरण सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ र त्यस्तो विवरण प्राप्त भएपछि साबिकको नाप जाँचसम्बन्धी दर्ता स्वेस्ता स्वतः खारेज हुनेछ" भन्ने प्रावधान रहेको छ । उक्त कानूनी प्रावधानअनुसार २०४५ सालमा जग्गाको नाप नक्सा भई नयाँ स्वेस्ता खडा भएको अवस्थामा सोभन्दा पहिलेको (२०२२ सालको) नक्सा एवम् स्वेस्ता कायम रहने नदेखिँदा सो २०२२ सालको नक्सा र स्वेस्तालाई अहिले यथावत्

रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनु पर्दछ भन्नु मनासिब हुँदैन । उक्त दफा ८क मा भएको प्रावधानअनुसार २०४५ सालमा भएको नापीअनुसारको नक्सा एवम् जग्गाको स्वेस्ताले २०२२ सालको नापी नक्सा र स्वेस्तालाई विस्थापित गरेको देखिन्छ । तसर्थ विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले २०२२ सालको नापी नक्सा र स्वेस्तालाई आधार मानी बाटो कायम गर्न भनी निर्णय गरी दिएको निर्देशन स्पष्टतः जग्गा (नाप जाँच)ऐन, २०१९ को दफा ८क को प्रतिकूल देखिन्छ ।

४. जग्गाको नापी गर्ने, दर्ता स्वेस्ता खडा गर्ने र भू-स्वामित्वको निर्धारण गर्नेसम्बन्धी विषय जग्गासम्बन्धी प्रशासन हेर्ने मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय तथा अवस्थानुसार भूमिसुधार कार्यालय र तत्सम्बन्धी विभाग एवम् मन्त्रालयले जग्गा जमिनसम्बन्धी कानूनहरूबमोजिम नियमन र व्यवस्थापन गरिने विषय हुन् । यस प्रकारको काम कुरामा भ्रष्टाचार वा अनियमित काम कारवाही भए गरिएको अवस्थामा विपक्षी आयोगले सम्बद्ध पदाधिकारीहरू उपर कानूनबमोजिम तहकिकात वा छानबिन गर्न पाउने हुन्छ । तर छानबिनकै नाउँमा हचुवा वा स्वेच्छाचारी तवरबाट यो नक्सा स्वेस्ता कायम राख्नु, त्यो बदर गर्नु भनी कानूनी प्रावधान प्रतिकूल हुने गरी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले न्यायिक प्रकृतिको आदेश जारी गर्न पाउने देखिँदैन । यस अर्थमा हेर्दासमेत विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७०।१।११ को निर्णय र सोबमोजिम गरिएको पत्राचार क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गई गरेको देखिन आयो ।

५. यसका अतिरिक्त २०२२ सालको नक्सालाई आधार मानेर बाटो कायम गरिपाउँ भनी केही व्यक्तिको निवेदन (उजुरी) मिति २०७०।१।११ मा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा

परेको र सोही ठाडो उजुरीका आधारमा उसै दिन निर्णय गरी भोली पल्ट अर्थात् २०७०।१।१२ मा पत्राचार गरेको देखियो । यसबीच कुनै प्रमाण बुझेको, छानबिन गरेकोसमेत देखिन आएन । यसबाट स्वेच्छाचारी तवरले हचुवा र मनोमानीरूपमा आदेश वा निर्देशन दिएको देखिन आउँदछ । निर्णयपूर्व तथ्यको पहिचान गरी सदविवेक प्रयोग गरेर न्यायोचित निष्कर्षमा पुग्नु सार्वजनिक जवाफदेहिता रहेका निकाय वा पदाधिकारीको कानूनी कर्तव्य तथा दायित्वसमेत बन्दछ । तथ्य, प्रमाण, कारण, औचित्य आदि कुनै कुराको वास्ता नगरी हचुवा र स्वेच्छाचारी तवरबाट कानून प्रतिकूल हुने गरी आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गई न्यायिक प्रकृतिको आदेश जारी गर्न विपक्षीमध्येको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई प्रचलित कानूनले छुट दिएको छैन । यस दृष्टिले विचार गर्दा पनि मिति २०७०।१।११ को अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको विवादित निर्णय र सोबमोजिम भएको पत्राचार कानूनअनुकूल देखिन आएन ।

६. अब २०४५ सालमा भएको सर्वे नक्सालाई आधार मानेर बाटो निर्माण गर्न आदेश जारी होस् भनी निवेदन माग रहेको सन्दर्भमा विचार गर्दा काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणले २०४५ सालको सर्वे नक्सामा अंकित उक्त सामुदायिक मार्ग जि.एल.डि. (GLD) मापदण्डअनुसार ८ मिटर चौडा सडक कायम गर्ने कार्ययोजना अनुसार नै नाप जाँचलगायतका काम सकी डिमार्केसन गरी निर्माण कार्य गरेको भनी लिखित जवाफ प्रस्तुत गरेको पाइयो । उक्त निर्माण कार्यको सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको निवेदनका सन्दर्भमा मिति २०६९।८।१३ मा काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणले GLD मापदण्डअनुसार बाटो निर्माण गरेको कार्यमा रोक लगाउन पर्ने अवस्था नदेखिएले निषेधाज्ञाको रिट निवेदन खारेज हुने भनी आदेश गरेकोसमेत देखियो । यसरी GLD नक्सांकन अनुसार नै निर्माण कार्यसमेत

सम्पन्न भइसकेको अवस्थामा २०४५ सालको सर्वे नक्साअनुसार गर्नु भनी आदेश जारी गर्नुपर्ने प्रयोजन देखिँदैन।

७. बाटोमा परेको सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिले निजी बनाई भोग गरेको भनी केही सरोकारवालाहरूले उठाएको प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) मा “कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ। त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषका नाउँमा रहेको दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तसर्थ सार्वजनिक बाटोको जग्गा कुनै व्यक्तिले दर्ता वा भोग गरेको भएमा त्यस्तो जग्गाको दर्ता बदर भई सार्वजनिक कायम हुन सक्ने नै देखिन्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनका सन्दर्भमा प्रमाण बुझी सार्वजनिक जग्गा के कति हो भनी यकिन गर्नु उचित र रिटसम्बन्धी अवधारणा अनुकूल हुनेसमेत देखिएन।

८. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकार भन्दा बाहिर गई मिति २०७०।११।११ मा गरेको निर्णय र सोभमोजिम गरेको पत्राचारसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ। विपक्षीमध्येको काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको लिखित जवाफसमेतबाट GLD मापदण्डअनुसार ८ मिटर सडक विस्तार तथा निर्माण कार्य सम्पन्न गरिसकेको भन्ने देखिएको, कानूनबमोजिम निर्धारित मापदण्डअनुसार सडक निर्माणको कार्य गर्न विपक्षी प्राधिकरणले पाउने नै भएको र सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा कुनै व्यक्तिले दर्ता गरी वा नगरी भोग गरेको भएमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ समेतका प्रचलित कानूनबमोजिम सम्बन्धित निकायले त्यस्तो जग्गालाई सार्वजनिक कायम गर्न सक्ने नै भएको हुँदा सो सम्बन्धमा परमादेशलगायतको अन्य कुनै प्रकारको

आदेश जारी गरी रहन परेन। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.डा. आनन्दमोहन भट्टराई

इजलास अधिकृत:- गीता श्रेष्ठ

इति संवत् २०७३ साल भदौ १ गते रोज ४ शुभम्।

निर्णय नं. १७०६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा. आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश श्री अनिलकुमार सिंहा
आदेश मिति : २०७३।४।२५

०७१-W०-०२८६

मुद्दा :- उत्प्रेषण

निवेदक : सिन्धुपाल्चोक जिल्ला, ठूलोपाखर गाउँ विकास समिति, वडा नं. ३ स्थित श्री ककलिङ्ग हरिसिद्धि उच्च माध्यामिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष सिन्धुपाल्चोक जिल्ला, ठूलोपाखर गाउँ विकास समिति, वडा नं. ३ बस्ने लाकपा तामाङ

विरुद्ध

विपक्षी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौंसमेत

- नैतिक पतन देखिने अपराधमा सजाय पाएको व्यक्ति विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नसक्ने गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) ले प्रतिबन्ध लगाएको देखिन्छ। ज्यान मुद्दामा अदालतबाट भएको फैसलाले लाक्पा तामाङ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नपाउने अयोग्यताको निर्धारण गरिएको मान्नु पर्ने हुन आउने।

(प्रकरण नं. २)

- कर्तव्य गरी कसैको ज्यान मार्ने, मानिसको बाच्न पाउने नैसर्गिक र आधारभूत अधिकारको हनन् गरी कसैको जीवन समाप्त पार्ने कार्य गरेको कुरालाई नैतिक रूपमा सदाचारमा रही कार्य गरेको भन्न सकिने स्थिति हुँदैन। यस्ता व्यक्तिहरू विद्यालयमा पुग्नु मात्रले पनि बालबालिकामा त्रासको स्थिति सिर्जना गर्न सक्छ। त्यस्तो त्रासको स्थितिमा अध्ययन गर्ने कुरा मनोवैज्ञानिकरूपले वाञ्छित हुँदैन। तसर्थ विद्यार्थीहरूलाई भययुक्त वातावरणमा अध्ययनको अवसर प्रदान गर्नु सबैको कर्तव्य बन्ने।
- विद्यालय जस्तो पवित्र र कलिला बालबालिकाहरूको भाग्य र भविष्य निर्धारण गर्ने संस्थाको व्यवस्थापकीय प्रमुखको चरित्र र नैतिकता उच्च रहेमात्र निजबाट विद्यालयको व्यवस्थापन प्रभावकारी र सदाचारपूर्णरूपमा हुन सक्छ। त्यसैले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष जस्तो गरिमामय पदमा कार्य गर्ने व्यक्ति कसैको ज्यानमार्ने कार्य गरी सजाय पाएको व्यक्ति हुनुहुँदैन भन्ने उद्देश्य शिक्षा नियमावलीको नियम २९(ड) ले राखेको भन्ने सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ। सर्वोच्च अदालतबाट समेत अन्तिम फैसला

भई कर्तव्य ज्यानमा कसुरदार ठहरी कैद सजाय भुक्तान गरिसकेको अवस्थामा निवेदकलाई उक्त पदमा कार्य गर्न योग्य छ भन्नु कानूनतः नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू मुक्ति प्रधान र तुलसीराम तिमिल्सीना

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता चन्द्रकुमार पोख्रेल

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६०, नि.नं.७२१५, पृ.३६८
- नेकाप २०३०, नि.नं.७७४, पृ.२८९
- नेकाप २०६०, नि.नं.७२१५, ३६८

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.डा. आनन्द मोहन भट्टराई : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य यसप्रकार छ।

म निवेदक सिन्धुपाल्चोक जिल्ला, ठूलोपाखरस्थित श्री ककलिङ्ग उच्च माध्यमिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्वाचित अध्यक्ष हुँ। शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ द्वारा निर्दिष्ट विद्यालय व्यवस्थापन समितिको शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३(१) (२) ले तोकेको प्रक्रियाबमोजिम सोही नियम २३(३) द्वारा निर्दिष्ट व्यवस्थापन समितिको पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको छनौट सहयोग समितिले ऐ. नियम २३(४) बमोजिम निर्वाचनद्वारा छनौट गर्ने प्रक्रिया अवलम्बन गरेकोमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको मिति २०७०/२/२७ मा गोप्य मतदानद्वारा सम्पन्न निर्वाचनमा म निवेदकले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष पदमा अन्य प्रत्यासीहरूको भन्दा बढी १७५ मत प्राप्त गरी विजय भएको थिएँ। विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष

घोषित गरी छनौट सहयोग समितिले विधिवतरूपमा अध्यक्ष पदमा विजय भएको प्रमाणपत्र प्रदान गरी म निवेदकले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षको हैसियतले वहन गर्नुपर्ने जिम्मेवारी र दायित्व तथा शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२(६) तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २५ ले सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापन समितिलाई तोकिएको काम कर्तव्य अधिकारलाई जिम्मेवारीपूर्वक वहन गराउँदै आएको थिएँ। सोसम्बन्धमा कुनै विवाद थिएन।

म निवेदकलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष पदमा निरन्तरता दिन कानूनतः नमिल्ने हुँदा व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष बन्न सक्ने व्यक्तिलाई अध्यक्ष बनाउने व्यवस्था गर्नु भनी प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०७१/४/२८ मा गरेको निर्णय तथा सो निर्णयको आधारमा प्रत्यर्थी जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई पत्र पठाएको र सो पत्रानुसार प्रत्यर्थी स्रोत व्यक्ति श्यामकुमार लामा ठूलोपाखर स्रोत केन्द्रलाई लेखिएको पत्र गैरकानूनी, अधिकारक्षेत्र विहीन तथा शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ ले निर्दिष्ट गरेको विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष छनौट तथा अयोग्यतासम्बन्धी प्रावधान विपरीत छ। शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ ले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको व्यवस्था गरेको र उक्त व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष सम्बन्धमा सोही दफा १२(क) ले अभिभावकहरूले आफूमध्येबाट छानी पठाएको व्यक्ति अध्यक्ष हुने अन्य निर्दिष्ट संख्यामा ७ जना सदस्य र विद्यालयको प्रधानाध्यापक पदेन सदस्य सचिव रहने व्यवस्था गरेको छ। शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३(१) (२) (४) ले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको छनौटसम्बन्धी कार्यविधि तोकेको र सोही नियम २४ ले अभिभावक हुन सक्ने व्यक्तिहरू तोकेको र सोही नियम २८ ले व्यवस्थापन समिति विघटन हुन सक्ने अवस्था र सोही नियम २९ ले व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्य हुन नसक्ने अयोग्यता निर्धारण गरेको देखिन्छ। म निवेदक

अदालतबाट नैतिक पतन हुने फौजदारी कसुरमा सजया पाएको व्यक्ति होइन। मबाट नैतिक पतन हुने फौजदारी अपराध गरेको कसुर र सजाय पाएको छैन। सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट मलाई नैतिक पतन हुने फौजदारी अभियोगमा कुनै सजाय भएकोसमेत छैन। हिरालाल तामाङको जाहेरीले वादी तत्कालिन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी म निवेदकसमेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा मृतक जोगलाल तामाङलाई २०४३/६/२० मा म निवेदकसमेतले कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कसुर आरोपित गरी मसमेत उपर मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको १३(१) को सजाय माग दाबी गरी तत्कालिन श्री ५ को सरकारले प्रहरी प्रतिवेदन दायर गरेकोमा सम्मानित सिन्धुपाल्चोक जिल्ला अदालतबाट उक्त मुद्दा मिति २०४४/५/१६ मा मुलतबी आदेश गरेको रहेछ। म निवेदक अदालतमा उपस्थित भई बयान गरेपश्चात मिति २०४९/९/१ मा थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गराउने थुनछेकको आदेश भई मिति २०४७/१०/२ मा फैसला हुँदा मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको फैसला भएको र सो फैसलामा चित्त नबुझी सम्मानित पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदनपत्र प्रस्तुत गरेकोमा ज्यानसम्बन्धीको १३(३) प्रयोग गरी जन्मकैद गर्नुपर्नेमा १३(१) प्रयोग गरेको मिलेन सजायको हकमा सुरुको फैसला सदर गरी मिति २०४९/५/९ मा फैसला भएकोले सो फैसलाउपर सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन प्रस्तुत गरेकोमा जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतले जन्मकैद ठहर गरेको फैसलालाई सदर गरी मिति २०५०/१०/३ मा फैसला भई सो फैसलाबमोजिम मैले कैद भुक्तान गरी जेलमुक्त भएको थिएँ। म उपरको सजायको माग दाबी गर्ने तत्कालीन श्री ५ को सरकारको तर्फबाट दायर भएको प्रहरी प्रतिवेदन तथा जन्मकैदको सजाय गर्ने गरी सुरु जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत र सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट भएको फैसलाहरूमा म निवेदकले नैतिक पतन हुने फौजदारी कसुर गरेको भन्ने कतै उल्लेख भएको छैन।

तर प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अदालतबाट ठहर नै नगरेको विषयवस्तु र आधार ग्रहण गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) ले तोकेको नैतिक पतन हुने फौजदारी कसुर गरेको भन्ने आधार ग्रहण गरी विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष पदको लागि म निवेदक अयोग्य घोषित गरी उक्त पदमा निरन्तरता दिन नमिल्ने भनी मिति २०७१/४/२८ मा गरेको निर्णय स्वईच्छारी, मनोगत र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) लाई अनाधिकृत रूपमा ग्रहण गरेको प्रस्ट छ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८ (क) (ख) (ग) अन्तर्गतको विषयमा पनि आयोगले सम्बन्धित निकायलाई सुझावसम्म दिन पाउने अधिकार देखिन्छ । तर म निवेदकलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षको लागि अयोग्य घोषित गरी पदमुक्त गर्ने र अन्य अध्यक्ष हुन सक्ने व्यक्तिलाई अध्यक्ष बनाउने भनी गरिएको प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१/४/२८ को निर्णय, अनाधिकृत, अधिकार क्षेत्रविहीन एवं मुलुकी ऐन, अ.बं. ३५ नं. तथा यस सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अधिकारक्षेत्र सम्बन्धमा प्रतिपादीत सिद्धान्तविपरीत भई सर्वमान्य प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको प्रतिकूल छ भन्नेसमेत लाक्पा तामाङको निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूका नाउँमा म्याद सूचना जारी गरी यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई म्यादभित्र लिखित जवाफ प्राप्त भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

साथै अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गर्दा निवेदक ककलिङ्ग उच्च माध्यामिक विद्यालय,

सिन्धुपाल्चोकको सञ्चालक समितिको अध्यक्ष पदमा विधिवत निर्वाचित भएको देखिएको र विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निज निवेदक कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सजाय पाएको व्यक्ति भएकोले शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) बमोजिम निजलाई काम गर्न रोक्न लगाएको देखिएको छ । उक्त नियम २९(ड) मा “नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा सजाय पाएको व्यक्ति” भन्ने उल्लेख रहेको परिप्रेक्ष्यमा कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सजाय पाएको विषय नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुर हो होइन भन्ने विषयमा पछि रिट निवेदनको टुङ्गो लागेको अवस्थामा विचार हुने हुँदा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१/४/२८ को निर्णय कार्यान्वयन भएमा निवेदकलाई अपूरणीय क्षति पुग्न जाने देखिएकोले प्रस्तुत रिटको टुङ्गो नलागेसम्म अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७१/४/२८ को निर्णय र सो निर्णयका आधारमा जारी गरेको मिति २०७१/४/२९ को पत्र समेत कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु, निजलाई अध्यक्ष पदमा यथावत् काम गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ भन्ने मिति २०७१/७/४ मा यस अदालतबाट भएको आदेश ।

रिट निवेदक लाक्पा तामाङसमेतले मिति २०४३/६/२० गते जोगलाल तामाङलाई धारिलो हतियारले हानी काटी मारेको कसुरमा श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५०/१०/३ गते मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम निजलाई जन्मकैदको सजाय भएको र उक्त सजाय भुक्तान भएपछि निज श्री ककलिङ्ग उच्च माध्यमिक विद्यालयको व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष पदमा छनौट भएकोमा विवाद छैन । व्यक्ति बाँच्न पाउने अधिकार सबैभन्दा ठूलो र अपरिहार्य अधिकार हो । व्यक्तिको बाँच्न पाउने अधिकार नै समाप्त गरिएमा अन्य अधिकारहरूको कुनै अर्थ रहँदैन । मानिसको जीवन एक पटक समाप्त भएमा

कुनै पनि अवस्थामा पुनर्स्थापना हुन सक्दैन। कुनैपनि व्यक्तिको जीवनलाई मनसायपूर्वक समाप्त गर्ने कार्य कुनै पनि दृष्टिकोणबाट नैतिक कार्य हुन सक्दैन। मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा-पत्र १९४८ को धारा ३ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई जीवन स्वतन्त्रता र सुरक्षाको अधिकारको प्रत्यभूति गरेको छ। यसैगरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मान पूर्वक बाँच्न पाउने हक प्रदान गरेको छ र मृत्युदण्ड सजाय हुने कुनैपनि कानून बनाइने छैन भन्ने प्रत्याभूति गरेकोबाट व्यक्तिको जीवन र बाँच्न पाउने अधिकारको महत्त्व उजागर हुन्छ। अतः मानिसलाई मनसायपूर्वक मार्ने कार्य नैतिक कार्य हुन सक्दैन। सो कार्य नैतिक पतन देखिने फौजदारी अपराध हो। यी रिट निवेदक लाकपा तामाङ प्रतिवादी भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दामा हात हतियार प्रयोग गरी मानिस मारेको कसुरमा ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम जन्मकैदको सजाय भएको अवस्था छ। निवेदक संलग्न रहेको वारदातमा आपराधिक मनसायको विद्यमानता छ। निवेदनमा जिकिर लिएको नजिरको मुद्दाको तथ्य नै फरक छ। उक्त नजिरमा मनसाय प्रेरित हत्या नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुर हो वा होइन भनी व्याख्या भएको छैन। उक्त नजिर मनसायरहितका कर्तव्य ज्यानका वारदातका सन्दर्भमा मात्र व्याख्या भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनमा आकर्षित हुने होइन। आकर्षित नहुने नजिरलाई जिकिर लिई दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमाै खारेज भागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ।

शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) को (ख) बमोजिम सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र सदस्यको छनौट गर्ने सम्बन्धमा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २३ मा सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्यहरूको छनौट व्यवस्था गरिएको र सो व्यवस्थाअनुसार सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र

सदस्यहरूका छनौटका लागि प्रधानाध्यापकले शैक्षिक सत्र सुरु भएको तीस दिनभित्र कम्तीमा सात दिनको सूचना दिई अभिभावकको भेला गराउनु पर्ने, अध्यक्ष र सदस्यको छनौट गर्ने विषयमा अभिभावकलाई सहयोग गर्नको लागि सम्बन्धित निरीक्षक वा निज उपलब्ध नभएकोमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयले खटाएको अधिकृतको संयोजकत्वमा प्रधानाध्यापक, स्रोत व्यक्ति र स्नाथीय निकायको प्रतिनिधि रहेको चार सदस्यीय छनौट सहयोग समिति गठन गर्ने व्यवस्था रहेको र व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्य छनौटसम्बन्धी अन्य प्रक्रिया जिल्ला शिक्षा समितिले तोकेअनुसार हुने प्रावधान रहेको छ।

रिट निवेदकले मिति २०७०/२/२७ मा उल्लिखित प्रावधानअनुसार आफू उक्त विद्यालयको व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष पदमा छनौट भएको उल्लेख गर्दै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट फौजदारी अभियोगमा कसुर ठहरी सजाय पाएको व्यक्ति भएकोले शिक्षा नियमावली, २०५९ को खण्ड (ड) बमोजिम सामुदायिक विद्यालयको अध्यक्ष पदमा निरन्तरता दिन नमिल्ने भनी मिति २०७१/४/२८ मा भएको निर्णय कार्यान्वयन नगर्न माग दाबी लिनुभएको विषय क्षेत्र यस मन्त्रालयको कार्यसँग सम्बन्धित नरहेको व्यहोरा सादर निवेदन गर्दछु। शिक्षा ऐन, तथा नियमावली, उल्लिखित व्यवस्थाका आधारमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको ठूलो पोखर गाउँ विकास समिति स्थित श्री ककलिङ्ग हरिसिद्ध उच्च मा.वि. व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्यहरूको छनौट भएको हुनाले सो छनौट प्रक्रियामा यस मन्त्रालयको कुनै भूमिका नरहने भएकोले यस मन्त्रालयलाई बिना कारण र आधार हचुवाको भरमा विपक्षी बनाई दायर भएको रिट निवेदनपत्र खारेज गरिपाउन सादर निवेदन गर्दछु भन्नेसमेत व्यहोराको नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय सिंहदरबारको लिखित जवाफ।

विद्यालय कलिला बालबालिकालाई शिक्षा प्रदान गर्ने संस्था भएको कारण विद्यालयका शिक्षक,

कर्मचारी तथा व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी समेत इमान्दार, राम्रो चरित्र को तथा उच्च नैतिकताको हुनु आवश्यक हुन्छ भन्ने मान्यताको साथ शिक्षा नियमावलीले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्य हुनको लागि नैतिक हिसावले उच्च नैतिकता र विद्यालयको शिक्षक तथा विद्यार्थीसमेतको लागि अनुकरणीय चरित्र भएको व्यक्ति हुनुपर्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गरी नियम २९(ड) को व्यवस्था गरेको भन्ने सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले जस्तोसुकै अपराध गरेको अवस्थामा समेत कुनै पनि व्यक्तिलाई मृत्युदण्ड सजाय हुने गरी कुनैपनि कानून नबनाइने व्यवस्था गरी व्यक्तिको जीवन बाँच्न पाउने अधिकारलाई अहरणीय र मौलिक अधिकारको रूपमा स्थापित गरेको सन्दर्भमा कर्तव्य गरी कसैको ज्यान मार्ने, मानिसको बाँच्न पाउने नैसर्गिक र आधारभूत अधिकारको हनन गरी कसैको जीवन समाप्त पार्ने कार्य गरेको कुरा नैतिकरूपमा सदाचारमा रही कार्य गरेको भन्न सकिने अवस्था देखिँदैन । विद्यालय जस्तो पवित्र र कलिलो बालबालिकाहरूको भाग्य र भविष्य निर्धारण गर्ने संस्थाको व्यवस्थापकीय प्रमुखको चरित्र र नैतिकता उच्च रहेमात्र निजबाट विद्यालयको व्यवस्थापन प्रभावकारी र सदाचारपूर्ण रूपमा गर्न सक्छ भन्ने मान्यता राख्नु पर्ने हुन्छ । विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष जस्तो गरिमामय पदमा कार्य गर्ने व्यक्ति कसैको ज्यानमार्ने कार्य गरी सजाय पाएको व्यक्ति हुनुहुँदैन भन्ने उद्देश्य शिक्षा नियमावलीको नियम २९(ड) ले राखेको भन्ने सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको पत्रबाट शिक्षा नियमावलीको नियम २९ को देहाय (ड) बमोजिम सर्वोच्च अदालतबाट कर्तव्य ज्यानमा कसुरदार ठहरी कैद सजाय भुक्तान गरिसकेको अवस्थामा निजलाई उक्त पदमा निरन्तरता दिन कानूनतः नमिल्ने भएको हुनाले शिक्षा नियमावली, २०५९ बमोजिम व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष बन्न सक्ने व्यक्तिबाट अध्यक्ष बनाउने व्यवस्था हुन भनी भएको निर्णय तथा सो निर्णयको आधारमा जिल्ला

शिक्षा कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकले लेखेको पत्र समेत नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, शिक्षा नियमावली, २०५९, प्रचलित नेपाल कानून तथा कानूनी मान्य सिद्धान्तअनुकूल भएको कारण रिट निवेदकको मागअनुसार रिट जारी हुनुपर्ने अवस्था छैन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदनपत्र खारेज गरिपाउन सादर अनुरोध गर्दछु भन्नेसमेत व्यहोराको शिक्षा विभागको लिखित जवाफ ।

ककलिङ्ग हरिसिद्ध उच्च माध्यमिक विद्यालय ठूलोपाखर-३ को विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष श्री लाक्पा तामाङ कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट कसुरदार ठहरी कैद सजाय भुक्तान गरिसकेको अवस्था देखिएकोले शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) बमोजिम निजलाई उक्त पदमा निरन्तरता दिन कानूनन नमिल्ने र शिक्षा नियमावली, २०५९ बमोजिम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष बन्न सक्ने व्यक्तिबाट अध्यक्ष बनाउने व्यवस्था हुन भनी आयोगबाट मिति २०७१/४/२८ मा निर्णय भएको भनी लेखी आएको छ । मिति २०७१/४/२८ को निर्णयानुसार हुन जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकमा अनुरोध भई आएको अवस्थामा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको पत्रबाट भएको अनुरोधलाई जिल्ला शिक्षा कार्यालय सिन्धुपाल्चोकले सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रमार्फत निर्देशन कार्यान्वयन गर्न भनी सम्बन्धित स्रोतव्यक्ति श्री श्यामकुमार थापालाई लेखी पठाएकोसम्म हो । यस कार्यालयको हकमा रिट खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला शिक्षा कार्यालय, सिन्धुपाल्चोकको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री मुक्ति प्रधान र तुलसीराम तिमिल्सिनाले हाम्रो पक्षलाई कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सजाय पाई कैदमुक्त भइसकेको छ । निजलाई लागेको कर्तव्य ज्यान मुद्दा नैतिक पतन देखिने फौजदारी मुद्दा होइन । कुनै पनि फौजदारी कसुरलाई

नैतिक पतन देखिने हो होइन भन्ने छुट्याउने कुनै कानूनी व्यवस्था छैन । निजलाई सजाय भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दाको फैसलामा नैतिक पतन देखिने मुद्दा भन्ने उल्लेख भएको छैन । फैसलामा उल्लेख नभएको विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष राख्न हुने नहुने विषयमा निर्णय गर्ने क्षेत्राधिकार नै छैन । तसर्थ निवेदकलाई विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षको पदबाट हटाउने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भएको मिति २०७१/४/२८ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष पदबाट नहटाउनु भनी परमादेश आदेश जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकुमार पोखरेलले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २(ड) ले सार्वजनिक संस्थाको परिभाषाभित्र नेपाल सरकारको लगानी वा सार्वजनिक अधिकारी जोसुकै पर्ने भएकोले सार्वजनिक विद्यालयको काम कारवाहीमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निर्णय गर्न मिल्छ । अदालतबाट कर्तव्य ज्यान मुद्दामा सजाय पाइसकेको व्यक्ति विद्यालयको अध्यक्षको जिम्मेवारी वहन गर्न मिल्दैन । यस्तो जिम्मेवारी वहन गर्ने निकायको नेतृत्व उच्च नैतिकता भएको हुनुपर्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने बहस गर्नुभयो ।

प्रेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहससमेत सुनी विचार गर्दा यसमा मुख्यतः निम्न लिखित प्रश्नहरूको निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

- (१) शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९ (ड) मा उल्लिखित नैतिक पतन देखिने फौजदारी अपराधभित्र कर्तव्य ज्यान मुद्दामा अदालतबाट कसुरदार ठहराएको विषय पर्छ वा पर्दैन?

- (२) निवेदन मागबमोजिम रिट जारी हुने हो वा होइन?

२. सो सन्दर्भमा पहिलो प्रश्न तर्फ हेर्दा प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक मिति २०७०/२/२७ मा विद्यालय सञ्चालक समितिको अध्यक्ष पदमा तीन वर्षको लागि निर्वाचित भएको कुरा निवेदनमा नै स्वीकार गरेको र सो तीन वर्षको अवधि मिति २०७३/२/२६ मा समाप्त भइसकेको पाइएको हुँदा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन सक्ने अवस्था छैन । तर निवेदनमा विद्यालय सञ्चालन तथा विद्यार्थीको हकको पठन पाठनसँग सम्बन्धित अत्यन्त गम्भीर विषय उठाइएकोबाट शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) ले नैतिक पतन देखिने अपराधमा सजाय पाएको व्यक्तिलाई जुन विद्यालय सञ्चालक समितिको अध्यक्ष हुनबाट रोकेको छ सोभित्र ज्यान मुद्दामा सजाय पाएको विषय पर्छ वा पर्दैन सो हेर्नुपर्ने हुन आयो ।

३. सो कुरा यकिन गर्नको लागि सर्वप्रथम नैतिकता विरुद्धको अपराध भन्ने विषय नै के हो सो बारेमा स्पष्ट हुनुपर्ने हुन आयो । सो सन्दर्भमा हेर्दा नैतिकताको विषय सामाजिक मान्यता र सोच तथा न्यायसँग जोडिएको विषय देखिन्छ । अर्थात् समाजले के कुरालाई असल, सत्ताचरित्र मान्छ र के कुरालाई खराब कार्य भनी तिरस्कार गर्छ सो हेरिनु पर्ने हुन्छ । चलन चल्तीको अर्थमा नैतिक पतन भन्नाले स्वच्छ र असल नैतिक चरित्रको विपरीत हुनु, इमान्दारितारहित सामाजिक अस्मिता विरुद्धको चरित्र हुनु जस्तो कुरालाई जनाउँछ । (ने.का.प. २०६०, नि.नं. ७२१५, पृष्ठ ३६८) नैतिक पतनको अर्थ नैतिकताको सतहबाट गिर्नु हुन्छ । कुनै नीच, चरित्रहीन वा दुराचारपूर्ण कार्य गर्नु नैतिकता विरुद्ध हुन्छ । नैतिक पतन देखिने कार्य समाजको आर्थिक, सामाजिक शैक्षिक स्तर, धार्मिक एवं सामाजिक मान्यतासँग सम्बन्धित देखिँदा यी यस्ता कार्यहरू नैतिक पतन देखिने कार्य हुन् भनी परिभाषा गर्न त सकिँदैन तर सामान्यतः हेर्दा समाजले गम्भीर एवं क्रूर मानेका सामाजिक सम्बन्ध, सौहार्दता एवं सद्भावलाई

प्रतिकूल असर पार्ने र मनसायपूर्वक गरिएका हत्या, जबरजस्ती करणी, मानव बेचबिखन, लागु औषधको कारोबार, किर्ते जालसाजी, ठगी, भ्रष्टाचार, अपहरण, जबरजस्ती चन्दा असुली, डाँका चोरी, खोटा चलन, कर छली, अदालती कार्यमा हस्तक्षेप, नाबालक एवं आश्रित विरुद्धका कसुर, बहुविवाह जस्ता कसुरमा नैतिकताका प्रश्नहरू सन्निहित हुन्छन् र अपराध गर्दाको परिस्थिति, मनस्थिति, कसुरदारको व्यवहार र पीडित एवं समाजउपर परेको असर हेरी सोही मुद्दा वा अन्य मुद्दाको परिप्रेक्ष्यमा नैतिक पतन देखिने अपराध हो वा होइन भनी यकिन गर्न सकिने हुन्छ । यो कुरा अवश्य हो कि फौजदारी अपराध र “नैतिक पतन देखिने फौजदारी अपराध” गरी नेपाल कानूनले फौजदारी कसुरलाई दुई वर्गमा बाँडी नैतिक पतन देखिने कसुरलाई अरु गम्भीर अपराध मानेको छ । तर कानूनमा यी अपराधहरू नैतिक पतन देखिने अपराध नभनिएबाट कि त सोही मुद्दाको निरूपणको क्रममा वा पछि सन्दर्भ उठेको अवस्थामा अमुक अपराध नैतिक पतन देखिने अपराध हो वा होइन भनी निरूपण गर्नुपर्ने हुन आउँछ । यस दृष्टिबाट हेर्दा यस अदालतले अमरबहादुर पाण्डे (ने.का.प. २०३०, नि.नं. ७७४, पृष्ठ २८९) वा राम एकवाल साह (ने.का.प. २०६०, नि.नं. ७२९५, पृष्ठ ३६८) मा मुद्दाको नामबाट मात्र होइन मुद्दाको विशेष परिस्थिति हेरेर मात्र नैतिक पतन देखिने अपराध हो वा होइन भनी यकिन गर्नुपर्ने हुन्छ भनी व्याख्या गरेको पनि छ । यस अदालतबाट भएको सो व्याख्यालाई अन्यथा भन्नु पर्ने अवस्था देखिँदैन । उक्त निर्णयहरूको सार यतिमात्र हो कि माथि उल्लेख गरिएका मुद्दाहरू नैतिक पतन देखिने मुद्दाहरूमा पर्न सक्छन् तर अमुक मुद्दा नैतिक पतन देखिने मुद्दा हो वा होइन भन्ने कुरा मुद्दा विशेषको रोहमा मात्र भन्न सकिने हुन्छ ।

४. नैतिक पतन देखिने मुद्दाको बारेमा यति कुरा भनेर अब प्रस्तुत निवेदनसँग सम्बन्धित विषयतर्फ हेर्दा निवेदक विरुद्ध ज्यान मुद्दा चलेको र सर्वोच्च अदालतसमेतबाट निजलाई ज्यानसम्बन्धीको

१३(३) नं.बमोजिम सजाय भएको भन्ने कुरामा विवाद भएन । उक्त ज्यान मुद्दाको फैसला हेर्दा यी निवेदक समेतले २०४३।६।२० गते दिनको ५:०० बजे दशैँको समान लिन डाँडा पाखर बजार गई घर फर्कन लागेको जोगलाल तामाङलाई घर आउने बाटो ढुकी खुकुरी र लाठा प्रहार गरी मारेको भन्ने देखिन्छ । त्यस्तो मनसाय प्रेरित र क्रूरतापूर्वक घटाइएको ज्यानको अपराध सामाजिक नैतिकताको विरुद्धको अपराध हो भन्ने कुरामा कुनै विवाद नै हुन सक्ने देखिँदैन । यस स्थितिमा लाक्पा तामाङले गरेको अपराधलाई नैतिक पतन देखिने फौजदारी अपराध नै मान्नु पर्ने हुन आउँछ ।

५. प्रस्तुत निवेदनको सन्दर्भमा हेर्दा नैतिक पतन देखिने अपराधमा सजाय पाएको व्यक्ति विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नसक्ने गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) ले प्रतिबन्ध लगाएको देखिन्छ । उक्त ज्यान मुद्दामा अदालतबाट भएको उक्त फैसलाले लाक्पा तामाङ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नपाउने अयोग्यताको निर्धारण गरिएको मान्नु पर्ने हुन आयो । यो कुरालाई निवेदकले लिएको जिम्मेदारीको सन्दर्भमा समेत विशेष सतर्कतापूर्वक हेर्नुपर्ने हुन आयो । विद्यालय कलिला बालबालिकालाई शिक्षा प्रदान गर्ने संस्था भएको कारण विद्यालयका शिक्षक, कर्मचारी तथा व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीसमेत इमान्दार, राम्रो चरित्रको तथा उच्च नैतिकताको हुनु अनिवार्य हुन्छ । शिक्षा नियमावलीले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र सदस्य हुनको लागि नैतिक हिसाबले उच्च नैतिकता र विद्यालयको शिक्षक तथा विद्यार्थीसमेतको लागि अनुकरणीय चरित्र भएको व्यक्ति हुनुपर्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गरी नियम २९(ड) को व्यवस्था गरेको रहेछ भन्ने सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । कर्तव्य गरी कसैको ज्यान मार्ने, मानिसको बाच्न पाउने नैसर्गिक र आधारभूत अधिकारको हनन गरी कसैको जीवन समाप्त पार्ने कार्य गरेको कुरालाई नैतिकरूपमा सदाचारमा रही कार्य गरेको भन्न सकिने स्थिति हुँदैन । यस्ता व्यक्तिहरू

विद्यालयमा पुग्नु मात्रले पनि बालबालिकामा त्रासको स्थिति सिर्जना गर्न सक्छ । त्यस्तो त्रासको स्थितिमा अध्ययन गर्ने कुरा मनोवैज्ञानिकरूपले वाञ्छित हुँदैन । तसर्थ विद्यार्थीहरूलाई भययुक्त वातावरणमा अध्ययनको अवसर प्रदान गर्नु सबैको कर्तव्य बन्दछ । विद्यालय जस्तो पवित्र र कलिला बालबालिकाहरूको भाग्य र भविष्य निर्धारण गर्ने संस्थाको व्यवस्थापकीय प्रमुखको चरित्र र नैतिकता उच्च रहेमात्र निजबाट विद्यालयको व्यवस्थापन प्रभावकारी र सदाचारपूर्ण रूपमा हुन सक्छ । त्यसैले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष जस्तो गरिमामय पदमा कार्य गर्ने व्यक्ति कसैको ज्यानमार्ने कार्य गरी सजाय पाएको व्यक्ति हुनुहुँदैन भन्ने उद्देश्य शिक्षा नियमावलीको नियम २९(ड) ले राखेको भन्ने सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । सर्वोच्च अदालतबाट समेत अन्तिम फैसला भई कर्तव्य ज्यानमा कसुरदार ठहरी कैद सजाय भुक्तान गरिसकेको अवस्थामा निवेदकलाई उक्त पदमा कार्य गर्न योग्य छ भन्नु कानूनतः नमिल्ने हुन्छ ।

६. अब निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन भन्ने दोस्रो प्रश्नतर्फ हेर्दा सर्वोच्च अदालतबाट समेत अन्तिम फैसला भई कर्तव्य ज्यानमा कसुरदार ठहरी कैद सजाय भुक्तान गरिसकेको अवस्था रहेको र हत्या मनसाय एवं क्रूरतापूर्वक गरिएको पाइँदा सो अपराधलाई नैतिक पतन देखिने

कसुर मान्नुपर्ने देखियो । त्यस्तो अपराधमा सजाय पाएको व्यक्तिले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नपाउने गरी शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम २९(ड) ले प्रतिबन्ध लगाएको रहेछ भनी मान्नु पर्ने हुन आयो । उक्त ज्यान मुद्दामा अदालतबाट भएको उक्त फैसलाले लाक्पा तामाङ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष हुन नपाउने अयोग्यताको निर्धारण गराएको पाइँदा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७१/४/२८ मा भएको निर्णय कानूनअनुकूल नै देखिएको र निवेदकले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षको हैसियतले कार्य गर्ने अवधिसमेत समाप्त भइसकेको पाइएकोले मागबमोजिम रिट जारी गर्न मिल्ने अवस्था देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । परिणामतः मिति २०७१/७/४ मा यस अदालतबाट जारी भएको अन्तरिम आदेश निष्क्रिय गरिदिएको छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. अनिलकुमार सिंहा

इजलास अधिकृत : जगतबहादुर पौडेल

इति संवत् २०७३ साल साउन २५ गते रोज ३ शुभम् ।

